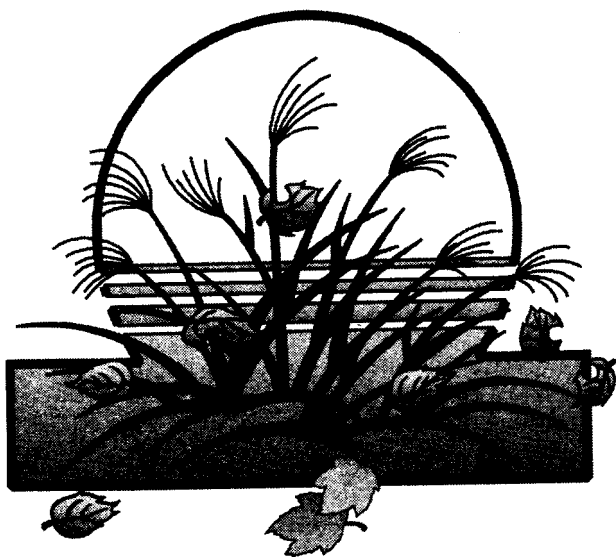

ЭРТА СЎНГАН ЮЛДУЗЛАР

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2004

Ғоя муаллифи
МУҲАББАТ ҲАМРОЕВА

Тўплаб, нашрга тайёрловчилар:
МУҲАББАТ ҲАМРОЕВА, ГУЛНОРА ЗОКИРОВА

Ушбу хотираларни тўплаб, нашрга тайёрлашда бизга ёрдам берган барча инсонларга ўз миннатдорчилигимизни билдирамиз.

Эрта сўнган юлдузлар. /Тўплаб, нашрга тайёрловчилар: М. Ҳамроева, Г. Зокирова. Сўз боши: О. Шарифиддинов. — Т.: «Шарқ», 2004. — 368 б.

ББК 66.3(5У)6

© «Шарқ нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2004 йил.

**ЁШ
КЕТГАН
ШОИРЛАР**

*Мен ҳам қайтиб келмасман,
Ўтгай баҳорим, ёзим.
Бечора мен эмасман,
Бечора Асқар Қосим.*

*Дўстим, гар хору хассан,
Бу дунёда овора.
Бечора сен эмассан,
Назар Шукур бечора.*

*Боқиб сўнг бор чор-ночор
Жизганақ орзу-ҳавас,
Неларни ўйлади зор
Бечора Чори Аваз?*

*Нечун бунча гарибмиз
Эй, мунгли дўст, эй, жўра?
Биз-ку тирик юрибмиз,
Бечора Тилақ Жўра.*

С. САЙИД
1995 йил

СЎЗ БОШИ

Инсон хотирасиз яшай олмайди. Чунки хотира одамзодни тарбиялаб туради. Агар оёғи ердан узилиб, боши осмонга етиб қолган бўлса, уни албатта ерга тушириб қўяди. Инсонларни хотирлаш савоб иш. Чунки марҳумларнинг илинжи тирикларнинг оқибатидадир. Ўзбекистон телевидениеси «Ёшлар» телеканалда бирин-кетин халқимизнинг ажойиб фарзандлари Равшан Файз, Тилак Жўра, Шавкат Раҳмон, Муҳаммад Юсуф, Охунжон Мадалиев, Чори Аваз, Рустам Бобохонов, Маҳмуд Дўсматовлар хотирасига бағишланиб туркум кўрсатувлар тайёрланиб, эфирга узатилди, у «Эрта сўнган юлдузлар» деб номланади. Ушбу кўрсатув тезда ўз мухлисларини топди. Ҳар гал ушбу кўрсатув эфир орқали узатилгандан сўнг минглаб хонадонлар чексиз соғинч ва ҳаяжон туюдилар. Чунки улар ўз яқинларини яна қайта кўриш бахтига мушарраф бўладилар. Шу билан бир қаторда анчадан бери қалбларини тирнаган армонларни қай маънодадир малҳамлайдилар. Ушбу туркум кўрсатув самимийлиги ва одамзодни инсонийликка, эзгуликка чорлаши билан бошқа кўрсатувлардан тамоман фарқ қилади. Мен ҳар доим муаллиф Муҳаббат Ҳамроевнинг ижодини кузатиб бораман. У ҳар гал кўрсатувлари ва режалари ҳақида мендан маслаҳат сўраб туради. Ажойиб кунларнинг бирида у менга ушбу кўрсатувларини жамлаб, бир китоб ҳолига келтиришини, бу ишга «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компаниясидаги савобталаб инсонлар ёрдам беришини айтди. Мен унинг бу ишини хурсандчилик билан қабул қилдим. Унинг бу эзгу ишига оқ йўл тиладим. Ўйлайманки, ушбу китоб жамики эрта сўнган юлдузларнинг оиласи учун, шу баробарида адабиёт мухлислари учун катта совға бўлади, чунки улар ҳақидаги маълумотлар энди тарқоқ ҳолда эмас, балки бир китоб ҳолига келтирилади. Барча ўтганларнинг охирати обод бўлсин!

Озод Шарафиддинов

КИРИШ

*Гулга кирган боғларим қолди,
Қирчиллама чоғларим қолди.
Талқон бўлмай тоғларим қолди,
Мен ёшлиқни тарк этиб кетдим.*

Ҳар галги кўрсатувим, ушбу сатрлар билан бошланади. Шу шеърни ҳар гал эшитганимда, у мени руҳан шу кўрсатувга тайёрлайди. Мен ҳар доим шу дастурни тайёрлашга киришишимдан олдин, қалбимни — билмадим сўзлар билан изоҳлаш қийин бўлган туйғулар камраб олади. Бу мавзунини, айниқса, хотира йўналишидаги мавзуларни тайёрлаш жуда қийин деб ўйлайман. Чунки, сиз ўша юлдузни халққа яна юлдуз сифатида танитишингиз, юлдузнинг юлдузлиги нимада, — ана шунини кўрсатиб беришингиз зарур бўлади. Телевидениега ишга кирган илк кунларимда мен шу мавзунини қиламан, деганимда устозларим ҳеч қаршилик билдиришмади. Аксинча, хотирлаш бу инсон учун зарурийлигини айтиб, менга оқ йўл тилашди.

Мавзунинг ранг-баранг чиқишига, уларда ҳар гал бир хил материаллар такрорий бўлиб қолмаслигига ҳаракат қиламан. «Эрта сўнган юлдузлар» кўрсатувининг дунёга келишида менга яқиндан ёрдам берганликлари учун барча устозларимга, айниқса, Хуршид Давронга чуқур миннатдорчилик билдираман. Улар менга нафақат мавзу танлашимда, балки уларни ёритиш масаласида ҳам жуда кўп ёрдам берардилар. Ёритилиши муҳим бўлган асосий масалалар назардан четда қолиб кетмаслигини чуқур таъкидлайдилар. Аммо мен кези келганда шунини таъкидлашни хоҳлардимки, мана шундай хотира билан боғлиқ кўрсатувлар бизнинг халқимизга керак экан. Бундан ташқари хотира биз тирикларнинг оёғимиз сал ердан узилиб қолган пайтда, оёғимиз остида ер ҳам турганлигини, биз инсонлардан бу ёруғ оламда фақат яхшилик ва эзгулик-

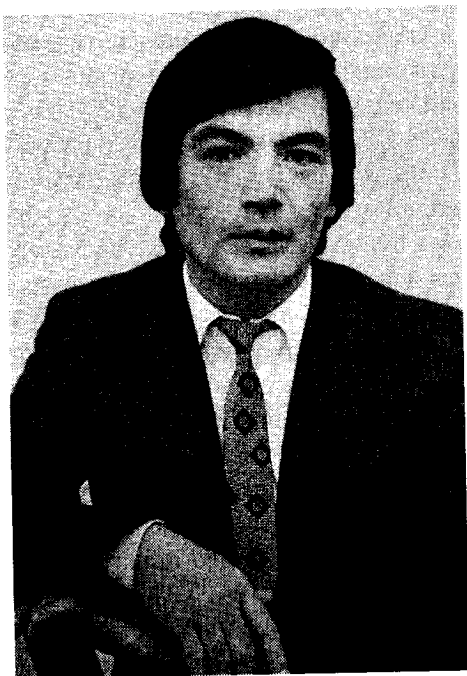
ларгина абадий қолишини бот-бот эслатиб туради. Илоҳим барча ўтганларнинг охирати обод бўлсин. Яна шу нарсани чексиз қувонч билан таъкидлашни истардимки, ҳақиқатдан ҳам биз билан яшаётган инсонлар орасида том маънода эзгуликка, яхшиликка интилиб, савоб йўлида юрувчи одамлар бор. Одатий кўрсатувларимдан сўнг, уйимга хар гал «барака топинг», «савоб иш қилаяпсиз», — деб қўнғироқ қилиб туришади. Мен эса ўтганларни тез-тез эслаб турсанг, уларнинг руҳи сени ҳам қўллайди деган гапнинг ҳақиқатлигига яна бир бор имон келтирдим. Илоҳим, мана шу бошлаган ишимиз жамики эрта сўнган юлдузларнинг руҳини шод, қабрини обод этган бўлсин. Чунки бу китоб, уларнинг ота-онаси, фарзандлари, яқинлари учун озгина юпанч ва таскин бўлади, — деган умиддамиз.

Муҳаббат Ҳамроева

ШАВКАТ РАҲМОН

(1950—1996)

Настарин гулидай очилиб сўлдик...

Талабалик йилларимдан бу шоирнинг номи қалбимга жо бўлган эди. Унинг шеърларида ўзига хос дард, жайдари ўжарлик, шер каби наъра шундоққина сезилиб туради.

*Борми эр йигитлар,
Борми эр қизлар.
Борми бу тупроқда
Борми гул боғларингда
Жўмард нолалар*

Ўзлигин англаб
Осмону фалакка етган болалар!
Бор бўлса аларга етқариб қўйинг,
Бир бошга бир ўлим демаган
Шаҳидлар ўлмайди
Бир қараб тўйинг
Ёвга терс қараган
Мусулмон эмас!

Шеърни ўқийман-у, кўзларимда ёш тиркираб, бўғзимга бир нарса тикилади. Қани эди шоир яна озгина яшаса... Яна рубобий шеърлар қоғозга тушса... Наилж, тақдирнинг ўйини бу. Кимнингдир чекига тушади. Жувонмарг бўлади. Шоир ҳақида кўрсатув қилишимни уйларига қўнғироқ қилиб айтдим. Манзура опа телефон гўшагида бир зум жим бўлиб қолдилар. Ох, қанчалар оғир сукунат, тўғриси мана шу ҳолат мени тамом қилади... Манзура опа, дейман секин, бир оз туриб, лаббай Муҳаббатхон, гапираверинг эшитаяпман сизни дейдилар титроқ овозда... Одамийлик нуқтаи назаридан айтадиган бўлсам, менда бу ҳолат кўп бўлади. Ичимни, юрагимни бир нима тимдалаб ташлайди шу тобда. Бунни изохлаш жуда қийин. Ҳатто, шундай пайтларда шу кўрсатувни ёпиш пайига ҳам тушаман. Аммо, аммо биласизми мени бир нима тўхтатади. Уни айнан нима деб аташга ҳам ҳайронман... Ўтганларни руҳини шод этиб, уларни ёд этиш... энг савоб иш. Тўғриси, яна ўша эрта сўнган юлдузларнинг оила аъзолари, яқинлари жуда яхши иш бўлибди, савоб иш қилибсиз, деганларини эшитиб, бир оз енгил тортаман рост.

— Биласизми, Муҳаббатхон, акангиз касал пайтларида, бир туш кўрдим, дедилар. Нима туш экан у Шавкатбек, дедим, секингина, — «Иброҳим алайҳиссалом тепадан туриб беш марта қўлини силтади. Шунда менинг назаримда ўнг ўпкам тўлиб қолди. Бу сарик қахрабо эди. Ажабланарлиси шунда эдики, мен ўзимни тепадан кўриб турардим. Енгил нафас ола бошладим» — қувониб кетдим, вой Шавкатбек энди тузалиб кетасиз дедим.

Улар ҳам хурсанд. Аммо орадан беш кун ўтиб... Бирпас жим қолиб... Бунақа одам дунёга бир марта келади. Ҳеч ҳам менинг кўнглимни ранжитмаган. Беозор эди. Бунақа инсон йўқ...

Ҳар гал Шавкат билан суҳбатимиз албатта шеър ҳақида, одамгарчилик, ҳаёт ҳақида бўларди, — деб хотирлайди шоирнинг энг яқин дўсти Хуршид Даврон. Шавкат Раҳмон — ўзбекнинг энг танти, энг мард, энг жайдари шоири эди. Унинг яхши маънодаги ўжар мисралари шундоққина шеърларида сезилиб турарди. Сиз шеър мухлислари уларни эслайсиз. Бир шеърда у шундай ёзган эди:

*Умр — қумсоат ҳам яримлаб қолди.
Кўнглим тўлгани йўқ билганларимдан
Ёдимни оғритар кечирганларим,
Кўндир қилмаганим қилганларимдан.
Кечалар тобора ойдинлашади,
Кўзингда қуёшнинг чечаги сўнмас.*

*Яшагинг келади, фақат умрни
Қумсоат сингари тўнқариб бўлмас.*

Аммо, мен ҳеч қачон дўстимни мархум дейишга тилим бормайди. У ҳамма вақт бизнинг орамизда. Биз билан бирга. Дўстим шеърларининг бирида:

*Рубобий шеър ёзсам,
Қайтсам бир нафас,
Ҳамиша мусаффо
Чаשמани кўрсам,
Қорайган чўққилар
Қорига қараб,
Бир нафас хаёлчан
Ўсмирга дўнсам,*

— деб ёзган эди. Ҳали шоир адабиётимиз учун, шеър мухлислари учун жуда кўп нарса ёзиши керак эди. Аммо у тирик чоғида, шеър бобида ўзига хос бир хайкал қўйиб кетди. У ҳамиша қалбимизда, у доим биз билан бирга.

Шавкат билан тонготар суҳбатлар қураб эдик, — деб эслайди Аҳмад Аъзам. Эрталаб сигарета тутунига тўлиб кетган хонани зўрға тарк этарди. Унинг шеърлятида шахсан «ўзига хос мен»ликни кузатаман. У умрининг то сўнгги кунига қадар халқим, мустақиллик, ўзбек тилим деб ёниб куйди. Халқимиз, шеърлят ихлосмандлари ўзбекнинг мана шундай шоирини ҳеч ҳам эсдан чиқармайди. Биз дўстлари бўлсак, то тирик эканмиз, у биз билан бирга. Дўстимни бир шеъри ҳамон ҳиргойи бўлиб тилимга келаверади:

*Умрим кўчклардай жимжит, шиддатли,
Буткул тинмоқ учун бир кун бемалол
Фақат яхши бўлмоқ жудаям камдир,
Жуда камлик қилар яшамоқ ҳалол.
Нақадар кечикиб англадим сени,
Чақинлар йўқ қилса мени дафъатан,
Айт, қандоқ чидайман бундай хўрликка
Айт, қандоқ ётаман қаърингда, Ватан!*

Дўстим Шавкатбек, Ватан қаърида тинч ёт, фоний дунёда сен анча ишлар қилишга улгурдинг. Ватанинг, халкинг сендан рози. Тинч ёт...

Мен Шавкат Раҳмон ҳақида кўрсатув тайёрлаб, шундай ўйга чўмардим. Ўзбекнинг катта шоири, улкан қалб эгаси Шавкат Раҳмоннинг қайси кирраси очилмай қолди экан, аммо 20 дақиқалик кўрсатув ичида бу нарсаларни жамлаб, ҳар томонлама шоирни очиб бериш, албатта мушкул. Лекин шу ўринда шоирнинг энг сўнгги нафасига гача бирга бўлган дўстлари Раҳмон Қўчқор ва Набижон Боқийларнинг хотираларини эшитиш биз учун муҳим.

Шоирнинг қалби... Шавкат Раҳмоннинг қалби баркамол қалб, комил қалб. Ўзлигини англаган, ўзлигини таниган қалб. Бу инсон нақадар иродали, нақадар ботиний қудратга эга эканини бетоблик даврида гўё яна бир исботлаб берди. Қалб, жувонмард қисмат фақат пўлатдан товланишни, ханжардай ўткирланишни орзу қилади, холос.

Зулфиқор руҳ керак,

Керак чин ёғду.

Чин ишқ ёғдулари бағримга тўлсин,

Жисмимни тобласин фақат чин оғриқ.

Чечаклар қоп-қора бўлса-да бўлсин.

У майдонда узоқ туради. Сабр-тоқат билан курашади. Яловини ҳеч кимга бермайди. Ўзбек шеърлятида бу қадар ўқтам, бунчалик эркин, жасур овоз кўпдан буён эшитилмаган. Шавкат Раҳмон шеърляти — жувонмардлик руҳи билан суворилган. У миллатнинг забун ҳолатидан, шўравийларнинг пешонаси остида топталган Ватанинг пажмурда жисмидай ўртанади. Шавкат Раҳмон инсон эди. У буюк бир миллатнинг оддий вакили эмас, ҳақиқий шоири эди. Сентябрь ойининг охирларида Шавкат ака ҳолсизланди. Ҳолсизланиб ётибди-ю, аммо руҳан тетик.

— Бир туркум шеър ёздим... Фақат қоғозга туширишга кучим етмаяпти... Баъзиларни аянғизга айтиб, ёзди-

риб қўйдим. Дармонга кириб олсам, бошқаларини ҳам қоғозга тушираман, ҳаммаси эсимда турибди... Шеърларимни опшоқ тонгларга, деворларга, шифтга ёзиб қўйганман. Қизик, ҳавога ёзиб қўйилган шеър ҳам ўчиб кетмас экан...

1996 йилнинг 2 октябрь куни Шавкат ака узилди. Айтиб туриб ёздирган сўнгги шеърларидан бирида: «Абадият оралаб, Ўшга қачон етамиз?» деган мисра бор. У Абадиятга юз тутаётганини билдирди. Илойим, жойингиз жаннатда бўлсин!

Мен эса одатдагидай кўрсатувимнинг охирида якуний хулоса яшашим керак. Биласизми, шу ерда ҳеч бир ўйланмай, мисралар тўкилиб келаверади.

Шавкат Раҳмон хотирасига бағишлайман:

*Мени чақиради тунда юлдузлар,
Қўл етмас илоҳий қаҳқашонига.
Тонгда тоғ ортидан чиқади қуёш,
Юзларини ювиб орзу қонига.
Тонгги насимларга дилимни очсам,
Нечундир гул барги бўлди паришон.
Атиргул игнаси ила тикилган,
Ҳижобини тортди юзига осмон.
Бу сирли оламнинг сирин билолмай,
Умр боғларини кезаман сарсон.
Елкамга гўдакдай бошини қўйиб,
Изтироб чекади бечора армон.
Мени чақиради тунда юлдузлар,
Қўксиди минг битта асрори ниҳон.
Кетгим келаверар нурли самога,
Аммо эшигини очмайди осмон,
Мени чақиради тунда юлдузлар!*

М. Ҳамроева

Абадият оралаб...

Шоирнинг ботини улкан жанггоҳга ўхшайди. Унда нафс, олий орзулар ва нурли туйгулар кураши кечади. Тириклик билан тирикчилик ўртасидаги ойли-куёшли бу муттасил курашлар туну кун шоирнинг кўксига жаранглайверади. У эътиқодига собит қолсагина, бу курашда ғолиблик нашидасини суради. Яъниким, ўзлик сари, Комиллик сари дадил одимлайди. МАНЗИЛ...

Абадият манзили яқин қолганини шоир ҳеч қачон ўзига-ўзи эътироф этмайди. Даҳо қалблар ўзининг буюқлигини сезмай, бу ёлғон фанодан майсалар каби жимгина ўтиб кетадилар.

Инчунин, Шавкат ака ҳам. Ортида... орқасида эса суронли, уммонли Ватан абадият қўнғироқларини жаранглатганча яна минг йилларнинг садоси бўлиб яшайверади, яшнайверади.

Умр ҳам ўтгандай...

Гўё бир кунда

Настарин гулидай очилиб

сўлдик.

Гўё бир нафаслик равшан

қуюнда

Қалби сўқирларга афсона бўлдик.

Бу афсоналик ичра, дили басирларга шамчирок бўлмак, настарин гулидай очилиб сўлмак энида, ҳаёт каби муаттар, кўклам каби ифорли яшамоқ фақат Шавкат Раҳмонгагина хосдек.

Ўзбек шеъриятига ўктам овоз, матонатли руҳнинг эркин, мусаффо ҳавоси ила ўзгача тароват бахш этган, дафъатан янграган Шавкат Раҳмон сози гўё даврни сескантириб юборгандек бўлди. Шавкат ака шеър ёза бошлаган кезлари давр давр эмас, пажмурда холда эди.

Ҳаммамиз қуёшда куйган жиззамиз,

Қачон тиз чўкувдик,

Ҳамон иззамиз.

Сирқираб огрийди шишган тиззамиз

Ўрундан озгина турсак майлиму?

Шоир қалби адолатсизликларга қалқон бўлишчун майдонга чикди. Таассуфки, майдон бўш эди. Ёғий панастқамлардан фирромлик асосида «жанг» қиларди. Шавкат Раҳмон шеърятининг устувор кирраларидан бири ҳам Миллат, Ватан туйғуси! Унинг ҳар бир сатридан дард томчилаб туради. Унинг шеърятисида кураш сўзи хайқириқдай янграйди. Шоирнинг ички эҳтиёжи — эрка бўлган ташналиги, юртнинг, элнинг ҳурликка бўлган чанқоқлиги билан уйғунлашиб кетади. У ҳурлик ҳимояси учун ҳамиша йўлнинг бошида турди. Халқнинг тортган захматлари Шавкат ака юрагининг устидан йўл солгандек эди. Руҳнинг кучли истаги алаоқибат портлаш билан ниҳоя топади. Озодлик учун, ободлик учун чинакам шеър дунёга келади. Масалан, «Озодлик қўшиғи» туғилади.

*Бу қўшиқ ажойиб қўшиқлар,
Сўзлари куйдирар томоқни,*

*Ўлимни назарга илмайсан,
Сезмайсан сурғуну қамоқни
Шалдироқ кишанлар ҳукмига
Ачинмай берасан ёшлигинг
Юзларинг буришмас оғриқдан,
Фароғат бағишлар очлигинг.
Куйласанг, чекинар разолат
Чекинар кадарлар, ноалар.
Унчалик қўрқинчли эмасдур
Кўксингда эзилган лолалар.*

Бугунги хушнасим кунларга бўлган эҳтиёж, интиқлик энг аввал Шавкат Раҳмон каби юракларда суғорилганди. Унинг табиат манзараларини ҳам улуғ мусаввирлар каби камалак нусха бўёқларда бетакрор ифодалаш кўз олдингизда «Қорлари қиличдай ярқираб ётган тоғлар»ни гавдалантиради. Ёхуд:

*Гирялар тўлқини босиб келганда,
Бўғзимда қушлардай куйласин титроқ
Ёмғирлар бўзласа елкаларимда,
Мушукдай суйкалса қопогон итлар.
Илк бора — сўнг бора кўриб дунёни
Кўллар муштга дўниб,
Инграмоқ бахтдир, —*

дея куйлаётган улуғвор қалби сизни-да баландроқ бўлишга, юксалишга чорлайди. Шоир изтиробнинг теранликларини кўра билгани, шодмонликнинг таъминини бошқалардан яхшироқ англагани учун ҳам шеър ёзади. Шоирнинг орзуси ҳеч қачон ушалмас бўлиб кўринади. У юрагини кўлига олиб кўролмагани каби умидларини ҳам бахтиёр кўролмайди. Шавкат аканинг ишқ мавзуидаги шеърларини ўқиб, шоирнинг иссиқ, ифбатли чехраси кўз олдимга келди. Унинг жамолидаги тенгсиз мунислик шеърларига ҳам кўчгандек.

*Эй гулим,
Кўзларга ёшлар тўлганда,
Соямиз қўшилган дамларни эсланг.*

Нақадар марғуб, нақадар ифорли сатрлар. Шавкат ака муҳаббат хусусида сўз айтганида, ғоят эҳтиётлик билан авайлаб, ардоқлаб малоҳатли, гўзал қаср бино қилганга ўхшайди.

Фақат ишқ...

Ишқ гули.

Самовий гулим.

Бир нафас дилимга

посибон бўлсин,

Токим шул нафасда қирқ

биринчи қулнинг

Ёруғ лабларида хўрсиниқ сўлсин.

Ишқ водийсида яшил дарахт янглиғ кўкармоқ, юлдузлар жаранги, эҳтирослар нафасини тингламоқ, «Фақат ишқ, фақат ишқ, бошқаси шамолнинг оний сурони» дея ҳазин куйлаётган кўнгил жаннат хавосидан бахраманд бўлғайдур. Илло, бу кўнгил саодатманд кўнгилдир.

Кун келди,

Бошингни эгадиган кун,

Ҳаттоки ўзгалар гуноҳи учун,

Юзингни босганча ернинг юзига,

Силкиниб-силкиниб йиғлайдиган кун.

Мендан нима қолур,

Абадий нурлар.

Барқ уриб яшаган дунё томонда?

Уриниб-суриниб сира тўлмаган,

Бир кўнгил қолади,

Қолса ҳам мenden.

Заминни эркалаб, англаган ўзликнинг нақадар ботиний қудратга эгалигини исбот этиб, бир сиймо кетиб боради. Абадият оралаб... Шавкат Раҳмон ўтиб боради.

Шавкат аканинг шеърларини қайта ва қайта мутолаа қиларканман, унинг ҳар бир байтларидан ўта самимий,

ўтли, иболи, халол ва фақат Шавкат акагагина муносиб «Зулфиқор рухнинг» нафаси келади. Бу нафас ҳали неча ўн-йигирма ё яна кўпроқ йиллар келажак авлодларни хайратга, ҳаяжонга солажак.

Зеро, шоир икки дунё саодатини туташтирувчи йўлни бекаму кўст босиб ўтди....

Озода Бекмуродова

Шавкат Раҳмон

... Шавкат Раҳмон 46 яшар пайтида (1996 й. 2 октябрь) оламдан ўтди. Рух — бирламчи, деймиз, жисм — иккиламчи. Борлиқнинг интихоси йўқлигини ва аксинча, йўқликнинг ибтидоси бўлмаслигини ақлан ҳис этиб турамиз. Хаёлан эса Шавкат Раҳмон гўё жисман хаётдек, Ўш пиримнинг баҳаво тоғларида кўм-кўк осмонга тикилиб, майсазорда ағанаб ётгандек туюлаваради. Жиддийроқ ишга қўл урсак беихтиёр Шавкат Раҳмоннинг муносабатини кўз олдимизга келтирамиз: маъкул келармикан ёки мийиғида кулиб қўярмикан?..

Шавкат аканинг фақат ўзига хос бўлган, ўзига ярашадиган кулгиси бор эди, хайратланган чоғлари лабининг бир чеккаси билан кулиб қўярди. Унинг феъл-атворини яхши биладиган одам учун шу кулги кифоя бўларди, ортиқча изоҳга ҳожат қолмасди.

Шавкат Раҳмоннинг яна битта одати бор эди. У мақтовни билмасди, яъни бировни мақташни ҳам, ўзини мақташларини ҳам тасаввур этолмасди. Тўғри, зўрнинг зўрлигига тан берарди, яхши асар ўқиб қолса анча вақтгача ҳаяжонланиб юрарди, аммо асар муаллифига «Қойил, баракалла!» деб айтмасди; ҳаяжонланганини бошқаларга айтарди, бошқаларни ҳам мутолаага даъват этарди. Хатто, Манзура опанинг (шоирнинг рафиқаси) гувоҳлик беришича, ўзи тўғрисида ёзилган мақолаларни — ижобий ёки салбий маънода ёзилганидан қатъи назар — уйда сақлаб қўймасди, йиртиб ташларди.

Дарвоқе, бир сафар бош бармоғини кўрсатиб: «Мих-дек!» дегани эсимда (каминанинг қўлэзмаси ҳақида, бу ҳақда, агар ёдимдан кўтарилиб кетмаса, кейинроқ тўхталиб ўтаман; ўйлайманки, одам ўзи ҳақидаги мақтовни ёдидан кўтарилиб кетишига йўл қўймайди). Яна бир гал: «Бало экан-ку!» дегани ҳам эсимда (бу ҳақда ҳам мавриди билан тўхталиб ўтаман). Шавкат акамдан эшитганим мақтовлар шугина, холос (бири — ўзим, яна бири — Раҳмон Қўчқор тўғрисида).

«Қайта қуриш» йиллари «Адабиёт...» газетасида Шавкат Раҳмоннинг туркум шеърлари эълон қилинди. Улар орасида «Туркийлар» ҳам бор эди.

*«...Туғилди,
туғилди,
туғилди қуллар,
қирқда қирилган — имдодга муҳтож,
ёвларга терс қараб итлардай ҳурар,
бир-бирига душман,
бир-биридан кож.*

*Жўмардлар қирилган Туронзаминда
дўзахий тажриба палласин кўрдим:
эшиак суврати бор қай бир қавмда,
қай бирида тўнғиз калласин кўрдим.
Бу ҳолдан буваклар бўғилиб ўлар,
қул Билол эзилиб йиғлар фалакда...
Ўзларин ёндирар борлиқдан тўйган
Бадахшон лаълидай асл малаклар.
Мўминлар беш бора Аллоҳни эслар
саждага бош қўйиб жаллод тошига.
Ўғрилиб сал ортга қарайин деса,
бошига урарлар,
фақат бошига.
Борми эр йигитлар,
борми эр қизлар,
борми гул бағрингда жўмард нолалар,
борми бул туфроқда ўзлигин излаб,
осмону фалакка етган болалар?!
Бор бўлса,
алара етқариб қўйинг,
бир бошга бир ўлим демаган эрмас,
шаҳидлар ўлмайди,
бир қараб тўйинг:
Ёвга терс қараган мусулмон эмас!..»*

Ростини айтиш керак, «**Туркийлар**» мудроқ қалбимизни ларзага солиб юборади. Илгари имо-ишоралар билан айтилган «холвайтар каби миждов» гаплар, янглишмасам, юз йиллик ўзбек адабиёти тарихида илк бор баралла янграйди: миллат юрагининг туб-тубига кўмилиб ётган ўлмас ғоялар рўйирост қаддини ростлайди. Бу — истиқлол наси-ми эди, истиқлол нафаси эди... Равшанки, дарҳол югур-югур, чопа-чоп, ёза-ёз бошланади — «миллатчи Шавкат Раҳмонни фош этадиган» юмалоқ хатлар тегишли идораларга кетма-кет жўнатилади, жавоби интизорлик билан кутилади ва ҳоказо.

Аслида, Шавкат ака «**юмалоқ хатлар**»га кўникиб қолган эди, паст-баланд гапларга парво қилмасди. Шу ўринда кулгили бир воқеани эслаб қолдим.

80-йилларнинг бошларида Шавкат Раҳмон Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг буюртмаси бўйича бир гуруҳ поляк шоирларининг шеърларини таржима қилади. Таржима буюртмачига топширилади ва белгиланган тартиб асосида, белгиланган миқдорда бўнак (аванс) олади. Қалам ҳақининг қолган қисмини китоб чоп этилгандан сўнг оладиган бўлади. Лекин, ана-мана деб китоб чоп этилгунча Польшада Лех Валенса раҳбарлиги остида бўлган «Солидарность» Касаба уюшмаси коммунистик ҳокимиятга қарши оммавий намойишларни бошлаб юборади. Бахтга қарши, шеърлари ўзбекчага таржима қилинган шоирлар ҳам муҳолифат сафига қўшилиб кетади. Бу ҳақда нашриёт раҳбарияти КГБ томонидан дарҳол огоҳлантирилади ва «қора рўйхат»га тушган чет эллик муаллифларнинг китоби чоп этилмайди... Шавкат Раҳмоннинг ҳар бир қадамини ўлчаб юрадиган «укашонлар» эса сиёсий хушёрликни қўлдан бой бермай: «Шавкат Раҳмон чоп этилмаган таржима китоби учун нашриётдан фалон сўм миқдорида бўнак олди, текшириб кўришларингизни сўраймиз», деб Марказқўмга юмалоқ нома йўллайдилар. Сўнг, Марказқўмнинг топшириғи бўйича «Шавкат Раҳмон фаолиятини ўрганиш учун» махсус комиссия тузилади (комиссия аъзоларидан бири устозимиз Озод Шарафиддинов эди). Текшириш натижаларидан кейин «ёзғувчилар»нинг тарвузи қўлтиғидан тушади. Чунки муҳолиф поляк шоирларининг китобини ўзбек тилида чоп этилиши «мақсадга мувофиқ эмас» эди; Марказқўм таржимон Шавкат Раҳмон меҳнатига яраша ҳақ олмаганини, бўнак эса умумий қалам ҳақининг фақат қирк фоизи эканини қониқиш билан эътироф этади, «Шавкат Раҳмоннинг хатти-ҳаракатларида жиноят таркиби йўқ» деган хулосага келади. Энг қизиғи шундаки, «юмалоқ хат» муаллифлари текшириш натижаларидан бирма-бир хабардор қилинади.

Шунақаси ҳам бўлган эди.

Тирноқ остидан кир қидириб юрган шўртумшуқларнинг бахтига, лоп этиб «Туркийлар» эълон қилинади.

— Войдод, уйимиз куйди! Қутқаринглар, хой, мусулмонлар, қаёққа қараяпсиз, войдод!

Хайрият, ошкоралик эди, дод-фарёдлар сувни лойка-латади, шоирнинг асабларини эговлайди, холос. Бу сафар махсус комиссия тузилмайди.

Ўша пайтларда «Қатлнома» китобимни тамомлаётган эдим. Бир куни Шавкат акани учратиб қолдим. Саломалиқдан сўнг:

— Абдулла Қодирийнинг КГБда кечган ҳаёти тўғрисида хужжатли қисса ёздим. Бир ўринда «Туркийлар» камлик қиляпти. Рухсат берсангиз, ўша шеърингиздан каттагина иқтибос келтираман, — дедим.

— Афанди-ей, олаверинг, шуни ҳам сўраб ўтирасизми?! — деди Шавкат ака мийиғида қулиб.

— Нега қуляпсиз? — дедим. — Биламан, сиз бекорга мийиғингизда кулмайсиз.

— Ўзим газетада зўрға чиқардим, сиз китобингизда чиқара олармикансиз? Тагин китобингиз тўхтатиб қўйилмасин.

«Қатлнома» тўхтаб қолмади — 1992 йилда тўлиқ нашр этилди.

Жиддий ўйлаб кўрилса, Шавкат Раҳмон тўғрисида гап кетса, биз ўнг қўлимиз билан чап қулоғимизни, чап қўлимиз билан ўнг қулоғимизни кўрсатиб юрган эканмиз. Тўғрироғи, агар қулоқни кўрсатиш лозим бўлса,

хатто қўлимизни қимирлатишдан ҳам ҳадиксираб факат нигоҳимиз билан имо-ишора қилиб қўя қоламиз. Нега, нима учун? Сут ичиб оғзи куйган одам, қатикни ҳам пуфлаб ичадими? Балки, кўркқанга кўша кўринар... Нима бўлганда ҳам фикр қайсар бўлади: шу пайтгача Шавкат Раҳмон ҳақида тўғри ёзилган, тўғриси ёзилган мақолага дуч келганим йўқ. Учрашувларда, давраларда тўғри гаплар айтилади, бироқ ўша гаплар қоғозга кўчганда негадир «зарбулмасал»га ўхшаб қолаверади.

Нокамтарлик бўлса-да, ўзимдан мисол келтираман.

1995 йилнинг охирларида Шавкат Раҳмон тўғрисида «Тинч оқар дарё» номли мақола ёздим*.

Сиртдан қаралса, ўша мақола ҳамон бадиий қимматини йўқотмаган экан. Мана, ўзингиз танишиб кўринг:

«Ўтган йили Шукур ака (Холмирзаев) ҳомийлигида ҳазрат Термизий мазорини зиёрат қилдик. Кўктошлик покдил дўстимиз Неъмат Иброҳим рухоний мулоҳазалари билан дилларга қувват берди. Росмана дарахтлардай тарвақайлаб кетган анорлар соясида ўтмишдан эшитилаётган «Тирикмиз!» деган садога қулоқ тутиб ўтирдик. Бу садо ўн аср наридан эмас, гўё ўн қадам наридан эшитилаётгандай эди: «Тирикмиз!..» тириклик садоси қудратли кучга эга бўлиб, одатий тирикчилик ташвишларини кўхна қалъа харобаларига итқитиб борарди. Сўнг қирғоққа урилиб қайтган тўлқин мисол мўъжаз муҳитни ё олдига солиб ҳайдаб кетарди, ёки орқасидан эргаштирарди, ёхуд қаърига тортарди. Хуллас, тирикликнинг мангу савдоси мангу майдон ҳосил қилган эдики, у майдоннинг оҳанрабосидан (магнит майдонидан) осонликча қутулиб бўлмасди. Қутулишга интилмасдик ҳам. Ҳазрат Термизий мақбараси теварагида, чамаси, аср пайтигача тилсимланиб юрдик. Мақбаранинг кунчиқар тарафидан ўн қадамча нарида Амударё бўтаналаниб оқиб ётарди, сўл соҳили худди сарғимтир адирга туташиб кетгандай туюлар эди. Гўё дарё ҳам, адир ҳам бир жойда тинч турганга ўхшарди. Хуросондан чанг-тўзон кўтариб эсадиган аффон шамоли ҳам ювош тортиб, дарёнинг мўъта-

* «Миллий тикланиш» газетаси, 1995 й. 19 декабрь.

дил салқинини ўнг сохилга елпиб қўярди. Табиат ҳазрат Термизийга шу йўсинда эҳтиром кўрсатарди. Ваҳоланки, ўша кезлари (август ойида) Термиз атрофидаги барча анҳорлардан оқаётган сув баайни хаммом қозонида қайнатилган каби иссиқ эди.

Қисқаси, Термизий мақбараси ёнида туриб Амударёга қарасангиз, у тинч оқаётгандек туюлади. Ҳатто бир жойда тўхтаб қолган кўлмакка ўхшайди.

Сохилдан шундай кўринади Амударё. Сиртдан шундай кўринади Амударё. Боз устига ҳазрат Термизий мақбараси ёнида Амударё билан сохилни давлат чегараси ажратиб туради. Яъни, Амударё бетараф майдондан оқиб ўтади. Шиддатини жиловлаб оқади Амударё. Жимжит оқади у.

*Умрим кўчкилардай
жимжит, шиддатли,
буткул тинмоқ учун бир кун бемалол
фақат яхши бўлмоқ жудаям камдир,
жуда камлик қилар яшамоқ ҳалол.*

«Гуллаётган тош»

Амударёнинг узунлиги 1415 км. Ҳавзасининг майдони 309000 кв. км. Ўртача сув сарфи 2000 метр куб-сония.

Амударё билан фақат жўгрофия дарслиги воситасида таниш бўлган ўқувчи, албатта, жонсиз рақамлардан бошқа нарсани билмайди. Ҳатто соҳилига яқинлашган пайтида ҳам «тинч оқар экан» деб ўйлайди. Эҳтимол, «яхши» деб баҳолайди. Лекин «яхши» баҳо Амударёнинг қудратини билдирмайди. Умуман, жонсиз рақамларё тўғрисида ҳеч қандай маълумот бермайди.

Амударё сиртдан тинч оқаётгандек кўринса ҳам, аслида, тизгин нелигин билмайди: қирғоқдан қирғоққа урилиб, эшилиб-тўғониб оқади, метин тошни ё ялаб-юлқаб йўқотади, ёки гумбурлатиб қулатади. Шундай қилиб, ўз қудратини бот-бот кўрсатади. Сувнинг қудратини сув бўйида яшайдиган одамлар биледи. Азалдан улуғ сувларнинг йўлларига улуғ тўғонлар қурилади (кейинги улуғ тўғонлардан биттаси — Нил дарёсига қурилган Асвон тўғонидир).

*Бир дарё,
тепадан бўйилган дарё,
шаштини синдирган метин тўсиқлар,
саноқсиз тошларни оралаб оқар
элнинг тилидаги ўлмас қўшиқдай.
Балки шунданмикан
уйлар зичлашиб
дарёдан сув ичар подалар каби.*

«Гуллаётган тош»

Дарё бўйида яшайдиганларга ҳавасим келади. Баъзан дарё бўйига кўчиб кетишни истайман. Хоразмга борсам: «Матназар оға, мана шу жойга уй қураман, нима дейсиз?» деб жиддий маслаҳат сўрайман. Дарё бўйида яшаш яхши, чунки одам тушларини ҳар кун и улуғ сувларга айтиши мумкин. Тўғри, бачкана тушларни кичик сувларга айтса ҳам бўлади, лекин улуғ тушлар фақат улуғ сувларга сиғади. Акс ҳолда, сув тошқини — табиий офат рўй бериши ҳеч гап эмас. Сув балосидан Ўзи асрамаса, бандаси асрай олмайди.

Маълумки, Амударёдан ҳар жихати билан деярли икки баробар кичик бўлган Хуанхэ дарёсида тез-тез тошқин бўлиб туради ва қўплаб одамларни, хайвонларни, уй-жойларни сув оқизиб кетади. Ҳар йили Хуанхэ қирғоқларига метин дамбалар қурилади, эҳтиёт чоралари кўрилади. Аммо, вақти-соати етгач, яна тошқин рўй бераверади.

*Нима бўлган уларга ахир,
ё сеҳрлаб қўйганми сувлоқ?
Нега жимлик босган воҳада
беғам ухлар ботирлар узоқ!*

«Юрак қирралари»

Дарё бўйида юмалаб ётиб Эрнест Хемингуэйнинг бирорта китобини ўқиб юм-юм йиғлаган одам, китобнинг сўнгги саҳифасини ёпиб, атрофига жавдираб қараган одам осмону фалакдан нажот келишини интиқ кутган бўлса, қуёш уфққа бош қўйганини ҳам, оқшом чўкканини ҳам асло сезмайди. Дунё ўз холича дарёдай чайқалиб оқиб ётаверади.

*Тўниб қолар вужудим ногоҳ,
юрак тўхтар тошдайин қотиб:
хайриятқи, бу ойдин тунда
юлдузларни бўлмайти отиб.*

«Юрак қирралари»

Дарҳақиқат, юлдузларни отиб бўлмайди. Аммо, юлдузлар ўзлари отиб қўйиши мумкин. Хемингуэй ўзини отиб ташлайди, Қодирий эса Шўро ҳукумати томонидан отиб ташланади — буюк адиб жисмонан маҳв этилади-ю, абадиятга умрбод мухрланиб қолади (Қодирийнинг фожиали ўлими яна бир бора юлдузларни отиб бўлмаслигини исботлайди).

Шавкат Раҳмон, юкорида иқтибос келтирилган, «Хемингуэй» шеърини 1979 йилда эълон қилганини инобатга олса, ўз-ўзидан аён бўладики, биз у пайтлари «қулоғинг қани?» деб сўралса, мудом бурнимизни кўрсатиб юрардик, хатто сўл кўлимиз билан ўнг қулоғимизни кўрсатишни ҳам билмасдик. Кейинчалик коса тагида ним коса борлигини англайдиган бўлдик. Илгари фақат тусмол қилардик: ахир, юлдузларни отиб бўлмайди, деб шивиршивир қилардик, холос. Бирок, юлдузлар тимсолида айнан нималарни назарда тутаётганимизни хатто шивирлаб айтишга ҳам кўрқардик. Чунки ақл-хушимиз жойида эди, деворнинг ҳам қулоғи борлигини жуда яхши билардик. «Тил югуриги — бошга, қўл югуриги — ошга» деган мақол урф бўлган эди.

Тинч оқаётган дарё фақат қудрат тимсолими? Йўқ. Агар ойдин оқшом дарё соҳилида ўтирсангиз, шубҳасиз, сув тубида қалқиб турган юлдузлару баркашдай сара ой кўринади, сув парилари жамолини бир кўрсатиб қочсалар-да ажаб эмас. Сув париларининг жамолидан умидвор бўлган инсон Шавкат Раҳмондек сокин бўлиши керак: қудрати ҳам, инжа гўзаллиги ҳам қаърида, қалбида яширин бўлиши даркор. Зеро, асл қудрат ҳадеб мушакларини кўрсатиб, ўтган-кетганга кучини кўз-кўзлайвермайди, асл гўзаллик эса ҳеч қачон ўзини бозорга солмайди, балки етти қават сув остида (ё хижоб остида) жамолини бир кўрсатадию ғойиб бўлади — кўрган кўриб қолади, кўрмаганлар армонда қолади.

*Умрим узайгани муборак бўлсин,
оқари рост бўлсин тўкин дарёдай.*

«Гуллаётган тош»

Иншооллох, айтганингиз келсин, Шавкат ака!»

Кўчирма тамом.

Шеърятнинг вазифаси фақат «муҳим гапни айтишдан» иборат эмас. Агар шундай бўлганда шоирнинг маърузачидан фарқи қолмасди. Айни чоғда шеърни мавзусига ёки долзарблигига қараб баҳолаб бўлмайди. Лекин шеър ўқувчига эстетик завқ бериш билангина чекланиб қолса ҳам тўкис бўлмайди. Шеърда, Шавкат Раҳмон таъбири билан айтганда:

*Ҳар бир сўз
юз сўзнинг ўрнини босар:
Ватан. Халқ. Жасорат. Кураш. Озодлик.
Ҳар бир сўз етади юзта умримга,
ҳар бири бахш этар
руҳимга мадад.*

«Гуллаётган тош»

Эҳтимол, Шавкат Раҳмон шеърятни тўғрисида оммабоп тилда сўзлаб бўлмас, шундай қилинса биз шеърятни жўнлаштириб қўйган бўлармиз. Эҳтимол, шу боис гапни айлантиришга тўғри келар. Хусусан, истейдодли мунаққид Раҳмон Кўчкор ҳам «Қалб табиати» мақоласида гапни айлантириб-айлантириб, охири моҳиятга яқинлашади:

«Бу ижодкор юракнинг овози, сози, ҳасрат ва қувончи ўзига қадар ва ўзи билан ёнма-ён ёзганларнинг бирортасини қайтармайди, ҳатто эслатмайди ҳам. Ўзбек шеърятда бу қадар ўктам, бунчалик эркин, жасур овоз анчадан буён янграмаган, бармоқ вазни ҳам худди аруз каби тўниб, бир хиллашиб бораётган вазиятда уни бирдан янгилаб, яширин имкониятларини очажак шоир анчадан буён кутилаётган эди. Бу шоир вазиятнинг эмас, қисматнинг шоири. Унга давр эмас, у даврга мавзу берарди, у даврни эмас, уни давр тинглашини истарди. Охир-оқибатда у ўз тенгдошлари билан биргаликда не-

не замондошларини ўзига кулоқ осишга мажбур этди, уларнинг тош қотган бағирларида туйғу, фикр чечагини ўстиришга эришди.

Шавкат Раҳмон шеърларини мутолаа қилар эканман, мен улардан шеърдан-да юксакроқ, санъатдан-да муҳимроқ жувонмард рухни хис қиламан. Эслайсизми, Ч. Айтматовнинг «Кунда» романидаги она бўри Акбаранинг тунда ойга қараб узоқ-узоқ увлаганларини. Болаларидан, туғилган, туккан ерларидан, жуфти Тошчайнардан ва энг аламлиси — зурриёт қолдириш умидидан мосуво этилган бўри бировга шикоят этмайди, кимгадир ялиниб, аллақандай нажот қутмайди, балки увлайди, аччиқ-аччиқ увлайди. Шоирнинг қуйидаги мисралари худди ўшандай увлаш эмасми, миллатнинг забун ҳолидан, зулм остида топталган муборак Ватаннинг пажмурда жисмидан ўртаниб қуйиш эмасми?!

«Эл қирилди туркий ўлкада, эр қолмади — келди ажали, ким қонига ботди йўлакда, ким гажилди намоз маҳали» (1987 й.).

«Дилим, дунё даюсларидан қора терга ботган гуломим, настариндай пок ҳисларидан туфдонларни қилган кулолим, жудо бўлдинг табиатингдан, бўғзингда бор бир шода мўлдир, жудо бўлдинг тариқатингдан, энди тинчиб қафасда ўлтир» (1989).

Айни шундай шеърлар, аслида, истиқлол ҳақидаги фикрнинг, туйғунинг туғилиб вояга етишини, куч ва эътиқодга айланишини таъминлаган эди.

«Мармари қўрғонлар оёқларида умрини ёндирган дарвозабонлар... Қутурган жаҳолат таёқларидан силласи қуриган дарёзабонлар... Дунёнинг қайроқтош табоқларида кимларга йиғлади пари саболар» (1988).

Бирок, ўша пайтлардаёқ шоирнинг умиди, ишончи, Худога айтгани бор эди. Чунки у Акбарадан фарқ қилароқ ИНСОН эди, катта бир халқнинг, буюк бир миллатнинг вакили, оддий вакили эмас, ШОИРИ эди.

«Бир ёмон, бир узун, бир улкан йиғи, қайси бир жаврнинг аччиқ тортиғи. Оҳ, мунча айланар, мунча тўлганар ичимда йилларнинг занглаган тиғи» (1984).

«Сурилар бу темир пардалар, истибдоднинг туғлари қулар, могор босган нурсиз қаърлардан милён озод руҳлилар турар» (1987 й.).

Кўринадики, шоир истиқлолни жим кутмаган, мустақилликни хомхаёл деб билган эмас, аксинча, уни жуда реал кўрган, аниқ ҳис қилган, унга етишув усулларини шеър руҳидан излаган. Ҳақиқий янги давр, ҳақиқий янги қахрамон бундан анча илгари туғилган, вояга етаётган, ўзгаларни ҳам уйғониш йўлига, ўзликни таниш йўлига чорлаган эди.

Бирок, ҳар қанча самимий бўлмасин, ёлғиз миллат-парварликнинг ўзи билан шеър дунёга келмайди. Шеър дарднинг шундай изҳорики, унда дард ҳақидаги фикр эмас, туйғу, янаям тўғрироғи, дарднинг айнаи ўзи намоён бўлади, шеър жисмида дард руҳи яшайди.

Шеърини санъатнинг шу каби юксак талаблари билан ёндошадиган бўлсак ҳам шоирнинг асарлари ҳар қандай эстетик синовларга дош беради. Унинг шеърларида шунчакилик, зўрма-зўракилик, шеър яшашга мойиллик умуман сезилмайди. Аксинча, бутун мақсад, бутун изҳор юксак бадиий шаклларда юзага чиқади.

«Тун. Олмазор элас илганар далаларнинг кенг оғушида. Оқиб ётар олтин жилғалар олмаларнинг сокин тушида. Шоввасида нурлар қайнаган хилватдаги жилгага бордим, тақдирдан ҳасрат айлаган хаста дилни қўйиб юбордим» (1980).

Бу — расом учун тайёр пейзаж парчаси бўлса, кино-режиссёр учун ниҳоятда тиниқ руҳий ҳолат ифодасидир.

Шавкат Раҳмон бир шеърда: «Ахир кимман ўзим мангуликка сал агар қиёсласак, Шавкат Раҳмон ким?» деган савол қўяди. Бизнинг ушбу мулоҳазаларимиз ҳам шу саволга жавоб излаб қилинган ожиз уринишдир, холос»*.

Бу мақолани шоир беморхонада ўқиган. Ёз ойларида Раҳмон бир гуруҳ дўстларимиз билан бирга Шавкат акани йўқлаб Дўрмондаги боғ ҳовлисига борди. Сўрида икки соатдан мўлроқ қизғин суҳбат давом этди. Ҳаёт, адабиёт тўғрисида сўз кетди. Аския айтилди, ҳазил-мутойиба бўлди. Меҳмонлар кузатилгач:

— Ишқилиб, чарчаб қолмадингизми? — деб сўрадим Шавкат акамдан.

Ёстикқа суяниб ётган Шавкат акам қадини бир оз ростлаб:

* «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, 1996 й. 29 март.

— Кўча-кўйда кўришиб қолсак салом-алик қилиб, матбуотда кўлимга тушиб қолган мақолаларини ўқиб юрардим-у, лекин ўзи билан бафуржа гаплашмаган эдим, — деди. Бирпас нафасини ростлагач кўшиб кўйди: — Бало-ку!

Бу — Шавкат Раҳмоннинг мақтови эди.

Дарвоқе, иккинчи мақтовни ўзим эшитганман. Тафсилоти бундай.

«**Чингиз афандига мактублар**» номли ҳужжатли қисса ёзган эдим. Бир куни Шавкат ака нима қилаётганимни сўраб қолди. Икковимиз биргаликда картошкани чопиқ қилаётган эдик (Шавкат акам салқинроқ жойда бегона ўтларни юлиш билан машғул эди).

— Кўриб турибсиз-ку, чопиқ қиляпман, — дедим ҳазил аралаш.

— Нима ёзясиз деб сўраяпман, — деди Шавкат акам кулимсираб. — Газетанинг иши ўз йўлига, лекин ёзиш керак... Қўлингиздан келади.

Эртаси куни меҳмонхонадан қўлёзмамни келтириб бердим. Кейинги кунларда Шавкат акам сурункасига мутолаа билан овора бўлди. Бир хафталардан сўнг:

— Биз ўзимизнинг тарихимизни билмаймиз, — деди. Сўрининг бир чеккасида турган қўлёзмага ишора қилиб, бош бармоғини кўрсатди: — Михдай!

Бу — Шавкат Раҳмоннинг иккинчи мақтови эди.

«*Шавкат аччиқ қалампирни жуда яхши кўрарди, — деб эслайди атоқли ёзувчимиз Эркин Аъзам, — бир куни Шавкатларнинг уйида, қандайдир байрам арафасида ўтирган эдик. Балконга жой қилинган эди. Дастурхон тўкис, ҳамма нарса бор. Бир товоқ аччиқ-чучук (шакароб) қилинди, помидор янги, пиёз ҳам янги. Зиёфат бошлангач, Шавкатжон узун-узун, қип-қизил аччиқ қалампирни гарч-гарч этказиб тишлаб: «Оҳ-оҳ!» деб еяверди. Юзлари ҳам қип-қизариб, терлаб-пишиб кетди. Майли, бунга ҳам чидаш мумкин эди, лекин бутун хонани қалампирнинг ёқимли ҳиди тутиб кетдию!.. Мен янги қалампирнинг ҳидини ҳеч нарсага алмаштираман, шунақа ёқимли бўладики!.. Хуллас, ўзимни тутиб туролмадим; еттинчи синфда ўқиб юрган кезларимиз пахта теримига бориб, остига пўхол тўшалган қўйхонадами, отхонадами ётиб юрган пайтларда ошқозон*

путурдан кетган, ўшандан буён аччиқ нарса ея олмасдим, дарров ошқозон гижимланиб қолади. Лекин Шавкатжонга қалампирхўрлик борасида шерик бўлишдан ўзимни тия олмасдим, битта қалампирни мен ҳам едим. Ўшандан кейин уч ойгача ошқозоним шунақа оғриб бердики, дунё кўзимга қоронғи кўриниб кетди!.. Аммо, раҳматли Шавкат қалампирни жуда яхши кўрарди...»

Умуман, водий халқи аччиқ қалампирни яхши кўради. Буни ҳамма билади. Шавкат акам ҳам бундан мустасно эмасди.

Мен қалампир мавзусида Шавкат акам билан махсус суҳбатлашмаганман, мавриди бўлмаган. Эҳтимол, гаплашган бўлсак ҳам эсимда қолмаган. Чунки ўзи қалампирхўр бўлган одам бу мавзудаги гап-сўзларни дарров эсидан чиқариб юборади, янгилик эмас-ку, деб ўйлайди, «ён дафтарчаси»га қайд этиб қўймайди. Яқинда Эркин акам ўша мавзунини тасодифан эслаб қолгандан кейингина Шавкат Раҳмоннинг қалампирга ўчлигини кўз олдимга келтирдим.

Ажабки, мундоқ ўйлаб кўрсам адабиёт тўғрисида ҳам махсус суҳбатлашмаган эканмиз. Худди одатий мавзу тўғрисида гап кетаётгандек, ўрни келиб қолса, адабиёт тўғрисида ҳам суҳбат бўларди, аммо бу мавзуга махсус тўхтаганимизни эслай олмайман. Масалан, бир куни Шавкат Раҳмон «Ватан» газетасида чоп этилган кимнингдир шеърларини ўқиб (мен бу газетанинг янги сонларини келтириб берардим, ўзим ҳам шу газетада ишлардим).

— Шеърни олдиндан тайёрлаб қўйилган вазнга солиб ёзишни ҳеч тасаввур қилолмайман, — деди. — Шеър вазнга ҳам, қофияга ҳам сиғмайди. Албатта, ҳақиқий шеър қолишларга сиғмайди. — Токка қараб бир оз ўйлаиб ётгач: Шеър ҳар қандай қолишнинг қовурғаларини синдириб юборади, қофиялардан, вазнлардан бўртиб чиқиб кетади, — деб, муштумларини кўкраги устида жуфтлади-да тирсақларини икки томонга ёйиб кўрсатди. Гўё кўкрак қафасига қамалиб қолган алақандай қудратли куч ҳаракатга келиб, қовурғаларни қарсиллатиб синдириб, ёруғликка — озодликка отилиб чиққандек ҳолат намоён бўлди. — Дарсликка қараб ўтириб ёзилган шеър

танқидчиларнинг олқишига сазовор бўлади, оломонни жунбишга келтириб юборади, лекин юракка етиб бормайди... Айрим шоирлар (ёзувчилар ҳам) СЎЗни ўйнатиб юборишади, минг мақомга солиб товлантиришади, аммо уларда дард бўлмайди, МИЛЛАТНИНГ ДАРДИ бўлмайди. Нега шунақа, а?..

— Билмадим, — дедим. Шавкат акам бу саволни ўзига берган эди, мендан жавоб ҳам кутаётгани йўқ эди.

Менимча, Шавкат Раҳмон шеърятининг илдизлари «Адабиёт дарсликлари»дан эмас, балки жафокаш халқимизнинг янги ва кўҳна тарихидан изланиши керак. Чунки шоир тарихдан озиқланади, миллат дарди билан яшайди. Ҳаёт билан ижод Шавкат ака учун бошқа-бошқа тушунчалар, бир-бирига алоқаси бўлмаган турмуш ташвишлари эмасди. Шавкат Раҳмон ижод қилиш учун яшарди, яшаш учун ижод қиларди.

Кейинги йилларда Туркистон, хусусан, Қўқон хонлиги тарихига доир бир қатор нуфузли манбалар, адабиётлар билан танишдик. Жумладан, В. Наливкин тузган «Қўқон хонлигининг қисқача тарихи» («Краткая история Кокандского ханства», Қозон шаҳри, 1888 йил) китоби ҳам жиддий манбалар мажмуасидан иборат. Бу китобнинг ксеро нусхаси Шавкат Раҳмоннинг шахсий кутубхонасида сақланади, уни шоир 80-йилларда «ноёб фонд»дан кўчириб олган эди. Хонлик тарихи билан танишсангиз беихтиёр Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романида акс эттирилган воқеалар кўз олдингизда гавдаланади. Қодирий бобомизнинг тарихимизни (миллатнинг тарихий дардини) нақадар теран билганига қойил қоласиз. Агар В. Наливкин тарихий воқеаларнинг шунчаки баёини келтирган бўлса, Қодирий ўша воқеаларни жонлантириб юборади, жонли инсонлар қиёфасида фожиамизни яққол кўрсатиб беради.

Шавкат Раҳмон «Қодирий ва ҳозирги ёшлар» шеърисида бундай дейди:

*Агар тирик бўлса, бир четда турмай
ҳозирги ёшларга сардор бўларди,
гоҳ кўкдан ёғилган,
гоҳ ердан чиққан
туҳмату балога қалқон бўларди.*

Шоир Қодирий бобомизни ўзига маслақдош деб ҳисоблайди, дарддошим деб билади. Чунки Шавкат Раҳмон ҳам Қодирий бобо каби жафокаш Туркистоннинг дарди билан яшарди. Улар Туркистоннинг буюк беморлари эди...

1996 йилнинг 9 август куни (жума куни) Шавкат акам билан суҳбат-диалог шаклида китоб ёзишга киришдик. Аввалроқ мен Ч. Айтматов билан М. Шохонов ҳамкорликда ёзган «Чўккида қолган овчининг охи-зори» китобини (русча нусхасини) ўқишга берган эдим. Бу китоб Шавкат акамга унчалик маъқул бўлмади.

— Мухтор Шохоновнинг чучмал, зўрма-зўраки гапларини чиқариб ташлаш керак, ўқувчининг гапини келтиради, нуқул ўзини билагон қилиб кўрсатишга интилади. Енгилтак одамга ўхшайди. Баъзан Чингиз оға ҳам бунга эътибор бермайди, аммо қайириб ташлаган ўринлари ҳам бор, — дейди Шавкат акам.

Кейинчалик ўзбек тилига таржима қилинган ўша китоб Шавкат акамга эллик фоиз маъқул бўлади, холос.

— Бўлмасам, ҳаммага маъқул келадиган китобни ўзимиз ёзайлик, — деб таклиф қилдим.

Шавкат акам анча пайтгача таклифимга жавоб бермади. Охири:

— Аввал бир туркум шеъримни матбуотда эълон қилишим керак, — деди.

— Қайси туркумингизни? Тайёрлаб қўйганмисиз?

— Хаёлимда пишириб қўйганман, фақат қоғозга тушириш керак. Қувватим етмаяпти. Ўн иккита шеър бўлади... Ҳаммаси деярли тайёр.

— Ундай бўлса, сиз айтиб турунг, мен ёзиб оламан, кейин ўзингиз устидан таҳрир қилиб берасиз, — дедим.

— Бўпти, — деб рози бўлади Шавкат акам, — Туркумнинг номи «ГУЛ ҚАҲРИ» бўлади...

Кейинги кунлари Шавкат акам уч-тўртта шеърининг айрим сатрларини айтди, мен қоғозга туширдим. Битта шеър «Озод дарёларим, озод дараларим» деб бошланар эди. Афсус, кейинги сатрлари айтилаётган пайтда бирдан хуруж бошланиб, Шавкат акамнинг аҳволи оғир-

лашиб қолади: «тез ёрдам» чақирилади, кислород ёстик-часи келтирилади... Навбатдаги шеърнинг беш мисрасини кўчиришга аранг улгурган эдим. Мана, ўша мисралар:

*«Оғзимиз қийшиқдир, юзимиз қора,
Уларнинг овози Лондондан келар,
Турли «Лимузин»у «Хонда»дан келар.
Биз эса ҳамон Ватаннинг чанг кўчаларида
Оғзимиз қийшигу юзимиз қора...»*

Бу, албатта, тугалланмаган шеър, фикр ниҳоясига етмаган. Шунинг учун Шавкат ака гўё памфлет ёзмоқчи бўлган экан деб хулоса чиқариб бўлмайди. Боз устига Шавкат ака ҳеч қачон конъюктурага мослаб шеър ёзмади, ҳатто кўпинча қайсарлиги тутиб «юқоридан айтилган гап»нинг тескарисини ёзарди. Бу гал ҳам шундай бўлиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмасди...

Шавкат Раҳмоннинг илк китоби — «Рангин лаҳзалар» 1978 йилда чоп этилган. Бир босма табоқ ҳажмидаги ўша китобчани яқинда қайта мутолаа қилдим. Албатта, ҳозир ёши бир жойга бориб қолган, яъни «бозордан қайтаётган» одамлар 1978 йил қандай бўлганини, мафкураравий иқлим қанақа эканини яхши билишади. «Биз мустақиллик учун курашганмиз!» деб кўкрагига муштлаб юрган айрим адибларимиз Шўро ҳокимиятини мадҳ этиб қандай ялтоқи асарлар ёзганини, майли, айтмай қўя қолайлик. Лекин, ҳозирги ёшларга тушунарли бўлиши учун бир нарсани эслатиб қўймоқчимиз: у пайтлари барча олий ўқув юртларида, барча ўрта мактабларда ва ҳар ҳафтанинг сешанба кунлари жамики корхоналарда мутасил ўтказиладиган «сиёсий машғулотлар»да «ҳаммамиз учун ҳурматли бўлган Л. И. Брежнев»нинг трилогияси — «Кичик Ер», «Тикланиш», «Кўрик» асарлари бобма-боб ўқитилар эди. Ўйғилишларда, зиёфатларда, кўчакўйда ҳам гап бошлашдан аввал албатта Л. И. Брежнев асаридан иқтибос келтириш таомилга айланиб қолган эди. Бутун совет халқи дейилса унчалик тўғри бўлмас-у, лекин ўзбек халқи ҳаддан ташқари кучайиб кетган мафкураравий зулм остида истиқомат қиларди. Маддоҳлик, хушомадгўйлик, мунофиқлик оддий ҳолга айланиб қолган

ана шундай даврда эълон қилинган илк китобчасида Шавкат Раҳмон:

*«Кўзингизни очинг, қўрқманг,
Зиёдан қамашсин, оғрисин майли,
Майлига яшамак бўлсин қийинроқ —
Очиқлиги туфайли»*,

деб, таъбир жоиз бўлса, «тескари ташвиқот» юритади.

Айрим кишилар: «Биз даврнинг қурбони бўлганмиз!» дейишиб ўзларини, уятли қилмишларини оқламоқчи бўладилар. Аслида, давр уларнинг қурбони бўлганини хаспўшламоқчи бўладилар. Ваҳоланки, ҳақиқий ижодкор ҳеч қачон буқаламун мисоли товланмайди, иккиюзламачилик қилмайди. Аниқроғи, ҳақиқий ижодкор ҳеч қачон иккиюзламачилик қилмаслиги керак, иккиюзламачи кимса ҳеч қачон ҳақиқий ижодкор бўлолмайди. Шавкат Раҳмон ҳақиқий ижодкор эди. Мунаққид дўстимиз Раҳмон Қўчқор таъкидлаганидек: «Бу шоир вазиятнинг эмас, қисматнинг шоири. Унга давр эмас, у даврга мавзу берарди, у даврни эмас, уни давр тинглашини истарди».

Агар «Рангин лаҳзалар» билан Шавкат Раҳмон адабиётга кириб келган бўлса, у 15 йил қизғин ижод билан машғул бўлади: шу йиллар давомида «Юрак кирралари», «Гуллаётган тош», «Хулво» шеърий тўпламларини эълон қилади, муросасиз испан шоири Гарсиа Лорканинг жанговар шеърларини дастлаб рус тилидан, сўнг аслиятдан ўзбек тилига таржима қилади (рус тилидан қилинган таржимадан кўнгли тўлмагач, атайлаб испан тилини ўрганади ва ижодий командировка олиб Испанияда салкам олти ой яшаб қайтади, Лорка шеърларини нафақат тағмат билан, балки тағзамин билан қиёслаб кўради).

Шавкат Раҳмоннинг ҳар бир тўплами ўзбек адабиётида жуда катта воқеа бўларди, матбуотда баҳс-мунозаралар бошланиб кетарди. Афсуски, кўпинча шеър буёқда қолиб, шоирнинг ўзи миллатчиликда айбланарди. Хусусан, «Меҳмондўстлик» шеъри хушёр (аслида, чақимчи) «танқидчилар»нинг ғазабини кўзитиб юборади.

Ўзбеклар азалдан меҳмончи элдир,
меҳмон отангдан ҳам улуг, дейдилар.
Бир кунлик меҳмонга бор-йўгин қўйиб,
ўзлари анча вақт туршак ейдилар.
Бу гўзал хислатдир,
ноёб хислатдир,
айниқса, меҳмонлар бўлса муносиб.
Бироқ, ҳар хил бўлар меҳмоннинг феъли,
бири сўраб кирар,
бириси босиб...
Меҳмон кутиши ўзи буюк санъатдир,
бунда бизнинг элга етадиган кам.
Меҳмон кутишни-ку қойиллатамиз,
қанийди ўргансак кузатишни ҳам!

Албатта, бу шеър мажозий маънога эга, мустамлакачилик зулми остида эзилиб ётган миллат озодликка даъват этилади. Бироқ бу шеър мақола эмас, унинг «ним косаси» учун шоирни жиний жавобгарликка тортиб бўлмайди. «Ним коса», аслида, «десерт» — овқатдан кейин тановул қилинадиган мева-чева, ширинлик, холос. Кўнгли кўтарган одам овқатдан сўнг хоҳласа десерт тановул қилади, хоҳламаса кўк чой ичиб кекириб ўтираверади. Яъни, «ним коса»га сузилган десертни ўқувчи ихтиёрий равишда тановул қилади, шоир ҳеч кимни зўрламайди: «Агар кўнгил кўтарса, марҳамат қилсинлар, десертдан олинглар!» деб илтифот кўрсатади гўё. Бор гап шугина, холос. Шу боис Шавкат Раҳмон жиддий идора ходимларига «Меҳмондўстлик» шеъри тўғрисида, аввало, «тушунтириш хати» ёзиб беради, сўнг «энди бунақа шеър ёзмайман» деган маънода тилхат ҳам беради. Бироқ, ўжар Шавкат Раҳмон ўз билганидан қолмайди.

...Неча минг аллома, жўмардлар ўлган,
тафаккур сасиган,
руҳлари сўлган,
уруғлар айниган тап-тақир чўлда
ўз беким давлатин қурсак майлиму?
Юз эллик йилдирки мана шу ҳолат,
ҳануз давом этар маккор тижорат,
билмадим, қаердан ушбу жаҳолат,
нега сиз бўлмайсиз сира хижолат?
Нега мен сўрайман сиздан ижозат?!

Шавкат Раҳмон узоқ йиллар Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида шеърят бўлимининг муҳаррири, бўлим мудирини вазифаларида ишлайди. Келажакдаги аксарият дўст-душманлари билан дастлаб шу даргоҳда учрашади. Хом-хатала китоблари қайтарилган «шоирлар» белларини маҳкам боғлашиб, «компартия сиёсатини ва долзарб мавзуларни тушунмайдиган илғор совет шоирларининг йўлига ғов бўлаётган Шавкат Раҳмон»нинг устидан мутасадди идораларга имзоли-имзосиз хатлар-шикоятлар уюштирадидилар. Иқтидорсиз кимсаларнинг бир ёқадан бош чиқариб ёзган айрим шикоятлари, ҳатто судларда ҳам кўрилади: тўғри, муҳаррир айбсиз деб топилади, лекин «шеър ёзиб ўтирган лашкарбошининг — Шавкат Раҳмоннинг бебаҳо вақтлари беҳуда сарфланади.

Шу ўринда устозимиз Эркин Аъзамнинг битта гапи эсимга тушиб қолди.

— Шоирларга маза, улар кайфияти яхши бўлган пайтда ҳам, ёмон бўлган кезларда ҳам бемалол шеър ёзаверишади. Қайтанга, кайфияти ёмон бўлса, яхши шеър ёзишади, — деган эди Эркин ака бир куни.

Тўғри, шоир кайфияти ёмон бўлган чоғларда ҳам шеър ёзиши мумкин. Аммо тинимсиз эговланаётган асаб

метиндан бўлса-да барибир қакшайди, вужудни емиради, соғлиқни путурдан кетказади.

Шукрким, илк китобларига мухаррирлик қилган Шавкат Раҳмоннинг талабчанлигини буюк истеъдод соҳиблари хануз миннатдор бўлиб эслаб юришади. Хусусан, ажойиб шоиримиз Хуршид Даврон бундай хикоя қилади:

— Менинг илк китобим «Қадрдон қуёш»га Шавкат мухаррирлик қилган. Бу китоб чоракам икки табоқ ҳажмда бўлса-да, лекин уни икки йил давомида тайёрлаганмиз. Шавкат ҳар бир шеърни танлаб-танлаб, чертиб-чертиб оларди, ёқмаганларини қайтариб берарди, мен янғисини ёзиб борардим ёки «пишитиб» борардим. Муаллифнинг биринчи китоби — дебют зўр бўлиши керак, деб ҳисобларди Шавкат. Иқтидорсиз қаламкашлар учун китобнинг ҳажми муҳим бўлади, бироқ Миллат дарди билан яшайдиган шоир СЎЗ муқаддас қурол эканини ҳеч қачон унутмаслиги лозим... Биз буни билардик, Шавкат ҳам Сўздан бошқа қуролимиз йўқлигини бот-бот такрорларди. Умуман, 70-йилларда адабиётимизга гулдурос солиб, ёниб-ёниб кириб келган авлодимиз билан ростакамига фахрланаман. Бизнинг авлод шеърятда инқилоб ясади. Бу — Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Рауф Парфи авлоди томонидан амалга оширилган инқилобий тўнтаришдан кейинги буюк ҳодиса эди. Ўша инқилобий ҳодисанинг ижодкорларидан биттаси, шак-шубҳасиз, Шавкат Раҳмон бўлади... Хуллас, икки йил давомида деярли ҳар куни Шавкатнинг ҳузурига шеър кўтариб борардим. Бир куни янги шеъримни олиб борсам: «Оҳ!» деб юборди Шавкат бирдан. «Ҳа, нима бўлди?» деб сўрадим хайрон бўлиб. У шеъримни ўқиб тугатмасданок столининг тортмасидан ўзининг янги шеърини олиб, менга узатди. «Бир хил бўлиб қолибди-ку», деди ажабланиб. Мен Шавкатнинг янги шеърини ўқиб кўрдим. Дарҳақиқат, биз бир-биримиздан беҳабар бир хил шеър ёзган эдик. Кейин ўша шеърни Усмон Азим ҳам ўқиб кўрди. Ўхшашликдан ниҳоятда ажабландик. Шунда Усмон: «Биламан, — деди муғомбирона қулиб. — Икковинг ҳам битта жойдан, битта мумтоз шоирдан кўчириб олгансан. Агар кўчириб олинмаган бўлса, иккита шеър бунчалик

ўхшаш бўлмайди...» Албатта, Усмон ҳазиллашди. Аслида, бу жумбоқнинг «тугуни» бошқа ёқда эди. Биз аввал бошдан тақлидчиликдан йироқ эдик, ўз услубимизни яратишга интилардик. Сергей Есенин ибораси билан айтганда, «қурбакадек бўлса ҳам ўз овозимиз билан куйлашга» ҳаракат қилардик. Лекин бизнинг дардимиз бир эди, биз бахраманд бўлаётган чашма бир эди — биз миллат дарди билан яшардик, миллат дардига шерик бўлишни истардик. Яъни, бир сўз билан айтганда, биз маслакдош эдик. Шу боис битта мавзу — миллатпарварлик мавзусини ўзимизга хос услубда қаламга олардик. Эсимда, Шавкат Раҳмон «Қадрдон қуёш»га икки қаторгина аннотация ёзган. Унда: «Хуршид Давроннинг илк китобини Ватан, табиат, бахт ва муҳаббат мавзуларидаги ёрқин лирик шеърлар ташкил этган», дейилади. Кўриниб турибдики, шу мўъжаз жумлада ҳам манتيқий урғу «Ватан, табиат» сўзларига тушяпти. Шавкат — миллатпарвар шоир.

Шавкат Раҳмон нафақат ўз тенгдошларининг, балки кейинги авлод вакилларининг кўплаб китобларига ҳам талабчанлик билан муҳаррирлик қилган. Муҳаммад Юсуф, Сирожиддин Саййид, Эшқобил Шукур, Абдували Қутбиддин каби шоирлар СЎЗнинг сеҳрли сирларини илк китоблари таҳрир этилаётган кезларда яна бир бора ўрганадилар...

Одатда, шоирлар билан ёзувчилар бир-бирларидан узоқроқ юрадилар. Яқин юрсалар, албатта баҳс-мунозара бошланиб, жиддий можаро билан поёнига етади. Чунки шеърият билан насрнинг тасвир воситалари бир-бирига ўхшамаганидек, шоир билан ёзувчининг феъл-атвори ҳам узоқ йиллар мобайнида касб-корига монанд равишда шаклланади. Бироқ, Шавкат Раҳмон бу борада ҳам истисно эди.

Шавкат Раҳмон нафақат XX аср ўзбек шеъриятида, балки умумтурк адабиётида чинакам ҳодиса бўлган буюк ШОИР эди. У 46 ёшда оламдан ўтди. Ёш кетди, қутлуғ орзу-армонлари билан кетди. Мана, ўшанга ҳам саккиз йил бўлди. Саккиз йилдирки, фано билан бақо ўртасидаги бетараф йўлак қайдан ўтганини кидирамиз. Чунки биз бежавотир яшашни истаймиз, аросатда

бўлса ҳам тинчгина яшашни истаймиз, «оч қорним — тинч қулоғим» деб минғирлаб қўямиз... Шавкат Раҳмоннинг шеърларини қайта мутолаа қилсак, бирдан сергак тортамыз: аросатдаги ҳаёт Ўзига маъқул келармикан, чакмоқдек чакнаб ўтган ШОИРга маъқул келармикан?..

Набижон Боқий
2002 й. V. 11.

ШАВКАТ РАҲМОНГА

*Дўстим, деб кўз ёши қилишиб чандон,
Сен ҳақда хотира сўйлаб тўйдилар.
Сен гўрда, мен ерда, волаю ҳайрон,
Мана, бизни энди холи қўйдилар.*

*Сўз йўқ ўртамизда, сукут бор чексиз,
Қарайсан мунгайиб дунёлар оша.
Узр сўрашсак ҳам бўларди, шаксиз,
Фурурлар бунга йўл қўймади, ошна.*

*Ҳа, беклар сингари яшадинг, яъни
Сокин виқор билан ёнди буд-шудинг
Ва охир, қалбига озор берганинг —
Четлаб юрган дўстинг — мени ҳам кутдинг.*

*Буни кеч айтдилар, ахир, жуда кеч,
Вафотингдан бир йил кейин, ногаҳон.
У бир йил жумбогин энди ўзинг еч,
Ҳасратин менга қўй, тортай беомон.*

*Қандай севар эдим, қандай истардим
Сен бор давраларда бўлишни, ё Раб!
Симобдай тарқалиб кетарди дардим.
Қаторда нордай бўй-бастингга қараб.*

*Шеъринг-чи, шеърингнинг кескир сўзлари,
Оҳанги оҳангга нақшланган ғам...
Ўзига у ажиб ҳамдард изларди
Замондан, замондан ташқаридан ҳам.*

Фақат амал-тақал сохта дўстларни
Қалаштирган эди қошингда у кун.
Яқин кўрсатиш-чун улар ўзларин,
Мендайлардан кўнглинг қолдирди бутун.

Билмам, дўстни дўстдан айирганларни
Қандай азоб-озор, жазо кутади.
Мен каби қаноти қайрилганларни
Шўртумишук зот борки, чўқиб ўтади.

Яхшиям, Худо бор, туради кўриб,
Бу ёлгон дунёда кечмоқда нелар.
Ўлими олдидан тузатар кўрни
Кўрсатир дунёни ёгдуга белаб.

Шукр қил, сени ҳам сийлади қисмат,
Шукр қил, қалбидан бир зиё сизган.
Сен-ку, ўша сохта дўстлардан беҳад
Сўнги кунларида чарчаган, безган.

Сен-ку, қувиб сол, деб яқинларингга
Айтган ҳам уларни, эзилиб, эй воҳ!
Ким таскин беролган ўшанда сенга,
Ким сени тушунган менсиз, ўша чоқ.

Номим тилга олиб, ўша кунларда,
Қийналган ҳам ўзинг, куйган ҳам ўзинг.
Коврилиб юрибман, сўнгсиз мунгларда,
Мени пушаймонга қўйган ҳам ўзинг.

Лекин кеч айтдилар, ахир жуда кеч,
Вафотингдан бир йил кейин, ногаҳон.
У бир йил жумбогин энди ўзинг еч,
Ҳасратин менга қўй, тортай беармон.

Шукр Қурбон

МУҲАММАД ЮСУФ

(1954–2001)

Бир арслони ўтди ўзбекнинг!

Ўзбекистон Халк шоири Муҳаммад Юсуф орамиздан кетганига ҳам уч йил бўлибди. Аммо шеърятга ташна диллар унинг дардчил сатрларини олдингидан ҳам кўпроқ қўсамоқдалар. Китобларини китоб дўконларидан қидирмоқдалар. Хофизлар унинг қуйланмай қолган сатрларини созга туширмоқдалар.

«Эрта сўнган юлдузлар» китобига шоир Муҳаммад Юсуфнинг журналист билан суҳбати, шоирнинг хали эълон қилинмаган айрим шеърлари, у ҳақдаги мақолалар вафо-

тидан кейинги, дўстларининг хотиралари, марсиялари хамда умр йўлдоши, шоира Назира ас-Саломнинг журналистлар билан мулоқотлари матнини тўплаб киритдик. Ўйлаймизки, ушбу материаллар шоир ижоди мухлисларини озгина бўлса-да қаноатлантиради.

ВАТАННИ СЕВИНГ

Муҳаммад Юсуф

*Кимлардир кафтида гул ушлаб юрар,
Кимлардир қўлида палахмон тоши.
Чайқалиб турганда дунё гулдираб,
Юртнинг пойидадир йигитнинг боши —
Севсангиз аввал шу Ватанни севинг,
Сўнг шаҳло кўзу гулбаданни севинг.*

*Унутманг бу кўҳна чархи фалакда
Ватандан бошқаси ҳаммаси майда.
Кўнгилда орзудай осмон мусаффо,
Тупроқ тинч бўлмаса муҳаббат қайда —
Севсангиз аввал шу Ватанни севинг,
Сўнг шаҳло кўзу гулбаданни севинг.*

*Чорласа сиз қўргон бўлинг, тош бўлинг,
Суянг бир-бирингиз, елкадош бўлинг.
Қани ким ботиниб бир сўз айтолгай,
Битта жон, битта тан, битта бош бўлинг —
Севсангиз аввал шу Ватанни севинг,
Сўнг шаҳло кўзу гулбаданни севинг.*

*Шу юрт тинч, йўқ дилда санчиқларингиз,
Қиқирлаб юришар қаллиқларингиз,
Ёр-ёрлар ярашар, тўйлар ярашар,
Ярашар тўқликка шўхликларингиз —
Севсангиз аввал шу Ватанни севинг,
Сўнг шаҳло кўзу гулбаданни севинг.*

МАҲАЛЛА

*Юзаки қаралса, марказ ҳашамлари,
Осмонўпар уйлар — ҳаммаси гўзал.
Аммо бош суқилса, буларнинг бари
Бир оддий маҳалла олдида ўсал.*

Ўзбегим қомуси — маҳаллам менинг,
Сенинг ўз қонунинг, одатларинг бор.
Саҳифаси олтин мажаллам менинг,
Сен ноқис оёғи етмаган диёр.

Барака дейсизми, оқибатми ё,
Илиқликнинг бари бунда муҳайё,
Шу жойдан бошланар инсоф водийси,
Маҳалла — диёнат, маҳалла — ҳаё.

Эски томингга ҳам қиламан ҳавас,
Қийшайган деворлар менга эҳромлар.
Чунки осмонўпар қасрларданмас,
Маҳалладан чиққан Фафур Фуломлар.

Шоир эмас, жарчи бўлсайдим агар,
Ким келса, дердим мен, қайси сарҳаддан.
Меҳмон марказни қўй, маҳаллага бор,
Бизда маҳалладан бошланар Ватан.

Ҳақиқий шеър — одамлар орасида

Ўзбекистон Халқ шоири Муҳаммад Юсуф билан суҳбат

— **Муҳаммад ака, яқинда Президентимизнинг қўлларидан Халқ шоири унвонини олдингиз, авваламбор, юксак унвон билан табриклаймиз. Агар истасангиз, суҳбатимизни ўша воқеадан кейинги кўнгил кечинмаларингиз билан бошласак...**

— Биласизми, қайси соҳада бўлмасин, меҳнатингизни озгина бўлса-да кадрлаб, баракалла, деб елкангизга уриб қўйишса, бу — катта бир далда бўлиши турган гап. Менинг ҳам кимгадир керагим бор экан, деб кўнгилдан ўтказасиз, руҳланасиз-да! Камтарин ижодимни шу қадар юксак унвон билан тақдирлаганлари учун жуда миннатдорман. Менинг ютуғимдан фахрланиб, кўнгли осмон бўлиб юрган яқинларим, биродарларимни кўриб янада шодланаман.

Юзга кирган момом бор.

Унинг қувонганини кўрсангиз эди... Кўзларига ёш

олиб кутлади. Нуроний юзларидан мингдан-минг рози эканликларию янги-янги тилакларини ўқиб олиш осон эди.

— **Ўзбекистон Халқ шоири деган унвон сизга янада катта масъулиятлар юкласа керак?..**

— Албатта. Бу — билдирилган ишонч демакдир. Бундан кейин яна ҳам қаттиқроқ ишлашга ундайдиган «офайни, энди бўш келмагин» дейиш билан ўлчанади.

— **Шеърни ҳар ким ҳар хил талқин этади. Сизнингча, шеър нима?**

— Шеър бу — ширин дард, азоб. Шоир — шу дард бемори. Юракдаги ўша шеър қоғозга тушмагунча баъзида уйқу ҳам келмайди. Уни ёзиб битиргандан кейинги роҳат бошқача бўлади. Яхши китоб ўқисангиз маза қиласиз-ку! Энди бир илиқ жумла топиб олишни тасаввур қилиб кўринг. Катта-катта асарларнинг яратилишига ҳам биргина жумла сабаб бўлиши табиий. Бир шеърни қоғозга тушира олмай ойлаб қийналиб юриш мумкин, лекин бир куни, «ажойиб кунларнинг бирида» мақсад рўёбга чиқади ва ўқиб туриб қувониб кетасиз. Баъзилар борки, мен ёзолмай қоляпман, мажбуран бўлса-да, ёзиб турмасам, «қўлим чиқиб кетади», дейишади. Мен бунга асло қўшилмайман. Ўзим кўнглим буюрмагунча ёзмайман ҳам.

— **Насрга қўл уриб кўрганмисиз?**

— Тўғриси, ёзсам, қўлимдан келадиган иш. Лекин мен учун энг муҳими — шеър, уни қизганиман. Агар насрга ўтиб, кўп ўралашиб қолсам, шеър мендан ўч олади. Чунки у — менинг жон дўстим. Хиёнатни кечирмайди. Наср бўлса, улфатим...

— **Таржимага-чи, қандай қарайсиз?**

— Жуда кам таржима қилганман. Шеър ёзиб турганда таржима қилиш шарт эмас, менимча. Баъзилар таржима шоирни бойитади, дейишади. Билмадим-у лекин у мени кўпроқ чалғитади. Руҳиятимга ҳам тўғри келмайдиган бир ҳолат.

— **Вақтингизни кўпроқ нималарга сарфлайсиз.**

— Кўпроқ китоб ўқийман. Бобурни, Машрабни, Бедилни севиб мутолаа қиламан. Анна Ахматова, Сергей Есенин каби рус шоирларини, ҳозирги шеъриятимиздан Абдулла Ориповни кўп ўқиб тураман.

— **Сиз уюшмада ёш ижодкорлар билан шуғуллана-**

сиз. Айтинг-чи, адабиётимиз кенжа авлодининг қайси жиҳатлари сизга маъқул.

— Бугун ижодкор ёшларимиз жуда кўп. Уларнинг ижод дунёси турфа хил. Бири-биридан гўзал.

Агар таққослайдиган бўлсак, илгариги ижодкор ёшлар орасида хамиша битта энг зўри бўларди. Ҳозир эса унақа эмас. Ҳаммаси зўр. Бирини ажратиб айтадиган бўлсангиз, кўнгилнинг тубида бошқаси жилмайиб туради. Бу деганим — барчасининг ўз овози, ўз йўли бор. Мен бундан жуда хурсандман.

— **Ижодингиздан ўзингиз розимисиз?**

— Йўқ. Лекин мен ижодни жуда юксак қилиб кўрсатишни ҳам хохламайман. Негаки, бу ҳам оддий бир меҳнат. Новвой нон ёпаётгандай, чўпон кўйини боқаётгандай, сиз қалбингиздан сўз сўраб одамларга тарқатасиз. Бу — шоирнинг кундалик вазифасидек бўлиб қолган. У шеърга қўл урмасдан туролмайди.

— **Шеър шоир кўнгил кечинмаларининг тафсилоти-ми ёки ижтимоийликка дахлдор битикларми?**

— Биласизми, мени нимагадир қўшиқчи шоир деб тан олишади. Фақат муҳаббатдан ёзади, дейишади. Лекин мен адабиётга ижтимоий шоир бўлиб кириб келганман. Эсингизда бўлса, ўша пайтларда ёзилган «Самарқандга борсам мен агар...», «Дўппи», Гдлян ҳақидаги шеърларим ана шундай сифатга эга эди.

Энди саволингизга келсак, шеър кўнгилни ижтимоийликка боғлайдиган ришта ҳам бўлмоғи керак. Шунда шеърят ўз куч-қудратини намоён қилади.

— **Ёшликда орзулар жуда катта бўлади. Айтинг-чи, бугунги кунда орзуларимга эришдим, дея оласизми?**

— Қисман эришдим, десам ёлғон бўлмас. Айтганингиздек, болалик орзулари сарҳад билмайди. Ва уларнинг ҳаммасига эришиб ҳам бўлмайди. Эришилган кундан бошлаб ҳаётнинг қизиғи ҳам қолмайди. Ҳар куни янги-янги мақсадлар билан кўчага чиқасиз. Сизни яшашга ундаб турадиган нарса ҳам мана шу — мақсад ва орзулар. Уларнинг борлиги ҳам яхши.

— **Шеърни нималардан излайсиз?**

— Мен шеърни фақат кўчадан излаб, кўчадан топаман. Китоб ўқиб шеър ёзмайман. Китобдан наср топиш мумкиндир, китоб ўқиб олим бўлиш мумкиндир, аммо

хақиқий шеър — одамлар орасида. Уларни кўнгили кўзи билан қоғозга тушира билиш керак.

— **Ижодингизда соддалик, жайдариллик яққол сезилиб туради. Бу — руҳиятингизга, табиатингизга боғлиқми?**

— Албатта, боғлиқ. Ўзи ҳаётда ҳам шундайман. Жим-жимадор, баландпарвоз сўзларни ёмон кўраман. Сўзни борлигича ифода этсам дейман. Унинг устидан бўёқ суркаш мутлақо ортиқча. Қандай сўз бўлмасин, ўрнида ишлатилса, соддалик ва равонлик ўз-ўзидан пайдо бўлади. Тўғри, сўзларни безаб, ҳаддан ташқари гўзал қилиш мумкин, лекин уни отангиз, онангиз тушунмаса, нима кераги бор? Мен шундай деб ўйлайман.

— **Ўзингиз яхши кўрадиган, беихтиёр хиргойи қилиб юрадиган шеърингиз қайси?**

— Мен ҳар йили кўпинча, бир шеърим таъсири билан юраман. Бу йилгиларидан «Биз бахтли бўламиз Худо хоҳласа...» деган шеъримни ёқтираман.

— **Тасаввур қилинги, сиз — шоир Муҳаммад Юсуфнинг мухлисисиз. Четдан туриб унга нима деган бўлар эдингиз?**

— Шеърларини ўқиб туриб, биринчидан, кўпроқ ўқи, камроқ кўшиқ ёз, деган бўлардим. Яхшиларидан кўпайтир, дердим.

— **Бугунги ижодкор ёшлар ижтимоийликдан қочиб, ўз кўнглига бекинишяпти, деган гапларга қандай қарайсиз?**

— Бу — бекорчи гап, менимча. Бу гапни тўқиб чиқарган бўлсалар керак. Бугунги ёшлар ижодини тўлиқ таҳлил қилиб бера оладиган танқидчини топиш амримаҳол бўлиб қолди. «Тиши ўтадиганлари» ҳам бутунлай бошқа иш билан шуғулланиб кетган.

Яна бир гапни айтиш мумкинки, меҳр-муҳаббатни, кўнгили кечинмаларини қўйлайдиган ёшларимиз шу йўлни тутишган бўлса не ажаб! Мисол учун Гулжамол Асқарова деган талаба қизнинг «Бир ёр топсак эдик, жондан кечгулик» деган мисрасини эслайлик. Бу шеърни ҳеч иккиланмай Ватан ҳақида дейиш мумкин. Унинг замирида шу юрт, шу тупроқ назарда тутилган.

Демак, биз ёшлар ижоди ҳақида қўққисдан хулоса чиқаришга шошилмасдан, уларни синчиклаб ўқишимиз, ўқишимиз керак экан.

— Болаларга ҳам шеър ёзганмисиз?

— Ёзганман-у тўғрироғи, уддалай олмаганман. «Халима энам аллалари» деган болаларбоп туркум шеърларим бор. Кейин ҳам ҳаракат қилганман-у ёзганимдан кўнглим тўлмаган.

— Мухаммад ака, охири саволим — мухлисларингизга қандай ваъдалар ва тилакларингиз бор?

— Олдиндан ваъда бериш қийин-у лекин шуни айтиб қўйиш мумкин: катта бир дostonга кўл урмоқчиман. Насиб этса, мухлисларимга хали кўп шеърлар тухфа қиламан, деган умиддаман.

Барчаларига кўнгил хотиржамлигию оила тотувлигини тилайман. Омон бўлишсин. Улар билан яхши кунларда ёруғ юз ила учрашмоқ, ишончларини оқламоқ, бурчимни ҳалол адо этмоқ — энг олий мақсадим.

Суҳбатдош Ориф Тўхташ

Халқ бўл, элим!

Одатда, қаламқаш ҳақидаги энг яхши гапни унинг асарлари айтади...

Мухаммад Юсуф ижоди ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Унинг бир қарашда содда-дўлвор мисраларини

мутолаа қиларкансиз, юрагида дарди, овриғи бор, юрт-дошларига, халқига «Ахир Сиз яхши яшашга муносиб-сиз... Бунинг учун бир-бирингизни суйсангиз, бир-бирингизни бошга кўтарсангиз... ҳеч бўлмаганда бир-бирингизга андаккина меҳр қўёлсангиз бас...» деган изтиробли мушоҳадаларини фавқулодда оҳангдор, қуйма мисралари қатига жойлаб юбораётган куюнчак, фидойи ижодкор қиёфаси кўз олдингизда намоён бўлади. Йўқ, Муҳаммад Юсуфни «кўшиқчи шоир» дегувчилар қаттиқ янглишадилар. Муҳаммад Юсуф — изтироб шоири. Фақат у ўз хиссиётларини зўраки мураккаб матнларда ифодалашга зўр бермади, билъакс, бир шоир эътироф этганидай, сунъий мураккаблик чўққисига тирмашиб юрмай, тўғридан-тўғри соддалик (жўнлик эмас) водийсига тушиб олди. Баайни тилни атай бузиб, ғалат оҳанжамаларда сўйлаётган тўда ичида кимдир жонли, халқона тилда сўйлай бошлагани каби, Муҳаммад Юсуфнинг битиклари ҳам дарҳол эл кўнглига «жиз» этиб тегди. Ва бу эътироф кўлами, мана неча йилдирки, ошса ошмоқдаки, асло камаймаяпти.

Муҳаммад Юсуф — эл муҳаббатига сазовор бўлган шоир.

Аммо... эл тинчиса тинчир, аммо шоир зоти тинчимайди.

Муҳаммад Юсуф ҳам, балки Истиклол туфайли «оломонлик»дан «эл»га айланган Ватандошларининг «халқ»қа айланишини тиламоқда...

Аёнки, шоир учун энг юксак мукофот — юрт меҳри. Муҳаммад Юсуф мана шундай мукофотга сазовор бўлган шоирлардан. Бу улкан меҳрнинг турфа кўринишларида мавжуд. Дейлик, эл-юрт ўзи суйган шоирини расмий мукофотга ҳам тақдим этса — бу ҳол нур устига нур эмасми?..

Хуллас, шоир Муҳаммад Юсуф Абдулла Қодирий номидаги Давлат мукофотини олишга номзод этиб кўрсатилди. Биз, «Хуррият»чилар ушбу эзгу ниятни чин дилдан қутлаган ҳолда элнинг эрка шоири ижодига яна муваффақиятлар тилаб қоламиз.

«Хуррият» газетаси таҳририяти

«Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан»

Бундан йигирма йил бурун, ўша пайтда адабиётимизнинг кўзгусига айланган «Шарқ юлдузи» журнали таҳририятида ёш шоир Муҳаммад Юсуфнинг бир даста шеърини нашрга тайёрладик. У пайтларда бу каби воқеалар тез-тез бўлиб турса-да, журнал ходимларига байрамдек таъсир этарди. «Биринчи чиқиш»ларнинг наинки шоир, китобхон учун ҳам эсда қоларли бўлишига ҳаракат қилардик.

Журналнинг ўша пайтдаги масъул котиби — ёзувчи Тоҳир Малик Муҳаммаджоннинг шеърларини кўздан кечиргач, мени хонасига чақиртирди. Кирсам, қўлёзмага қараб, пешоналари тиришиб ўтирибдилар. Юрагим шув этди. «Наҳотки ёқмаган бўлса...» деган хаёл ўтди миямдан. Бундай бўлиши мумкин эмасди. Тоҳир аканинг шеърга муносабатини яхши билардим. Шундай бўлса-да, тайёрланган шеърларнинг мазмун-мундарижаси, хайрат-ҳаяжони ва ўзига хос бошқа жиҳатларини яшин тезлигида ҳаёлимдан яна бир бор ўтказиб олдим. Ҳатто уларни танлаш баробарида, эсимда қолган сатрлар ҳам дилимдан ўтди:

*«Бригадир ака, мунча озгинсиз,
Мунча бўлиқ гўзаларингиз?»*

Ҳам содда, ҳам самимий сатрлар. «Пахтани деб одамлар озиб-тўзиб кетди, одамларнинг қонини сўриб, пахта-лар семириб, тўлишиб кетди», — дегандай. Битта ўхшатиш билан, битта чоғиштириш билан эсда қоларли ва дардли мисраларда халқ тақдири очиб бериляпти. У пайтларда бунақа гапларни ёзиш — ўзига хос ижодий жасоратни талаб қиларди.

— Ҳа, Тоҳир ака, пешонангиз тиришиб қолибди? Ёқмадимми шеърлар?

— Нега? Шеърлар маъқул. Шу сонда эълон қиламиз, — деди Тоҳир Малик ўша кайфиятда. — Лекин исми шарифи ёқмайроқ турибди.

— Худо берган исми шариф — Муҳаммад Юсуфов. Нимаси ёмон? Ҳали машҳур шоир бўлиб кетса, бу гапингиз учун уялиб юрасиз. — Муҳаммаднинг шеърлари босилишини эшитиб, кўнглим хотиржам бўлиб, ўзимча ҳазил қилган бўлдим.

— А?! — дедилар Тохир ака, ҳазилимнинг ўринсизлигидан энсаси қотиб. Кейин қўшиб қўйдилар: — «Юсупов» тарзида чиқармаймиз. Пайғамбаримиз Юсуф алайхиссаломнинг исмларини ўрисча ишлатмаслигимиз керак. Бу шоирингиз «Муҳаммад Юсуф» имзоси остида нашр этилади энди. Келиб қолса, розилигини олайлик. Айтинг менга учрашсин.

Шундай қилиб, илк бор «Шарқ юлдузи» журналида «Муҳаммад Юсуф» деган имзо пайдо бўлди. Лекин ҳозирги кунда халқимиз севиб, номини эъзозлаб тилга олаётган Муҳаммад Юсуфнинг шон-шухратига ҳали анча бор эди. У кўп меҳнат қилиши, ижоднинг машаққат ва заҳматларини бошидан кечириши лозим эди. Албатта, бунинг устига, унда Худо берган иқтидор ҳам бор бўлиб, ана шу иқтидор уни тез кунда тенгқурлари даврасидан, ёзган асарларининг пишиқ-пухталиги ва мукамаллиги билан ажралиб, чақмоқдай отилиб чиқиб кетганлигидан ҳам кўриш мумкин.

«Мен дардимни кимга айтаман?»

Муҳаммад Юсуфнинг ўша пайтдаги ёш хонанда Маҳмуджон Азимов ижросида янграган «Улуғбекнинг армони» кўшиғидаги мазкур сатри халқнинг дилидаги дардга мос келди. Гарчанд, асарда одамлар яхши билган фожиа тўғрисида ҳикоя қилинса-да, шоир талқинидаги ҳаяжон қалбларда акс-садо берди. У ахир, мустабид жамиятнинг асоратли дамларида, юртимизда собиқ тузумнинг хўжасизликлари авж олаётган пайтда янгради. Устига-уштак, меҳрсизлик, шахс манфаатларининг энг охири даражада ҳал этилиши, баъзан ҳал этилмай қўя қолиниши, порахўрлик ва таниш-билишчиликнинг кўпайгандан кўпайиб кетиши натижасида ҳақиқатан ҳам кишилар дардларини кимга айтишни билмай юрган паллалар эди. Улуғбек такдири баҳонасида, шоир халқ юрагидаги армонни усталик билан кўшиққа солди. Шу ўринда «Улуғбекнинг армони» кўшиғи яратилиши билан боғлиқ ходиса тўғрисида ҳам тўхталиб ўтайлик.

...Ўша кунлари шоирга Дархон маҳалласидан янги хонадон ажратилганди. Уй битган, лекин ҳали фойдала-

нишга топирилмаган, Муҳаммаджоннинг эса ичи кизиби, ярим кечаси ўша уй ёнига бориб қолади. Қурилиш қоровулини йўлга солиб, эшикни очдиради. Хонадонига кўтарилади. Чарчаган шоир олдинроқ келтириб қўйилган бир кўрпача ва болишга ўзини ташлаб, ухлаб қолади. Тушида оппоқ кийинган бир чол кўриниб, унинг бошини силайди ва оқ отга Муҳаммадни миндириб қўяди. Шоир уйғониб, қўлига қоғоз-қалам олади ва «Улуғбекнинг армони» деган қўшиқ қоғозга тушади...

Пайғамбаримиз Муҳаммад саллоллоху алайҳи вассаламнинг ҳадисларида яхши амаллар, яхши муносабат ва муаммолар тўғрисида улуғ ўғитлар бор:

*«Сўнги кун майитга борар эргашиб,
Уч нарсаси — аҳли, моли, амали.
Аҳли, моли қайтур орқага шошиб,
Амали қабрда қолдирмас холи».*

Шоир Муҳаммад Юсуф эса шу қадим ҳикматлар йўлидан бориб, бундай қуйлайди:

*«Келганда ҳам замона охир,
Меҳр қолур, муҳаббат қолур».*

Бу ўтлиғ нидо ҳам имонли кишиларимиз қалбида акс-садо бериши табиий эди. Боз устига, бастакор Анор Назаровнинг унга яратган қўйи қўшиқнинг парвозини юксак-юксакларга олиб чиқди.

Мен шоир истеъдодининг халқ орасида нечоғлик қадрланишини кўрган одамман. Бир куни у билан Балиқчи туманининг Чинобод қишлоғида кетаётсак, йўлимизни бир кекса, нуроний киши кесиб чиқди. Ва биздан олдин салом берди.

— Янглишмасам, сиз Муҳаммад Юсуфсиз-а? — шоирга юзланди у.

— Ҳа, мен ўша Муҳаммадман. Раҳмат, эътиборингиз учун. — Кейин мени хижолат бўляпти, деб ўйлади шекилли, қўшиб қўйди: — Бу акам Шукур Қурбон, катта шоир, устозим.

Отахон менга ҳам ҳурмат бажо этди. Хижолат бўлдим.

— Болам, — деб энди у Муҳаммаджонга мурожаат қилди, — «Самарқандга борсам мен агар»ни ёзган қўлингиз дард кўрмасин.

Шоирга бундан ортиқ мукофот борми?

Балиқчилик талабаларнинг олти юз кишилик даврасида эса Муҳаммад Юсуфнинг бастакор Анор Назаров билан биргаликда яратган, «Ўзбекча танго»си янгради. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, олти юз талабанинг барчаси шоир ҳамда бастакорни қутлаб, рақсга тушди. Хозир у кўшиқ Нуриддин Хайдаров ижросида хаво мавжларида тез-тез таралиб туради. Кўшиқдаги «Юр, муҳаббат кетдик бу ердан» деган чорлови инсонларни ёмонликдан яхшиликка, қахрдан меҳрга, ҳаромдан ҳалолга томон даъват этади. Кўшиқда муҳаббат мавзусининг қаламга олингани эса бир баҳонаи сабаб, холос. Демак, бу ёшларнинг шоир ижодига эҳтироми эди.

Марҳум ва машҳур кўшиқ ёзувчи шоирлардан бири (Оллоҳ уни раҳмат қилсин) Муҳаммадни бир куни нашриёт йўлагига учратиб қолиб, унга ҳавас ва ҳасад билан:

— Қайнаяпсан-а бола, шу кунларда! Жуда-жуда қайнаяпсан, ишқилиб охири бахайр бўлсин! — деганди.

Бу ёши катта шоирларнинг эътирофларидан бири. Ўзи тенгиларнинг қанчадан-қанчаси Муҳаммад Юсуфни «янги шеърят» яратиш ишига ҳисса қўшмаётган санаб, яниб юрдилар. Хатто шунақаси ҳам бўлдики, орқаваротдан уни «рўзғорбоп шеърлар» ёзадиган шоир, деб ҳам гап қилдилар. Шоир эса уларнинг шеърларидаги қилиқларига есенинча қилиб, буларнинг айтаётган йўлларида юриб кўрганмиз, қабилида гап қилди ва ўзининг халқ кўшиқлари йўлидаги асарларини ёзаверди. Дехқонларимиз, мунис онахонларимиз ҳақида, қатағон йилларида ҳалок бўлган боболар тўғрисида «Онам йиғлар», «Дехқон бобо», «Файзулла бобо», «Қодирий бобо» каби ўнлаб ажойиб кўшиқлари дунёга келди. Мустақил давримизни куйловчи «Халқ бўл», «Белбоғ», «Дўппи киймай кўйди одамлар», шунингдек, «Ўзбекистон — Ватаним маним» кўрик-танловларида муттасил янграётган тароналари яратилди. Яратилмоқда.

Мен бу иқтидорли шоир укамга ижодий парвозлар хамиша ёр бўлишига тилакдошман.

Шукур Қурбон
2000 йил

Бу ганимат дунёда

Уч кун илгари ўзбекистонлик шеърят мухлислари шоир Муҳаммад Юсуфни сўнги манзилга кузатишди. У 47 ёшда эди...

Бу дунёда шоир бўлиб, айниқса, халқнинг шоири бўлиб яшаш осон эмас. Чунки халқ шоири ўз юрагини суюклари билан ўраб, кўкрак қафасига яшириб қўймайди. Унинг юраги очиқ ва юзада бўлади. Халқи атрофида эса бошлаган шамол унинг юрагига изғирин бўлиб урилади, келаётган ҳар шарпани сезади юраги. Бор қуввати юрагида бўлгани учун биров қоқилса ё йиқилса ҳам елкаси ё қўлини эмас, юрагини тутади, юраги билан суюйди. Халқи бошига қувонч келса ҳам секингина суюниб қўя қолмайди. Юраги ёрилгунча қувонади.

Муҳаммад Юсуф ўзбекнинг ана шундай шоири эди. У бирданига Муҳаммад Юсуф бўлиб қолгани йўқ. Бир пайтлар Ўзбекистон олти миллион пахта топшириши шарт деб ўзбекнинг етти яшаридан етмиш яшаригача изиллатиб далага қувганларида, марҳаматлик толчивиқдай Муҳаммад ҳам ҳайдалганлар орасида бор эди. У ҳам олис қишлоқлардан пойтахтга бахти, йўлини излаб келган юзлаб иқтидорли йигитлар қатори ижара уйларда яшади. Ўзбекистон Халқ шоири, Ўзбекистон Олий Мажлиси депутаты, Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси раиси ўринбосари бири-биридан нуфузли ёрлиқларга етгунча кўп баланд-паст йўлларни босиб ўтди.

Муҳаммадجون минбарларда, давраларда, кўчада, уйда — ҳамма жойда, ҳамма вақт самимий эди. Турланиб, тусланмасди. Фурурини ҳам, эркалигини ҳам, хижолатини ҳам сир тутмасди.

...Бугун балки шунинг учун ҳам унинг бевақт ўлимидан ич-ичимиздан қайғурамыз. Жону жигаримиздан айрилгандай бир-биримизга «Бандалик-да, Муҳаммадجونдан айрилиб қолибмиз» деяпмиз. У билан боғлиқ хотираларни ўртаниб эслаяпмиз.

Бу ҳали хотираларнинг бошланиши.

Ҳали мустақиллик байрамларида мушақлар отилганда, майдонда минглаб ватандошларимиз бир-бирига елка тираб «Халқ бўл, элим», «Ҳеч кимга бермаймиз сени

Ўзбекистон» дея куйлаганларида, бу элни бирлаштирувчи, юрагида Ватанга меҳр уйғотувчи сатрлар эгасини ёдлаймиз.

Унинг рафиқаси — кўп оғир-енгил кунларида доим ёнида бўлган Назирахоннинг интизор кўзларини кўрган-да эслаймиз.

Фарзандлари — қизлари келин либосларини кийганда, «ёр-ёр» билан остонага қадам қўйганда, уйдан чиққанда «ота» деган салобатнинг бўш ўрнига қараб узликамиз.

Эслаймиз, эслайверамиз. Балки бир яхши шоирнинг бевақт заволи ҳам бизга кўп нарсаларни — бу ҳаётнинг нақадар омонат эканини, бу ванимат дунёда бир-биримизни асраб, бир-биримизга таянч бўлиб яшаш зарурлигини ўргатиб турар.

Балки, бу «балки»лар ҳам бизнинг қабашиб турган қалбимизга бир таскинدير...

Оллоҳ сизни раҳмат қилган бўлсин, Муҳаммаджон!

Қутлибека Раҳимбоева

Ортада қолган из...

Дунёда шоир кўп, шоирман деган ҳам кўп...

Булбулман деб сайраб юрган зоғлар ҳам кўп. Лекин чин шоирлар, ҳақиқий булбуллар...

Дўстимиз Муҳаммад Юсуф чин шоир эди, шундай-лигича қолди. У илк шеъри чиққандан буён бир одам зотига берилмиш наинки қувончу изтироб, меҳнату заҳмат, бахти фароғат бўлса — ҳамма-ҳаммасини шеърига сарфлади, ўзини, оиласи, гулдай қизларининг бари орому ҳаловатини ҳам шеърга алмашди.

Бир пайтлар шаркироқ сойлардай юрган шоирлар қаторига сокингина бир ирмоқ, жайдаригина бир ўзбеки ариқ келиб қўшилганини биров сезиб, биров сезмай қолганди. Қалдироқлару чақинлар гулдураб, чакнаб, булутлару ёмғир-жалалар алғов-далғов бўлиб ётган осмонга қуёш шундай билинмайгина чиқади, ой шундай пайдо бўлади. Кейин... ҳаммаёқ нурафшон, мунаввар бўлади.

Унинг шеъри содда эди. Ўзбек даласининг тупроғидай жайдари эди. Содда, меҳнаткаш элини, улуғ Ватанини ўзига хос, ҳаммага тушунарлигина қилиб қуйлади.

Қизғалдоқдай севгисию капалакдай муҳаббатини шабнамга чўмган майсалар янглиғ тоза ва беғараз айтиб ўтди.

«Шоирликка ўқимаган», «мутахассис» шоирлар ора-сида мудом «мен ортиқча эмасманми?» дегандай қимти-ниб, тортиниб юрарди. «Менинг шеърим ҳам бир нима-га арзирмикан?» деган янглиғ ўз шеърлари олдида ҳам тортингандай тутарди ўзини. Бу кибру ҳаво, манман-лигу адоват дунёсига шундоқ бир шоир қаради-да, кетди.

Ҳақиқий шеърят ҳамиша фидойиликни талаб қила-ди, беаёв қурбонликни сўрайди. Шеър учун аёвсиз яша-моқни, ўзини сарфламоқни ўз ҳаёти, шеърлари, китобла-ри ила кўрсатиб кетди у.

Бир пайтлар етаклашиб илк шеърларимизни «Ёшлик» журналига олиб борганмиз. Устоз Эркин Воҳидов бош муҳаррир бўлган, шеър чиқариш ғоят шарафли санал-миш бу нашрда шеърларимиз босилганда, иккимиз учун қанчалар байрам бўлган эди. Абдулла аканинг назарига ниҳоятда тез тушган, мудом у кишининг диққат-эътибо-рида бўлган шогирднинг ҳам шогирдлари қисқа муддат-да кўпайиб кетди.

У менга бор-йўғи бир мартагина илтимос қилган: «Мабодо мен ҳақимда бирон нима ёзсангиз агар «Қўшиқ-чи шоир» деган сўзни ишлатмасангиз, ёмон кўраман...» У айнан ўйлаб, қўшиқ қилиб айтилсин учун шеър ёзган эмас. Шеърлари қўшиқдай, халқона, содда, равон ярал-гани учун ҳам қўшиқларга айланиб кетарди.

Сирожиддин Саййид

«Айланайин қора қошу кўзингдан-а»

Муҳаммад Юсуф ўзбекнинг кўксини куйдирган шоир эди. Чунки у куйса ёзарди, гулласа ёзарди. Куйиш учун, гуллаш учун одам ошиқ бўлиши керак.

Муҳаммад Юсуф ўз миллатини, ўз Ватанини, унинг ҳар бир гиёҳи, ҳатто ҳасини ҳам ўзидан-да ортиқ суяр-ди. У шеър қидирмасди, шеър уни излаб келарди. Хал-қона оҳанг унинг сатрларида ажиб садо берарди. Шу боис ҳам шоир шеърлари қўшиқ бўлиб қанот ёзарди. Бу қўшиқларда халқнинг дарди бор эди, орзуси, армони

бор эди. Айни пайтда миллатнинг меҳри балқиб турарди, Ватаннинг гўзаллиги уфуриб турарди.

«Кўкламойим кўкингдан бер бир чимдим» дея булбулдек бўзлаган шоир кўклам ўз кўксига сифмаган кунда — 26 апрелда туғилган эди. У Андижоннинг Марҳаматида туғилиб, бутун халқимизнинг эъзоз ва марҳаматига мушарраф бўлганди. Уни Қорақалпоғистонда ҳам, Сурхонда ҳам, Бухоро, Самарқандда ҳам бирдек суярди мухлислари. У том маънода халқимизнинг эрка шоири эди. У Тошкент вилоятининг Чиноз туманидан Ўзбекистон Олий Мажлиси депутатлигига сайланганди. У Паркентни ўзининг иккинчи ижод маскани деб биларди. «Кумушкон», «Сўқоқ» оромгоҳларида умр йўлдоши Назира ва қизлари билан ҳордиқ чиқарарди. Муҳаммаджон Кумушкон сойида чўмилишни ниҳоятда хуш кўрарди. Шоирнинг ўнлаб шеърларини илк ўқувчиси бўлганимдан, айни пайтда шоир шеърлари оқ қоғоз юзини кўрганда унинг ўз овозидан эшитганимдан фахрланаман.

Бугун ана шу фахр билан ёнма-ён дилни армон эзди, кўнгилни соғинч эзади. Камолоти кўксига сифмаган пайтда наҳотки шоир кетиб қолди, деган сўроқ жисму жонимни кемиради. Чунки унинг орзулари чексиз эди.

Муҳаммад Юсуф беназир устози, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов билан ёнма-ён ишлаётганидан ўзига сизмасди. «Устоз хақида ажойиб бир нарса бошлаб қўйдим, бу ҳозирча сир» деганди Муҳаммадjon мамнуният билан. Яна бир куни у менга «Мен» деган дoston ёзаяпман деб қолди.

— Нима учун айнан «Мен» номини қўйдингиз деган саволимга:

— Мен деганим, бу ўзлигим, ўзлигимиз дегани. Меним орқали, кўнглим орқали кўрган азобимизни, насиб этган бахтимизни, хурлигимизни куйламоқчиман, — дея жавоб берганди.

Афсуски, бу битиклар оқ қоғозга тушмай қолди. «Ёзилмаган қўшиқларим сиздан узр», дея хижолат бўлган шоирнинг ёзилмаган шеърлари Тошкентда 5-қаватдаги бетон уйи деворига бош ураётган бўлса ҳам ажаб эмас. Ёзилганлари эса шоирни ўлдирмайди.

*Айланайин қора қошу кўзингдан-а,
Ўзингдан қўймасин халқим, ўзингдан-а!*

Бу сатрларни битган шоирни халқи ҳеч қачон унутмайди. Зеро, Муҳаммад Юсуф деса ҳар бир дилда «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!» деган садо жараңлайди. Усмон Носири, Чўлпони, Қодирийсининг дийдорига тўймай қолган ўзбек халқи энди Муҳаммад Юсуфни ҳам соғиниб яшайпти. Чунки у халқ шоири эди, шу халқнинг шоири эди.

Мен ўзимни Муҳаммад Юсуф руҳи олдида ҳамиша қарздор ҳис қиламан. Чунки унинг меҳридан кўп бора баҳраманд бўлганман. Шоир туғилган куни унинг уйига ҳофизлар сизмасди. Бугун эса кўнгилга қўшиқ сизмайди. Ёднома ёзаяпман-у, ишонгим келмайди. ИЗТИРОБ билан «Қандай кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф» дея сўрайвераман.

ИЗТИРОБ

Миллатнинг дардига дармон шоирим,
Энди ўз халқига армон шоирим,
Йўқ, сенинг ўлганинг ёлгон шоирим,
Наҳот ажал йўлин бўлмайти тўсиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Балқиб турган бахтнинг жарангидай хуш,
Шеър ўқиб элингни қилардинг сархуш,
Қайга шошдинг, иним, тобутингдан туш,
Онанг йўлларингга тургандир чиқиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Демагин сен билан битта жон кетди,
Қанча ёзилмаган шеър, дoston кетди,
Тангри сенга берган зўр имкон кетди,
Ноламдан тиконлар чиқмоқда ўсиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Ҳар нафас кўзларим ўнгидадирсан,
Меҳринг билан меҳрим рангидадирсан,
Оҳ, энди оҳларнинг оҳангидасан,
Қизларинг туришар сочлари тўзиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Юлдуз йўлга чиқди сени ахтариб,
Фуломжон, Фиёслар гарибдан гариб,
Ҳофизлар бир кунда қолдилар қариб,
Наҳот сени бошқа кўрмаслар қайтиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Муҳаммади билан бахтли Андижон,
Муҳаммадсиз қолди аҳли Андижон,
Йиғласанг арзийди, йиғла Андижон,
Бобур ҳам Афғонда ётибди ўқсиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Беҳишт болиш берсин, булбул шоирим,
Изингдан интизор минг гул шоирим,
Йўқ, сен ўлганинг йўқ буткул шоирим,
Ўзбек олиб юрар жонига қўшиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Махмуд Тоиров

Шоирлар — Худонинг эркатойлари ёхуд эзгулик элчилари

Ўшанда адашмасам 31 июль эди... Шу машъум кунда биз, халқимизнинг асл фарзандидан айрилганмиз. Гарчи куз келишига бир ой вақт бор бўлса-да, куз бизнинг қалбимизга ўз хазонларини эрта тўшаб кетди. Наилож, бандаси барига кўникиб кетади. Шоирнинг тупроғи сову-гач, уларнинг аёллари Назира опага қўнғироқ қилдим.

Муҳаббатхон, бир неча бор сизга телефон қилдим, аммо сизни топа олмадим. Акангиз қатнашган барча кўрса-тувларни ёзиб олмоқчи эдим. Ҳарҳолда таскин бўларди.

Албатта мен бу ишда ёрдам беришимни айтдим. Сўнгра Назира опа ҳазин оҳангда:

— Акангиз ҳақида битта хотира кўрсатув қилиб бер-сангиз, — дедилар.

Мен ўзимни тўхтатолмай йиглаб юбордим. Сўнгра, бир кун келиб ўз жонажон акам ҳақида кўрсатув қиламан деб хаёлимга келмаганини айтиб, бир оз дардлашдик.

Тасвирга олиш жараёнидамиз. Шоир хонасига кириб борарканман, унинг ёзув машинкаси, стули — ўриндиғи-ни кўриб, бўғзимга бир нима тикилиб қолди. Ўзимни кўлга олиб, фотиҳа ўқидик. Ишни шоирнинг иш столидан бошладик. Сўнгра суратлар, назаримда, Муҳаммад ака-нинг руҳи уйнинг қайсидир бурчагидан бизга қараб тур-гандек туюлаверди менга.

— Шоир вафотидан сўнг қандай армонлар қийнаят-ти сизни, нима деб ўйлайсиз, биз тирик чоғида баъзида яқинларимизга меҳр кўрсатиб улгурамиз ёки йўқ. Шун-га кўпиласизми, йўқми?

— Муҳаммад акангиз биздан айрилдилари келмасди. Мен бўлсам, болаларимни олиб, тез-тез Марҳаматга ке-тардим. Оналарининг, яқинларининг кўнглини олибману ёнимдаги инсоннинг кўнглини овлашга кеч қолибман. Мана армон! Энди уйимдан бир қадам чикким келмайди. Аммо фойдасиз!

— Назира опа, худди шу ўринда Муҳаммад аканинг бир сатрлари ёдимга тушди: Биз тириклар йиғи нима эканлигини англаб етган чоғимизда бизнинг яқинлари-миз бу дунёдан ўтган бўлишади.

— Муҳаббатхон! Йиғи нималигини мен бундан ўн бир йил аввал — биттаю битта акам бедарак йўқолганда, уч

йил аввал меҳрибон отамдан айрилганимда тушуниб етганман. Аммо Муҳаммад акангиз — менга ҳам ота, ҳам ака бўлиб қолган суянчиғимдан айрилиш хаёлимга ҳам келмаганди. Ўз ғамим билан бўлиб, у мен учун қанчалик азиз эканлигини ҳис қилиб яшашга улгурмай ҳам қолибман. Сиз келтирган сатрлар бугунги тўкаётган кўз ёшларимга дахлдор бўлса керак.

Шоир А. Орипов шоирни шундай хотирлайди: Бир куни туш кўрибман. Эмишки, Муҳаммадjon оппоқ соқолда, оппоқ кийимда юрганмиш. Илоҳим, у дунёда ҳам жаннатларда юрган бўлсин. Унинг ижодини мен ҳеч қайси шоирга ўхшатмайман. Унинг ўз йўли, ўз овози, ўз қалами бор эди. Минг афсуски, эрта кетди. Унинг шеърлари умрига умр қўшади, деб умид қиламан. Адабиётимиз, шеъриятимиз жуда оғир жудоликка учради. Биз халқимизнинг севимли шоири, менинг ишонган шогирдим Муҳаммад Юсуфдан айрилдик. Болалари унинг изидан бориб, отасининг руҳини шод этади, деган умиддамиз.

Шу ўринда шоирнинг энг яқин дўстларидан бири — Юлдуз Усмонова: Биласизми, менга ҳозир дўстим Муҳаммаднинг ўрни жуда билиняпти. Нафақат менга, ўзбек кўшиқчилигига ҳам. Унинг ижодида мен бошқа шоирларда кўрмаган бир хусусият бор: дард бор. Энг асосийси — сизнинг дилингиздаги армон бор. Мен яқин дўстларимиз Охунжон Мадалиев ва Муҳаммад Юсуфларнинг номини халқимиз ҳеч қачон ёддан чиқармайди деб ўйлайман. Чунки, ҳар иккаласи ҳам ўзига муносиб ўрин қолдириб, номларини мангуга муҳрлаб кетишди. Жойлари жаннатда бўлсин. Илоҳим, от босмаган изларни, тойлар боссин. Аёлларига жуда ҳам қийин. Уларга сабр-бардош тилайман. Ўтганларнинг охирати обод бўлсин!

Ҳа, бу фоний дунёдан кимлар ўтмади. Аммо келмак ва кетмакда ҳикмат кўп. Одамзот устун бўлолмаган бу очун ҳеч кимга вафо қилмаган. Аммо сенинг бедор тунларинг, қалб оғриқларинг, дарду интилишларинг сендан сўнг, ажойиб хайкал қўйишади, сенга.

Шу маънода шоир Муҳаммад Юсуфнинг номи биз мухлисларнинг қалбида мангу яшайди.

Шоир бизга берган интервьюларидан бирида шундай деган эди: «Шоирлар — эзулик элчилари, Худонинг

эркатойлари улар. Улар ҳамиша яхшиликка ошно бўлишади. Орзулари ҳамиша қалби мисол беғубор бўлади уларнинг. Қисқа умр кўрадиган истеъдодлар ўз умрининг қисқалигини билганларидай шошиб юришади».

Қисқа, аммо мазмунли умрида Муҳаммад Юсуф ўзидан сўнг, тўғрироғи тирик чоғида яхшиликдан, эзгуликдан ўзига ҳайкал қуриб улгурди.

Ер юзида битта бўлса-да шеър мухлиси қолгунча шоир яшайди. У бизнинг қалбимизда. Айтишадику, марҳумлар бу фоний дунёдан кўз юмганларидан сўнг, уларнинг вужуди қабристонга, руҳлари эса тириклар қалбига руҳан дафн этилади. Илло, шундай. Ўтганларнинг охира-ти обод бўлсин, Оллоҳ барчамиздан рози бўлсин!

Муҳаббат Ҳамроева

«Мендай хоксорни кўролмас қанча...»

Муҳаммад Юсуф ҳаёт бўлганида, 26 апрель куни
50 ёшга тўларди.

*Дунёга озори тегмаган инсон,
Ҳар кимга бошини эгмаган инсон.
Гар қайтиб келсангиз бир фурсат, бир он,
Этим бўлмасмиди танти шеъроят.*

Шеър... У қандай туғилади, унда не сирлар борки, инсонлар қалбини забт этади? Устоз Муҳаммад Юсуф сўзи билан айтилган шеър — дуо, юракдан ёғилган оят. Шунинг учун ҳам у одамларни сеҳрлайди, мафтун этади, дардларига малҳам бўлади. Ўзининг гўзал шеърлари, яъни дуолари, оятлари билан халқимизнинг юрагидан жой олган камтарин инсон, меҳрибон ота, фидойи устоз, ажойиб шоир Муҳаммад Юсуф бугун орамизда йўқ...

Тарихий ҳақиқатми ёки тасодифми, билмадим-у, лекин улғуф инсонларимизнинг кўпчилиги баҳор фаслида дунёга келган. Ҳар кўклам юртимизда бир қанча даҳларимизнинг туғилган куни нишонланади. Агар ўзбеки-нинг танти шоири Муҳаммад Юсуф ҳам ҳаёт бўлганида, 50 баҳорни қарши олган бўлар эди. Айни камолга тўлган, ҳаётнинг оғир-машаққатли синовларидан сўнг унинг ро-

хатли мевасини тоттиш мумкин бўлган давр. Аммо... аммо тақдир, қисмат шунчалар бешафқат эканки, шундай халқ-парвар шоиримизни орамиздан юлиб кетди. 25 миллионлик Ўзбекистон халқига, ўзбек шеъриятига, шоирнинг жондан азиз дилбандлари-ю, кекса волидаи муҳтарамасига ҳам раҳм қилмади. Ана кўргилик, ана қайғу. Дарднинг бундан ортиғи бўлмайди.

Шоир баҳор фаслини севар эди. Табиатнинг бетакрор мўъжизаси бўлмиш шивирлаб ёғаётган майда томчилар остида сайр қилишни, хаёл суришни ёқтирарди. Балки унинг чапани илҳоми ана шу ёмғир остида туғиларди?

Азиз инсонлар у дунёга рихлат қилганидан сўнг ҳам тириклар гамини ер экан. Айниқса, ота-онанинг руҳи ортида қолган нури дийдаси, фарзандлари тақдирдан хавотирга тушиб, нотинч бўлаверар эмиш. Бу хаёлий сўзлар эмас, айна ҳақиқат. Мархум шоирнинг руҳи поки ҳам бу дунёдан кўнгил узиб кета олмаётгандек. Негаки ҳали унинг бу фоний дунёда қиладиган ишлари, боғлаб турган ришталари бирталай эди. У ҳали ота бўлиб барча фарзандлари камолини кўриб қувонмаган ҳам. Шунданми, балоғатга етиб улгурмай ташлаб кетган жондан азиз қизларининг атрофида гирдикапалак бўлиб тушларига

кирар, қизларига доим тўғри йўл кўрсатиб, сабр-тоқат тилаб, далда берар экан. Шоир ўз ҳаёти қисқалигини сезгандек, ҳали сочларига тузукрок оқ ораламасдан шундай хавотирли сатрларни битган эди:

*Кўрқаман эртага мен ўлиб кетсам,
Ётар бўлсам қумга ботиб кўзларим,
Кўнглимни кўчкiday босади бир ғам —
Йиғлашни ҳам билмас менинг қизларим...*

Шоир фарзандларига қилмаган эзгу ишларини шо-гирдларига қилиб кетди. Шеъриятда эндигина куртак очиб келаётган ниҳолларга қўлидан келганича ёрдамини аямас эди. Шоирларни ўз фарзандидек кўриб, моддий ва маънавий рағбатлантириб кўяр эди.

Устознинг хонадонига тез-тез бориб турардим. Бир куни кириб борсам, хурсандчилик авжида. Катта қизи Масъуда опа ўғилли бўлган экан. Эшикдан киришим билан Муҳаммад ака шеър ўқий бошлади:

*Кечаю кундузи сенда хаёлим,
Умрим ўртасида топган зилолим.
Отангга арзанда ўғил бўл, лекин,
Билиб қўй, сен асли менинг Билолим.*

*Сенсиз қайта етсин шох отганларим,
Топганимдан кўпроқ йўқотганларим.
Хўп де, булбулчангдан бир ўтиб олай,
Офтобдан гўзалим, ойдан ҳилолим.*

*Сенинг келишингни қанча кутдим мен,
Бобо дейишингни қанча кутдим мен.
Ҳозирча ўзингга айтолмасману,
Тилинг чиққан кунинг бор бир саволим.*

*Мақонинг — тоғларнинг дашту даласи,
Эй арзанда қизимнинг азиз боласи.
Алпдай йигит бўл, мағрур ва масрур,
Сен давом этказгин менинг сулолим.*

*Ҳозирча кўзингдан ўпаман, холос,
Кўлингдан, юзингдан ўпаман, холос.
Салом, эй бахтимга ёғилган ёғду,
Билиб қўй, сен асли менинг Билолим.*

*Тезроқ улгай, дейман, эй мурғак танча,
Мендай хоксорни ҳам кўролмас қанча.
Сенсиз ёлғизлигим тегди жонимга,
Мен бир чинор бўлсам, сен бир Ниҳолим.*

Ёқдими, Арслонимга атаб ёзган шеърим? Мен бобо бўлдим, бобо. Масъудамни узатганимда, қанчалар хурсанд бўлган бўлсам, бугун ундан ортиқроқ хурсандман, — деган сўзлари ҳамон кўз олдимда. Шоир набирасига берилажак саволларини ҳам ўзи билан олиб кетди.

Санъаткорларимиз Муҳаммад Юсуф шеърларини севар эди. Балки бу шоирнинг маҳорати туфайлидир? Чунки у шеърларини ўз куйи, мусиқаси билан яратарди. Сатрлари ўз оҳанги билан шундоқ тайёр ҳолича дунёга келар эди. Шунданми, шоирнинг мухлислари орасида санъат аҳлини учратишимиз, ҳатто ака-укадек кадрдон бўлиб кетганларини кўришимиз мумкин.

Шулардан бири марҳум кўшиқчи Мухриддин Холиқов бўлган. Бу не армонли дунёки, марҳум шоирнинг ўлимидан изтиробга тўлиб, унинг хотирасини абадийлаштироқчи бўлган, кўнглида не-не мақсадларни тугиб кўйган ҳофизни ҳам бизга кўп кўрди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, Муҳаммад Юсуфга чанг солган ажал ажойиб бир санъаткор — Мухриддин Холиқовни ҳам орамиздан олиб кетди.

— Мен Муҳаммад Юсуф сингари шоирни ҳеч қаерда учратмадим. Камтарин, соддадил эди раҳматли. Кўп кўшиқларимнинг шеърини ёзиб берган. Кўпинча кўшиқ яратишдан олдин у билан маслаҳатлашардик. Худо насиб этса, Муҳаммад акага бағишлаб қўйган бир қанча ишларимнинг режаси бор. У ҳақида видеофильм қилиш ниятидаман. Қолаверса, 26 апрель — туғилган кунига бағишлаб катта «хотира кечаси»ни ўтказиш мақсадидаман. Ундан тушган маблағни шоирнинг оиласига берардим. Ҳали фарзандлари ёш, моддий жиҳатдан қийналади. Балки «хотира» китобига ҳам ёрдам берарман, — деган эди санъаткор ўлимидан икки кун олдинги суҳбатимизда. Лекин бу орзу-умидлари армонлигича қолиб кетди.

Шоирнинг орзулари бисёр эди. Дунёга сиғмаган зот, сиз кетганингиз билан ер тўярмиди? Йўқ, албатта. Тирик юрганингизда, болаларингизга бош-қош бўлмасмидингиз? Шеърят остонасида турган ниҳолларга боғбонлик қилмасмидингиз? Баҳорнинг завқини, сурурини тотмасмидингиз?

Шоир номига айтилган ҳар бир сўз ижобат бўлиб, жойи жаннатда бўлишини Яратгандан сўраймиз. Ҳар доим қабри нурга тўлишини сўраб, 26 апрель куни бутун ўзбек халқи шоирни бир дам ёдга олиб, унинг ҳақиқага дуо айласалар, нур устига аъло нур бўлар эди.

Дилбаҳор Худойбердиева,
журналист

«Ҳасратларинг меникига айланди ёр, сен кетиб...»

Талабалигимизда «Туркистон» газетаси саҳифаларида бир гуруҳ ёш ижодкорлар қатори раҳматли Муҳаммад Юсуфнинг «Оқ йўл»лари билан илк шеърӣ машқим босилган эди. Бу мен учун катта воқеа бўлганди ўшанда. Наманган Давлат университетининг «Умид» газетаси таҳририятида ишлаб юрганимда, пахтакорларга ёрдам бераётган хашарчи талабалар хузурига пойтахтдан бир гуруҳ ижодкорлар ташриф буюришганини эши-

тиб, Мингбулокқа отландим. Меҳмонлар орасида сеvimли шоиримиз ҳам бор эди. Ўшанда шоир билан ёнма-ён ўтириб, суҳбатлашганим ҳали-ҳамон эсимда. Бу мулоқотлар, таассуротлар нафақат мен, балки бошқа талабалар учун ҳам кутилмаган, аммо жуда ёқимли ва самимий бўлганига шубҳа қилмайман. Катта шоирнинг ниҳоятда хоксор ва камтарлиги, ўйлаганимиздан ҳам халқпарварлиги ўшанда биз ёш ижодкорларни ҳам сеvинтиргани, ҳам ажаблантиргани рост. Энди эса... биз билган, севган, ўша учрашувдан сўнг кўнглимиздан янада чуқур жой олган шоирнинг, Муҳаммад Юсуфнинг тириклар орасида йўқлиги ҳам ҳақиқат. Истаймизми-йўқми, буни тан олишга мажбурмиз. Ўшанда эҳтимол Муҳаммад Юсуф билан яна учрашиш, унинг сўз сеҳри, шеър қудрати, кўнгил изтироблари хусусидаги мулоҳазаларини сўраш, газета учун мулоқот уюштириш ҳақида орзу қилгандирман. Бироқ сира ўйламаган эдим, шоирнинг ўлиmidан сўнг у кишининг аёллари билан кадрдонлардек суҳбатлашаман, хотиралар билан бўлишаман, деб.

Назира опанинг ҳам шоирнинг ўзидек камтар, самимий ва очиқкўнгил инсон эканликларини биринчи учрашувдаёқ сездим. У киши билан яқиндан танишиш, суҳбатлашиш иштиёқи пайдо бўлди. Аммо... андак хижолатчилик бор эди... Қандай қилиб бошлайман? Нима деб сўрайман? Яралар янгиланмасмикан, кўнгиллар ғуссага ботмасмикан?..

Назира опа буни англадилар: «Сўрайверинг, хижолат тортманг, — дедилар. — Билсангиз, хотиралар бирмунча таскин-тасалли беради одамга, бизга энди шоирни хотирлаш, у киши билан фахрланиш қолди, холос. Тириклигимизнинг шарти ҳам шу. Ўтганларни эслаш, рухига дуо-фотиҳа ўқиш».

— Назира опа, биламизки, бу дунёда ҳамма нарса ўткинчи. Мол-дунё, амал-мартаба, шон-шухрат ҳеч кимнинг абадул-абад ҳамроҳи бўлган эмас. Инсон умрику оқар сувдек, кўз очиб юмгунча поёнига етиб қолади. Айтишадикки, одам икки марта яшамайди, аммо бир бор яшашни ҳам билмайдиганлар бор. Яна шундайлар ҳам борки, улар жуда оз, аммо ёниб яшайдилар... Назаримда, Муҳаммад Юсуф шундай инсонлардан бири эди.

— Нодирахон, топиб айтдингиз. Муҳаммад Юсуф ёниб яшайдиган шоирлар сирасидан эди. Аммо бу сўз, назаримда, унинг учун камлик қилади. У ўзи ёниб, ўзгаларни ҳам ўз алангасида ёндириб яшади. У ўз шеърларидаги дардларни мухлисларининг юрагига юктириб, куйинганида куйинтириб, қувонганида қувонтириб яшаш бахтига сазовор бўлди. Шоирман деб булутларга бўйлаб, оёқлари ердан узилиб кетмади. Ўз халқидек хоксор, ўз халқидек жайдари шеърлар битди. Энг асосийси, у зохиран ва ботинан бир инсон эди, яъни унинг ҳар бир сўзи самимий эди. У умрининг охиригача ўзини халқининг бир кичкинагина томчиси, ҳатто ундан ҳам кичик зарраси деб ҳисоблади. Шунинг учун бўлса керак, халқининг қалбидан чуқур жой олди. Шоир учун бундан олий унвон йўқ!

— **Шоир билан яшаш, унинг қувонч-шодликларини баҳам кўриш, ташвишу изтиробларини бўлишиш осон бўлмагандир?**

— Ҳа, осон бўлгани йўқ. Бахт-саодатга ёки омадга осонгина эришган инсонга унинг қадри ҳам бўлмайди. Юсупов Муҳаммад деган инсоннинг Муҳаммад Юсуф деган забардаст халқ шоирига етишиш поғоналаридан бирга-бирга чиқиб бордик десам, эҳтимол, нокамтарлик бўлар. Лекин бу тарихий кўтарилиш йўли мен учун ҳам сиз айтган ташвишу изтиробларни, қувончу шодликларни ҳамроҳ этган. Чунки шоирнинг дарди, орзу ва армонлари меникидан айро эмасди. Биз бирга қувониб, бирга изтироб чекканмиз.

— **Шоирнинг нималардан кўнгиллари тўлмасди-ю, нималарни орзу қилардилар?**

— Муҳаммад ака том маънода эл дарди билан оғриган, бахт-саодати учун куйинган инсон эди. Халқу юрт учун қувонч келтирган ҳар бир катта-ю кичик воқеа у кишини бир нафасда осмонларга олиб чиқиши, акси эса етти қават ерга киргизиб юбориши мумкин эди. У ўз кайфиятини, юрак изтиробларини, табиийки, айримларга ўхшаб, бекитган ҳам эмас. Унинг қизил империя даврида ҳам, таъбир жоиз бўлса, қаҳрамонлик билан ёзилган асарлари, ишонаманки, келажак авлодларга ҳам ибрат бўлиб қолаверади. Мисол келтирай:

*Алтомиш Чамбилда,
Гўрўгли гўрда,
Ҳақиқат бешикда ухларди қотиб.
Бир жом олтин сўраб,
Қилич ўйнатиб,
Кириб келди мўмин ўзбек ерига
Тельман Хареонович... Берия!*

Ёки машҳур «Улуғимсан Ватаним»ни олинг. Бу асарлар бугун ё кеча ёзилгани йўқ...

Халқи озодликка эришган кун, умри давомидаги энг бахтли куни эди. Аммо... халқининг янада жипслигини, ўзбеклар орасидаги маҳаллийчилик тағ-томири билан қуришини, қолаверса, туркий миллатлар бир пайтлардагидек бир-бирлари билан бирлашишларини орзу қиларди. Энг катта армонидан бири — Орол денгизи муаммоси эди.

— Сиз шоир шеърларининг биринчи ўқувчиси бўлгансиз. Ўзингиз ҳам ижодқорсиз. Танқидчилик ҳам қилишга тўғри келгандир балки?

— Муҳаммад Юсуфдай шоирга танқидчилик қилиш осон эмас. Мен ўз таклифимни айтишим мумкин эди, холос. Агар у киши маъқул топсалар, олардилар. Айрим шеърларнинг ёзилишига ҳам сабабчи бўлиб қолган пайтларим бўлган. Масалан «Кўнглимда бир ёр», «Самарқанд-

га борсам». Ёзган шеърлари менинг рухиятимга қаттиқ таъсир қилмаса, унинг баҳридан ўтиб юборган пайтлари бўлган. У киши менда ўз мухлисларини кўрардилар.

— **Муҳаммад Юсуфнинг шеърларини тўплаб, нашрга тайёрляяписиз. Шу ҳақида тўлиқроқ маълумот берсангиз.**

— Китобнинг номини «Элимда алёрим қолур» деб атадик. Тўпламга шоирнинг устозлари Абдулла Орипов сўзбоши ёзганлар. Ундан умр йўлдошимнинг хотирасига ёзилган менинг марсияларим ҳам жой олган.

— **Фарзандларингиз... улар оталари билан фахрла- ниши табиий. Уларда ҳам шеърятга, ижодга мойил- лик бўлса керак.**

— Тўнғич қизим Масъуда бизнинг соҳамизни олган. У телевидениенинг «Давр» кўрсатувида фаолият кўрсатади. Нозима ва Мадинам эса ҳуқуқшунос бўлмоқчи. Назаримда кенжатоғим Мадинада шеърятга мойиллик бордай.

— **Ярангизни янгилаб қўйган бўлсам, узр, аммо ўзингиз ҳам айтганингиздек, мархумларни хотирлаш биз тирикларнинг бурчимиз. Шундай экан, шоир хоти- расига атаб ёзган сатрларингиздан келтирсангиз.**

— Шоирнинг энг оғриқли дардларидан бири — Орол денгизининг қуриб бориши эди. Тақдирнинг ишини қарангки, у Қорақалпоқ юртида жон таслим қилди. Охири- ги ёзган шеърим шунга бағишланган.

*Сувинг қуриб, қурирмагин изимни,
Кетиб қолма, Оролим.*

*Кетиб қолма, Оролим, деб учиб кетган шоирим,
Беҳол, бежон балиқларни қучиб кетган шоирим.
Сен келмасанг, мен борай деб, қулочларини ёйиб,
Ажалига билмай қучоқ очиб кетган шоирим.*

*Саҳросини кўзларига суриб кетган, сўлим деб,
Қорақалпоқ йўллари ҳам менинг ўтган йўлим деб.
Ёт эмас у, аждодим деб, менинг туркий элим деб,
Икки элга битта тўйни бичиб кетган шоирим.*

*Сенинг дардинг меники деб, куйиб қулга айланиб,
Тўлдирайин сувингни деб, кўз ёшлари сойланиб.
Кетди ўша Оролининг оғушига жойланиб,
Шўр сувини меҳр қилиб, ичиб кетган шоирим.*

*Ҳасратларинг меникига айланди ёр, сен кетиб,
Сен кетган ёқларга кўзим тутар бўлдим қон ютиб.
Қорақалпоқ диёрининг уфқларига ботиб,
Ўз юртидан видолашмай кўчиб кетган шоирим,*

Кетиб қолма Оролим, деб учиб кетган шоирим.

Нодира Абдуллаева суҳбаг'лашди.

МАРСИЯЛАР

ЯССАВИЙНИНГ ЁНИГА КЕТДИ

*Бир арслони ўтди ўзбекнинг,
Оҳи кўкка етди ўзбекнинг.
Қуёш йиғла, осмон аза тут,
Муҳаммади кетди ўзбекнинг.*

*Баланд кетди, шонига кетди,
Жаннатнинг айвонига кетди.
Турк юкини елкалашай деб,
Яссавийнинг ёнига кетди.*

Ҳалима Худойбердиева

МАРСИЯ

*Муҳаммад Юсуф...
Муҳаммад Юсуф...
Лабимда қолди
Таронам менинг.
Ҳавода қолди
Кўлим гул узиб.
Энди керакмас
Баҳонам менинг.*

*Бунчалар қалин
Дунёнинг пўсти.
Бугдойдай хоксор
Бир шоир ўсди.*

*Ногоҳ бир хабар
Тонгимни тўсди.
Титради олам,
Йиғлади онам:
— Боламнинг дўсти...
— Боламнинг дўсти...*

*Сенми, шеърят,
Сенми, жон қадар.
Дилдаги сўнги
Томчи қон қадар.
Тупроқдай азиз
Ҳам осмон қадар.*

Кўкни ўша кун
Қалдирғоч босди.
Хоразмдан то
Андижон қадар.

Ҳаёт — гоҳ бир бахт,
Бир омадгача.
Ё мингта номард
Ё бир мардгача.
Тошкентдан токи
Марҳаматгача,
Кета-кетгунча,
Қиёматгача —
Тераклар, толлар
Қолди бўй чўзиб,
Муҳаммад Юсуф...
Муҳаммад Юсуф...

Куйлари қолди
Тоғу тошида,
Ўйлари қолди
Ой-қуёшида,
Булоқ бошида,
Хирмон бошида,
Ўзбекнинг қора
Кўзу қошида.
Бир шоир кетди,
Бир шоир кетди.
Бобур ёшида,
Бобур ёшида.

Эй булбулларга
Куй-ғазал Ватан.
Сен — абад Ватан,
Сен — азал Ватан.
Ким сендан юлди,
Ким — ўсал, Ватан.
Гул, асал Ватан,
Сен юксал, Ватан,
Сен юксал, Ватан,
Ўйлади боланг,

Куйлади боланг,
Эй, гўзал Ватан!
Эй, гўзал Ватан!

Биз уни — ёшу —
Тупроққа қўйдик,
Тупроқни қошу
Қабоққа қўйдик.
Тушми, деб аввал
Рўёга йўйдик.
Ўзи суйган шу
Тупроққа қўйдик.
Сўнгги сабр бу,
Сўнгги сафар бу —
Кўпроққа қўйдик,
Кўпроққа қўйдик.

Чирқираб кўнмай
Маконларига —
Отадин ёдгор
Айвонларига,
Сингиллари ҳам
Райҳонларига.
Армонларига,
Ҳижронларига —
Кўшиб жўнатди
Рух, жонларига.
Олиб кетдилар
Қалдирғочлари
Осмонларига,
Осмонларига.

Айланар чархнинг
Чархпалаклари,
Алмашиб рангу
Камалаклари.
Қолди ота уй
Сумалаклари,
Мажнунтолларнинг
Жамалаклари.
Масъуда қолди,

Нозима қолди,
Мадина қолди
Капалаклари,
Ҳандалаклари.

Дўсту ёр йўли
Доим йироқдир.
Гоҳи дийдору
Гоҳи фироқдир.
Дилбандларига
Ватан қароғдир

Чин фарзандлар ҳам
Ўчмас чироғдир.
Ҳозир ҳам балки
Жим ўйлаётир.
Юртига шаъну
Шавкатлар ёғдир,
Ё, қодир Оллоҳ,
Тупроқларига
Раҳматлар ёғдир,
Раҳматлар ёғдир.

Сирожиддин Саййид
2001 йил август.

СОДДА МУҲАММАД

Ойни этак билан балки ёпармиз,
Текин юлдуз излаб кўкка чопармиз.
Олмага қурт тушса фарёд айлаган
Содда Муҳаммадни қайдан топармиз.

Қизлар орзу қилса тилладан қафас,
Йигитлар оғусиз олмаса нафас,
Қирқ кокил ойимни айлаган ҳавас
Содда Муҳаммадни қайдан топармиз.

Баъзида сел бўлиб дostonларига,
Баъзида кулдикми армонларига.
Кимлар олиб кетди осмонларига,
Содда Муҳаммадни қайдан топармиз.

«Тузукроқ йиглашни билмас қизлари»
Йўл тушса Анжонга хумор кезлари,
Садафдек ёнса ҳам босган излари –
Содда Муҳаммадни қайдан топармиз.

Хаїрулла Нуриддинов

Радиодан деярли ҳар куни
Муҳаммад Юсуф шеъри билан
Ватан ҳақида кўшик берилади.

*Тиниқ чашма мисли қайнаб,
Бирда ўйчан, бирда ўйнаб,
Дилни ўртаб, руҳни қийнаб,
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Юлдузнинг шаъдли созида,
Севаранинг овозида,
Элнинг орзу-ниёзида.
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Кўшиғига тутсам қулоқ --
Оддийгина сўзлар, бироқ
Тинглаганда босар титроқ --
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Музлар эриб тафт-қўридан,
Тил учимас, дил тўридан,
Юрагининг туб қаъридан
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Қуласада, терак бўлиб,
Бугун яна керак бўлиб,
Байрамда муборак бўлиб,
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*«Ўзбекистон — улугимсан,
Чўпонимсан, чўлигимсан»,
Шеърим, мангу қўшигимсан —
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Нидо бўлсам, бўлайин деб,
Фидо бўлсам, бўлайин деб,
Адо бўлсам, бўлайин деб,
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Кўнгли сутдек оқ, ойдиним,
Ўйи холис, лафзи чиним,
Қорамағиз шоир иним --
Муҳаммаджон куйлаётир.*

*Куйлаётир, тирик гүё...
То юрт омон, тургай дунё,
Чиққан қуёш, оққай дарё —
Муҳаммаджон куйлаётир.*

Абдулла Аъзам

СОҒИНДИМ

*Дада, сизни соғиндим,
Энди билдим, орзу не,
Армон нелигини ҳам.*

*Дада, сизни соғиндим,
Азоб берди айрилиқ...
Кўнолмадим... Лек кўндим.*

*Дада, бир бор келсангиз —
Менга бахт ҳам керакмас,
Тилло тахт ҳам керакмас!*

*Дада, бир бор келсангиз...
Бир бор тўйиб олсам бас!
Дада, Сизни соғиндим!!!*

СИЗ ЙЎҚ

*Дада, сиз йўқ — борлар кетди,
Жаранглаган торлар кетди,
Кетди кулгу тўлган кунларим.*

*Ярим бўлган кўнглим тўлмас,
Осмон тўла юлдуз кулмас,
Мендай ғамгин энди тунларим.*

*Болалигим сизда экан,
Қизим, деган сўзда экан,
Қани сиздай меҳрибонларим.*

*Кундузлари қонлар ютиб,
Тушларимдан нажот кутиб,
Яшайман оғриб жонларим!*

Дада, сиз йўқ...

МЕҲРИБОНГИНАМ

*Йиглаб ёздирмасанг айланай ўзим,
Биз ҳали ҳаммадан ўтамыз, қизим.*

Муҳаммад Юсуф

*Йиглаб ёздирмаган кунларим ҳақин,
Тинчиб ухлатмаган тунларим ҳақин
Кимларга тўлай.*

*Бир сония жилолмайин ёнимдан,
Ҳар дақиқа минг ўргилиб жонимдан,
Анжон кетдингиз.*

*Борай десам, сиздай суяр инсон йўқ,
Арзи-додим айтай десам, имкон йўқ —
Тура олмайсиз.*

*Жигарлар ҳам сиз бор жойда жигарми,
Жигарларнинг меҳри оқиб тугарми —
Кетдилар тўзиб.*

*Кўзларимни юсам, қўлим ушлайсиз,
Ёнингдаман, қизим, деб кўз ёшлайсиз —
Меҳрибонгинам,*

Дадажонгинам!

*Мадина Юсуф,
шоирнинг қизи*

РАВШАН ФАЙЗ

(1960—1995)

Дўст фироғи...

*Мерос аталмагай барчага фано,
Қисмат аталмагай ҳар кимга завол...*

А. Орипов

...Ҳали хотира гулхани ловуллаб, ҳали яранинг ўрни эмас, ўзи ачишиб турганида буларни ёзиб улгуришим керак. Уларга қандай ном қўйишни ҳам ҳали билмайман. Хотиралар ёзишга ҳали ҳавасим йўқ эди ва бу иш бизларга эп ҳам эмасди. Аммо, шундай бўлиб чиқдики, дўстнинг бевақт ҳалокати кўнглимда аламни, қўлимда қаламни уйғотди.

*Ёр фи роғи бирла тенгдир дўст фи роғи
Де, қуёш ботди, гар ўча дўст чи роғи
Сўнгида дўст васли кутса бос қадам,
Бўлмагай ҳеч бундайин йўлнинг йироғи.*

Бу қайдлар, хотиралар ўттиз беш ёшида (1995 август) бахтсиз ходиса сабаб дунёдан бевақт кўз юмган дўстимиз Равшан Файз ҳақида. Уларни ёзганимда кўнглимда нур ўйнайди, қаламим енгил-равон юрди, елкам оша дўстим руҳи кўз ташлаб турганлигини сездим. Ўқувчиларга ҳам дўстим руҳи ёр бўлишини тилаб қоламан...

«Тезда қайтаман деганди...»

Мана, Равшаннинг уйдаман. Унинг рафиқаси, келинимиз Жамилахон кўзёшларини тия олмай ўша кунларни яна хотирлаб кетди:

— Уйимизда икки-уч ҳафтадан бери бесаранжомлик ҳукмрон эди. Дераза ромларини алмаштирдик. Айвон томонга темир панжара ўрнатдик. Бу ишларнинг барини Равшан акамнинг ўзлари қилди. Раҳматли, жуда қўли гул, диди нозик инсон эди. Фақат бир хонада яшардик. Қолган хоналарда оҳак, ганч, қум ва ҳар хил қурилиш ашёлари ётарди. Мустақиллик кунигача таъмирлашни тугатиб, байрам баҳона уйимизга ташриф буюрадиган меҳмонларни кутиб олиш учун тезроқ уйни кўлдан чиқаришга шошиларди, раҳматли.

Ишни тугатиш ўн килоча цементга тақалиб қолди. Равшан ака ўша куни кеч соат олтиларда уйга кириб келдилар ва дарров таъмирлашда киядиган, ҳаммаёғи оҳак, бўёқ чапланган иш кийимларини кийиб, цемент олиб келишга отланди. «Овқатни суздим, ичиб кетинг» деганимга ҳам қарамадилар. Ажал шошириб турган экан-да, наилож.

Ўн беш минутлардан кейин дастга қараб, келишим билан менга ёрдамга тушинглар, деб тайинлаб, велосипед ва бир копчикни олиб чиқиб кетдилар. Яқин-атрофдаги бир қурилиш дўконига цемент кўриб келган эканлар.

Орадан айтилганча фурсат ўтди. Кенжатоимиз Фирдавснинг шу кунларда тоби қочиб, анча инжиқланиб қолганидан, қўлимдан қўймай кўтариб юрардим. Тез-тез

тўртинчи қаватдан уйимизнинг икки тарафидаги йўлга қараб қўяман. Ҳозир даданг келади деб Фирдавсимни, кўпроқ ўзимни овутаман. Ярим соат ўтди, бир соат ўтди. Ёз куни бўлгани учун ҳали ташқари ёруғ эди. Аста-секин кун қайтди. Шом бўзрайди.

Туни билан уйку нималигини билмадим. Тонг оқарди, аммо тун шарпаси кўнглимдан кетмади. Шу куни ҳам қўшниларга билдирмай кечгача кутдим. Кейин тоғамга кўнғироқ қилиб, бўлган воқеани айтдим. Эртанги куни соат ўнларда эшик кўнғироғи чалинди. Мустақиллик куни, ҳаммаёқда байрам эди. Эшикни очдим. Тоғам икки миршаб йигит билан кириб келишди. Тоғам дарров кўлимдан боламни олди. «Оғир бўлинг, синглим, деди миршабларнинг бири, — ўзингизни босинг...»

Раҳматлининг мурдаси икки кун ўликхонада кимлиги номаълумлигича сақланибди. Устида эски кийимлар, ёнида бирор хужжати бўлмаганидан унинг кимлигини аниқлолмаган эканлар. Тоғам мурожаат қилгандан сўнг, унга кўрсатишибди. Воқеа уйимиздан беш-олти юз метрлар нарида, Тошкент халқа йўлига туташган автомобиль йўлида содир бўлган экан. Велосипедга ўн килоча цемент ортиб уйга қайтаётганда орқа томондан бир автобус кимўзарга ўйнаганми, зарб билан урилган, зарб таъсиридан Равшан акам велосипед устидан учиб, йўл четигаги бетон тўсикқа боши билан тушган экан. Велосипедга ҳам деярли ҳеч нарса қилмаганди. Шу куни қўшниларга бахтсиз ҳодиса ҳақида билдириб, ўзимиз Қўшработга жўнаб кетдик. Қўшработда уни отаси ётган қабристонга дафн этиб, маърака-мавлудларини ўтказиб, Тошкентга қаъда қилиб келдик.

Қўшработдалигимизда қайнонам, қайин оғаларим менга болаларимни олиб, ўз ёнларида яшаганим яхшироқ деб маслаҳат солишди. Тўғри, эримнинг қабри ўша ёқда. Аммо, унинг руҳи барибир Тошкентда, деб ўйлайман. Тошкентдан кетсам, худди унинг руҳига хиёнат қилгандек сезаман ўзимни. Шунинг учун бу шаҳардан кетолмасам керак.

*Ҳаёт қонуними ёки тасодиф,
Шундайин бир нақл бордир хорихда:
Шеърни жон ўрнида кўрган шоирлар
Қишлоқда туғилиб, ўлар Парижда.*

*Тошкент Париж эмас, лекин шоирга
Туққан она каби азиз бу макон.
Она қишлоғига, ота юртига
Қайтишга бир лаҳза бермаган имкон.
Ижодга бахш этиб неки борини,
Майдонга тушдилар тикиб орини
Тошкентни кечиринг, оналар, ортга
Қайтармади Назар, Ражаб, Чорини.*

(Вилоятларда туғилиб, Тошкентда бевақт вафот этган шоир дўстларимиз Назар Шукур, Муҳаммадражаб Имомов ва Чори Аваз, Равшан Файз назарда тутиляпти.)

«Шуъла» тўғараги

Мен Равшан билан айни мана шу тўғарак сабабли танишган эдим. Бу 1983 йилнинг бошларида юз берганди.

Ўша пайтларда адабиётга, шеърятга қизиқиш ёшлар орасида ҳозиргидан юз баробар кучли эди. «Хали Пушкин шеъри янграрди мағрур, Лермонтов чарақлар назм осмонида!» каби сатрларни ўзгартириб «Хали Эркин шеъри янграрди мағрур. Абдулла чарақлар назм осмонида. Шоир бўлиш қийин, шоир бўлиш оғир. Бундай буюкларнинг қахқашонида» дейдиган пайтлар. Бундай умум қизиқиш ёшлар гавжум жойларда ўз-ўзидан мушоиралар пайдо бўлишига, тўғараклар тузилиши, деворий гаеталар чиқарилишига сабаб бўларди.

Авалло, ўзбек илму толибларнинг маккаси — Тошкент Давлат дорилфунунида ёш адабиёт ихлосмандлари ташаббуси ва уларнинг бағридарё мураббийлари қўллаб-қувватлашлари оқибатида «Хайрат» деб номланган тўғаракларини туздилар. «Шуъла» том маънода ўша тўғаракнинг негизида пайдо бўлди. Расмий равишда «Хайрат»дан «Шуълага», кейинчалик номлари ўзбек шеърятининг саксонинчи йиллар авлоди деб аталадиган бугунига мансуб бир гуруҳ истеъдодлар — Зулфия Мўминова, Равшан Файз, Рауф Субҳон, Зафар Комилов, Ўктам Мирзаёр, Абдумажид Азим, Тўлқин Раҳим ва бошқа ўнлаб ёшлар ўтди.

Фалак эҳсони

Равшан ўз дўстларига бағишлаб шеърлар ёзишни яхши кўрарди. Синфдош дўсти Саидрасулга, курсдоши, андижонлик Маъмуржонга бағишланган шеърлари китобларига кирган.

Кишига дўст фалак эҳсонидир. Кўнгли — кўнглига, юлдузи — юлдузига, муомаласи — муомаласига тўғри келганидагина орада дўстлик туғилади. Фараз, таъма аралашган дўстликнинг умри қисқа бўлади. Аввало, Аллох, сўнгра ота-она сабаб туғиламиз — ота-онага эга бўламиз. Такдир қўшганига уйланамиз — оилали бўламиз. Насиб этса, ўғил, қизли бўламиз — ота-она саналамиз. Буларнинг бари тегишли идоралар берган гувоҳномалар билан тасдиқланади, муҳрланади.

Дўст топганимизда эса уни ҳеч ким бизга хатлаб бермайди. Ҳеч қандай расмий идора: «Фалончи Пистончининг шу бугундан бошлаб бир умрлик ёки олти ойлик дўсти» деб гувоҳнома бермайди. «Узма дўстлик торини, борлаш қийин» дейилади бир кўшиқда. Равшан билан орамиздаги дўстлик тори у ёки бу вазиятлардан таранглашган бўлса бордиру, аммо сира узилмаган. Унинг ногаҳоний ўлими ҳам, иншоаллох, уни узгучи сабаб бўлмагай...

Устозлар ва шогирдлар

Одатда одам боласининг фазилатлари ёки иллатлари ҳақида гап кетганда «булар унинг ота-онасидан» дейиш расмдир.

Бу борада устоз ҳам ота-она мақомида туришини назарда тутсак, одам боласига фазилатлари туфайли етгуси раҳматларнинг савоби ота-она қатори устозга ҳам тааллуқли бўлиши жоиздир.

Равшанда зоҳир бўлган барча яхши фазилатлар замирида устози Абдулла Ориповнинг нафаси сезилиб турарди. Равшан Абдулла аканинг меҳридан илҳомланиб яшарди. У биз — мухлислар ва Абдулла ака орасидаги «учинчи одам» эди. Бу элчилик оқибатида Абдулла аканинг соғ-саломатлиги, ёзаётган шеърлари, қувонч-ташвишларидан хабардор бўлиб турардик. Мен Абдулла ака-

нинг «Хаж дафтарига» кирган аксар шеърларидан улар ҳали эълон қилинмасидан бурун Равшаннинг таърифи боис хабардор бўлгандим.

«Энди борган сари юлдузлар яқин...»

Равшан билан деярли тенгдош эсак-да, у мендан анча каттадек кўринарди. Шунинг учун ҳам бир гал бир-биримиз билан сенсирашиб гаплашаётганимизни кўриб, кимдир менга:

— Оллоёр, нимага Равшанни сизламайсиз. У сиздан анча-мунча катта-ку, — деб танбех берди.

Шунда менинг ўрнимга Равшан:

— Бунинг кўриниши ёш, холос, бўлмаса тенгмиз. Сизу биз қариб-чуриб ўлиб кетамиз, у бўлса ёшдек бўлиб юраверади.

Домла Комил Яшин «Ҳамзахон унақа эди, бунақа эди» деб хотирлаганларидай, биз ҳақимизда ҳам Оллоёр хотиралар айтиб юради, — деб ўзи кулиб, бошқаларни ҳам кулдириб жавоб берди.

«Юлдузлар чорлаганда» шеърини шундай яқунлаган эди:

*Ўсяпман, тезлигим мисоли чақин,
Бир лаҳза тўхтамоқ, тин олмоқ қайда?
Энди борган сари юлдузлар яқин,
Энди борган сари одамлар майда...*

Бугун Равшаннинг руҳи ўша юлдуз тўла кўк чаманзорлардадир балким? Экзюперининг «Кичик шахзода» асаригадек, тунги осмонга қараб, юлдузлар оралаб юрган РУХ шарпасини ҳис қиламиз. Дунёнинг азаллиги ва абадлиги олдида инсоннинг бу фоний дунёдаги умри киприк қоққудек муддатлигини англаймиз. «Кимлар келиб кетмади бу дунёга» деган иқрор янги шеър оқшомини бошлаб, дўст ёдини янгилаб келаверади, келаверади...

*Пардан хоб ортидасан эй Дўст бугун
Не гаплар бор, аён қилгин, у ёқларда.
Сендан бирор хабар борми дея кун-тун
Кўзим бўлди юлдузларда-маёқларда!*

*Парвонадир балки бошда фаришталар?
Бирор ғилмон йўлларингни саришталар?
Бизга бордир бирор алоқа-ришталар
Қабринг узра ўсиб чиққан қиёқларда.*

*Тез қўшилдинг бу сўнгги йўқ карвона сан,
Ташлаб кетдинг бизни чексиз армона сан
Узоқлардан етиб келган парвонасан
Онагинанг ёққан чилтан чироқларда.*

*Тенгсиз эдинг фасоҳатда, тийнатда сен,
Соқов эдинг маломату миннатда сен,
Қандайлар ҳам роҳат топгунг жаннатда сен
Ўртанганда фарзандларинг фироқларда?*

*Сараларкан чин дўстни бу аёвсиз йўл:
Ким дўстликка, кимлар эса бойликка қул.
Йўқ бўлсанг ҳам ғойибона узатиб қўл,
Ёнимдасан; тирик дўстлар — йироқларда...*

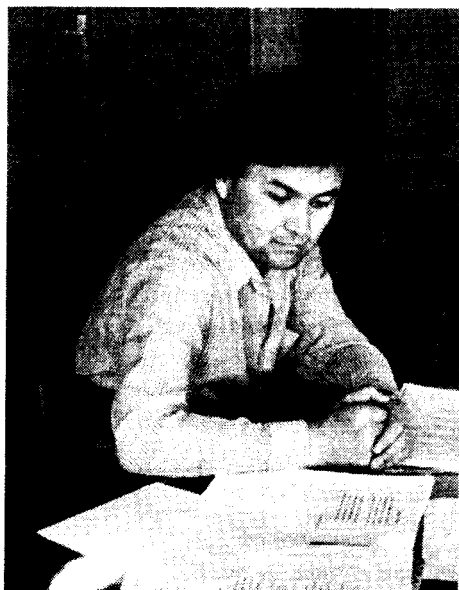
*Айтолмадик сенга рози-ризоларни,
Хожати йўқ энди турли изоҳларни,
Адаштирай дедингми ё қазоларни,
Ёвни алдаш одат эди широқларда!*

Оллоёр

Эркатой шоир эди

Аллоҳ раҳмат қилсин, Равшан Файз билан ўтган асрнинг саксонинчи йиллари ўрталарида танишганман. У пайтлар «Ёшлик» журнали таҳририятида ишлардим. Машхур шоир Эркин Воҳидов раҳбарлигида саксон биринчи йили ташкил бўлиб, саксон иккинчи йил январидан чиқа бошлаган «Ёшлик» илк қадамлариданок ёш авлоднинг аввалгиларниқига ўхшамаган янги фикрини тарқата бошлади. Собиқ совет тузумининг метин қалқони бўлмиш коммунистик мафқуранинг зийрак кўзини шамғалат қилиб, ватанпарвар, миллатпарвар баъзи ёшларнинг илғор дунёқарашлари аста-секин «Ёшлик» саҳифаларига сизиб кирди. Журнал бирдан эл оғзига тушди. Бу ерда ишлаш ҳам,

асарини бу журналда чоп эттириш ҳам улуғ шарафга айланди. Таҳририятга қарийб ҳамфикр, ҳамқадам дўстлар тўпланган эди: Эркин Воҳидов, Эркин Аъзам, Хайриддин Султон, Шавкат Раҳмон (Аллоҳ раҳмат қилсин), Сулаймон Раҳмон, Муроджон Мансур, Саъдулла Сиёев, Саъ-

дулла Аҳмад, Ёқубжон Хўҷамберди... ва ҳоказо. Буларнинг аксари машҳур «гулистон»чилар ҳисобланишарди. Уларнинг орасига битта-иккита бизга ўхшаган гўр бошловчилар аралашиб қолган эдик. Журнал мени бағрига илиқ қабул қилди: ташкил бўлган йилиёқ ишга таклиф этилдим, иккинчи сонидаяк илк ҳикоям етмишинчи-саксонинчи

йилларнинг энг машҳур ёзувчиларидан Ўткир Ҳошимовнинг «Оқ йўл»и билан эълон қилинди.

Кейинроқ ўзига хос ёзувчи Набижон (Абдул) Боқий, янаям кейинроқ ўзига хос шоир Равшан Файз, ундан кейин ёш адабиётшунос Муртазо Қаршибой... лар ишга келишди.

Сўзни Равшан ҳақида бошлаб, бир оз хотирага берилганим бежиз эмас. Гап шундаки, кейин келганлар ҳам бу ерга келмасларидан буруноқ «Ёшлик»чи эдилар. «Ёшлик» уларга, улар «Ёшлик»ка бегона эмас эди. Ижодлари «Ёшлик»дан бир қадар файз олган, дунёқарашлари «Ёшлик» руҳида шаклланган эди. Шу боисмикан, бу саналганлар билан тезда тил топишиб кетдик.

Равшан шеърят бўлимига оддий ходим бўлиб келди, лекин тез орада бўлим мудирини вазифасига кўтарилди. Камина адабий танқид ва санъат бўлимини бошқарар

эдим. Айни шу пайтда уни ҳар томонлама кузатдим, бир-биримизга янада яқинлашдик. Шеърларини яхши кўрардим. Шунинг учун янги ёзганларини кўпинча менга ўқиб берарди, биргаликда пишитардик. Равшаннинг менга ёқадиган энг яхши жиҳати адабиётда катта даъвода бўлмаганидек, ёзишда ҳам ҳеч кучанмас эди. Қўлига қалам оларди-да, масалан, бундай бир манзарани эмин-эркин чизиб ташларди:

*Тонг ёришиб қолди. Ҳадемай
Қуёш найза қадайдди кўкка.
Мен қанчалик ғамини емай,
Тун бари бир бормайдди кўнга.*

*Тутмасин деб одамни хуни
Яшираман шу ҳақиқатни.
Тун билмайдди битганин куни
Ва санамас ҳар дақиқани.*

*Шундан унга бўламан далда,
Сочларини силайман секин.
У бир қултум сув сўраганда
Азон янграб қолади лекин.*

*Қалқиб кетар қўлимдаги сув,
Ўзгарар тун авзойи, бети,
Юрагига тушади қўрқув,
Увишади туйқусдан эти.*

*Ошкор бўлар оламга бу сир,
Нафаслари келади куннинг:
Қичқиради хўрозлар бир-бир,
Оқаради юзлари туннинг...*

Вафотидан кейин чоп этилган «Кел, эй кўнглим» тўпламини ўқиганлар сезадиларки, Равшан болалигида кўп мусибатларни, қайғу-аламларни бошдан кечирган. Албатта, бу мусибат ва қайғулар унинг қалбида теран из қолдирган. Балки кейинчалик мана шу излар қўлига қалам тутқазгандир. Ҳар ҳолда Равшан Файз ниҳоятда ҳассос йигит, ҳассос шоир эди. Сал нарсага ҳаяжонланиб кетаверар, бир оз шалдир-шулдир бўлгани учун туйғуларини дўстларидан яшириб ўтирмас эди. Натижада ўртада дарҳол самимият юзага келарди.

Хаётда жуда кузатувчан, кичкина бир ходисани хам эътиборидан четда қолдирмас, кутилмаган нимадир ижодига туртки бериб юборар эди. Бир гал икки ёшли қизи Юлдуз қайчини кўрсатиб, хайрат ичра: «Дада, қаранг, қуш... қуш учяпти», деганида шундай хаяжонланадики, болаларча соф қалбидан беихтиёр сатрлар тўкила бошлайди:

*Бўғзимга тиқилиб қолди бир нима,
Нимадир мижжамга келди сизилиб.
Кейин ханжар каби тигдор ваҳима
Оламга отилди оғзимни тилиб:
Қизим, она қизим, кўп доно қизим,
Туф дейин қуш тилинг, гуруч тишингга,
Келгин, хайратимнинг тафтида исин,
Жоним садқа бўлсин ўхшатишингга.
Гарчи қаноти йўқ, оёғи йўқдир,
Осмон деса гарчи қизимас ичи,
Қайчи бўлса бўлди, кўнглим кўп тўқдир,
Қушга ўхшаш экан бари бир қайчи.
Ақлинг меникидан бўлгайдир сара,
Йўқса қайда эди ўттиз йил бу хуш?
Ростдан ҳам нимаси биландир, қара,
Қайчини эслатар ахир ҳар бир қуш.*

Бирга ишлаб юрган кезларимиз бўлимдан қайсидир мавзуда мақола тайёрлаб туширишим керак бўлиб қолди. Равшандан илтимос қилдим. «Айни сизбоп мавзу, тез ёзиб берсангиз», дедим. Рози бўлди. Йўналишини келишиб олдик. Белгиланган муддатда олти-етти қоғоз қўлёзма мақоласини кўтариб олиб келди. «Ўқиб кўринг», деди. Ўқидим. Одати бўйича тиниқ туйғуларининг борини қоғозга тўкиб солибди.

— Бунингиз ғирт хаяжон бўлиб қолибди, энди буни мақола қилиш керак, — дедим ҳазиллашиб. Мириқиб кулди.

Ўшандан буён то қисқа умрининг охиригача «хаяжонни мақола қилиш» хотираси гурунглариимизнинг очкичи бўлиб қолди.

Энди ўйлаб қарасам, ҳаётларимизда ҳам баъзи ўхшашликлар бор экан.

Қишлоқлардан чиқиб, одам бўлармиканман, деган ниётда ўқишдан кейин пойтахтда қолишни истаган жами хаёлпарастнинг илк босқич ҳаёти ижарама-ижара саргардонлик билан бошланади. Бу, чопон ҳамиша елкада, деганидир. Гоҳо олдинги ижарадан чиқарилган, аммо ҳали янғисини топмаган ҳолларга тушасиз. Яъни, кўчада қоласиз. Бунинг аламларини бошидан ўтказганлар билади. Менда ҳам бунақа ҳол кўп бўлган. Вокзалларда ётиб юрганимни ишхонадагиларга билдирмасликка қанча тиришмай, зийрак устозим Эркин Аъзам (барибир сезса керак) ҳар хил баҳоналар билан тез-тез уйига олиб кетарди. Юлдуз кеннойи ҳам ҳеч қачон оғринмасди. Аҳвол жуда танглашганда ўзи ҳам ижарада турадиган шоир Мирза Кенжабек таътилга кетаётиб, уйини менга ташлаб кетди. Лекин барибир орада ўзимга бошқа жой топа олмадим. Энди нима қиламан, деб бошим қотиб турганида Хайриддин Султон жонимга ора кирди: «Таътилни оилам билан Паркентда ўтказмоқчимиз, жой топгунингизча бориб бизникида тураверинг», деб янги олган квартирини бир ойга буткул ихтиёримга қолдирди. Негадир совутгичга унча-мунча озиқ-овқат ҳам солиб кетибди. Хуллас, бунақа яхшиликларни кўравериб, ўшанда: «Худо хохлаб уй олсам, мен ҳам, ўзларига қайтара олмасам-да, бошқаларга шунақа яхшилик қиламан!» деб кўнглимга тугиб кўйган эдим. Ниҳоят, 1988 йили шаҳар

ижроқўми Ал-Хоразмий даҳасидан менга ҳам тўрт хонали уй ажратганидан кейин тез орада шундай яхшиликка сабаб туғилди.

Бир куни Равшан ишхонада юрагини ёрди:

— Нуруллоҳ ака, капаратип уйим битиб қолган, топшириши чўзиляпти, калитини бир ойдан кейин бераркан, бу ёқда ижара уйимнинг эгаси тез чиқиб кетинг деб қисталанг қиляпти, — деб қолди.

Дарҳол ниятим эсимга тушди. Аллоҳга шукрлар қилдим.

— Ҳеч қисинманг, бизникига келинг, кўч-кўронингизни ҳам олиб келинг, маҳалла кўшни, кўчишингиз осон, — дедим.

Уйнинг ярмини ажратиб бердим. То калити қўлига теккунича Равшан оиласи билан бизникида яшади. Албатта, бир уйда иккита оила туришининг ноқулай томонлари ҳам бор эди. Аммо хотинларимиз ҳам аҳволни тўғри тушуниб, сабр-тоқат билан чидаб, яхши кунларга-ча эсон-омон етиб олдик.

«Ёшлик»да икки йилча бирга ишлаб, кейин турли сабаблар билан ҳар ёқларга тарқаб кетдик. Лекин муносабатларимиз узилмади. Баъзи-баъзида қизчалари Чарос ёки Юлдузни етаклаб бизникига чиқиб қоларди.

— Би-ир эски-тускилардан вийбатлашайлик деб келдим, Нуруллоҳ ака, — дерди ўзига ярашадиган эрка бир оҳангда. Ўғилларимни суйиб-эркалатиб, елкаларига миндириб оларди, ўзи ҳам болаларча эркаланиб ўйнашарди.

Дарвоқе, Равшаннинг феъл-атворида, гап-сўзларида ҳақиқатан самимий бир эркатойлик бор эди. Туғилиб ўсган оиласида эрка фарзанд, ёр-оғайнилари даврасида эрка дўст, ишхонада эрка ходим, адабиётда эрка шоир эди. Шеърларини синчиклаб ўқиган киши Равшан уларни нақадар эркаланиб ёзганини билиб олиши қийин эмасди. Эрка сатрлар, эрка ўхшатишлар... Масалан, ўтаётган умри учун у дафъатан куз фаслидан ҳам ҳақ даъво қилиб қолиши мумкин эди:

*«Бугун куз тўлайди умримнинг ҳақин,
Холбуки, тиллога тенг эмасди у».*

Ёки, масалан, бошқа бир кайфиятда:

«Кўрмадим сен каби хаёлкаш қизни...»

деб ҳозиргина ўзи жаримага тортган гунохкор кузнинг бирдан кўнглини овлашга ҳаракат қилиб қоларди. Негадир «хаёлчан» деб эмас, балки айнан «хаёлкаш» деб ёзган эди. Зотан, хаёлкашликда ҳар хил ҳолатларни ва хаёлларни ўзида ташувчи ҳаммоллик сифати ҳам бор-да:

Аллоҳ Чаросу Юлдуздан кейин Равшанга ўғил ато этди. Наслининг давомчиси туғилганидан унинг қанчалик севинганлари!

Бир куни яна бизникига чиқди.

— Нуруллоҳ ака, шу, ўғилларингизни жуда яхши кўраман-да!

Рози бўлсангиз, ўғлимга биттасининг отини қўйсам, — деди.

— Сотаман, — дедим хазиллашиб.

— Майлига. Қанча десангиз, мен тайёрман, — деди кийкириб.

Ўғлига «Фирдавс» деб от қўйди. Яна бир нарса бизларни бир-биримизга боғлади гўё.

Равшан иккимиз бойликда ҳам тенг эдик: унинг ҳам, менинг ҳам, валасапидларимиз бор эди. Мен ишга шу уловда бориб келардим. Равшан ҳам кўп юмушларини шунда бажарарди. Мустақилликнинг нечанчиём йилини нишонлаш арафасида «электричка»да Чорбоққа кетаётганимда менинг валасапидимни ўғирлаб кетишди. Тан-

бурда турган эди, ўзим кираверишдаги ўриндикда китоб ўқиб борардим. Онда-сонда қараб қўярдим... Турган эди. Фазалкентга яқинлашганимизда бирдан йўқ бўлиб қолди. Хуллас, бор-йўқ уловимдан ҳам айрилдим. Мен учун бу ўғрилиқ машъум ходиса эди. Икки кундан кейин Тошкентга қайтиб эса, ундан ҳам машъум хабарни эшитдим: мен уловимни ўғирлатган куним Равшанни, укамни, дўстимни, шоир биродаримни валасапидда уйига бир коп семон олиб келаётганида, Ўрикзор даҳаси атрофидаги кўприк устида... машина уриб кетибди!

Вужудимни совуқ тер босди. Бу икки ҳодисада гўё қандайдир боғлиқлик бордай туюлди. Бир кунда мен ҳам уловимдан, ҳам биродаримдан ажраб қолган эдим. Аммо валасапидимни йўқотганимда ҳис қилганим изтироб Равшан Файзни йўқотганимни эшитганимдаги изтиробим алангасида эриб битди. Чунки у номард бор-йўғи битта уловни ўғирлаб қочган бўлса, Равшанни йўл чеккасида уриб, қочиб кетган бу номард онасининг кўзқаровини, оиласининг пушти паноҳини, болаларининг пахлавон отасини, мен каби ошна-оғайниларининг бетакрор бир дўстини, элимизнинг эса, каттакон ва яхши бир Шоирини «ўғирлаб қўйган» эди.

Начора, сабр қиламиз, инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун, деймиз. Аллохдан ҳаққиға раҳматлар ва мағфираглар тилаймиз ва бундан бу ёнига — ўзимиз ҳам то хотираларга кўчгунизмизча, доғли юрақларимизда унинг хотирасини олиб юрамиз.

Нуруллох Муҳаммад Рауфхон

* * *

*Кўнглимни ҳеч этмадим бозор,
Суйганимга бермадим озор.
Мажнун мисол бўлмасдан
хор-зор
Мен ёшлиқни тарк этиб кетдим.*

*Юрагимни рашкларда ёқиб,
Тоҳир каби юрмай деб оқиб
Толемга этагим қоқиб,
Мен ёшлиқни тарк этиб
кетдим.*

Гул фаслида қолмагай дунё,
Хайр, Лайли, алвидо, Зухро.
Ёшлик мени тарк этмай илло,
Мен ёшликни тарк этиб
кетдим.

* * *

Сени деб билмасман тиним нима ул
Тежаб-тергаганим сеники буткул.

Юрагимни ютиб топганим сенга,
Тийинни-тийинга уриб топганим сенга.

Боболарим ётган ерларим қолар,
Шамоллар шовири — шеърларим қолар.

Узилган кунидан насибам, ноним
Сенгадир шеър ёзиб орттирган номим.

То умр ўтқинчи экан — нетарман,
Эртами-кеч барини ташлаб кетарман.

Кетарман тупроққа тенг бўлиб, илло
Бу-чи парвойингдан келмайди аммо.

Боиси, сен ўжар боламсан дунё,
Бўғзимга сизмаган ноламсан, дунё.

Зорларни билмаган золим, зўримсан,
Дунё, сен энг эрка меросхўримсан.

АЁЛ

Куя-куя кунчилёсуман
Ўртамизда бўлганда туман,
Сени яхши кўрдим, бари бир,
Сумбул сочли эй ширин сухан.

Юзингни тўсганда паранжи,
Бари бир, хоҳ ранжима-ранжи,
Сени яхши кўриб юрдим мен,
Эй гулларнинг гавҳари, ганжи.

Тун кўйида йилт этган бир шам
Умидимга бўлмаса ҳам шан,
Сени яна яхши кўрдим-ей,
Менинг кўзим кун каби равшан.

Аmmo ҳеч боқмайсан чақирсам,
Ё овозим етмайми, жимсан.
Сени ҳамон яхши кўргумдир.
Сен шу қадар кўзга яқинсан.

Етгудайсан қўлим чўзсам, о,
Бунга қайдин куч топай аммо.
Сени жуда яхши кўраман,
Эй заминда қолган ҳурлиқо.

Нега ҳолимни ҳеч сўрмайсан,
Кўзимга боқиб соч ўрмайсан.
Сени яхши кўраман мудом,
Сен-чи, мени асло кўрмайсан.

* * *

Ё кимлардир қошлар қоқиб
Кўнглингизга қўл солдими,
Ё биз каби ошиқларнинг
Қадри ерларда қолдими?

Хоҳишингиз бўлдимми танг,
Сизгамайдимми ҳеч ҳаддингиз?
Қушлар ҳам келди қайтадан,
Ёр, нега сиз келмадингиз?

Шул гариб кўнглимга қараб,
Толларнинг сочини тараб
Баҳор келди минг марталаб,
Ёр, нега сиз келмадингиз?

Соғинчимдан кулди дунё,
Дунё кулишдан толдими?
Биздай содда ошиқлар ё
Фақат шеърларда қолдими?

Йўлларга термилиб толдим...

* * *

Мен яхши кўряпман сизни тобора.
Тобора кўзимдан йитмоқда туман,
Қарангиз, қисқариб боряпти ора,
Орада тўсиқ йўқ энди умуман.

Мен яхши кўряпман сизни кун сайин,
Кун сайин яқиндир дийдорингиз, ёр,
Йўллар кўп равондир, ҳаво ҳам майин,
Майин сўнмоқдадир косагул, аёллар.

Мен яхши кўряпман сизни шунчалик,
Шунчалик муҳимдир энди зор, додим:
Худойим, ишқилиб салому алик
Умрича бўлса бас, қолган ҳаётим.

Мен яхши кўряпман сизни тобора...

* * *

Баҳордан гул узолмадим ёр,
Сочларингга тузолмадим ёр.
Куч топмадим, андишанинг зўр
Деворини бузолмадим ёр.

Баҳор эса тарк этди кетди,
Чақмоқ экан ярқ этди кетди.
Кўзимни бир очиб-юмгунча
Кўз ёшига ғарқ этди кетди.

Бу дунёдан безаман энди,
Ўзимни кўп сезаман энди.
Шамол каби далли-девона
Армон даштин кезаман энди.

Асли бари ўзимдан ўтар,
Тил билмаган сўзимдан ўтар.
Шундан эди юзингни ювган
Дарё менинг кўзимдан ўтар.

Баҳордан гул узолмадим ёр...

Равшан Файз

НАЗАР ШУКУР

(1955—1985)

ҲАМРОҲ

Шоирлар қишлоқда туғилиб, шаҳарда ўладилар.

Фаранг халқ мақоли.

Мунча ўч бўлмасанг, жодугар кампир — ўлим, ёш йигитларга?!

Инсоннинг дунёга келиб-кетишини тақдирга боғлаймиз. Ёш кетганлар ҳақида «Умри қисқа экан» деб таскин сўз айтамыз. Лекин ҳаётда бевақт кўз юмганларнинг қисмати юракда айрига қайғу уйротади. Дўст-биродарлари кўнглида мунгли хотира қолади.

1985 йилда, ўттиз баҳорни кўрмай кетган «Кўкдаги умр», «Вақт хиёбонида» номли китоблар муаллифи, истеъдодли шоир Назар Шукур ҳақидаги хотиралар ҳам ана шундай.

Марҳум шоир Назар Шукур ушбу дoston муаллифини ўз акасидай яхши кўрарди. Хонадонида тез-тез меҳмон бўларди. Тасодифни қарангки, марҳум ҳаётининг сўнгги кунда ҳам улар бирга эдилар. Дostonда шу тўғрида ҳикоя қилинади.

Асардаги бошқа қаҳрамонлар Вақт ва Давр тақозоси билан ўша йиллар кўзи билан қараб, қоғозга туширилган. Гап шундаки, фожиа мустабид шўро даврида рўй берган. Табиийки, дostonда тилга олинган миршаблар ўша давр қонун-қоидаларини ортиқча далил-у изоҳларсиз ҳам тушунишади, деб ўйлаймиз.

Ўтганларни Худо раҳмат қилсин!

Бағишлов

(достон)

Даштлар қучоғида туғилиб
 ўсдинг,
Сенга Тошкент ҳақида ҳикоя
 сўйладилар:
«Кўчалари ундоқ,
Боғлари бундоқ.
Биолари, инсонлари...»
«Ўқийдилар йигитлар,
 қизлар.
Келиб барча вилоятидан —
Ватанимизнинг;
Ўзимизга ўхшаган бари...»
Шоирлар яшайди унда,
 дедилар,
Шеър машқ қила бошлаган
 эдинг,
Шоир бўлгинг келди ногаҳон,
Боргинг келди ўша шаҳарга,
Ўқизинг келди.
Бординг, кўрдинг, ўқидинг,
Шоир ҳам бўлдинг,
Ҳаммасига етганинда
 ўлдинг-да, кетдинг
Укажон, кетдинг!.

I

— Борманг, дадажониси,
Ўлтиринг ишлаб.
— Инсон кўнгироқ қилди,
Чорлади мени,
«Кўргим келаяпти сизни», —
 деб айтди.
Боришим керак!
Бошига қийин кун тушгандир
 балки!
— Тушунаман ҳаммасин,
 биноқ,
Ёмон туш кўрдим!..
— Нима экан кўрган тушинг,
 хўш?!

— Айтмайман, йўқ, айта
 олмайман,
Лекин сиз борманг!
— Бормайман, айтсанг!
Тараддудда тош қотди
 хотин,
Айтмасинми-айтсинми?!
Уят гапни айтади қандоқ?!
Айтмаса боради.
Борар бу қайсар!..
«Қора рўйхат» сабаб
 ҳайдалди ишдан,
Саккиз ойдан бери юрибди
 бекор,
Матбуот ҳам
Эълон қилмай қўйди
 ёзганларини...
Кундан-кунга
 инжиқлашмоқда.

Болаларни бошқа уйга
 киритиб,
Шилиб ташлаб юзини,
 айтди:
— Кийим-бошсиз кўрдим
 иккаламизни, —
Кўшиб қўйди хотин сўнг
 шоша-пиша,
— Бу ёмон туш, дадаси,
 жуда ёмон туш!..
— Нимаси ёмон, хўп.
 Жуда яхши туш, —
Овозини баландлатди эр. —
Бу нимаси?! Қачон қараса,
Мен киришим керак сенинг
 гапингга! —
Қайнаб кетди қони эрнинг
 ногаҳон:

— Эркак менми ўзи бу
оилада?
Сенми? Каллам йўқми
ўзимнинг?!

Тўсди эрнинг йўлини йиглаб:
— Борманг, дадажониси,
Дадаси, борманг!..

II

Иш вақтида
Ишхонада ичиб ўлтириш
Қолганди-ку расмдан, —
Дея ўйлади,
Кўзи тушиб дастурхондаги
Бўш шиша ва бўш
қадаҳларга.

Саломлашдилар.

— Зиёфат жа қуюқ-ку!..
Ювяпсизларми —
Ичкилик тўғрисида чиққан
қарорни?!
— Ичкиликни тақиқлаш
Ҳақидаги қарорни, — денг, —
Тўғрилади унинг сўзини
кимдир.

(Уэр айтган бўлдилар
Ароқ тугаб қолгани учун.
Тўшунтирдилар —
Ишхонада кимдир-бировнинг
Туғилган кунини бўлиб,
Торт совға қилибдилар
Эркакларга аёллар.
Кимдир «Тортни ароққа —
Газак қилса, хўб бўлар» —
дебди.

Кимдир бунини синаб кўрмоқ
Истагида ёнибди,
Баҳона — ичиш.
Қаралганда ўлтирганлар
кайфиятига,

Ёмон бўлмаганга ўхшар эди
тажриба...)

— Дарвоқе, тақиқлаш,
Нима қолди ўзи
тақиқланмаган —
Бу мамлакатда?!

— Ўлмоқ, ногаҳонда ўлмоқ
бемалол!..

Ҳеч кимса ва ҳеч қандай
қонун

Тортиб ололмайди биздан
ушбу ҳуқуқни,

Шуни тақиқласалар
бўларди аввал, —

Назарнинг оғзидан чиқди
шундай гап.

— Иссиқ қилинг
нафасингизни,

Ўзи шундоқ ҳам,
Шўро кишисининг умри

ўртача
Ташкил қилар ўттиз-

қирқ ёшни,
Қай бир рўзномада

ўқиганим бор.
— Бўлиши мумкинмас,

янглишгандирсиз, —
Кимдир ишонмади унинг

гапига

— Бу, машина уриб
кетишлар ҳисобига, —

Орага қўшилди Назар
жиддий, жим, —

Бунақа ҳодисалар ҳозир жуда
кўп,

Ҳар қадамда учраши мумкин.

Эслаб кетди баъзи бировлар
Қайси кунини, қайси соатда

Ва шаҳарнинг қайси ерида
Кимни мошин уриб

кетганин.

Эсладилар уларнинг
энгил-бошларин,

Кўлида тўрхалта бор ё
 йўқлигин,
 Чамалашди ўзларича
 Халок бўлганларнинг ўртача
 ёшин.
 Маъқуллаган бўлдилар
 Шу тариқа Назар фикрини.
 Бу орада Назар рухсат
 сўради
 Бошлигидан қолган ярим
 соатга.
 — Эҳтиёт бўлинглар
 мелисалардан,
 Хозир ови юришган
 пайти уларнинг.
 Кулди Назар бунга жавобан:
 — Шоирни ҳар бурчакда
 мелиса кутар,
 Танқидчи — мелиса,
 Мелисадир — цензор,
 назоратчи ҳам,
 Мелисадир — кўрқоқ
 муҳаррир,
 Ҳамиша юришар уларнинг
 ови,
 Негаки, ҳукумат қўллар
 уларни,
 Сиздан бўлак ким ҳам
 қўллайди бизни?..
 Раҳмат, биз кетдик!..

III

Ўша кунни кўчада мошин
 кўп эди.
 Ҳар галгидан кўра
 қаттиқроқ гувлаб,
 Ҳар галгидан кўра кўпроқ
 тутун чиқариб,
 Ҳар галгидан тезроқ
 Шиддатлироқ юрарди улар.
 Тўғрироғи, югурардилар,
 Кимларнидир қувар эдилар
 гўё,

Уриб кетмоқ, босиб ўлдирмоқ
 учун.
 Шу кўча қирғогидан борарди
 улар.
 Чекар эди Назар устма-уст.
 — Нима бўлди, Назар,
 сизга,
 Кўп чекаясиз?
 — Ака, ўлгим келяпти бугун,
 Жуда ёмон ўлгим келяпти!..
 — Назар, тавба денг,
 Фаришта овмин дер ҳар
 қандай гапга.
 — Кунни кеча қишлоқда
 бўлдим,
 Қизимни кўрдим.
 Туфлисининг оғзи очилиб,
 Ташлаб юборгулик ҳолга
 келибди.
 Чақиртирдим онасин,
 Нима деди, денг,
 «Байрамга ҳам чиқди шу
 туфли билан».
 Хўрлигим келди,
 Ака, ёмон хўрлигим... келди!
 «Юр, шаҳарга, дедим,
 қизимни бошлаб,
 Уст-бош олиб бераман», —
 дедим.
 Китобимга қалам ҳақи
 чиққанди.
 «Болалар дунёси»дан
 «Бу — сенга!», «Бу —
 уканга!» — деб,
 Неча хил оёқ кийим, кўйлак
 ва лозим,
 Ўйинчоқлар турли хилидан
 Сотиб олаверибман,
 олаверибман,
 Тўлиб қолибди,
 Бир пайт қарасам,
 Икки тўрхалта.
 Пулини тўлаб,
 Бир чеккада индамай турган

Хотинимга узатдим
 тўрхалталарни.
 Мени ҳайрон қолдириб,
 Қизимга узатди хотин
 уларни.
 Қаранг, ака, қизим
 тўрхалта —
 Кўтара оладиган ёшга етиб
 қолибди.

(Пилдираганча
 Кетиб борар эди олдинда
 қизим.)
 Мен юраверибман бундан
 беҳабар
 Судралиб шеър ортидан
 шундай;
 Улар кетишгач,
 Тутолмадим ўзимни, ака,
 Тогогимга недир тиқилди.
 Бир четга ўтиб,
 Ун чиқармай йиглаб ҳам
 олдим.

IV

Яхши кўрган ишин қилади
 шоир,
 Қилмас ёқтирмаганин,
 Борар кўнгли тусаган жойга.
 Оддий бурчини ҳам
 Боғлиқ тарзда тушунар
 Меҳр ва муҳаббатга.
 Бундан ҳам ёмони
 Ва ғалатиси —
 Севги талаб қилар ўз
 хотинидан,
 Болаларнинг онасидан ҳам.
 Шундай яшар эди Назар
 Шукур ҳам,
 — Яшолмайман, — деди. —
 Тамом-вассалом,

Бунақанги хотин билан бир
 умр.
 Юрди, юраверди шахри
 азимда,
 Шеърнинг орқасидан қувиб,
 ўй суриб.
 Бир кун ногаҳон
 «Кўнглидагин тушунадиган,
 Севса бўладиган» қиз учраб
 қолди.
 «Ҳай, — дейишди унга
 яқинлар, —
 Бу ҳам хотин бўлганидан
 сўнг,
 Бир-иккита фарзанд
 кўрганидан сўнг
 Ўша хотинингга қолади
 ўхшаб,
 Уруғи бир ҳаммасининг ҳам».
 — Йўқ, — деди у,
 Туриб олди ўз билганида. —
 Уйлантириб қўйишган
 мени,

Қарамасдан рози-ризолигимга.
 — Хотин киши бўлсанг,
 бошқа гап эди
 Айтсанг бу гапни,
 Йигит киши айтса, бу —
 уят!..

Йўқ, йўлдан қайтариб
 бўлмади уни,
 Отасини қайириб ташлади
 ҳатто,
 «Бошқасига уйланаман», —
 деб.
 Шоирликнинг ўзи катта бир
 рўзгор,
 Минг бир ташвиши бор
 Ва даҳмазаси;
 Тайёр оиласин бузиб,
 қайтадан

Учинчи бир оила ташвишин
қилмоқ —
Кераги йўқ ташвишларни
солади бошга.

Қолаверса, гурури бордир —
Хар қандай хотиннинг ҳам,
Фурури бór қавму

қариндошларнинг.
— Бор-е, — деди бир кун
улар ҳам,

Йиллаб боравермагач Назар
Оиласига,

Расман бекор қилдиришиб
никоҳларини,

Шоирмас бир кишига узатиб
юбордилар —

Мунглиг жувонни.

Шундай қилиб икки
фарзанди

Тирик етим бўлиб қолди
шоирнинг.

Ҳамма аралашмас шахсий
ҳаётга,

Меъёрида аралашар —
аралашганлар.

Мусофир шаҳарда шеър ёзиб
юрган

Уйсиз-жойсиз ёш бир шоирга
Ким ҳам қиз берар?

Бунинг устига,
Топиш-тутиши ҳам айтарлик
эмас,

Юзнинг нари-берисида олган
маоши.

Беш-олтита қадрдондан,
дўстдан ташқари,

Кўпчилик уни
«Хотинни хор-зор қилган,

Тирик етим қилган гулдай
фарзандларини,

Ношудроқ» бир кимса
санарди.

Назар бу ҳақиқатни тан
олмади ҳеч,

— Муҳаббат бош ролни
ўйнар ҳаётда,

Мен севаман, у — севади,
Моҳият шунда,

Бошқа барча гаплар —
ўтқинчи, бекор,

Уйланаман, — деди, —
севган қизимга!..

Ўзбек эди Назар севган қиз,
Ота-онаси бор эди унинг ҳам,

Йигитнинг ким эканлигини
Сўраб-суриштиргувчи,

«Қизнинг тақдирига бағоят
масъул»

Кишилар бор эди ёруғ
дунёда.

Шундай қилиб, Назар бечора
Йўқ паловга ишониб,

ёвгонсиз қолди.
Гоҳ қизни,

Гоҳ ўзни,
Гоҳо ҳамкасбларини,

Қисматни, муҳаббатни
лаънатлаб гоҳо

Кечирарди оғир кунларни
бошдан.

V

Ўша кўни кўчада мошин кўп
эди.

Хар галгидан кўра
қаттиқроқ гувлаб,

Кўпроқ тутун чиқариб,
Тезроқ, шиддатлироқ юрарди

улар.
Тўғрироғи югурардилар,

Қувардилар кимларнидир —
 Уриб кетмоқ, босиб ўлдирмоқ
 учун — гўё.
 Кеч кирганди, Назар —
 Безовта бўлди,
 Бир чеккага ўтгиси келди,
 Бироқ мелисадан қўрқишин
 айтди.
 Йўқ, у мелисадан қўрқмасди
 асли,
 Қўрқар эди мелисага тушиб
 қолишдан.
 Ундай ҳам эмас,
 Мелисадан ишхонасига —
 Ёзилажак хатдан қўрқарди
 Назар.
 Гап шундаки, севган қизининг
 Яқинлари Назар ҳақида
 Сўраб-суриштириб
 келганидан сўнг,
 Болалаган гап-сўзлар тинай
 деганда,
 Қишлоғидан оёғи қайрилиб
 қайтди.
 Қайтди ишдан қолиб Назар
 беш-ўн кун.
 Қишлоқ шифохонаси берган
 қоғозга
 Ишонмади ҳамкасб дўстлар,
 негадир,
 Кўрсатди ҳам майиб оёгин,
 Соддалиқ қилиб,
 Барибир ишонмадилар;
 Ёқтирмай қолганди уни
 бошлиқлар...
 Аксига олиб,
 Ҳушёрхона ходимларига
 Берилганди «режа» устига
 «режа».
 «Нима қилсанг, қил, —
 дейилганди, —
 Режани бажар!»
 Аксига олиб,
 Хабардор эди

Бундан кўпчилик,
 Ошхона ва ресторанда
 ичадиганлар
 Одат қилгандилар уйда
 ичишни,
 Кўчаларда кўринмай
 қолганди сархуш одам.
 (Ҳазил қилган эди бир
 катта шоир
 Шогирдларига ўша кунларда:
 «Авваломбор ичманг,
 ичсангиз,
 Ичинг юқориги қаватда,
 уйда,
 Қулфлаб ичинг эшикни
 ичқаридан,
 Калитни кўчага юборинг
 отиб,
 Токим имкон қолмасин
 кўчага чиқмоқ учун.
 «Ҳушёрхона»га ҳам
 тушмайсиз шунда...»)

«Ҳушёрхона» ходимлари эса
 ит каби
 Изгир эди шаҳар кўчаларида,
 Излаб чўнтагидан
 «ҳушёрхона»га
 етадиган пули бор
 ширакайфларни.
 Аҳвол танглигидан ўша
 кунларда
 Юраги ёмон бўлиб, суялиб
 қолган —
 Қай бир олимни ҳам олиб
 кетганлар
 «Ҳушёрхона» ходимлари
 куч-тазйиқ билан,
 Ишонмасдан хасталигига,
 Ўлиб чиққан олим у ердан.
 Кўринмади чор-атрофда
 лекин негадир
 «Ҳушёрхона» ходимлари.

VI

Ва лекин қайтишда кўринди
 улар,
Нафақат кўриндилар,
Мошинларини
Кўча ўртасидаги
Ўрта йўлга қўйиб кўндаланг,
Зудлик билан очишиб темир
 эшиklarини
Тўрт мелиса тушиб кела
 бошлади
Улар томон чопиб-қаллослаб.
Бирн сепиз — ўрта
 ёшларда,
Иккинчиси узун бўйлик ва
 говур,
Қолган иккитаси —
 қилтириқ-ориқ,
Бари ҳушёр, ҳушёрдан-ҳушёр.
Йўл четида туриб такси
 тўхтаётган
Икки дўст пайқади уларни
 шу тоб.
Тўғрироғи аввалроқ Назар
 пайқади,
«Мелисалар», — деди
 ғайритабиий сасда.
Орада масофа — қирқ-эллик
 қадам,
Аксига олиб,
Тўхтаётган такси ҳам
Қайта газ берди —
Кўриб мелисаларни.
Орқага қарашди — бўй
 етмас девор,
Олдинда — қирқ-эллик
 қадамлик кўча,
Кўчадан нариси — уйлар
 ораси,
Тутолмасди мелисалар,
Ўтиб олишса агар...
Аксига олгандай,
Тўсиб йўлларин

Кўча тўлиб ўтарди мошин,
Кувиб бир-бирин.
— Менда пул бор, — деди
 унга ҳамроҳи,
Мана, юз ўн сўм,
Сарфлаймиз, қўйворишади.
— Йўқ, — деди Назар, —
Қўйворишмайди...
Тушмаслигим керак
 ҳушёрхонага.
Ўнг қўлидан тутиб олди
 ҳамроҳи маҳкам
Кесиб ўтаётиб кўчани ногоҳ
Йўлиқмасин, дея, бир
 фалокатга.
Қолгани кўз-очиб юмгунча
 бўлди:
Ҳамроҳ билагидан тутди
 бирови,
Суяк-суяклари кетди
 зирқираб.
Бақириб-чақиринди:
— Кўлдан чиқарма!
— Наригиси қочиб қолади!!
— Қочиб бўпти! Олдин
 тўсаман!!!
Кўзиларга тармашган оч
 бўрилардай
Тўрт томондан қилишди
 ҳамла.
— Биз ўзимиз кетамиз,
 «такси» тўхтаиб,
Тегманлар бизга.
— Олиб бориб қўямиз
 манзилингизга!
— Йўқ, акалар, ҳушёрмиз,
 туғилган кунда...
— Биргалашиб нишонлаймиз
 туғилган кунни!
Назар кучли эди,
Ҳушёрроқ эди,
Бир силтаниб чиқиб кетди
 ҳамроҳ қўлидан.
Ва ўтиб олди
Ҳукумат йўлагига,

...Мелисалар йўқотмоқ устаб
гувоҳни,
Назарни тез ёрдамга
ортишаётиб,
Жеркиб берди ҳамроҳни
дангал:
— Кет уйингга, ўзимиз олиб
борамиз.
— Дўстиман, мен бирга
боришим керак,
Қайга олиб кетаяписизлар?
Ҳамишира овозин эшитиб
қолди зўрга:
— Ўн бешинчига!..

VII

Мунгли кунни эслаш нечун?
э воҳ, эсламай бўлмас,
Отилган бир ўқ — сўнги
кун, э воҳ, эсламай бўлмас,
Сўнги кунда ёмон маҳзун,
э воҳ, эсламай бўлмас.

Бошинг ёрилиб, оқди хун,
э воҳ, эсламай бўлмас,
Узатаман сенга томон,
етмас қўлим, укажон,
Қўлларимдан юлиб кетди
сени ўлим, укажон.

Миришабларга кўзинг тушса
бир сесканиб кетардинг,
Нокасларни миришабларга
бир-бир қиёс этардинг,
Миришаб, дердинг ҳасадгўйини,
нодонни миришаб дердинг,
Сени миришаб еди у кун, э воҳ,
эсламай бўлмас,
Узатаман сенга томон, етмас
қўлим, укажон,
Қўлларимдан юлиб кетди сени
ўлим, укажон.

Бошинг ёрган ерда ётган
оддий тош эмас эди,

Бевафою бемехр ёр,
қаламқош эмас эди,
Уйларига сизгирмаган
бағиртош эмас эди,
Тор бўлдим дунёи дун, э воҳ,
эсламай бўлмас,
Узатаман сенга томон,
етмас қўлим, укажон,
Қўлларимдан юлиб кетди
сени ўлим, укажон.

Ота-онанг, укаларинг,
фарзандларинг қолди зор,
Не гап бўлди, ақли етмас,
қақшар ҳамдам дўсту ёр,
Шеъринг бўзлар изингга бош
уриб кечалар бедор
Мухлисларинг йиғлар маҳзун,
э воҳ, эсламай бўлмас,
Узатаман сенга томон,
етмас қўлим, укажон,
Қўлларимдан юлиб кетди
сени ўлим, укажон.

Сени ўлди, деган менми, ўлган
сенми тонг-сахар,
Тонг сахарда қонларингга
ботдим бу шаҳар,
Қабринг узра ув тортидим
суйганинг фасли баҳор,
Шоир ўлган кун — мунгли
кун, э воҳ, эсламай бўлмас,
Узатаман сенга томон,
етмас қўлим, укажон,
Қўлларимдан юлиб кетди
сени ўлим, укажон.

VIII

Бирдан ҳувиллаб қолди
каттакон шаҳар.
Ҳақиқий дўстларидан
Наҳот шундай айрилар
одам?

Бегонага ёки душманга
Айланарми сохта дўст-ёрон?

Хотинининг туши ёдига
тушди
Ёмон кўриб кетди хотинин.
Ёмон кўриб кетди хотиннинг
Сўзига кирмагани учун ўзини.
Назарида ҳамма айбдор эди —
Назарнинг ўлимида:
Нафақат миршаблар,
Вақт, замон ва давр,
Шаҳар ва саҳар,
Ўша кеча тугилган кунда
Ўлтирган ва ўлтирмаганлар,
Мия қопқоғини очиб
Назарнинг

Яна ётиб қўйган врачлар...
Ота-она, укалар,
Эрин қўлга ололмаган собиқ хотини,
Севгисига ишонтириб тегмаган қиз ҳам.
Ҳеч ким айбдор эмасга ҳам,
Манглайига шундай кун ёзилганга ҳам
Ўхшарди гоҳо.

IX

Олиб кетишар экан
Марҳум жасадин
Олис қишлоққа,
Уни қолдиришди
«Бормайсиз» дея.
«Етар бир шоирдан айрилганимиз,
Оғиз-бурнингиздан қон кетаяпти,
Айрилиб қолмайлик яна биридан».
Лекин қандай бормай бўлади?
— Мен сўнги кун бирга бўлганман,

Боришим керак!
— Қаранг аҳволингизга,
Тамом бўласиз,
Шу туришида йўлга чиқсангиз!!!
— Нима дейди, ахир, у ердагилар...
Сўнги йўлга кузатмасам
Чирқирар-ку арвоҳи!
— Биз ўзимиз тушунтирамиз,
Арвоҳ эса... кўриб турибди!
— Бормасам, мен қандай яшайман?!
— Бунисини билмадик,
Лекин олиб кетмаймиз сизни!..

X

Дўхтир тушунди уни,
Тинчлантирувчи дори тайёрлаб берди.
Қаршилиқ қилмади бу гал хотин ҳам.
Етиб борди умрида бормаган ерга.
Ва эшитган биринчи гапи шу бўлди:
— Нега келдингиз?
Шаҳардан борганлар айтди бу гапни.
Энсаси қотди.
— Керак эди келишим, келдим,
Сўнги йўлга кузатишим керак Назарни,
Ҳаққим йўқми ё?..
— Нега энди, ҳаққингиз бор,
Фақат бу ерда
Сизни айблашяпти баъзи бировлар
Назарнинг ўлимида!..
Тишларнинг орасидан янгради бу сўз.

...Манглайдан совуқ тер
 чиқиб кетди:
 — Бўлиши мумкин...
 Бегуноҳман, кўриб турибди
 Худо,
 Кўриб турар арвоҳи ҳам
 Назарнинг.
 — Саҳройироқ бу ернинг
 халқи! —
 Ўша овоз янгради такрор,
 Худо кўрсатмасин, жаҳл
 аралаш!..
 — Ҳар кимнинг бошида
 битта ўлим бор,
 Ўшани бўйинга олиб
 келганман,
 Куним битган бўлса,
 ўлавераман.
 Шу мотамхонада
 жанжаллашмайлик,
 Кўроврамиз пешонадагин!..
 Ана шундан кейин бошланди
 бари:
 Қадам товши эшитилди,
 Ўқирди кимдир,
 Болта тушиди бошига унинг,
 Манглайига оқиб тушиди
 иссиқ қон,
 Қотиб қолди, юраги
 тўхтади гўё,
 Ушлаб кўрди бошини. Бутун.
 Тепасига қаради — ҳеч ким.
 Койиди ўзин.
 Деди: «Чарчаганман, туюлди
 шундай».
 Ўксиди. Бағридан узилди шу
 сўз:
 «Назар ўлиб кетди. Сен
 бўлсанг,
 Қандай хаёлларга бориб
 юрибсан».
 Йиғлади такрор,
 Йиғлади ўз ҳолига ҳам у.

Яна қадам товши, яна
 ўқирик,
 Бу сафар бошига тушмади
 болта,
 Пичоқ санчилди чап
 биқинига — «ғарч»,
 Кириб борди қорнигача то
 Ва суғурилди.
 Қотиб қолди юраги
 тўхтаган каби.
 Ушлаб кўрди беихтиёр чап
 биқинини,
 Қўлига қон сизмади,
 Биқини бутун.
 Ён томонга боқди — яна ҳеч
 ким йўқ.
 Ўйлади: «Ваҳима».
 Йиғлади яна.
 Йиғлади у ўз ҳолига ҳам.
 Мурдани тупроққа
 қўйишаётганда,
 Қабрнинг оғзига ўлтирди
 шундоқ,
 Бош устидан учиб ўтди
 кетмонлар,
 Ярқираб-ёниб,
 Кимдир чопиб ташласа,
 қанийди, деди,
 Рози бўлди ўлимига ҳам,
 Лекин ҳеч ким чопмади уни,
 Хўрлиги келди,
 Йиғлади ҳам Назар,
 ҳам ўзи учун.

XI

Ана шундан кейин бошланди
 ғийбат
 Унинг ҳақинда:
 — Палончи бор экан ёнида,
 балки
 Итариб юборгандир мошин
 тагига.

— Ўзи кўп ичарди,
ичиргандир-да!
— Хой, инсонлар, —
Хайқиргиси келарди унинг, —
Ароққа боғлаймиз нега
хаммасин?!

Шухрат Абдурашид,
Амирқул Пўлкан
Фожиларин ҳам ароқдан
кўрдик,
Есенин, Фадеев ўлимларин
хам
Ароққа боғлаган экан
душманлар...

— Бети чидаб қандай
юрибди,
Бир дўст ўлимига
сабабчи-ку у!..
— Бир ёш йигит ўлиб
кетаверарми,
Тўплайлик ҳамюртларни,
Бостириб борайлик уйига
тунда!

Дарҳақиқат тўпландилар
хам,
Бостириб бордилар ҳам
тунда уйига,
Тепдилар ҳам хонадони
эшиklarини,
Бузиб кирмоқчи бўлиб!..

Унинг эса бор дунёси қоронғу
эди,
Назар бўлиб кўринар эди
Хар дўнтайган нарса уйда,
кўчада.

Мошинлардан ҳайиқар эди,
Хайиқарди мелисалардан.
Оҳ чекарди тунлар уйғониб:
«Қайдасан, Назар?!
Не кунларга қўйиб кетдинг
мени, Назаржон?!»

XII

Суд ўтди.
Хар галгидай —
Жавобгар бўлмади ул
мелисалар.
«Улар хизмат жойида
Бурчларини ўтаганмишлар».
Устига устак,
Шофёр «Айб — менда» —
деди.
Мелисалар тасдиқлади унинг
сўзини.
Ва қамалиб кетди нодон
беш йилга.

ХОТИМА

Ўқиётган чоғида ҳакам
ҳукми
Очиқ эди хона деразалари:
Ташқаридан эшитиларди
Хар хил мошинларнинг
гувиллашлари.
Яна шиддатлироқ юрарди
улар
Тутун чиқаришиб янада
кўнроқ,
Гўё одамларни қуварди улар,
Қувардилар гўё босиб
ўлдирмоқ учун.
Хушёрхона мошинлари ҳам
Бор эди шаксиз
Улар ичида.
Дарвоқе, Назарни
қувлаганлар ҳам,
Ҳакам мажлисидан сўнг,
Ўлтиришиб ўша машғум
мошинларига,
Сингиб кетди ўша оқимга.
Яна одам овлашга чоғлаб
ўзларин.

19.X.1990 йил,
Москва, Переделкино.
Шуқур Қурбон

Овозларга қулоқ тутаман

Бу ётоқхона Пушкин номидаги метро билан Шастри автостанциясидаги ораликда жойлашганди. Автостанция томонда поезд кўприги бор эди. Шу кўприк остига етиб келганимизда, ёмғир хуружидан қутулгандай бўлдик. Аммо баҳор ҳавосининг намхуш шамоли сув зарраларини юзимизга тинимсиз сочарди.

Кўприк остини кулба қилиб тунадик. Қуйидаги шеър кўприк остида дунёга келган эди:

РУҲСИЗЛИКДА

*Мен бугун сигмадим ўз юрагимга,
Зил кўйдаи оқаман, ўзансиз, сойсиз.
Мен бугун сигмасдан ўз юрагимга,
Қувилган руҳимдай юрибман жойсиз.
Ёмғирлар савалар, куйдирар офтоб,
Асабий мушукдай тирнайди аёз.
Худди мен оламда аёвсиз копток,
Ҳасратлар терану қувончлар саёз.
Мен бугун сигмадим ўз юрагимга!
Оқмадим бандида ҳайқириб қондай.
Юрагим, бир кеча жой бергин менга,
Кенг, сахий эдинг-ку Ўзбекистондай!
Бу гал ҳам юрагим қилмади қабул,
Бағрига гуссалар сигади такрор.
Мени ташқарида сўкиб, савар дўл:
— Ташқаридан кетгин, ташқари ҳам тор!
Бўғотлар асролмас ўз паноҳида,
Бўғотсиз йўл узра юраман дайдиб.
Дилдираб, қалтираб яна оҳиста,
Юрагим ёнига келаман қайтиб.
Ёлвора бошлайман:
— Юрак, раҳм қил,
Гуссалар бағрингда ҳолимга кулар.
Ўз она тилинг-ку сен сўйлаган тил,
Гапимга бемалол тушунсанг бўлар?!
Нега тушунмайсан? Қулоқ тут бирпас,
Келгин, сўзлашайлик юзма-юз, дилдан!..
Юрак қўзғолади жойидан бехос,*

*Юрак лом-лим демай, жўнайди илдам.
Хадсиз савалайди тагин ёмғир, қор,
Фасллар аёвсиз дағдага солгай.
Муз бўлиб қотаман совуқдан, зинҳор —
Юрагим қўйнида исина олмай!*

Назар ижодига баҳо беришда олимларимиз бир нарсага эътибор беришини истардим. Шоир шеърларининг тўқсон фоизи қорли, ёмғирли кўчаларда ёзилган. Гар опшоқ шифтга термилиб, чиннидай озода хонада хаёл суриб шеър битганда у жаҳон адабиётининг шоҳ шоирларининг тожини олиб кийган бўларди.

Изғиринли кўчада оч-яланғоч, дилдираган шоир руҳини, эътиқодини, дунёсини нақадар мустаҳкам бўлганлигини бугунларда ҳис қилиб турибман. У ҳамма вақт шошилиб юарди.

Юқорида «биз уни ўлдириб қўйдик» деган бир калима сўз қулоққа чалинди. Назар машҳур шоирдан ўз пулини қайтариб ололмади. Ҳаётининг энг сўнгги кунлари у Ватансиз, пулсиз эди. Аммо шоирдан пулини сўролмасди. Унга бағишлаб шеърлар битарди. Ўша шеърлардан бирини тўлиқ келтирмоқчиман:

...ГА

*Ялтирайди қуёш тигида
Майсадаги шабнамлар шаффоф.
Тонгга боққин, тонг эса жуда —
...шеърларидай соф.
Тунда қуйган шаррос ёмғирдан
Қиз юзидай чайилган атроф.
Боқиб бир ҳис туясан бирдан —
...шеърларидай соф.
Еллар қўзғар карахт гул исин,
Бағри тўлиб ҳидлайди офтоб.
Хув, югурган бола кулгуси —
...шеърларидай соф.
Ҳаяжондай, титраб кет, бутун,
Бермай осмон поклигига тоб.
Тўйиб симир, ҳаво ҳам бугун —
...шеърларидай соф.*

Хўш, шоир пулини алдаб олган «мард» катталарга мансуб экан. Унинг тенгдошлари марҳум дўст хотирасини эслаб нима каромат кўрсатди. Аммо минбарлардан меҳроқибат, халқига садоқат ҳақида куннинг иккинчисида ҳайқириб турибмиз. Боса-бос замонида кўп адибларнинг қинғир ишлари ҳақида ҳам гапириб ўтдик. Аслида бутун бошли халққа меҳр-муҳаббат ёнимиздаги нотавон инсоннинг қўлтиғидан олишдан бошланмайдими. Ёки бу дунёда марҳумлар ва тириклар руҳини туташтириб турувчи Нурали Қобулдай инсонлар камайиб кетганми?

Эҳ, шоир укаси, Ўроз Хайдар қувончини кўрганларингизда эди...

Шоир тириклигида, унинг ортидан истеъдодли, истеъдодсиз оломон эргашиб юрарди. Ҳамма уни яхши кўрарди. Шоирликка укуви йўқлар унинг самимий, беғубор маслаҳатлари билан ўзига йўл топиб кетарди. Маслаҳат олган, маслаҳат берган ҳам хафа бўлмасди.

Ўша ўғитларни миясига жойлаган оломон қани. Овоз берингиз. Овозларга кулоқ тутаман.

Ҳассос шоир Йўлдош Эшбек шеърлари қора туман пардаси ичида сирқираб пойимга тўкила бошлади:

*Менинг фарёдларим кимга этади,
Ўлим ҳар кимни ҳам банди этади.
Не учун яхшилар эрта кетади,
Нега яхши бўлдинг, Назаржон энди.
Дерлар ҳар тасқодиф келмас бежизга.
Қолдирдинг ғамни не гуноҳимизга,
Ким жавоб беради бу оҳимизга,
Қаёқларга кетдинг Назаржон!*

Абдурашид Нурмуродов

УЛУҒБЕК САВАТИ

*Етилиб гарқ пишган кўк мевалари
Улуғбек саватин тўлдирган, ана.
Тонг ҳар чоқ нонушта этади барин,
Зангори бу сават бўш қолар яна.*

*Эрталаб қуёшга тўлади сават,
Нур сочар бамисли улкан ҳандалак.
«Зижи Кўрагоний» бўлиб ўша пайт
Дастурхон сингари тўшалар фалак.*

*Тўлин ой полизи — мовийтан бўшлиқ,
Гоҳ қолар саватда бир тилим ҳилол.
Эҳтимол ҳилолни қиличдай ушлаб —
Устозга ўз ўгли келтирган завол?!*

*Ойнинг бир тилиги ялтирар қинсиз,
Улугбек савати шомдан тўлади.
Мевалар юксакда яшар-да, динсиз
Шайхларнинг устидан кулади.*

*Шайх Хўжа Аҳрор учирган қушлар
Қирмиз меваларни кетолмас чўқиб.
Али Қушчи ҳар кеч авайлаб ушлаб
Ҳар бирин артади минорга чиқиб.*

*Улугбек саватин тўлдириб буткул,
Хув юлдуз — мевалар келар йиғилиб.
Ҳамма юртдан кўра соғинади мўл
Улар икки дарё оралигини!*

ҚАБР ТОШЛАРИ

*Унутилиб борар азалардаги
Одамларнинг тўккан аччиқ ёшлари.
Вафодор ит янглиг мозор бошидан
Кетолмай туради қабр тошлари.*

*Ўйилган ёзувлар кетмас тўкилиб,
Бўронлар учуриб кетолмас енгил.
Булутлар «Унут» деб йиғлайди тўлиб,
Зарб билан урилган фурсатлар — чил-чил!*

*Ўлганларни унут, дер обу ҳаво,
Баҳорий эпкинлар аврайди яна.
Мозорнинг бошидан кетолмай асло
Марҳумни қўриқлаб ётар сағана.*

*Ўйилган ёзувлар — «Она кетдингиз!..»
«Отажон, унутмай яшаймиз Сизни!..»
Ўйилган ёзувлар — энг армонли ҳис,
Ҳеч писанд қилмасдан кечар қиш, кузни...*

*Марҳумни кузатиб дўсту ёрлари,
Тупроқни ғам каби қўярлар уйиб.
Сағана шаклида тарашлаб, бари —
Мармар хотирасин кетарлар қўйиб.*

*Кечириб йилларнинг ёзу қишини,
Унсиз ошкор этиб чўнг бардошларин,
Ҳар куни зах ерга бериб тўшини,
Қўриқлаб ётади қабр тошлари.*

* * *

*Энг юксакда танҳо бир дарахт,
Бутун борлиқ қўрингай аён.
Энг юксакда! Қандай бахт, шараф,
Пастда қолган яйлову ёбон.*

*Бир кун... оний чақмоқ даргазаб
Ямлаб ўтди музаффар бошин.
Энг юксакда не бўлса, ажаб,
Кун бергиси келмайди яшин!*

ОКСАРОЙ

*Ҳар қатида инграйди тарих,
Дарди каби залворли виқор.
Унда қолган ниятлар ғариб,
Унда қолган нафрат беизҳор.*

*Товланади қуёшида ял-ял,
Ажаб, турфа нақшин фарёд-зор.
Ҳайрон этган ё ўша зарҳал
Клавихо¹, Бобурни такрор!*

*Тошдай собит ғиштлар қатида
Одамларнинг чўккан саботи.
Мудҳиш мозий илтифотида
Аччиқ-аччиқ хотирлар тотти.*

¹ Испан элчиси.

Қонлар билан битилган ҳикмат —
Аждодларнинг сокин шарпаси.
Ямлолмади сўзларни зулмат,
Ҳар гишт — буюк ғамлар парчаси.

Боққин, бугун шодликлар аро
Савлат тўқар бу қадим армон.
Ўтмиш шундай гўзал ва қаро
Боқаверсанг тугайди дармон...

Ўша армон — жовид Оқсарой
Чехрасида шуъла ўйини...
Чор атрофга сочмоқда чирой
Қад кўтарган ғамлар уюми.

Назар Шукур

ТИЛАК ЖЎРА

(1947—1994)

Ҳаёти эди унинг афсона

(«Мен сув ичган дарёлар» туркумидан)

ТИЛАК, ТИЛАГИМ

Одамлар борки, қандай қилиб сенинг қалбингга, рухий оламингга, қони жонингга кириб келганини ва бир умрга сен билан бирга қолганини сезмайсан. Ва бир умрга тақдиринг улар билан чамбарчас боғланиб кетади... Бундай сохибқаромат инсонларсиз сен-сен эмасдай. Ажабмас, улар ҳам сенсиз — улар эмаслар. Бу тоифа одамлар билан бирга кечган онларинг умр бўстонида тоабад сўлмас ҳам сўнмас гултож, машъала бўлиб қолади... Кишилар бир-бирларини хидлаб топсалар керак. Кўрмаганмисиз, икки кадрдон узоқ айрилиқ ва хижрондан сўнг тўсатдан учрашиб қолганларида, бир-бирини тўйиб-тўйиб хидлашаётганини? Дўст орттирмаган киши ўзи-ўзига душман, демишлар буюк Шота Руставели. Дўсти йўқ одамни ўлдиринглар, дейишаркан қадимги римликлар. Аммо мен айтаётган ҳабибларни фақат дўст дейишнинг ўзигина кифоя эмасдай. Чунки дўстлар ҳам ҳар хил бўлади. Мол дўстинг бошқаю, жон дўстинг бошқа. Биродарлик ҳам камлик қилади. Кадрдон, ҳам-қору ҳамдаст, ҳамнафас, ҳамнишин, ҳамдард... Бовужуд, бу сифатларнинг ҳар бири ҳамда барчасини жамловчи яна бир антика, тамом янги бир инсоний ҳислат ва атама кашф этмоқ даркорга ўхшайди.

Мен учун ана шундай инсон Тилак Жўра эди...

Фалсафа билан шеърят баҳси

Тилакжон етмишинчи йилларнинг ўрталарида аспирантурага кирди. Бу салоҳиятли йигитнинг сиймосида бир-бирига зид икки оқим дучлашгандай бўлди. Шоиро-

на хурфикрлик билан мирзакуруқ олимлик акидапараст-лиги. Қанчалик тиришмайлик, мажнунваш шоирга олимликнинг сино фикрлаш йўриғини юктира олмадик. У шоир бўлиб қандай тафаккур қилса, дарсларда домла, маърузачи мақомида ҳам шундай «сайраб» юборарди... Их! Неча марталаб миясига қўйганмиз: «Ҳой Тилакий, унутма: олимликнинг маъниси шуки, бир нарсани ўйла-санг ҳам, бошқа нарсани сўйла, барака топкур. Илмий тафаккур қил. Шоирликни унут. Сен Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носирга сажда қиласан. Адабиётнинг фиркавийлиги ёлғон, дейсан. Социалистик реализм бўлма-гур нарса экани ҳақида овзингдан гуллабсан. Ҳатто пролетар интернационализмга шубҳа билдириб, миллийликни кўкларга кўтарибсан. Бил, шаккоклигинг сени бир куни хароб қилади, етиб боради... тилингдан осиб қўйма-синлар тагин». Қаёқда! Гап кор қилмайди. Талабалар орасига кирдими — булбулиғўё бўлиб кетади... Яшавор! Ким яхши — Тилак Жўра яхши. Ёшлар қуруқ «рисола-боп» гапларни эшитавериб, энсаси кўп қотган. Хур фикр-га, рост гапга ташна. Улар гуруҳ-гуруҳ бўлиб талаб қилишади: «Фалон-писмадон домлалардан роса зерик-дик. Профессор бўлишса ўзига. Тилак Жўра кирсин бизга!» Айтишга осон. Ҳар куни ҳар битта дарсхонага биттадан Тилак Жўра ёки Нажмиддин Комилни қаёқдан топаман... Алқисса, студент аҳлининг бундай меҳрибон-чилиги, Тилаквойнинг шоирона жўмардлиги баримизга қимматга тушди. Нажмиддин домла ҳам талабаларга хуфяки бир чеккадан араб ёзувини ўргата бошлаган. Тасаввуфдан маърузалар ўқиган. Аксига олиб, омадни қарангки, ҳар учаламиз — мен, мулла Нажмиддин билан шоир Тилак фиркасиз бўлиб чиқдик. Партия фаол-лари бизга қизил «тавқи лаънатни» ёпиштирди: «Таржи-ма кафедрасида сиёсий-тарбиявий ишлар чаток. Бу ерда фиркавий рух йўқ».

Эх, Тилак Жўра, айтмовдимми!..

Бир оз орта қайтиб...

Ўт билан сув ўртасида қийналаман. Ҳали Тилакнинг ТошДУ илмий кенгашида юз фоиз овоз билан ёқланган номзодлик тадқиқоти, орадан бир йил ўтибди ҳамки, анов ёқда тасдиқланмаган. Бир йил-а! Мен ўзимни га-

ровга қўйиб, боя айтганимдай, ўша собиқ ВАКка қарши расман қаттиқ норозилик билдирганимни ҳеч ким билмайди. Ичим тўла дард, аммо соқовман. Аҳвол тобора жиддийлашиб борарди. Кун сайин, соат сайин... Бир куни раҳматлик хонага ўқдай отилиб кирди-ю, ишдан кетиш ҳақида учинчи, сўнгги аризани олдимга итқитди. Шундай ҳалим, мўмин-қобил одам исён кўтараётган эди. Аммо кимга ва нимага қарши норозилик бу? Кошки билса: айнан уни ва «у бўлмаган» ўнлаб валломат жабрдийдаларни, деб бу ёқда тутаб ётибману... Умрингизда шундай ўсал ҳолатларга тушиб кўрганмисиз, азиз муштарий? Нима қилиш керак? Ҳар қандай баттол ёки телбага бир амаллаб гап уқтирса бўлар балким.

Айтинг-айтинг, мўмин-мусулмон одам тўнини тескари киймасин экан...

— Тилакжон, шоирим, яна озгина сабр керак. Мана, кўрасиз...

— Мен сабр қилиб бўлдим, тўйдим, ол ишингни! — деди у баттар жазаваси қайнаб. Умрида биринчи маротаба мени сенсиради. Ўзи икки букилиб, қўли билан кўкрагини чангаллаб турарди. — Қишлоққа, муштипар кекса онаминг ёнига кетаман. У ёлғиз ва бетоб.

— Хўп. Бориб келинг. Аммо ишдан бўшамай туринг. Илтимос. Мана, мени айтди дерсиз. Ҳаммаси яхши бўлади.

— «Мен на дейману, қўбизим на дейди!» Бутунлай кетаман бу ёқлардан...

— Сабр!.. — дейишимни биламан, у портлаб кетди:

— Хе, ўша!..

А?! Бундай ҳақоратни умримда биринчи маротаба эшитиб турардим. Яна — кимдан! Бу сўзларни эшитгунча кулоқларим том битса бўлмасмиди?! Ҳозир бўлганларни ҳам барқ ургандай бўлди. У нима қилиб қўйганини охиригача англаб етмай, хонадан отилиб чиқди... Орқасидан қақшаб-титраб кичқирдим:

— Ушланглар уни! Орқасига қайтаринг.

Қаёқда! Ўша заҳоти кўздан ғойиб бўлган эди. Минбаргоҳ жамоаси яқдил бўлиб қарор чиқазди: бўшатилсин!

Тилаквой ўша куниёк она юртига — Бухоро вилоятининг Саёт қишлоғига жўнаб кетибди...

Сабокни куттириб бўлмайди. Домлаларга илк дафъа ялиниб-ёлвора бошладим:

— Хой Фалончи, Сиз Тилакнинг дарсини ўтиб турунг. Мулла Нажмиддин, ўзлари ҳам... Яна ким бор?..

Шу зайл ярим йилгача амаллаган бўлдик. Ҳамма обдан чарчади. Асаблар гаранглашди.

— Домла, шу одамнинг бахридан ўтинг. Шундан бўлак... Панчо (?) куриб кетганми! — дея ақл ўргата бошлади бирови. — Дон Кихот (менга ишора) омон бўлса, Панчо-манчолар топилаверади. Келинг, ўзингизни ҳам, бизни ҳам қийнаманг.

— Нега энди... Хой барака топкурлар, тушунсангларчи...

— Ўзингиз тушунинг, — деди бошқа бирови. — У Сиздай одамни сўқди-я! Шундайми?

— Хўш?

— Нимаси — «хўш»?! Бу кўрнамакка устоз ва илмий раҳбарсиз. Билса, ота ўрнидасиз, ахир.

— Тўғри... — бир оз тинчитдим аҳли жамоани. — Мулоҳазалар жуда жўяли. Ҳукм қатъий ва адолатли. Бир нарсa деёлмайман. Бироқ! Ҳозир у қилган ишига пушаймон бўлиб, ич-ичидан эзилиб юрмаганига ким кафолат бера олади? Мана Сиз, хоним-ойим, Оллоҳга шукрлар қилингим, мужовирсиз. Мусофир, мухтож бўлиб кўрмагансиз. Камбағал, хаста бир инсон учун бу қандай «неъмат» эканини тасаввур қилолмайсиз. Сиз ўз ёруғ уйингизда, ватанингизда, хеш-ақраболар орасида, ўз ҳаловатингизда ўтирибсиз. А у бўлса... Ичини ит тимдалаяпти унинг. Агар Сиз ёки истаган биримиз мана шу шоирнинг ўрнида бўлсак, ажабмас, аллақачон эсдан оғиб, бошимиздан тупроқ сочиб ўтирармидик!.. Тўмтоқлик, худбинлик, бурнидан нарини кўролмаслик ёмон нарсa. Сизу бизга ўхшаган ўнта дасторлик муқобил-мударрис ҳам мана шу битта «телба» Тилак Жўранинг ўрнини босолмаймиз. Гапимга ишонмасангиз, юрак ютиб, унинг студентларидан сўранг. Киши кечиримлик, бардошлик, кўтаримлик бўлиши керак. Ўз одамимиз! Қисқаси гап шу: аввал мен

кетаман бу даргохдан, сўнгра — у... Мен бор эканман — у бўлади.

Чукур хўрсиндим. Кўзимда ёш ҳалқоб бўлди. Секин ойнагим устидан қарасам, ҳамма хомуш тортиб, кўзи милтиллаб турибди. Бу ризолик аломати эди. Сездим: инсоний меҳр-оқибат совуқ мантиқни енгди.

*Дарёга талпинган туядай
Талтиндим сўзларинг бағрига.
Улар кўп олисда, қоядай
Қўлларим етмайди барига.*

*Тутундан толиққан танамда
Садосиз сўзларинг зардоби.
Илондай чирмашар бўйнимга
Бесамак кунларнинг гирдоби.*

Кимники, ҳей, бу қизил гуллар?

...Ҳамон шоирдан дарак йўқ. Биз томонга узок Қора-кўлдан ҳар хил миш-мишлар кела бошлади. Биров кўрибди: Тилак кўл бошида балиқ овлаб ўтирган экан. Яна кимдир айтганмиш: аллақандай Санкт-Петербурглик қадимшунос олим Пайкент археологик қазилмасига шоирни қоровуллик вазифасига таклиф қилибди. У ўша Пайкент қабристонидан бир неча минг йиллар илгари яшаган ибтидоий жамоа ҳақида тарихий роман ёзаркан. Ў-ҳў! Бундай фавкулудда антика хаёлларга берилиш учун шоир Тилак Қоракўлий бўлиш керак.

Ниҳоят, бир куни ундан ўз тақдирдан шикоят, рухий тушкунлик оғушида афсус-надоматлар ила ёзилган мактуб олдим. Хатнинг адоғида уйда бир чакра уни ҳам йўқлигини эслатади. Шу боис, минбаргоҳ бекаси Обида орқали ўзининг ўн беш кунлик маошини биронгадан бериб юборишимизни илтижо қилибди. (Ҳали биз уни хизматидан бўшатмай, ушлаб турганимизни билмайди.)

Тезда жавоб хати ёзиб юбордим. Қисқача мазмуни шундай:

«Тилакжон, биламан, бу «ривожланган социализм даврида» Сизга қийин бўлди. Жуда. Лекин кимга осон?

Шўрлик Зухриддиннинг ойдаи хотини автомобиль фалокатидан халок бўлди. Саъдулла Аҳмадга осонми? Беш минг сўм елкасида қарзи турибди. Ўйлайсизки... Пушкинга осон бўлган? Ўлими олдидан нақ элик минг сўлкавой қарзи бор экан. Ҳар хил қаланғи-қасанғилардан.

Мулла Тилакий Қорақўлий. «Саётхон боғдадир, боғда» деб хиргойи қилиб, Саётда кўп юраверманг. Айтиб қўяй: қирқ ёш — қалтис ёш. Қалтис! Ҳозиргача ёшлик ҳаваси ва ҳавоси билан анча-мунча мароқли, тиниқ нарсалар ёздингиз. Энди тўққиз тўлғоқ тутмасин, бўтам. Қоп-қора кўмир оташгоҳда ёниб бўлгач, қип-қизил чўғ бўлиб яшнади. Атрофга иссиқлик ва нур бера бошлайди... Энди бу ёнига донишманд, сўфий бўлиб қалам тебратасиз, чироғим. Ҳар бир мавсумнинг ўз гашти бўлади. Дилтанг бўлаверманг. Қанчалик таъмирламанг, бу норасо дунёнинг қаддини ростлаёлмайсиз. Биз мусулмонияга Тангри таоло шукроналик туйғусини ҳам ато этган. Куфр қилмай десангиз, шукр қилинг. Қаранг: атрофингиз тўла одам. Тумонат. Бари дўстлар, ёр-биродарлар, устозу шогирдлар. Ие, бундан зиёд бахт борми дунёда «Мавлоно Тилак домламиз ўрнига қайтарилсин!» деб оқ ялов кўтариб юришибди шогирдларингиз, дўстларингиз Тошкандай шаҳри азимда. Айниқса, Нажмиддин Комил акангиз билан Маърифат Шоиноятова опангиз дод солиб юборишди, бу ҳазрати одамсиз кафедра хувиллаб қолди, дейишиб. Сиз бўлса ёлғизман, деб йиғлайсиз, бекор гап. Яна нима керак Сизга? Оллоҳ Воҳид. У ёлғиз: Ҳеч кими йўқ. На ота-она, на зурриёт, на қавму қариндош... Илло, Воҳидлик — фақат Оллоҳ таоло ва таборакка ярашади. Инсон ҳеч қачон унутилган, ташландик, кераксиз, танҳо деб ҳис этмаслиги лозим ўзини. Чунки унинг Худоси бор. Тангри ўзининг ҳеч бир бандасини унутмайди, ташлаб қўймайди. Биз Оллоҳ билан бирга эканмиз, Оллоҳ ҳамма вақт биз билан бирга. Бундай олганда, Сиз билан мен, тўғри, ота-онадан ёлғиз ўғилмиз. Ёлғиз ва ёлғиз эмасмиз. Зеро, иккаламиз биргаликда икки кишимиз, бас, ёлғиз эмасмиз. Тағин: икковимиз ҳам Оллоҳнинг паноҳидамиз. Қандай қилиб ёлғиз бўлайлик!

Сизнинг орамиздан кетиб қолганингизга мен ишонганим йўқ. Қўниколмасам керак. Мени кимларга таш-

лаб кетаяпсиз, иним? Ўйлаб кўрдингизми? Фанлар кандидатисиз-а. Ҳазил гапми! Камхарж бўлиб қолибсиз. Ҳеч қиси йўқ. Келиб ҳамма маошларингизни олинг. Ҳеч ким Сизни бўшатиб юборган эмас. Барча кафедрадошлар, ҳамкасб дўстларга қуллуқ қилинг. Ўшалар бор экан, ўрнингизни билдиришмади. Амаллашди. Бир куни келадик, ҳаммамиз ҳам ўша борадиган «катта қишлоғимизга» кетамиз. Аммо ҳозир айни яшайдиган, тўлиб-тошиб ижод қиладиган, ёнадиган, қайнайдиган, курашадиган ва яратадиган давримиз. Манзилга энди етдик, деганда ортга бурилиб кетдингиз. Хафа бўлманг: кўрқоқлик ва номардлик бу. Кўнглингизга олманг. Ортга қайтинг. Шундай қайтингки, ҳеч ким билмасин. Ахир, Тилак Жўрасиз қандай дорул-таржима бўлсин?! Мен нима деган одам бўламан, оғайни. Кампирни бир амаллаб кўндирамиз.

Энди бўлди. Сал бўлмаса йиғлаб юбораман. Ўзингни маҳкам ушла, шоир иним!»

*Узоқ йиллар, кўп узоқ йиллар
Алдаб келдим ўзимни-ўзим.
Меники, деб бу қизил гуллар...
Меники, деб ҳар айтган сўзим.*

*Тўғри, гуллар меники эрур,
Меникидир ҳар айтган сўзим.
Нима қилай ахир, уларни,
Ўзимники бўлмасам ўзим.*

Киёфа ёки заррада — Куёш. Томчида Куёш акс этади. Қанчалар оддий, қанчалар ҳайратангиз! Ҳар бир одам баайни ўзи бир зарра-ю, ўзи бир Хуршиди олам. Оллоҳ яратган мўъжиза. Унинг биру борлигига рад этиб бўлмайдиган далил ва кафолат. Бинобарин, у ўзидан нур таратмоғи ва ўзида нурни акс эттирмоғи лозим.

Агар бирон ғайри миллат кишиси Сиздан: «Ўзбеклар қандай миллат? Тушунтира оласизми?» деб сўраб қолса, узоқ чайналиб «тушунтиргандан» кўра (тушунтириб бўлмайдиган нарсани қандай тушунтирасиз!) «Ҳим, дарвоқе, ўзбекми? Мана — ўзбек» деб кўрсатадиган одамлар бор ҳаётда. Шундай инсонларни кўрганмисиз, ҳушёр ўқувчим? Улар турган-битгани, бутун вужуди билан миллат. Юриш-туришида, фикрлашида, гапириш оҳангида, қарашида, кулишида, йиғлашида, хўрак ейишида, бировни суйишида, сўқинишида, қарганишида, қандайдир соф, бетакроп ўзбеконалик бор. Инчунин, бу қанчалик назарногир, майда бўлса, шунча кичик гап ҳам эмас. Миллатни миллат қиладиган аломатлардан бири ўзи шу. Ботиний инсоний-руҳий муштараклик. Ҳаммага ўхшаган миллат эмас. Қандайдир мавҳум қурама бир қавм.

Узоқ давом этган турғунлик, шахс инқироzi, маънавий чириш даврида миллатнинг дўшиси тор келиб қолди. Жуда катта, маҳобатли бойликлардан маҳрум бўлди. Уларни аста-секин тиклаб ҳам бўлар балким. Бироқ «эскилик саркити» деб йўқотиб юборилган сонсаноксиз гавҳарга тенг майда нарсалар, аксарият, миллатнинг қиёфасини тайин этадиган унсурлар: шевалар, удумлар, шарқона муомала, маросим, ахлоқ-одоб, қилиқлар, урф-одат ва таомиллар борки, энди уларни асл ҳолатида тиклаш амри маҳол. Собиқ мустабид тузум инсон камолоти даъвоси билан чикди-ю, миллатни ва жами миллий қадриятларни жар ёқасига келтириб қўйди. Уларни тағ-томири билан қуришиб юборишга маҳдум этди. Моҳият-эътибори билан, «гулла-яшна про-

летар интернационализи, йўқолсин шарқона миллийлик!» деган шиорни ўртага ташлади. Миллий тафаккур зайли сийқалашди. Маънавият ғариблашди. Тил шева даражасида торайди. Шевалар чучмаллашди. Кўпчилиги йўқолиб ҳам кетди. Одамлар, ўзлари пайқаманган ҳолда, ўргатилган ва «қайта тарбияланган» тўтиқушларга айлана бошлади...

Ашур момо

Сиз Тилакжоннинг раҳматлик онасини ҳаётлик чоғида кўрмабсиз, шоирни шоир қилган нарса нима эканини билмабсиз. Мен Ашур момони неча марта кўрган бўлсам, ўзимни шунчалик бахтли-омадли деб биламан. Бул зоти пок Миллат тимсоли, Оналик рамзи бўлиб гавдаланарди кўз ўнгимда. Унга суқланиб қарарканман, қалбим завқ-шавққа тўлар, айнаи чоғда, ажабки, хомуш тортиб қолардим: шу кетишда юз йилдан кейин Ўзбегимнинг миллий қиёфаси қандай бўларкин, а?

...Қўйингки, ҳаммаёқда дув-дув гап: «Тилак тушмагур Тошкентдан қочиб кетибди, домласи ахтариб юрганмиш...»; «Саётда яшириниб ётганмиш»; «Тошкентдан тўйдим, қайтиб бормаيمان, дебди» ва ҳоказо. Ёзувчи Неъмат Амин аралашди ҳам, бўлмади. Бухоролик шогирдларимиз Садриддин Салим, Самад Азим, Музаффар Бозор, қорақўллик қаламкашлар харчанд далолат қилишмасин, муз эрмади...

Ахийри, кўрдимки аҳвол таҳликали, ўзим поездга тушиб Қоракўл туманининг Саёт қишлоғига етиб бордим. Тилак анча юмшади. Қайтиб кетишга ҳам рози бўлди. Аммо бир кўрпа касал бўлиб ётган онаси Ашур момо сангу сахт. Сира-сира муроасага кўнмайди.

— Онажон, мен Тилагийизни Тошкентга олиб кетгани келувдим.

Кампир бу гапга мамнун бўлар, деб ўйласам, авзойи бузилди. Гапимни эшитгиси ҳам келмади.

— А?..

Мен кўрқа-писа муддаони яна такрорладим, овозимни баланд кўтариб.

— Тилакни бермагийман. Ўзима керак. Қариганимда ман-а қарайди, деб туғиб олганман.

Биз кампиршо билан гўё бошқа-бошқа тилда сўзлашаётган эдик. Шунча йил инсон қалбини, таржима илмини ўрганибман-у, мана шу муштипаргина камширга қолганда гўлдираб, сира тил тополмайман. У десам бу дейди, бу десам у дейди... Ялиниб ҳам кўрдим, ора-чира ҳазиллашган ҳам бўлдим, ўзимча унга хушомадлар ҳам қилдим. Бари бекор. Наф қилмади. Ўсал бўлдим. Сира бўлмаса, боягидай, ўзини гарангсиган, овсар қилиб кўрса-тади.

— А?

Тағин (нечанчи маротаба!) тушунтирган бўламан. Шерият, аруз, бармоқ, сарбаст, таржима санъати сирларидан, кафедрамиз ютуқларидан, Тилак бизга жуда керак-лигидан баҳс юритаман.

— Ўзимаям керак. Тошкентда нима қилади? Уйи йўқ. Ёниб кеттигий. Қийналди бала. Қишлоқ яхши. Ҳовва.

Э, кошкийди нима яхши-ю, нима ёмонлигини билмасам. Фан тараққиёти, миллий маданиятимиз тақдири ҳақида гап бораётибди-ку, она тушунгиси келмади. Мен нукул Тилак Жўранинг зўр шоир-у, зукко олимлигидан, уни Радий Фиш деган катта адиб, Абдулло Ориф, Рауф Парфи, Миразиз Аъзам, Йўлдош Эшбеклар, шаҳри Масковдан Вил Фани, Георгий Ашкенадзе, Бокуда бугун дунёга таниқли олимлар Рустам Али, Байрам Хорун ўғли Тохирбоевлар астойдил ҳурмат қилишини шафе келтирмоқчи бўламан. Ҳатто пошшоликда ҳам уни яхши биладилар, дейман. Мана яқинда Масковдан илмий ёрлик келади, сўнгра ундоқ бўлади, бундоқ бўлади, деб лоф ураман. Менинг жаврашларимдан, гўё англашилдики, бизнинг тулпор Тилакбойга яқинда Ўзбекистоннинг энг зўр шоири деган фахрий унвон беришади. Ниҳоят, жумхурият мустақиллиги мадҳиясини ёзишда унинг пешрав шоир бўлганлиги, ажабмас, бу хизмати учун бугун-эрта унга... нима десам экан... ҳаҳ — орден тегиб қолса ҳам ажабмас... Шу ерга келганда, оғзим қизишиб кетиб, кераксиз гапларни айтиб юборганимни англайман-у, тилимни тишлаб қоламан. Не ажабким, «орден» деганимда кампир бир чўчиб тушди.

— А?! Йўғ-ей, айтинг, Тилагима нишон бермасин. Хе, қуриб кетсин: Ўзимизди Сулаймон Қурбона аввал ўша нишонни берди-ю, кетидан... турмага солдигий!

Ҳар каллада ҳар хаёл

Яхшиям, мен лофчининг хатойимни кампир ўзи тутатди. Унинг далдаси билан вазиятдан қутулдим. Шоирга, менинг ёрдамим билан, ҳеч қандай олийшон ёрлиғи бермасликка келишиб олдик. Лекин... Баҳсимиз ўша ўша, ҳеч бир самара берадиган эмас. Пойтахт фойдасига қанчадан-қанча яхши гапларни айтмайин, парвойи фалак. Ғўлин, мол-хол, аллақачонлар қазо қилиб кетган раис Сулаймон Қурбондан гапни олиб қочади... Қандай қилиб ғўза чувиш, чигит айириш, чарх йигириш, арқон эшиш «технологияси», ғўзапоя, саксовул, сут соғиш, куви пишиш, чакки олиш, тапидан мароқ билан ҳикоя қиладди. Баҳсимизга сира туташ чизик тополмаймиз...

— Таржима антиномиялари бизда яхши ўрганилмаган-да...

— Ҳовва. Инагимиз яқинда тўғдигий... Тарғил...

— Радий Фиш домла турк тилида текис сўзларкан. Қуръони Каримга ихлоси зўр. Миттигина зеби гардон (медалён) ичига Каломуллони солиб, гардониди осиб юраркан, Тилакжоннинг химоясида зўр чиқиш қилди ўзиям...

— Ҳовва. Анови қийшайиб ётган офилхонани бу йил бузмаса бўлмайдигий...

— ...Энди, онажон, шоир ўғлийизни марказ пойтахтга олиб кетмасак сира иложи йўқ. Хўп денг, берасиз. Ҳамма каттақонларимиз дуойи салом айтиб юборишди Сизга.

— А?..

— Ўша гап. Мулла Тилакни ўзим билан бирга олиб кетаман, деяпман.

— Тилак ўзима керак. Ўлсам кўмади... — дейди истар-истамас.

Ух! Гапга тушов топилгандай бўлди.

— Э, онажон, ўзингизни ҳам олиб кетамизда, у ёққа.

Сағбон кўчасидаги Тилаклар турган захкаш, қоронғи, тутдай тўкилган, илалоқибат ёниб кетган бефайз ҳовлича кўз ўнгида гавдаланади шекилли, ихраниб жавоб қилади:

— Бормагийман Тошканига. Бачагинала шиппаксиз юрадигий. Уйда чакса уни йўқ. Ойлиги кам. Энди бир камим, ўликларим ўша ёқларда қолиб кетсинми мусо-

фир бўлиб. Ўзимизда яхши қабристон бор. Қишлоқники, ховва.

Далда берган бўламан Ашур момога:

— Э, онажон, ҳали узоқ яшайсиз. Қабристонга бало борми?! Тўқсонга кирасиз!

— А? Тўқсона кириб бўлганман бундоғи йил.

— Ҳим!.. — яна қовун туширганимни сезиб қоламан. — Ўлигийиз у ёқларда қолмайди. Гарчи уларнинг ўзлик-ўзининг ҳам яхши қабристонлари кўп бўлса-да... Сизни шу ерга келтириб, қишлоқ мазорига тантана билан кўмамиз, дарвоқе.

Кампир яна чўчиб тушади. Дили оғрийди.

— А?! Ўламан, деб ўлиб ётганим йўқ ҳалиям. Дарров кўмақолсаларинг, санлара қолса!

Бўғиламан. Ў, шоирнинг Онаси! Қисқаси, баҳс-жанг бизнинг кампиржон фойдасига «нокаут» билан тугади.

Шоирнинг Бўлдиой деган бир холаси бор. Ниҳоятда оқила, тамизли, мунису меҳрибон аёл. У киши менга баҳузур Тошкентга қайтишим мумкинлигини маслаҳат бердилар.

— Кампирнинг тилини ўзимиз тушунамиз. Хавотир олманг, кўндирамиз дедилар. — Катта бошийизни кичик қилиб келибсиз, раҳмат Сизга. Бир ҳафтага қолмай укам ёнингизда бўлади.

Кўнглим ёришди. Шоир ўзининг янги ёзган нарсаларидан ўқиб берди.

*Юрагинга санчилса агар
Толнинг бевақт синган шохлари,
Қувонтирса,
Кулдирса сени
Бир ўлканинг бургут, зоглари,
Согинсанг,*

согинмасанг ҳам

*Остонанда юурса йўллар,
Йўлакдаги бўйчан теракдай
Кимдир сени кутса, кузатса,
Ихтиёринг қўлингдан олиб
Сени ўтда ёндирса кўзлар,
Фивирласа бўғзингда сўзлар —
Бордир сенда буюк бир Ватан,
Бу дунёда бахтли одамсан!*

Бунақаси бўлган эмас

Тилак Жўра ўзининг тадқиқоти, илмий изланишларини бадиий ижод билан, ижодни таҳсил — домлачилик, мураббийлик билан қўшиб олиб борди. Шеърят баҳсида, сарбаст таржимасида маҳорат, Владимир Маяковский ва Нозим Ҳикмат, Нозим ва Максуд Шайхзода, ҳозирги турк шеърятидан таржималар, бадиий таржима ва адабий таъсирчанлик, аруз ва эркин шеър мавзуларида зийрак илмий кузатишлар олиб борди. Жўшиб, куйлаб дарс берди. 1986 йилга келиб «Нозим Ҳикмат ва ўзбек шеърятини» мавзуида номзодлик рисоласини гумбурлатиб ёқлади. Инжиқ илмий тадқиқотни ҳам... куйлаб ёқлади. ТошДУ филология факультетининг кўпни кўрган илмий жамоаси биринчи марта шундай ҳимоянинг шоҳиди бўлди. Ёдимда, катта зал шоиру шуарога тўлиб кетганди. Юқорида эслатганимдай, мавлоно Радий Фиш ўзлари Масковдан келиб мутасаддийлик (оппонентлик) қилдилар. Ҳимоя бемуболага катта шеърят байрамига, ўзига хос мушоирага айланиб кетди. Ўша кезлар шоир халқи чунонам яйрадики, бунақаси бўлган эмас!

Тилакнинг «Нозим Ҳикмат издошлари», «Нозим Ҳикмат ва Ўзбекистон», «Ҳозирги турк шеърятини», маълум ва машҳур «Инсон манзаралари» асарига ёзилган «Аср овози», «Нозим Ҳикмат ва ўзбек шеърятини» деган ўнлаб мақолалари ҳеч қачон ўз тароватини йўқотмайди. Агар куйлаб дарс бериш, дарс бериб куйлаш деган таъбирлар рост бўлса, бу ўша бизнинг Тилак Жўрага хос эди.

Гавҳари шамчирок

Инсонда гавҳари шамчирок, деган жавҳар бор. Бу хотира. Ана шу хотира кўзгусида у ўзини, одамларни, бутун ёруғ жаҳонни кўради. Хаёлотнинг тулпор отида дунё кезади...

Мен бешта Тилак Жўрани билардим: одамохун, шоир, олим, таржимон, мураббий. Тагин: дўст, улфат, ота, оилапарвар, содиқ шогирд, устод... У олимдан чиққан шоир эмас, шоирдан чиққан олим эди. Ўзидан етгита шеърини тўплам қолдирди: «Райҳон» (1977), «Олам остонаси»

(1980), «Юлдузлар табассуми» (1981), «Чорраҳадаги уй» (1983), «Сандувоч» (1988), «Рухият» (1990), «Саратон» (1991). «Хўрсиниб ботади юлдузлар» мажмуаси нашрга тахт холда турибди. Матбуот саҳифаларида кўплаб шеър, дoston ҳамда турк, рус, қорақалпоқ, Лотин Америкаси халқлари адабиётидан қилинган таржималари сочилиб ётибди... Китоб ҳолида чоп қилинганлари ҳам анча.

Вақт оғушида яшайди инсон

Замондан ортда қолганларни урадилар. Замон билан барабар қадам ташлаганлар, аксарият, дориломон яшайди. Замондан ўзиб кетганларни эса замоннинг ўзи жазолайди. Тилак Жўра доим Вақтдан баланд, Вақтдан олдинда юришга интилди... У мен билган аллақанча ижодкор, сўзшунос, файласуф, замона ҳозикларидан устун эди. Кеча ва бугун заминидан туриб эртанинг қаддибастиси, юксакларни кўра олди. Қорин бўшлиғидан эмас, юрак минбаридан туриб сўзлади («юрак минбаридан туриб сўзланган нутқ» шеърига ҳавола). Шоир мустабид жоҳилият муҳитида ҳар гал абадийликка даъвогар, гоҳида эса баҳор ҳавосидай тез ўзгариб турадиган сиёсий жазавалар изнида юрмади. У хаёлпараст, онадан янги туғилгандай маъсум, бегидр, ҳур инсон бўлиб қолди сўнги нафасигача. Шоирнинг бош қахрамонлари мавсумий «генсеклар» эмас, оддий одамлар. Ўзи чуқур миллий адиб бўлиши баробаринда, умуман Инсонни қуйлади. Партия, «улуғ оға» ҳақида биронта нарсаси йўқ. Узоқни кўзловчи бирон «ёғлиқ мўлжал» ёхуд ялтоқлик билан назм битмади. Тўғри, гоҳо ўзи кашф этган беҳудуд бадий-самовий кенгликлардан замин қўналғасига тушганида, осий бандаларни кўрганида ҳафсаласи пир бўларди. Зеро, инсон зоти комил ёки фаришта эмас-да. Тилак эса юраги маромини издан чиқазган бадбин ва бадкорлардан эмас, гўё ўзидан домангир бўларди.

*Бўзтўрғайдек бўзлаб бошимда
Қора сочин кўксимга ёйиб
Мендан нима истайди бу тун?
Ахир, шамол мендан не истар*

*Йўлларимга хазонлар сочиб?
Йўлимиз-ку бошқа бошқадир...
Шамол каби ҳансираб, титраб,
Юрак, мендан нима истайсан?!
Биласан-ку, менга ҳам оғир
Соқов бўлиб сен билан юрмоқ...*

Файбуллоҳ ас-Салом

Умидлари кўп эди

1971 йилнинг январи эди. Мен Тошкент давлат до-рилфунуни (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) журналистика факультетидаги Таржима назарияси ва на-шриёт ишлари кафедрасига энди ишга қабул қилинган-дим. Кафедра мудирини марҳум устозимиз Файбулла Сало-мов билан бир хонада ўтирардик. Менинг андак ҳайрон бўлиб турганимни кўрган домла дедилар:

— Кафедра, мулла Нажмиддин, ҳозирча уч киши-дан иборат: мен, камина — мудир, сиз — ўқитувчи, Тилакжон — лаборант.

— Қани ўша лаборантингиз, ахир, у домлалардан олдин келиб ўтирмайдими, хонани саранжомлаб, у ёқ-бу ёғига қарамайдими?

Домла индамадилар. Кейин менга қараб:

— Ана шу лаборант Тилакни топиб келасиз, сизга биринчи топшириқ шу.

— Қаердан топаман уни? — деб сўрадим.

— Фалон ётоқхонага борасиз, Тилак Жўра қаерда туради, десангиз, кўрсатишади.

Камина домла айтган талабалар ётоқхонасига бордим ва дуч келган талабадан суриштирдим.

— Ха, шоирми, юринг кўрсатаман, — деди ва ётоқхонанинг иккинчи қаватидаги энг охирги кўримсиз бир эшикни бориб тақиллатди. Ичкаридан «Ким у?» деган овоз келди. «Эшикни очинг, сизни зиёрат қилгани келишибди», деди талаба.

Шунда эшик очилиб, жилмайиб турган бир навқирон йигит кўринди. Мен ўзимни таништирдим. У «ичкари»га таклиф қилди. «Ичкари» сўзини тирноқ ичига олганимга сабаб шуки, бу росмана одам яшайдиган хона эмас эди, балки ётоқхонанинг у-бу нарса сақлайдиган жойи эди. Хона тор бўлиб, Тилакнинг ўзи, бир темир каравот ва бир тумбочка зўрға сиғарди. Мен бир амаллаб темир каравотга чўкдим. Хона паширос тутуни ҳиди билан тўлган эди.

Билдимки, Тилакжон эндигина қишлоқдан келиб, журналистика факультетида сиртдан ўқир ва кун ўтказиш учун лаборант бўлиб ишлар экан. Бу мулойим йигит илм олиш илинжида, шеър илинжида мусофирликнинг оғир машаққатларини бўйнига олган. Кўз олдимга онам сўзлаб берган қаландар дарвешлар келди. Сочларининг ўсиб кетгани, ҳеч нарсага парво қилмай, ўз холига сира ачинмай ижод қилиши, шу бурчак хонада ширин ва бокира туйғулар оғушига фарқ бўлиб, шеър ёзиши менинг бу йигитга қизиқишимни орттирди, қалбимда бир илиқлик сездим.

Ахир, мен ўзим ҳам аспирантурага ўқишга келиб, бу азим Тошкентда қанча машаққат чекмадим. Китобларимни орқалаб оилам билан етти жойга кўчганман. Менга таниш эди бу ҳолат. Аммо, барибир, Тилакнинг ҳолатига ачингандай бўлдим. Бироқ сал ўтмай, биз буни унутдик, чунки Тилакжон янги ёзган шеърларини ўқиб бера бош-

лади. Тингладим. Бошқаларини ўқишини сўрадим. У гоҳ ёддан, гоҳ қоғозга қараб шеър ўқир, завқланиб, ўз шеърларини тушунтирар, қандай ёзилганлигини сўзларди. Бирпасда тор ва димиққан хона кенгайиб кетгандай бўлди, кўнглим яйради.

Бу йигит шунчаки ҳаваскор қаламкаш эмас, у шеърятнинг шайдоси, истеъдоди ярқ этиб кўринган шоир экани шеърларининг ҳар сатридан билиниб турарди. Бугдойзор далалар, дехқон терининг сархуш қилувчи ҳидини ифодаларди бу шеърлар. Бирдан устознинг топшириғи эсга тушиб, иккаламиз кафедрага йўл олдик.

Таржима назарияси кафедрасининг журналистика факультетида тузилганлиги кўпчиликка эриш туюларди, чунки одатан таржимачилик филология соҳаси ҳисобланган. Аммо ҳаёт шуни кўрсатдики, айна журналистларга таржимачилик кўпроқ керак экан. Файбулла Саломов яна бир бор ҳақ бўлиб чиқди: зеро, таржима — ижодий иш, кенг соҳаларни камраб олади. Айнан таржима нашриёт ва редакцияларда ходимларнинг асосий машғулоти бўлиб, таҳрир масаласи ҳам, сўз устида ишлаш маҳорати ҳам, бадиий тил ҳам шу орқали «пишар» ва камол топарди. Бунинг устига, айнан журналистика факультети ижодкор ёшлар таҳсил оладиган жой эди.

Шу боис бўлса керак, таржима назарияси кафедраси ўзи кичкина бўлса ҳам, аммо талабаларнинг асосий таҳсил жойига айланди, ёш қаламкашлар, шоирлар бизнинг кафедра атрофига уюшган, ижодий мунозаралар ташкил қилинар, фикр қайнарди. Ана шу мунозара — муҳокамалар марказида Тилак Жўра турарди. Ёш ижодкорлар «Тилак ака» деб унинг этагини тутар, у эса қўлидан келгунча уларга ёрдам берарди. Тилакжонни яхши кўрмаслик мумкин эмасди. Бу содда, дехқонча табиатли, ростгўй ва тўғри сўзли одам бошқалардан ҳам шуни талаб қиларди, қинғир ва бемаъни ишларни кўрса, хафа бўлар, дили оғрирди. У ўз фикрини мажлисда бўлсин, суҳбатларда бўлсин, яширмай, тўппа-тўғри баён этар, дилида бори тилига чиқиб турарди.

Менинг кўз олдимда Тилакжон ўсиб камол топди,

кетма-кет учта шеърлар тўплами, сайланмаси чоп этилди, диссертация ёзиб фан номзоди бўлди. Ёзувчилар уюшмасига қабул қилинди.

Катта-катта адиблар, танқидчилар оғзига тушди. Аммо Тилак кеккайиб кетгани йўқ. У ўша-ўша дарвеш шоир, хоксор инсонлигича қолди, шоир Тилак Жўра ва ўқитувчи Тилак Жўраев бир-биридан ажралмас эди. Чунки унинг маъруза ва дарслари ҳам шеърият суҳбатлари, гўзал ғоя, гўзал сўзнинг сеҳрини кашф этиш эди. Шу боис талабалар унинг дарсларини интиқлик билан кутардилар. Оддий мулоқотда андак дудуқланиб, тез-тез гапирадиган Тилак маърузада яйраб гапирар, ажабтовур бир енгиллик билан тингловчиларга мураккаб илмий муаммоларни тушунтириб берарди. Адабиётнинг нозик масалаларини нозик ва жуда теран англаб, ўзи ҳали номзодлик диссертация ёзмай, кўп тадқиқотчиларга мавзу топиб берар, диссертация ва диплом ишлари муҳокамасида ҳам оригинал, тоза фикрлар айтиб, бизларни хайрон қолдирарди. Адабиётшунослик ва таржимашуносликни у қуруқ масалалар йиғиндиси эмас, балки жонли бир жараён, эстетик воқеа деб қабул қилар ва шундай ўргатишга мойил эди.

Тилакжон, шу тариха, кафедранинг асосий фикр берувчи кишиларидан бирига айланган эди, уни бир кун кўрмасак соғинардик, у бўлмаса ҳамма гўё бир нарсасини йўқотгандай хомуш ўтирар, у кириб келса, хонага нур киргандай, файз киргандай бўлар, ҳазил-мутойиба бошланиб кетарди. Яхши одамнинг фариштаси бор деб шунини айтсалар керак. У ҳақиқатдан ҳам фариштали, Худо ярлақанган инсон эди.

Мен бу ўринда Тилак Жўра билан Файбулла Саломов орасидаги муносабатларга тўхталмасам бўлмас. Булар иккаласи ажралмас ва қиёматли дўст эдилар, йўқ, ота-фарзанддай бир-бирларига яқин эдилар. Файбулла ака меҳрибон отадай Тилакнинг эркаликларини кўтарар, унга иложи борича оғир гапирмас, аммо жуда устакорлик билан талаб қўйиб турарди. Тилакнинг ўксик қалбини (у катта шоир ва олим бўлгандан кейин ҳам, барибир ўксик сезарди ўзини) Файбулла ака жуда яхши ҳис қиларди.

Тилакнинг дўстлари кўп эди. Миразиз Аъзам, Саъдулла Аҳмад, Отаёр, Нортўхта Қилич, унинг тез-тез кўришиб турадиган, «ижодий даврадошлик» қиладиган, соғиниб келадиган кишилари эди. Мухлислари ҳам талай эди. Аммо ҳеч ким Файбулла Саломовдай Тилак Жўрага ҳам устозлик, ҳам сирдошлик ва ҳам мададкорлик қилмаган. Тилак Жўранинг диссертация ёзиши ўзи бир «достон». Буни кўпчилик билади. У бадий тафаккур одами сифатида илмнинг инжиқликлари, расмиятчиликларини ҳазм қилолмасди. Шу боис Нозим Ҳикмат ҳақида мақолалар ёзган, диққатга лойиқ янги фикрлари билан шеърӣ таржима усулларини тадқиқ этгани ҳолда, қайсарлик билан ишни диссертация шаклига келтиришдан «бўйинтовлар», бунинг устига номзодлик имтиҳонлари топшириш талаблари ва боз устига, оила ташвиши, иқтисодий қийинчиликлар бирлашиб, кўнглининг армони, юрагининг дарди бўлган шеър ёзишга халақит бераётганидан эзиларди. Шунда у «исён» қилиб қолар, гоҳида бир-икки кун ишга келмас, дарслари қолиб кетар (баъзан бошқа домлалар ёки Файбулла аканинг ўзи ўтарди дарсини), баъзан «бош олиб» ватани — Қоракўлнинг Сайёт қишлоғи, онасининг ҳузурига кетиб қоларди.

Файбулла Саломов эса буларнинг барчасига чидарди, кафедра ҳам чидарди. Тилак яна ўзи пайдо бўлиб қолар, аввалгидай, берилиб ишга шўнғир эди. Бир марта «бутунлай кетдим энди» деб Бухорога кетиб қолган. Бу гал гап жиддий тус олди шекилли, бир ой чамаси қайтиб келмади. Шунда Файбулла ака аzza-баzza поездга чиқиб Тилакни «излаб» Қоракўлга, Сайётга бориб, шоирни яна Тошкентга олиб келди. Бу воқеалар замирида бошқа бир муҳим нарсa бор эди, назаримда. Яъниким, Тилак йигирма йилча Тошкентда яшаган бўлса ҳам, аммо шаҳарга руҳан «сигмади», кўниқолмади. У қишлоқнинг бепоён далаларини соғинарди, унинг ҳар бир шеъри бундан дарак бериб турарди. У дехқон боласи, содда, афандинамо, аммо қалби гавҳардай покиза шоир эди. Шунинг учун бўлса керак, у рус шоири Сергей Есенинни жуда севар, Есенин образларига маҳлиё эди. Есенин портрети иш столи устида рўпарасида

турарди. Тилакнинг табиати Есенин табиатига ўхшарди, ижоди ҳам рухан яқин эди.

Хуллас, Тилак Жўра номзодлик диссертациясини ёқлади — олим бўлди. Москвадан Радий Фиш оппонент бўлиб келди. Шу куни шоир дўстлари билан байрам қилди — у ниҳоятда хурсанд эди. Тилакдан ҳам кўра Ф. Саломов кўпроқ хурсанд бўлганди ўшанда. Файбулла ака гўё ўз ўғли диссертация ёқлагандай, Тилакнинг дўстларига ҳисоб бергандай шод эди.

Тилак Жўра — вафоли, меҳрибон дўст, содиқ инсон эди. Дўст учун жонини беришга тайёр бу одамнинг қалби ниҳоят нозик, меҳрга чанқоқ эканини ҳамма ҳам ҳис эта олмасди. Тилакнинг борлиғи, хислатлари, руҳи шеърларида ифодаланган. Тилак — Ватан туйғусини юрагида олиб юрган, ўзбеклигидан фахр этган ва буни шўролар ҳукмронлиғи даврида ҳам баралла куйлаган инсондир. Истиклол ғоялари ичида яшаб, истиқлолни кўмсаб ижод қилди ва истиқлолни кўриб, бахтиёр бир шукуҳ билан рухан яйради. Афсуски, оғир сурункали хасталик шоирнинг жисмини ожиз қилиб қўйганди. Кейинги йилларда у баракали ижод қилолмади. Аммо у Ватанини озод-эркин кўриб оламдан кўз юмди.

Ўша юрак хуружи билан касал ётган охирги дамларда касалхонага, кейин уйига бориб, Тилакжон билан суҳбатлашган онларим эсимдан чиқмайди. Ранги рўйи синикқан, озиб кетганига қарамай, ўзини тетик тутар, ўзи дастурхон тузашга интилар, илгаригидай руҳи бардам эди. Овози озгина ҳазинлашган бўлса ҳам, лекин дадиллик билан «Худо хоҳласа, тузалганимдан кейин бир туркум шеър ёзаман, туркумнинг сарлавҳаси «Ўзбекнинг армони» бўлади. Яна иккита дoston бошламоқчиман, тарихимиз ҳақида. Мавзу ва сюжетини ўйлаб қўйибман», деди.

Тилак — катта шоир эди, ўзига хос услуби, образлар олами бор унинг, Ўзбекистоннинг олтин ранг бошоқлари, лойшувоқ томларда очилган қизғалдоқлари, хуллас, бетакрор манзаралари чизилган. Меҳнат ахлининг шукуҳи ажиб бир жонли лавҳаларда тасвир этилган шеърини оласизми («Пишиқчилик»), шовиллаган буғдойзорга жўр

«Дехқон қўшиғи»ни оласизми, ойдин тун манзарасини оласизми («Ойдин қўшиқ») барида бир самимият, бир ҳазин ва айни вақтда дилни яйратадиган оҳангни сезасиз. Шоир табиатни ва инсонни бутунлигича севиб тасвирлаш, озод руҳ шукуҳини куйлашни хуш кўрарди. Шеърлари худди ўзидай содда ва мазмунли эди. У шеърни кўз-кўз қилмас, неки юраги буюрса шуни ёзарди. Шу боис шеърлари ҳамон тоза, ҳамон юракка яқин. Юрт соғинчи, дўст соғинчи, онаизор ва гўзал ёр соғинчи унинг севган мавзулари, ой, қуёш, буғдой, бедана, ток нарти, бедазор — унинг хуш кўрган ташбихлари эди.

Мана бу шеърни тингланг:

*Соғиниб яшадим, соғиниб ўларман:
Юрагим қўлга олмоқни,
Ойдин кечалардан минг бора равшан
Нурли бир иморат солмоқни.
Ток нартидай сенга чирмашиб,
Қучмоқни соғиниб ўларман.
Мўридаги тутундек шошиб,
Тўзмоқни соғиниб ўларман.*

*Соғиниб ўларман, соғиниб... Бироқ —
Ўлим мандан жуда ҳам йироқ.*

Ҳа, шоир ўлмайди, унинг умри шеърида давом этади, унинг умри «оҳанглар оғушида қолади» ва бизни ток нартидай Ватан танасига чирмашиб яшашга, «олам остонаси Ўзбекистонни» бутун гўзаллиги билан севишга даъват этади. Тилак биз билан биргадир.

Нажмиддин Комилов,
филология фанлари доктори, профессор.

Серзавқ инсон эди...

Мен, очиги, шоир Тилак Жўра ҳақида хотира ёзаман деб ўйламаганман. Негаки, Тилак мандан беш ёш кичик бўлиб, у умрининг сўнгги манзилига, ҳар ҳолда,

кейинроқ борса керак, деган ўй бир лаҳза бўлса-да кўнглимдан ўтгандир. Аслида, мен Тилак бу дунёни тезда тарк этади, деган хаёлга бормаганман. Начора, Аллохнинг иродаси... Қирқ етти ёшида, айни навқирон палласида у фоний дунёга этак силкиб кетди...

Марҳум Тилак ҳақида хотира тарзида нималарни ёзиш мумкин? Эҳ-хе, жуда кўп нарсаларни, беадад хотираларни битиш мумкиндек туюлади. Чунки биз 1969 йилдан то умрининг сўнги — 1994 йилгача гоҳ бир факультетда, гоҳ бир кафедрада, гоҳ бир ўқув юрти бағрида бирга ишладик, ҳамфикр, ҳаммаслак бўлдик, гоҳо ҳамкорлик ҳам қилдик. Лекин... кўлимга хотира ёзиш учун қалам олгач, ўйланиб қолдим. Қайси бир хотирани битмоқчи бўлсам, гўё бу азиз китобхонлар учун унча қизиқарли эмасдек туюлаверди. Нега шундай бўляпти, деб ўйлай-ўйлай, охири, бунинг моҳиятини англагандек бўлдим. Сабаби, биз ўша пайтларда ҳамиша улуғ инсонларнинг, атоқли алломаларнинг паноҳида бўлганмиз, гўё ўзимизни ҳамиша бир шогирдпеша ҳисоблаб, уларнинг ҳаётига оид воқеаларни, ҳодисаларнигина муҳим ҳисоблашга ўрганиб қолган эканмиз. Бундай улуғ инсонлар биз учун профессор Файбулла ас-Салом, атоқли олим Озод Шарафиддинов, зукко Нажмиддин Комиловлар бўлишган. Айниқса, 1983—1986 йиллар биз аъзо бўлган «Таржима назарияси» кафедрасига мудир Файбулла ас-Салом бир пири муршиддек эди. Мен ҳам, марҳум Тилак ҳам доимо домланинг сумкасини биринчи бўлиб кўлга олиш ва кўтариб юриш учун «талашар»дик. Ҳа, дарвоқе, бизнинг дастлабки ҳамкорлигимиз устознинг сумкасини кўтариб юриш бўлган.

... 1969 йилнинг охирлари бўлса керак, ТошДУнинг журналистика факультетида «Таржима назарияси» кафедраси очилди, деган гап тарқалди. Мен ҳам ўша пайтлари матбуот назарияси ва амалиёти кафедрасига эндигина лаборант бўлиб ишга киргандим. Тилак Жўрани илк бор ўша пайтда кўрганман. Улар уч «оға-ини ботирлар»: Файбулла Саломов, Нажмиддин Комилов ва Тилак Жўралар бирга юришар, кафедранинг ташкилий жиҳатлари билан қизғин банд эдилар. Шунда мен «Тил ва таржима»

деган жуда салмоқли китобнинг муаллифи домла Файбулла Саломовни илк бора кўриб, олимнинг ғайратига, меҳнатсеварлигига, ҳатто, «қора иш» ҳисобланган машинкалаш ишларини ҳам ўзлари қилишларига ҳайрон қолганман. Ёнларида лаборант Тилак Жўра турса-ю, кафедра мудири, катта олим Файбулла Саломов унинг ўрнига машинка қилиб ўтирса, дея ажаблангандим. Бунинг сабабини кейинроқ билиб олдим. Тилак Жўра машинкада ёзишни билмас, домла эса, шу «арзимаган нарса» учун бош қотириб ўтиргиси келмай, ўзлари бу ишни уддалаб қўярканлар. Ажабо, дегинг келади. Машинкаларни билмаса бундай лаборантнинг нима кераги бор, дейсан, албатта. Бу биз учун шундай туюлган. Домла Файбулла Саломов учун эса, бутунлай бошқача, домла учун Тилак Жўранинг кафедрада ишлаши муҳим бўлган. Негаки, домла Тилак Жўрада ҳамиша бир истеъдодни кўрар ва буни эъзозларди. Бу истеъдод Тилак Жўранинг бошқаларникига ўхшамаган, беназир шеърлар ёзиши эди. (Проф. Файбулла Саломов ҳам фан доктори бўлганларидан кейин «Файбулла ас-Салом» тахаллусини қўйиб шеърлар ижод қилдилар). Эҳтимол, домла Тилак Жўрага илмда ўзларини устоз деб ҳисобласалар-да, шеърятда унинг талантини юксак қўйгандир... Хуллас, улар орасидаги бу қадар самимийлик ва яқинлик, очиғи, дастлаб менинг ҳавасимни келтирган. Демак, мен айтсам бўладики: «Тилак Жўрага бўлган энг биринчи туйғум, унга ҳавас билан боқиш бўлган. Дарҳақиқат, суҳбатларда, ўтиришларда домла шогирди Тилакка «Тилакжон, шеърларингиздан ўқинг», дея ўзлари унинг шеърларини бир олам завқ билан тинглардилар. Айниқса, унинг қуйидаги шеърдан домла қаттиқ мутаассир бўларди:

Умидларнинг этагига осилдим,

Ўн еттининг пишиқчилигида.

Умидларим томчи эди —

Дарёландилар,

Куртак эди — чинорландилар

Йигирманинги пишиқчилигида.

Умидларим

*Бир гўзалнинг қора холига
Бўялмоқ бўлдилар,
Бўялдилар
Йигирма иккиннинг пишиқчилигида.
Ҳамон
Офтобнинг оғушида,
Эзгуликнинг товушида.
Умидларга осилиб яшайман
Йигирма бешнинг пишиқчилигида...*

Дарҳақиқат, шеърдаги дехқонча тасвир, она заминга миришкордек меҳр қўйиш, умрни ғаллазорлар пишиқчилиги билан ўлчаш, энг муҳими, истиқболга катта умидорзу билан яшаш деярли барчамизнинг дилимиздаги ўй, армон эди.

Тилак Жўрани дехқон шоири тарзида севишарди. Баъзан уни инглиз шоири Роберт Бёрнсга тенглаштиришарди. Буни, албатта, танқидчилар айтишган. Эҳтимол, тўғридир. Аммо менимча, Тилак Жўрани ҳеч кимга ўхшатиб бўлмасди, уни фақат ўзига — Тилак Жўрага ўхшатиш мумкин эди.

Мен дастлаб Тилак Жўранинг уйига борганимда, кўнглимда ҳам ачиниш, ҳам ифтихор туйғуси пайдо бўлган. У Сағбон кўчасидаги 12-паст кўча тупикдаги 7-уйда турарди. Ҳовлининг сатҳи кичкина бўлиб, зах босган эди. Кўримсизгина икки хонали, даҳлизи бор уйнинг тепаси болохона бўлиб, унга титраб турадиган нарвон орқали чиқиларди. Тилак Жўра хаваскор, гоҳо анчагина доғ чиқариб қолган шойр дўстлари билан шу «машҳур» болохонасида ижодий суҳбатлар қуларди. Унинг уйи ҳамisha ёр-дўстлар билан гавжум бўларди. Мен уйнинг, ҳовлининг аҳволини кўриб, Тилак Жўра оиласига ачинардим. Ахир, захда яшаш умрнинг заволи-ку, деб ўйлардим. Аммо... Тилакдаги табиий қувноқлик, бир оз «парво килмаслик» табиатидан ўзимча гўё фахрланиб ҳам қўярдим. На бойликка, на дунёнинг хою хавасларига унда иштиёқ йўқ эди. У фақат ҳаётда яхшилиқни, эзгуликни, шеърни, ижодни, шоирнигина кўрарди. Қолганларига Машрабдек қарарди. Дарвоқе, Тилак Жўранинг Машрабга бағишланган қуйидаги тўртлиги бор эди:

*Кўкка қараб қўлин силтади,
Ерга қараб силкди этагин.
Иккисин ҳам кўзга беркитди,
У — дунё деб билди юрагин.*

Шундай бўлса-да, ўша пайтдаги шўролар ҳукумати-нинг айрим ишларига қойил қолмасдим. Энди гуллаб ижод қилиш палласида бўлган ёш истеъдодлар «квартира» берилишини пойлаб умри ўтиб кетарди. Бу, албатта, вилоятлардан келиб ижодий, илмий бахт излаганларга тааллуқли эди. Улар кўрпа-ёстиғини кўтариб, орқаларидан болаларини эргаштириб ижарага берилувчи квартирадан квартирага кўчиб юришарди. Хайҳот, бир илож қилиб квартира олинганда, соч-соқолга оқ туша бошлаган бўларди. Тилак Жўрада ҳам шу хол юз берди. Домла Файбулла Саломовнинг саъй-ҳаракати билан яшаш мумкин бўлган квартира олганида Тилак Жўра қирқдан ошган эди. Тилакнинг 1979 йили ёзган шу тўртлиги ўзини қайсидир маънода юпатиш учун ёзилгандир:

*Кўп тикилма осмон қаърига...
Ҳали қанча қуёшли кунлар,
Ҳали қанча кўз ёшли тунлар,
Сен ва мени олар бағрига!..*

Тилак Жўра бутун борлиғи, табиати билан шоир эди. У бир ўзи ёлғиз қолган чоғларда, давраларда ўтирса-да, хаёлан якка қолган паллаларда кўнглида, қалбида шеър туғилиб қоларди. Шундай пайтларда у кулимсираб азиз бир инсонни дунёга келтиргандек қувониб кетарди. Дарҳол янги ёзилган шеърларини дўстларига ўқиб берарди. Менга ҳам бир неча бор «Бойбўта ака, тингланг, бир шеър ёздим», — деб ўқиб берганди. Шеър ўқилиб бўлгач, албатта, тингловчининг баҳосини кутарди. Очиги, Тилак Жўра заиф шеър ёзган пайтини эслолмайман. У битган шеърлар бир неча кунлар унинг дилида ниш уриб, «майса»га айланиб етилар, кўнгли тўлгандан сўнгигина қоғозга туширарди. Шундай бўлса-да, унинг айрим ўхшатиш-

ларини, ташбихларини, қиёсларини гап орасида дўстона ҳазил аралаш қистириб ўтардим. Айниқса, унинг «Қўнғиз ишти сура», «Сўлим-сўлим майсаларо Чигирткалар чалади найин», «Бедазорда бедана бўлиб-бўлиб сайрайди» деган мисраларини хиргойи қилиб қўйганимда, тўлқинланар, бу бадий кашфиётларига «изоҳ» берар, шеърият ҳақида жўшиб сўзлаб кетарди.

Шоир Тилак Жўрани илмий иш қилишга домла Файбулла Саломов домла зўрға кўндирди. Нозим Ҳикмат ижоди бўйича номзодлик диссертацияси ёзди. Берилиб, тўлқинланиб, ўзи билан ўзи курашиб илмий ишни тугатди. 1986 йилнинг сентябрида химоя ҳам ўтди. Эсимда: Тилак Жўра диссертантларга бериладиган охириги сўз ўрнига шеър ўқиди. Ихтисослашган кенгаш аъзоларининг айримлари завқланди, айримлари кулимсираб қўйди, мажлис раиси эса, «Диссертация химоясида шеър ўқилмайди», деб танбех берди. Ҳарҳолда, қандай анжуман бўлмасин, Тилак Жўра ўз қалбини, ўз дардини шеърда изҳор этарди. Негаки, у ШОИР эди-да!

Яна бир нарса эсимда: Тилак Жўра билан бир пайтда мутахассислик (адабиёт)дан номзодлик имтиҳони топширдик. Шоир Тилак Жўра саволларга ўзининг ижодий олаמידан келиб чиқиб жавоб берди, илмий услубдан ўзини атайлаб олиб қочди. Шунда имтиҳон ҳайъати раиси «Бўлмайди, жавобингиз қониқарсиз», деди. Бечора Тилак Жўра ловуллаб қуйиб кетди: адабиёт, шеърият, шоир ҳақида, унингча, хиссиз, «қурук» илмий тил билан гапириб, дилингдагини изҳор қилиб бўлармиди?! Бу шунчаки, оддий гап бўлиб қолади-ку! Тилак «икки» олиб қайтгач, қайтиб имтиҳонга ҳам бормайман, диссертация ҳам химоя қилмайман, деб она қишлоғи Сайётга (Бухоронинг Қорақўл туманидаги) кетиб қолди. Домла Ф. Саломов изидан бориб, бир ҳафта деганда, қайтариб олиб келди, «зўрлаб» бўлса-да, имтиҳон топширтди. Булар, менимча, Тилакни руҳан эзган воқеалар эди. Чунки у ҳаётни, ижодни қўм-қўк шеърият олами деб тасаввур этарди. Бошқачасини тан олмасди. У «Юрак минбаридан сўзланган нутқ» шеърида шундай ёзганди:

*Боқайлик кўм-кўк майсаларга,
Кўм-кўк бўлиб яшнасин,
еримиз,
осмонимиз!
Майин ёғиб ўтган ёмғир ортидан,
Майин эсган эпкин шамолдек
Кучсин
юракларни,
тилакларни,
дунёни Тинчлик!
Майин ёғиб ўтган ёмғир ортидан...*

Мана, ўн йилдирки, дўстимиз Тилак орамизда йўк. У серзавк, пок ва маъсум инсон эди, у ўзи таърифлагандек, «Майин ёғиб ўтган ёмғир ортидан» ниш урган майсалар қопланган мангу масканида ётибди. Эҳтимол, унинг рухи шеърият гулларидан нектар йиғиб юргандир...

Бойбўта Дўстқораев

Юрагида қуёш порларди...

70-йилларнинг бошлари, Ўзбекистон Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институтида ишлаб юрган кезларим. Ишхонамиз Гоголь кўчасидаги маҳобатли бионинг биринчи қаватида жойлашган эди.

Бир куни Файбулла Саломов мен ишлаётган Адабиёт назарияси бўлимига ёш бир йигитчани бошлаб кирди.

— Менинг шогирдим, яхши шоир, Тилак Жўра, — деб таништирди уни.

Оддийгина кийинган, йирик-йирик кўзлари чақнаб боқувчи йигитча ҳаммамизга манзур бўла қолди.

— Қаерликсиз? — деб сўрадим беихтиёр.

— Бухородан, қоракўлликман, — деди Тилак.

— Хамшаҳар эканмиз-да...

Шу-шу учрашиб турадиган, ҳол-аҳвол сўрашадиган бўлдик. Бир гал Ёзувчилар уюшмаси ҳовлисида шеър-

ларидан ўқиб беришини сўрадим. Ўқиди. Шеърлари ўзига монанд содда, самимий ва ҳароратли эди. Мақтадим, кўнглини кўтардим.

Рухланиб кетиб, тўсатдан:

— Жамол ака, мени сиз учун жазолашган, — деб қолди.

Бу гапни эшитиб, ҳайрон бўлдим:

— Қандай жазо?

— Кечаси ташқарида, қорда бир соат тикка қўйишган...

Сабабини тушунтириб берди... Талабалар ётоқхонасида бир оқшом шоирлар устида бахс-мунозара бўлибди. Бириси анави шоир зўр, деса, бошқаси манави дебди. Тилак менинг ёнимни олибди, рақиблари уни қорда бир соат тикка турасан, деб ётоқхона ҳовлисига судраб чиқаришибди. Шунда ҳам у айтганидан қайтмабди, сўзида туриб олибди.

Мен бу гапни эшитиб, жингалак соч, чақноқ кўзли бу йигитчага меҳрим яна зиёда бўлди. Аммо бўлган ишга ачиндим.

— Бекор қилибсиз, Тилакжон, — дедим, ўзингизни азобга қўйибсиз...

— Нега энди ундоқ дейсиз?

— Шоир, агар у яхши шоир бўлса, бировлар ёмон деган билан ёмон бўлиб қолмайди, ёки аксинча...

У кўзларини чакнатиб, тўлқинланиб эътироз этди:

— Мен ўзим тўғри деб ишонган фикримдан қандок кечаман?

Фақирона кийинган, содда, самимий бу йигитчада сабот ва ирода кучи қанчалар баланд эканини шунда хис этдим ва беихтиёр кучоқлаб, бағримга босдим.

Бир куни улфатлар бизникида йиғилишдик. Ош устида қиттак-қиттак ичишдик. Тилак папирос чекавериб хонани тутунга тўлдириб юборди.

Кимдир:

— Тилакжон, шу қуриб кетгур сигарет ўрнига исирик чексангиз бўлмайдими? — деб сўраб қолди.

— Бўлади, — деди Тилак, — қани исирик? Топиб бердик, қоғозга ўраб чекди. Хонани муаттар хид тутди.

— Баракалла, — дейишди улфатлар, мана бу бошка гап...

— Йўли топилди, — деди Тилак жилмайиб, — хурсанд қиладиган бўлдим, уйда исириқ чекаман энди...

Хаммамиз завқланиб кулишдик.

1991 йилнинг баҳори эди. Ёзувчилар уюшмасида бадий таржиманинг йиллик муҳокамаси ўтказилди. Менинг таржимамда босилган «333 рубой» китоби устида ҳам сўз юритилади. Тилак сўзга чиқиб, Мавлоно Жалолиддин Румий рубойларидан ёд ўқиди. Чунончи:

*Ай дил, кўзингни оч, жаҳон ўтгусидир,
Умринг бу жаҳонда ройгон ўтгусидир,
Тан манзилида маҳбусу гофил қолма,
Манзил оша манзил карвон ўтгусидир...*

* * *

*Жоним берайин, ол уни, жондин кечма,
Дилдан кечайин, ол уни, жондин кечма,
Сан ўқсану мен эсам камонмен ҳануз,
Эй ўқ, сабр айла, камондин кечма...*

— Таржимадан мақсад — таржима эмас, аслият, — деди Тилак, — таржимада таржима туртиб турмаслиги, балки аслият бўртиб турмоғи даркор...

Бу мулоҳазалар мажлис аҳлига ғоят манзур бўлди.

Ғайбулла аканинг якка-ёлғиз ўғли бедарак йўқолиб, қадди букилиб қолганда Тилак чинакам суянчиқ бўлиб, хизмат қилди. Университетда, Ёзувчилар уюшмасида, нашриётларда, хуллас, ҳамма ерда у устозига ҳамроҳ, унинг қаватида ҳозир нозир эди.

Тилак кутилмаганда дунёни тарк этди. Унинг ўлими дўстлари, мухлислари қалбини ларзага солди. Халигача ишонгим келмайди. «Нега?» деган савол хаёлимда айланаверади. Ахир, у ҳали ёш, яшаши керак эди-ку... Хуллас, дунёнинг ишларига баъзан тушуниб бўлмайди.

Унинг ўлими Ғайбулла акани ҳам адо қилди десам, янглишмасам керак. «Тилак — ўғлим ўрнида ўғлим», дегувчи эди у.

Тилак Жўра — камтар, камсуқум, мард, ҳалол, ўзгаларнинг ютуғини кўриб севинувчи саховатли, оққўнгил инсон эди. Фирромликдан ҳазар қилар, баъзилардек ша-роитга қараб, ўзини гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа ташламас, сўзида собит туриб оладиган яхлит шахс эди. Беандиша, манфаатпарастларни ёмон кўрар эди. Уни Ёзувчилар уюшмасига қабул қилганимиздаги қувончлари, баъзи «дўст»лари диссертацияси ортидан Москвага юмалоқ хат ёзишганда чеккан изтироблари ҳали-ҳали кўз ўнгимда турибди. У севинчда ҳам, аламда ҳам ўша-ўша беғубор Тилак Жўра эди.

Тилак — юрагида меҳригиёси бор йигит эди. У юракларга меҳр экиб кетди. Унинг мусаффо руҳи фарзандлари қалбида ва дилбар шеъриятида жаранглаб яшайверди.

Парвардигори олам асл шоир, гўзал инсон Тилак Жўрани ғариқи раҳмат, шоистаи жаннат айлаган бўлсин. Омин, ё Раббил оламин!..

Жамол Камол, шоир

ТИЛАК ЖЎРА

*У хўп дейди, демас: «Менга ҳам керак»,
Ишонмасанг, бориб ўзидан сўра.
Жонингни прокатга бер десанг, Тилак
Икки қўллаб тутар: Марҳамат, жўра.*

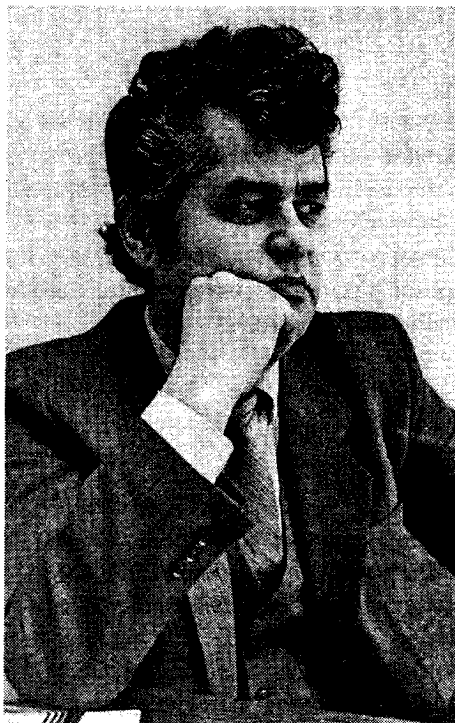
*Мен уни туғилмай туриб билардим,
Мурғак чоғ жаннатда юзин кўрганман.
Тегирмончиликни орзу қилардим,
Унга ҳавас қилиб шоир бўлганман.*

Муҳаммад Юсуф

ҲОЖИАКБАР ШАЙХОВ

(1945–2002)

Осмоннинг кўз ёшлари

Чин Инсонни йўқотгим келмас,
Яхшиларга ўқ отгим келмас.
Мунча қаҳат, яхши сўзлар кам,
Камаймоқда содиқ дўстлар ҳам.
Нечук дўстлар ташлаб кетмоқда,
Гул кўнгилни гашлаб кетмоқда.
Дам ганимат, ҳар он ганимат,
Ҳар тирик жон, Инсон ганимат.

Нормурод Нарзуллаев

Ҳаётда шундай дамлар бўладики, дунёга сирмай қоласан, тоғ-тошларга бош олиб чиқиб кетгинг, хилват-гоҳ кенгликларга ўзингни уриб, юрагингни бўшатгинг, ё бўлмаса жигарбандингдан ҳам яқин бўлиб қолган сирдош оғайнингни излаб, у билан дардлашгинг келиб қолади.

Мен учун кенгликлару ер-осмон ҳам торлик қилиб қолган пайтда қувончимга шерик, ташвишимга ҳамдам, истаган маҳал эшигини қоқиб боришга ҳаддим сифадиган оғайним бор эди. Ҳа, БОР деб энди баралла айтолмайман. У ёнимда йўқ! Дашту саҳролардан ўтиб, Манзил остонасида беҳос қулаган сарбон каби ҳаммамизни армонда қолдириб кетди...

Биз Ҳаёт деб аталмиш қаерларга элтиши номаълум бўлган «Чорраҳа»да учрашганимизда ҳали ёш бола эдик. Танишувимиз тасодифан ва бир умрга татигудек эсда қоларли бўлган: шаҳар ёнидаги мусиқа билим даргоҳида олтинчи синф ҳали «очилмаганлиги» боис анча нари Кўкча даҳасида жойлашган Алишер Навоий номли 40-ўрта мактабга қатнаб ўқирдим.

Кўкчалик синфдошларим ичида Назира Шайхова деган шаддодгина қиз ҳаммадан ажралиб турар, манаман деган ўғил бола ҳам унинг олдида сипо тортиб қоларди. Кейин билсам, бунинг сири бор экан: Назира радиода ҳар куни эрталабки болалар эшиттиришини олиб борар, унинг овози бутун Ўзбекистон бўйлаб жарангларкан. Шунинг учун мактаб бўйича синфимиз обрўйи чакки эмас, кўпчилик Назира қизга ҳавас билан қарарди.

Менинг «шоир»лигим — ўша пайтдаги болалар газетасида мақолаларим қатори шеърим ҳам босилиб чиққанлиги мактабда овоза бўлиб, синф обрўсини яна бир порона кўтариб юборди шекилли, атрофимда мухлислар кўпайди. Ҳатто бир куни ҳеч кимни назар-писанд қилмайдиган Назира гап отиб қолди:

— Ҳой, номонгонли шоир бола! Менинг укам ҳам шеър ёзади, таништириб қўяйми?

Албатта, рози бўлдим.

Шанба куни эди. Дарсдан кейин мактабдан икки кўча наридаги ҳовлига кириб келдик.

Назира:

— Мана шу укам! Танишинглар, — дея бўйи бўйим билан тенг, жингалак соч, қорачадан келган болани менга рўпара қилди, сўнг кел ўғлим дея пешвоз чиққан аёлга менинг ўзимга ҳам номаълум бўлган аллақандай фазилатларимни бўрттириб таърифлай кетди.

Аёл пешонамдан ўпиб, эндигина танишиб олган ўғли билан икковимизни тарвақайлаб ўсган гилос дарахти остидаги сўрига ўтказаркан:

— Кўрдингми, Хожиакбар, бу ўғлим билим оламан деб узоқ Намангандан кепти. Музыка мактабида ўқиркан, шоир экан! Яхшилаб танишиб олгин. Ўғил боланинг ошна-оғайниси кўп бўлса, ҳеч қачон хор бўлмайди, — дея насихат қилди.

Назира мушукдай тирмашиб сўри ёнидаги дарахтга чиқиб кетди ва кўп ўтмай сирли сатилни тўлдириб гилос узиб тушди.

Ўртага ёзилган дастурхон атрофида Хожиакбар билан узоқ суҳбатлашиб ўтирдик. У шаҳар марказидаги адабиёт тўғарагига қатнаркан. Тўғаракни Қуддус Муҳаммадий бошқараркан. Истасам, мени ҳам олиб боришлигини айтди.

Гуруннга берилиб, вақт алламаҳал бўлиб қолганини сезмабмиз.

Баҳор ўзгарувчан фасл эмасми, бирдан осмонга пағанапаға булут ёпирилиб, ёмғир ёға бошлади. Мен қоронғи тушмай, ётоқхонада бўлишим лозимлигини айтиб, ўрнимдан турдим.

Хожиакбарнинг онаси ичкаридан калта ўқлоқдай қора мато ўралган бир нарса олиб чиқиб унга бераркан:

— Ўртоғинг ёмғирда қолмасин, кузатиб қўй, — деди.

Кўчага чиққанимизда шамол кўзғалиб, ёмғир авжга минди. Хамроҳим қўлидаги «ўқлоқ»ни нимадир қилганди, у ёзилиб, кенг соябонга айланди-қолди. Унинг панасида ўйдим-чуқур тошйўл бўйлаб кета бошладик. Кўча янги қурила бошлаган пахса деворли ҳовли қаршисида тугар, ундан у ёғи ям-яшил дала эди. Шу далалар, олисларда қорайиб кўриниб турган нашватизору азим ёнғоқ дарахтлари оралаб менинг қадрдон сўқмоғим ястаниб ётарди.

Хожиакбар олисларга тикилди:

— Чиройли-а! — деб менга қаради, ёмғир томчиларига кафтини тутиб, — бу осмоннинг кўз ёшлари эмасмикан? — деб қўйди.

— Қойил. Яхши ўхшатиш. Шу ҳақда шеър ёзинг, — дедим.

— Чиқармикан? — савол назари билан қаради у.

— Машқ — қаламни чархлайди! — ҳикматомуз бу гап қандай оғзимдан чиқиб кетди ўзим ҳам билмай қолдим.

Ҳожиакбар билан хайрлашиб илонизи сўқмоқ томон юрмоқчи бўлгандим, у соябонни устимга тутганича орқамдан эргашди. Сизни кузатиб қўяман деб туриб олди. Ўзим бирпасда етиб оламан, қолаверинг деб ялиндим. Кўнмади.

Янги орттирган ўртоғим — шу болага меҳрим товла-ниб кетди...

Устоз Қуддус Муҳаммадий тўғарагига қатнаб, адабий сабоқни бирга олдик. Бироқ... «шоирлигимиз» узоққа бормади: тўғарагимиз аъзолари телевизорда чиқадиган бўлишди. Улар ичида биз ҳам бор эдик. Аммо кўрсатув пайти келганда Ҳожиакбар икковимизнинг ёзганларимиз «ўтмади». Ошнамдан «осмоннинг йиғлаши мумкин эмас», мендан «қофияси тушмаган» дея камчилик топишди. «Бахтли болалик» мушоирасида фақат қарсак чалиб турувчи бўлиб чиққандик, холос... Шундан кейин ҳафса-ламиз пир бўлиб, ҳикоя ёзишга киришгандик.

Ошнам ўта камсуқум, катта-ю кичик билан муомала одобини жойида қўйиб гаплашадиган вазмин табиатли

инсон бўлишига қарамай баъзан ўзини эркин тутиб юборадиган пайтлари ҳам бўларди. У қутилмаган иборалар ўйлаб топар ва бу қулоққа ғалатироқ чалинувчи сўзларни ўз яқинлари ва дўстлари даврасида қўллар, бу унга ярашарди! Гаплари орасида «Чапанироқ»лари ҳам бўларди, лекин ҳеч кимнинг кўнглига, иззат-нафсига тегадиган қилиб гапирмасди. Оналарига «Муяссархон», опасига «Назира Исломовна» деб, каминага оғзини тўлдириб исму тахаллусимни айтиб мурожаат қиларди, чунки шуним билан кенжа ўғлим Ойбекнинг тили чиққан дейишни қанда қилмасди.

Ҳожиакбар ўта зукко, илму нужумнинг кўп соҳаларидан яхши хабардор олимона иқтидорли ёзувчи бўлишига қарамай ёш боладай кўнгли тоза, одамларга ишонувчан соддалиги ҳақида биз дўстлари кўп гапирардик, ҳатто бу хусусиятни устоз Ойбекка ҳам қиёслардик.

Бир куни ажойиб таржимон, ношир Эркин ака Сиддиқов кенг гардишли кўзойнаги остидан кўзларини бақрайтириб «Вой-вой укагинамей, укагинамей» деб тиззаларига шаппатилаб ўтирганини кўриб қолдим. «Ха?» десам «Ҳожиакбарга сўқимга боқилаётган ҳўкизимиз бор эди, эрталаб оғилга қарасам, хунаса туғиб кўйибди» десам, «Сенсация-ку», «Сирли олам»га ёзиб беринг» дейди. Соддалигини қаранг!

— Йўқ, — дедим у кишини сал ҳовридан тушириб, — Сиздай акахонининг айтганларига шак келтиришни ўзига эп кўрмаган.

— Ҳа, тўғри айтдинг! — Эркин ака қаддини ростлаб, саватдай, жингалак сочли бошини бир силкиб қўйди, — у ҳамиятли йигит. Ҳеч кимнинг кўнглини оғритишни истамайди. Авлиё-авлиё! — шайхлар авлодидан-да!

Раҳматли дўстгинам ижодининг сўнгги нуқтаси сифатида умрининг охирги кунлари ёзган хатида шундай жумлалар бор: «Яхши асар ҳақида кўп гапириш шарт эмас. Уни китобхоннинг ўзи англаб, ўзи баҳолайди».

Бу сўзлар айнан Ҳожиакбарга тааллуқли деб биланман.

Биз етмишинчи йилларгача илмий-фантастикада асар ёзиш фақат Ғарб ва Европа адабиётига хос ғоят мураккаб соҳа деб, чет эл «саргузашт романлар»идан завқланиб юрган бир пайтда Ҳожиакбар илк бор бу жанрнинг

Ўзбекона намунасини яратиб, кўпчиликни қойил қолдирди, десам хато бўлмас. Муаллифнинг биринчи китобиёқ унча-мунчани тан олавермайдиганлар диққатини ўзига қаратди — Москвада рус тилига таржима қилинди. Ва биринчи яратилган «Ўзбек фантастикаси» сифатида тан олиниб, чоп этилди.

Лекин шуни айтишим керакки, Ҳожиакбар ҳеч қачон «биринчи»ликка даъво қилмаган. «Фантастикада ҳали ҳеч ким бобомиз Навоий ҳазратларига етказиб башоратона асар ёзолмаган» деган сўзни тез-тез қайтарарди у.

Қаламқаш дўстларимнинг янги чиққан асарларини ўқиб, қувониб кетсам, лўндагина хат ёзиб юбориш одатим бор. Узоқ йиллар бурун Ҳожиакбарга жўнатган «икки энлик» хатимнинг нусхаси сақланиб қолган: «Дўстим, Майн Рид номини дунёга танитган «Бошсиз чавандоз» бўлса, Сизнинг «Рене жумбоғи»нгиз ундан қолишмайдиган жаҳоншумул асар бўпти!»

Ҳа, кўп ўтмай китоб ўнлаб тилларга таржима қилинди.

Ҳожиакбар Шайхоннинг «Рене жумбоғи»дан кейин ёзилган қатор қисса ва романлари ҳам ўзига хос сарбаландлиги билан кўплар диққатини тортди. Америкада чоп этилган махсус қомусий китобда ўзбек адабининг

номи илмий-фантастика жанрида ижод қилувчи дунёнинг пешқадам адибларидан бири деб қайд этилди.

Хожиакбар ҳақиқий захматкаш ижодкор эди. У билан бир неча бор Абдулла Қаҳҳор хузурида бўлиб, устоз суҳбатини олганмиз. Ул зотнинг «Бакироқлик — воизлар касби. Ёзувчиликнинг йўли бошқа» деган мазмундор ўғитларини эшитганмиз.

У устоз кўнглидаги ижодкор эди, овлоқ тоғлар орасидаги милтиллаб чиқиб ётувчи тип-тиниқ булоқ мисол эди. У минбарларда бўйин томирларини ўйнатиб, эҳтиросга берилиб ўзини кўз-кўз қилмасди. Зукко салохиятини ижод билан чамбарчас боғлаб, адабиётимиз мавқеи олам сахнасидан кенгроқ ўрин олсин деб меҳнат қиларди ва буни ёзувчилик қисматини бўйнига олган ҳар бир ижодкорнинг виждоний бурчи деб биларди.

Хожиакбар ижод деганда фақат ўзини ўйламас, ҳадди сиғиб хузурига маслаҳат сўраб келган хоҳ таниқли, хоҳ хаваскор ижодкор бўлсин қўлёмасини қайтармас, эринмасдан ўқир, яхши бўлса босиб чиқариш учун, албатта қўлдан келган ёрдамни аямасди.

Ёз кунларининг бирида «ёзилиб» дам олиб келиш учун Водийга қараб жўнадик. У ерда бизни жой тайёрлаб Қўқон Ўрмон хўжалиги директори Мансурхўжа Хўжаев кутарди. Хожиакбарнинг бор «юки» учта семиз папкадан иборат бўлди. Ҳар папкада қарийб минг саҳифадан қўлёма бор. Абдулҳай Абдурахмонов деган муаллифнинг узоқ йиллик ўқиш, уқиш, ўрганишдан кейин яратилган дин, фалсафа, ҳаёт, маънавият ва маърифат ҳақидаги «Саодатга элтувчи билим» номли қомусий китоби экан.

Хордиқ чиқариш қаерда! Дўстим саккиз кун давомида шу қўлёмалардан бош кўтармай ўқиб чикди. Ва «Қойил. Ўта интеллектуал билимли одам экан. Роса меҳнат кипти. Ҳозирги пайтда бу асар одамларимиз учун сув ва ҳаводай зарур» дея шу ернинг ўзидаёқ «Сўз боши» ёзди.

Икки жилддан иборат бу китоб ҳам тезда босилиб, ўқувчилар қўлига тегди.

Дўстимнинг бундай «савоб йўлида» қиладиган ишлари кўп бўларди.

Баъзан ундан сўрардим:

— Ўзингиз учун қачон ёзасиз?

Кулиб дерди:

— Кечаси. Идора ишларидан бўшаб, уйга борганда!

Дарвоқе у «амалдорлик»ни ҳам қойиллатарди. Ҳар қандай ишни «жўнаштириб» юборадиган салоҳияти бор эди. Чунки ҳожатманд, албатта кимларгадир ёрдами теккан, қаерга борса юки ерда қолмайдиган Инсон эди. Шу сабабли ҳамма ҳурмат қилар, ёру биродарлари бисёр эди. Атрофидан гулга талпинган асаларилардай одам аримасди. Дўстлар жони-дили эди.

Баъзиларни мартаба дарров ўзгартириб юборади. Ҳожиакбар бундай «иллат»дан мутлақ фориф эди. Камтарлик хислатини Худо унга қўш қўллаб ато этганди. Қайси даврада бўлмасин ҳазил-мутойибага ҳам имкон топар ва кўзларидан ёш чиққунча қаҳ-қаҳ отиб, хумордан чиқарди.

Уни анча оқсоқлаб қолган матбаа соҳаларидан бирига раҳбар этиб тайинлашди. Бу ишни уддалаб, изга солиб юбориш Ҳожиакбардан бошқа одамнинг қўлидан келмайди, деб ўйлашди чоғи. Бироқ ҳолат анча мураккаб эди...

Бир куни эрталаб телефон жириглаб қолди:

— Сизга ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби сифатида қўнғироқ қиляпман. Табриклаб қўяй ҳам демайсиз-а!

— Э, мубрак бўлсин. Табриклайман!

— Табрикни телефонда эмас, бу ёққа келиб қилинг. Нима, уюшмадан безиллаб қолганмисиз! — бирдан овозига жиддий тус бериб, сўзимни бўлди Ҳожиакбар.

Унинг гапини икки қилолмадим.

Баланд, вазмин эшиги устига «Биринчи котиб» ёзуви илинган хонада яқингача «Раис»лар ўтиришарди. Мен бу ернинг остонасига узоқ йиллардан бери биринчи бор қадам қўйиб кириб келишим эди.

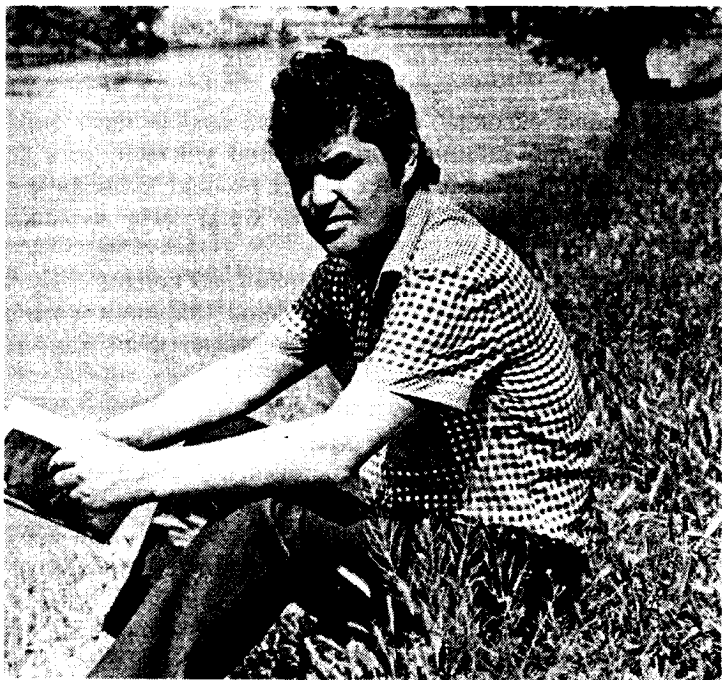
Ҳожиакбар операциядан яқинда чиққан, ҳамон ранги синик, шашти йўқ кўринарди. Қандайдир ички дард унинг вужудига соя ташлаб тургандай.

Анчагина суҳбатлашиб ўтирдик. Ҳазил-мутойиба ҳам бўлди. «Ижоддан гапиринг. Янги асарингиздан бобларни газеталар эълон қилиб ётибди. Ўзини яхлит ўқийлик, қачон қўлёзмасини берасиз?» деди. Мен албатта бир нусхасини яқин кунлар ичида келтиришга ваъда қилдим.

Мен Хожиакбар қизиқаетган асарим қўлёмасини унга олиб келган кун нимадандир қаттиқ сиқилаётганини сездим. Бу тузалиши қийин кечаётган операциянинг асорати бўлса керак деб ўйладим. Бироқ «дарди» бошқа экан, ёрилиб қолди:

— Нега ёзувчиларимизда ахиллик йўқ? Илгари бу ер доим гавжум бўларди. Нега уларнинг оёғи узилиб кетган? — у бирон жавоб кутгандай менга қараб қолди. Бироқ нима дейишга ожиз эдим.

Дўстим бундай «ёлғизликка» ўрганмаган, шунинг учун янги жойга қўниқолмаётгандай эди.

Нихоят ўзини қийнаган саволга жавоб топгандай, сўзида давом этди:

— Ер юзида пайдо бўлган ҳаётнинг вақт ўлчови билан таққосласак Инсон умри қандайдир дақиқаларга тенг бўлиб қолади. Мана шуни ҳам кадрига етмай, бир-бирига тескари бўлиб яшайдиганлар бор-а! Дийдор, яхши кунлар фанимат-ку, ахир! Ё ўртага бузукчилик солиб турадиган шайтонлар бормикан?

— Бор, — дедим овозимни пастроқ кўйиб ва кўшиб кўйдим, — одамларни бир-бирига ёвлаб турадиган Инсон кифасидаги шайтонлар бор. Ноахилликнинг сабаби ана шунда.

— Бунга чек кўйиш керак! — Хожиакбар ўрнидан туриб қаршимдаги курсига рўбарў ўтириб олди ва деди. — Менга ёрдам беринглар...

Биринчи котиб жамоат ишларида мени фаол иштирок эттиришга астойдил бел боғлаган чоғи, тинимсиз кўнғироқ қилиб, йўқлаб турар, билардимки, бу кимларгадир ёқавермасди.

Ёзувчи, олим Қалдибек оға Сейдановнинг Халқлар дўстлиги маданий алоқалар маркази саройида 60 йиллик юбилейини Хожиакбар билан биргаликда ўтказдик.

Кекса ёзувчи, шоирлардан хабар олишга борадиган бўлса ҳам у мени етаклаб борарди... Ҳатто «Фахрийлар» рўйхатига номим кўшилиб қолибди...

Бир куни Хожиакбар чақириб:

— Асарингизни ўқиб чиқдим. Қалпоқ қилиб юборибсиз, — дея мақтаб кўйди ўзига хос «лаҳжа»да. Демак, бу «жуда яхши» дегани.

Асар мактовидан кўра дўстим юзларида пайдо бўлган беғубор жилмайиш, осойишталик аломатлари мени хурсанд этди. Чунки анчадан бери уни бундай чехраси очик ҳолатда кўрмагандим.

— Энди, — деди у менга жиддий қараш қилиб, — ҳукуматимиз катта маблағ ажратди, «Замонамиз қаҳрамонлари» образини яратишимиз керак. Публицист ва ёзувчиларни турли вилоятларга бир ҳафта, зарур бўлса унданам кўпроқ муддатга йўлланма билан жўнатяпмиз. Улар ичида сизам, каминанинг ўзи ҳам бор. Мен Сурхондарёга жўнайман, сиз Водийга қаҳрамон излаб йўлга тушасиз!

— Ҳожим, — дедим овозимни баландлатиброқ, — ўзингизни балоғардон қилиб, мени ҳар нарсага аралаштираверманг!

— Бу нима деганингиз. Ёмонми? — ўрнидан туриб кетди. — Бундай хайрли ишларда иштирок этиш ҳар бир ижодкорнинг бурчи, уюшманинг обрўси-ку! Командировка ёзилган, вилоят ҳокими номига хат тайёрланган. Бухгалтерга учранг, пулни олиб, эртага Тошкентдан чиқиб кетишимиз керак.

Хаммага етган командировка пули негадир менга келганда етмай қолди. Бориб келаверинг, йўлқира хақи, «суткалик»ни бир қилиб тўлаймиз, яхлитлаб оласиз, дейишди.

Ҳожиакбарнинг Сурхондарёдан ёзиб келган машхур шифокор хақидаги очерки билан менинг «Дарёни терс оқизган одам» номли публицистик мақолам матбуотда эълон қилинди, радио орқали ўқиб эшиттирилди...

Биринчи котиб каминанинг «командировка пули» теварагида бўлаётган машмашаларни кимдандир эшитиб қолибди. Хали олмадингизми, деди.

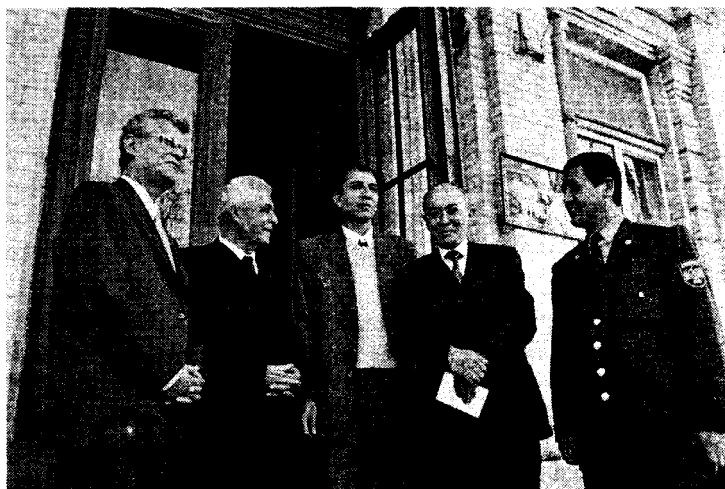
— Оларман, — дедим — у «хисобдонлар» аллақандай қонун-қоидаларни рўқач қилишадигани хақида гапириб ўтиришни эп кўрмай, қўшиб кўйдим. — Ўзингиз айтардингиз-ку, бу дунё ўтқинчи, арзимас нарсаларга ҳам асабни қақшатавериш керак эмас деб!

У мени худди биринчи бор кўраётгандай ўгирилиб қаради:

— Гап пулда эмас. Одамнинг қадр-қиммати бор, ахир! Майдақшлик шу даражага етганми!.. Ўзим текшириб кўраман. Машинангиз шу ердами! Мени уйга ташлаб кўйинг. Негадир эгим увишиб кетяпти.

Уюшма эшигидан бирга чиқдик.

Шу бўйи дўстим бу даргоҳга қайтиб келмади...

Мен ундан тез-тез хабар олиб турардим. Хар борганимда бел огрифидан шикоят қилар, дарди кундан-кун огирлашиб борарди. Уйидагилар катори мен ҳам уни юпатардим: «Хавонинг намгарчилигидан hozир кўпчилик азият чекмоқда. Ҳадемай кунлар чарақлаб кетади. Тохир Малик ҳам операциядан кейин анча тузалиб қолди. Чолларга ўхшаб хассага суяниб юрибди. Икковларингни Бўстонлиқдаги дачага олиб чиқиб, бир дам олдираман. Фарғонанинг девзирасидан ош дамлаймиз. Ҳозир у томонлар яшнаб кетган, ҳаммаёқ кўм-кўк, Ҳожим!»

Унинг юзлари ёришади, кўзлари чақнаб кетгандай бўлади:

— Эслайсизми, Ойнатоғ этакларидаги лолазорни!

— Ҳа-да. Ўша лолазор ичидан роса равоч тергандик, сиз яхши кўрардингиз. Кўнглингиз тусаяптими?

— Қанийди, бўлса!..

Ойнатоғ жуда олисда. Пском водийси бўйлаб икки кун юргандан кейин унинг этакларига етиш мумкин... Чорбоғга яқин Сижжак қишлоғига келиб қуюлувчи Наволисойнинг юқори қисмида hozир айни равочлар етилган палла. Биз у томонларни Ҳожиакбар билан кўп кезганмиз. Ҳатто унинг ҳикояларидан бирида учар ликобча худди мана шу жойларга келиб тушгани тасвирланган...

Наволисойнинг мўрт, шапалоқ барглари юпка, серсув равочини кўрган дўстимнинг чехраси очилиб кетди... Қариндош-уруғ, таниш-билишларга тоғнинг беғубор шифобахш неъматидея бир нечтадан улашди.

Бир куни у ўзидан-ўзи гап очиб қолди:

— Анаву Водийга бориб келганингиз хақини беришмадимми? Нега бундай қилишади-а!..

— Оғайни, — дедим унинг гапини бўлиб. — Ҳозир сизга шундан бошқа ташвиш йўқми! Тузалиб олинг. Омонлик бўлса ҳамма нарса топилиб кетади.

— Сиз шундай дейсиз-да. Мен кўп ишлар қилмоқчийдим... Анаву янги асарингиз нима бўляпти? Яхши нарса!

— «Шарқ юлдузи»да босилляпти. Корректурасини ўқиб чиқдим. Бугун элтиб беришим керак! — дея папкадан бир даста корректура варақларини олиб кўрсатдим.

У ётган жойида хайрият деб қўйди-да, рафиқасига юзланди:

— Мухаррамхон, асар ҳақида анови фикрларим ёзилган қоғозни бериб юборинг, машинкалатиб келсинлар. Қўл қўйишим керак-ку!

— Қанақа қўл? — дея унга савол назари билан қарадим, — келишувимиз бўйича, мана, ҳаво ҳам исиб кетяпти, Тохир учовимиз дачага чиқамиз. Ана у ерда паловдан кейин нима бўлса, бемалол ёзиб, қўл қўяверасиз!

— Э, Дадахон Нурий! — у «расмий» муомалага ўтди, — жуда соддасиз-да. Одам одамга ғанимат.

Мен анграйиб қолдим.

Мухаррамхон бир варақ қоғозни қўлимга тутди-да, йиғлаб юборишига сал қолди, хонадан чиқиб кетди.

Ҳамон мени «қиз ўртоғим» деб атайдиган ўша шаддот синфдошим Назира:

— Хожим, бу нима деганинг. Хали ёзадиган асарларим кўп деётганинг-ку, яхши ният қил! — деди.

— Назира Исломовна, — деди-да, у менга ишора қилиб қўйди, — бу ўртоғингизни салкам ярим асрдан бери биламан. Сизга ўхшаб қуйиб-пишиб, ўз ҳақини талаб қиладиганлардан эмас!

Назира овозини пастлатиб замзама қилди:

— Икковларинг бир-бирларингдан қолишмайсизлар... Ташқарида шамол туриб, дераза кўзларини очиб юборди. Шивалаб ёмғир ёға бошлади.

Мен Ҳожиакбар билан хайрлашиб, ўрнимдан турдим.

У:

— Яна ёмғир ёға бошлади, шекилли, — деди.

Мен:

— Ҳа, осмон йиғляпти, — дедим.

— Паналайдиган соябон борми?

— Машинада бор, — дедим.

Эртаси кун у анча безовта бўла бошлади. Ҳавонинг етишмаслигидан шикоят қилар, ёнида одам камроқ бўлишини хоҳларди.

Бир пайт «Исфандиёр нега кўринмайди» деб қолди. Бу уни учинчи бор йўқлаши эди. Ҳожиакбарнинг яқин дўстларидан ёзувчи Исфандиёрни телефон қилиб, топиб бўлмасди.

Унинг уй ва дала ховлиси адреси бўйича қидириб кетдим. Вақт алламаҳал бўлганда ёлғиз қайтиб келдим.

Беморнинг тана ҳарорати қирқ даражага кўтарилиб кетибди. Ҳар бири тажрибали шифокор, профессор унвонига эга бўлган ака-ука, опа-сингиллар, «Тез ёрдам»га етиб келганлар укол қилишар, томирдан осма дори юборишиб, турли муолажа усулларини қўллашар, бироқ натижа сезилмасди. У алаҳдай бошлади, нафас олиши яна қийинлашди. Оёқлари кўкимтир тортиб, совий бошлади... Вақт ўтгач дорилар таъсир қилди шекилли, кечки соат ўнларга борганда ўзига келди. Кўзларини катта очиб:

— Шаҳноза қизим, нега йиғлайсан. Мана, мен тузалиб қолдим-ку, — деди. Унинг бу сўзлари тиниқ ва равон чиқди.

Кейин менга ўгирилди:

— Биласиз-а, қўл қўйишим керак. Қани қоғоз? — деди.

Мен ташқарига чиқиб, ярим бет қилиб босилган маттни олиб келдим.

У ёнида ўтирган опасига одатдагидай:

— Назира Исломовна! — дея мурожаат қилди.

— Ҳа, жоним. Укажонгинам, эшитаман.

— Сизнинг синфдошингиз, менинг дўстим яхши китоб ёзган. Унга билдирган фикримни тасдиқлашим керак. Лекин ётиб қўл қўйсам ҳурматсизлик бўлади. Мени суяб, ўтказиб қўйинглар.

Хафта давомида у биринчи марта қаддини расо тутиб ўтириши эди. «Яхши асар» сарлавҳали матнини ўқиб, икки-уч жойига қалам теккизди, сўнг ҳуснихатдай чиройли қилиб, имзо чекди. «24 – V – 2002» деб сана қўйди.

Иккинчи кун кечга бориб унинг аҳволи анча яхшиланди. Кўнгиллари таскин топган ака-укаларнинг ҳаммалари уйларига кетишди. Мен ҳам кетмоқчи бўлиб, икки марта машинани ўт олдирдим-у, негадир юрғизишга оёғим тортмади, кўнглим ғаш эди.

Кенжа ўғил Ойбек сиз қолинг, амаки деяётгандай менга жавдираб қарарди...

Соат тунги ўн икки яримларга яқинлашганда биринчи бўлиб қўшни Абдулазал ака чошиб чиқди.

Маҳалла аҳли йиғилди.

Қиёмат қойим бўлиб кетди...

Табиат ҳам ғам-андухини яширолмай, борлиқни тилка-пора қилиб ўкраб юборди. Ҳаммаёққа даҳшат солиб момақалдироқ гумбурлади, осмон юм-юм йиғлади...

Эртаси кун абадий уйқуга ётган дўстим тобути устига майин шабода аралаш экин томчилар уфуриб турди. Буни Худонинг раҳмати дейишди.

Марҳум ҳар бир яратган бандасининг сўнгги манзилгоҳи аталмиш қабрга қўйилиши билан табиатда шундай бесаранжомлик рўй бердики, таърифлашга тил ожиз.

Мўйсафид қариялар илло бундай қуюн аралаш жалани Тошкент замини ҳали кўрмаган дейишди. Видолашувга келган кўпчиликнинг кўнглидан покиза қалб, яхши бир Инсоннинг бевақт ўлиmidан табиат ҳам ларзага келди, деган ботиний ўй ўтди.

Шундай қилиб мен ёмғирли осуда баҳор кунларининг бирида топган оғайнимдан айрилиб қолдим.

Кўм-кўк майсазор узра сочилган алвон лолақизғалдоқлар орасида эндигина пайдо бўлган кадрдонимнинг қабридан узоқлашиб борарканман, букилган қаддимни ерга киритиб юборгудай жала баттар савалаб қуяр, энди менга ҳамроҳ, бошимга паноҳ бўладиган одам бу дунёда қолмагандай эди.

... Шу пайт кимнингдир қўли елкамда турганини ҳис этдим, устимда ёмғирдан паналовчи «соябон» пайдо бўлди. Ёнгинамда ғам-андухли нигоҳини ерга тикканича Ҳожи-акбарнинг дўстларидан бири Абдулҳай Носир келар, ол-

динрокда расо қадди анча чўкиб қолган Нормурод Нарзуллаев титроқ овоз билан видолашув шеърини ўқиб борарди.

Дадахон Нурий

АЪЗАМ ЎКТАМ

(1960—2002)

Хотиржам қалб... армони

*Жон келур оғзимга, қандоқ ширин ул,
Меҳмон изи кутар остонага келиб.
Ўйнадим ҳар ерда, қиёматгача
Жилмайиб ётайин Фарғонага келиб...*

Аъзам Ўктам

Ишхонада ишлаб ўтиргандим. Бирдан хонамизга юзларидан нур ёғилиб турган бир киши кириб келдилар. Ўрнимдан туриб салом бердим. Бояги одам мен билан худди эски қадрдонлардай илиқ саломлашди. Билсам, муҳарриримизни йўқлаб келган эканлар. Бошлиғимизни

бир оз кутишларига тўғри келди. Опа келгунларича бўлган бир лахзалик суҳбатдаёқ у кишининг қанчалар билимли, тафаккури кенг, шу билан бирга самимий ва оққўнгил, асосийси ўта камтарин инсон эканликларини хис қилдим.

Кўп ўтмай у одам бизга ишга келдилар. Эртасига ҳамхоналаримдан бири: «Аъзам аканинг бизга ишга қелганлари яхши бўлди, жуда ажойиб инсонлар-да», деб қолди хурсанд бўлиб. Шундан кейингина мен ўша куни суҳбатлашган инсон «Тараддуд» китоби билан менга аввалдан кадрдон бўлган дилбар шоир Аъзам ЎКТАМлигини билгандим...

Бахтни қарангки, биз бир хонада ишлай бошладик. Тез орада Аъзам ака барчамизнинг сеvimли кадрдонимизга айланиб қолди. Тахририятнинг ижодий ходимлари кўпинча идорада эмас, балки мақола илинжида турли ҳудудларда бўламиз. Лекин шундай бўлса-да, Аъзам акани бир кун кўрмасак соғиниб қолардик. Ишга атайлаб Аъзам ака билан кўришиб икки оғиз суҳбатлашиш учун ошиқиб турардик. Устоз бўлган даврада ўзгача файз бўлар, самимий суҳбатлари дилни равшан қиларди. Қани энди ҳамма одам ҳам Аъзам акамдай бўлса, деб ўйлардим мен. Балки шунда: «Бугун орамиздан меҳр-оқибат, одамгарчилик кўтарилиб кетяпти!», деган гапларга ўрин қолмасмиди...

Аъзам аканинг негадир ҳаммага яхшилик қилгиси келаверарди. Хоҳ у таниш бўлсин, хоҳ нотаниш. Энг ҳайратланарлиси эса, борди-ю ўша одамга ёрдамлари тегмаса қаттиқ хижолат чекиб, эзилардилар. Мен баъзан: «Аъзам ака, нега шунақасиз. Ахир, у одамнинг бошқа танишлари ҳам бордир. Таниган, танимаган инсонларингиз учун ҳам елиб, югурасиз-а?», десам, «Билмадим, яхшими, ёмонми. Лекин бу одатни негадир ҳеч ташлолмайман. Қўлимдан келадиган иш бўла туриб ёрдам қилмасам, виждоним қийналиб кетади», дердилар.

Ёз ойларида менга вақтинчалик яшаш учун тураржой зарур бўлиб қолди. Ўйлаб ҳам ўтирмасдан Аъзам акамга «ёрилдим». Устоз эртаси куни калит кўтариб келдилар-да: «Бу сиз бундан буён яшайдиган уйнинг калити», дедилар ҳазил аралаш. У кишининг шу икки оғиз гаплари ҳам кўнглимни ёритиб, менга қанчалик далда

бўлганди, ўшанда. Эргасигаёқ дўстларим билан ўша уйга бориб, хотиржам яшай бошладик...

Баъзан суҳбатлашиб ўтириб, ёшлигимга бориб, кимнингдир менга ҳасад қилаётганидан ёзғириб қолсам, Аъзам ака: «Бу нима деганингиз, инсон бунақа майда-чуйда гаплардан юкорида туриши керак. Кимдир менга душманлик қиляпти, деб ўзини ўзи ишонтириб яшаш ярамайди. Ҳамма билан дўст бўлишга интилинг», дердилар. Шунинг учунми, ўзлари ҳам ҳаммани дўст деб билардилар.

Устоз ёш ижодкорларга, сўз санъатига хадик билан кириб келаётган қаламкашларга ўзгача эътибор берардилар. Йигирма-ўттиз чоғли шеърый машқларимни минг истиҳола билан Аъзам акамга кўтариб борганимда у киши эринмай ҳар бир шеърни эътибор билан ўқиб, таҳлил қилиб фикрларини ёзиб бергандилар. Ҳар бир ёзганларимдаги ютуғимдан қувониб, камчиликларимни тўғри-лаб, маслаҳат берганлари эса кечагидай кўз ўнгимда.

Аъзам Ўктам ҳузуридан у кишининг этагидан тутган ёш қаламкашларнинг қадами узилмасди. Устоз камол топиб, юртга нафи тегаётган, ўз сўзини айтаётган шогирдларини кўрганида ич-ичидан қувониб кетарди. Ҳар бир муҳокама, суҳбату савол-жавобларнинг ўзиёқ бир китоб экан, энди ўйласам.

Охирги кунларда устоз билан икки-уч кун кўришолмадик. Мен имтиҳон-синовлар билан андармон эдим. Аъзам акам сўнги кунларининг бирида уйларига таклиф қилганларида ҳам «Эртанги синовга тайёргарлик кўрмоқчийдим, кейинроқ бораман», дегандим. Ўшанда устознинг тириклик аталмиш синовдан, бу имтиҳон дунёдан чин дунёга тараддудланганини ким билибди, дейсиз. Хом сут эмган бандалармиз-да, ҳамиша ғафлат-да қоламиз.

Орадан икки кун ўтиб эса «Аъзам Ўктам оламдан ўтди», деган қанчалар совуқ, армон ва аламга тўла хабарни эшитишга ва Яратганнинг иродасига кўнишга мажбур бўлдик.

Аъзам ака умр бўйи ноҳақликка, ёлғонларга қарши курашиб яшади. Ҳамма ўринларда ҳам ҳақ эканлигини исбот қилди ва голиб бўлиб келди. Бугун эса фақат ўлимгагина енгилди...

Севимли шоиримиз Муҳаммад Юсуф оламдан ўтганларида Аъзам ака кўп куюндилар. Шеърларини қайта-қайта ўқиб: «Шоир мен ўламан, кетаман деган кайфиятда ёзмаслиги керак экан. Муҳаммад аканинг кўп шеърлари бугун башоратга ўхшайди, гўё», дегандилар. Ўшанда мен устознинг «Қирқинчи баҳор» китобидан ўрин олган қуйидаги шеърини ўқиб кўнглим хотиржам бўлганди:

*Табибим, пуч сиз берган дарак,
Хасталанай нечун шу ёшдан?
Севганимдан санчар бу юрак,
Қон босиммас, гайратим ошган.*

*Ўлим деманг, ўлим ўлсин!
Ўйнаб-кулиб юзга тўламан.
Э-йўқ, бу кам.
Не бўлса-бўлсин —
Мен дунёга устун бўламан!*

Афсуски, устознинг ёзганлари терс келди. Аъзам Ўктам, ўзи севган шоир Муҳаммад Юсуфнинг шеърини ўқиб туриб, дорилфанодан дорилбақога рихлат қилди...

Устоз Аъзам Ўктам ҳам тақдирини башорат қилиб, худди шеърга солиб кетгандай туюлади:

*Жонимга тегмоқда барчаси бир-бир,
Жон эса ҳалқумга келар охири.
Битта мен йўқ бўлсам не бўпти ахир —
Ўзбекнинг камайиб қолмас шоири.
На Тошкент, на Қўқон билади мени,
Ахир ўз-ўзимни алдаб, нетаман?
Шу оптоқ қозоздан яширай нени —
Бир ўлиб кўрмадим, холос. Кетаман!*

Шоир киндик қони томган тупроқ Фарғонадан, ажодларини бағрига олган «Пошшоирим» кабристонидан мангу макон топди. Жаноза намозига йиғилган хар бир мўмин бир марта бўлса ҳам тобутга қўл

теккизсам дейди. Ўша куни галма-галдан тобут талашиб бораётган, кўзлари жикқа ёш Хонободни, Бувайдани кўрдим. Нафақат Бувайда, балки бутун Фарғона йиғлади ўша кун.

Кўнглимдаги сўзларим эса ўз-ўзидан аралаш қуюлиб келаверади:

*Бергувчи бир, олгувчи ҳам,
Не қиламиз дунё бир кам,
Тошшаҳардан топган акам —
Аъзам ЎКТАМ, Аъзам ЎКТАМ.*

*Кўз тегдими қани тумор?
Қишлар тирик, ўлди баҳор,
Ҳар лаҳзада қилар хумор
Аъзам ЎКТАМ, Аъзам ЎКТАМ.*

*Сал қоқинсам суюганим,
Бир шодлансам қувнаганим,
Кулиб, куйиб тугаганим —
Аъзам ЎКТАМ, Аъзам ЎКТАМ.*

*Севги билан меҳр қолди,
Яшалмаган умр қолди,
Низомиддин, Темур қолди,
Аъзам ЎКТАМ, Аъзам ЎКТАМ.*

*Тинглар эди дардим тўксам,
Тиргак эди қаддим буксам,
Юрсам дердим сиздек ўктам,
Аъзам ЎКТАМ, Аъзам ЎКТАМ.*

Бугун шоирдан ажойиб шеърлари, ота-она, ака-укалари, ўзидай тоза қалб фарзандлари қолди. Шундай фарзандни тарбия қилган, элга нафи текканида қувонган ва бугун доғида қуяётган шоирнинг падари бузруквори ва волидаи мухтарамасига Яратганнинг ўзи сабр ато этсин.

Энди, Аъзам Ўктам мухлисларининг «Кузатиш», «Кузда кулган чечаклар», «Тараддуд», «Икки дунё саодати», «Қирқинчи баҳор» каби китобларидан таскин топишдан ўзга иложлари ҳам йўқ.

Биз тириклар эса фақат марҳум хотираси учун дуоифотиҳа қилишдан ўзгасига қодир эмасмиз. Илоҳим, охирагингиз обод бўлсин, устоз!

Хуршидбек Рўзиев

АЪЗАМ ЎКТАМГА

*Дил куйдию
юррак оғриди.
Акамдек суюниб қолган эканман.*

*Ҳануз ўлтирибман
ўзимга келмай.
Наҳотки айрилдик Аъзам ЎКТАМдан.*

*Излаб борганимда
топмадим Сизни.
Чақирсам не учун бермайсиз овоз.*

Адашмай яхшини
топдими ўлим.
Энди янграмасми хуш ёқувчи соз.

Кани у? Қаерда?
Зийрак нигоҳу,
меҳр ила юракка малҳам бўлишлар.

Ўктам овозила
ҳол-аҳвол сўраб.
Ўткир фикр айтиб, яйраб кулишлар.

Куни кеча
қидириб келмадим нечун.
Билсайдим бағримга босардим тўйиб.

Сизга термилганин
аввал билсайдим.
Олардим ўлимнинг кўзини ўйиб.

Агарда элимга
бирон ғам келса.
Қандоқ мен ўзимни олайин четга.

Дўст қани?
Қайгуриб назар ташлайман,
Яна бир шоирсиз қолган шу юртга.

Абдурахмон Жўра

Чиройли воқеа

Тўқсонинчи йил кузида собиқ Бутуниттифоқ ёш ижодкорларининг кенгаши ўтказилди. Устоз Тохир Малик тавсияси билан мафтункор Сочида бўладиган тадбирга мени жўнатишди. Илгари эътибор қилмас эканман: ўрисларда ҳам илмоқли гаплар кўп бўларкан. Мени бир гуруҳга, қозоқ Бауржан Жақиновни қаршисига тожик Муҳаммадали Жунаидовни яна бошқасига киритган йиғилиш раҳбари кулимсираб «Мана, Ўрта Осиёни бўлиб ташладик», деб қўйди.

Муҳаммадали: «Мен Аъзам билан бир гуруҳга кираман!» — деб туриб олди. Бауржан ҳам уни қувватлади. Биз бирлашдик. Бизга бошқачароқ қараш бошланди.

Вологдадан Ольга Смирнова деган шоира келди. Ўзбек кизларига ўхшайди. Бунинг устига шоир Николай Рубцовнинг ҳамюрти. Гаплашиб қолдик.

— Мана, сен ўзбексан, ароқ ичмайсан, намоз ўқир экансан, — деди у. — Рубцов бошқача. Бутунлай. Унинг шеърларини ўз тилингга ўгиришга нима сабаб бўлди? (Газета-журналлардаги таржималаримни кўрсатган эдим унга.)

Рубцовнинг машхур шеърида шундай сатрлар бор:

*«Я умру в крешенские морозы,
Я умру когда трешат березы.»*

Шуни мен ўзбекчага:

*«Ўламан мен аёз чирсиллаганда,
Ўламан қайинлар қирсиллаганда».*

деб таржима қилган эдим. Ўзбек ва рус тилларида шуни тўлиқ ўкиб бердим. Шеър:

*«Ўзим ҳам билмайман бу қандайин сир —
Ишонмайман ўлим мангу эмасдир».*

сатрлари билан тугайди.

— Шу ишонч бизни бирлаштиради, — дедим мен. Инсон ўлганидан кейин тирилишига ишонмоғи лозим.

Машғулотлар бошланди. Антон Петрашевский деган шоир яқинда уйланган бўлиб, хотини билан бирга келган экан.

Яхши одамлар. Бироқ хотини Анжелика ўта «замонавий» кийинган. Ёнида ўтириш ноқулай. Оқшомлари суҳбат қизийди. Дастурхонга «пашша» тушиши билан мен туриб кетаман. Буни Антон сезиб юраркан, бир куни денгиз бўйида сайр қилаётганимизда сабабини сўраб қолди. Баҳоли кудрат тушунтирдим.

— Менга қара, — деди у, — демак, сен хотинингдан бошқа аёллар билан «гаплашмайсан-а»?

— Йўқ, — дедим. Никоҳ, зино, маҳрам-номаҳрам ҳақида динимиз аҳкомларини баён қилдим.

— Мен бир нарсага ҳайронман, — деди Антон. — Оля билан яхши гаплашасан. Менинг хотинимга қарамайсан ҳам. Фақат саломлашасан. Нима, у сенга ёқмай-дими?

Ҳайрон қолдим. Уларда бу нарса табиий ҳол эканлигини ҳазм қилолмасдим.

— Оля боши очик юрса ҳам, кийимларига чидаса бўлади, — дея ўзимни оқлай кетдим мен. — Сенинг хотининг жудаям эркин тутаркан ўзини. Бунинг устига ичаркан. Сигарет чекапти. Хоҳлаганини гапиради, билганини қилади. Бизда хотинлар эрларини «хўжайин» деб аташади...

Кейин сатри аврат, рашк, меҳр, масъуллик ҳақида сўзладим. Антонга булар жуда маъқул тушди. Шу пайт ёнимиздан кенгаш раҳбарларидан бири Феликс Кузнецов деган шоир ўтиб қолди-да, Антонга сўз қотди:

— Нега бир ўзингсан? Қани, у ёш, чиройли хотининг?

— Дам оляпти, кеча кўпроқ ичиб қўйибди, — деб жавоб берди Антон.

Кузнецов нарироқ кетгач, ҳозирги савол-жавоб бўйича ҳам фикримни билдирдим:

— Хотининг қарими, ёшми, хунукми, чиройлими — бегона кишининг иши бўлмаслиги керак, сен эса бамайлихотир «Кеча кўпроқ ичиб қўйибди» деяпсан. Маст қиладиган ичкилик ичиш эркакка уят-у, сен бўлсанг, аёлинг ҳақида гапиряпсан.

Бир-икки кун ўтиб Анжелика ёнимга келди.

— Сен менинг туппа-тузук эримни йўлдан уряпсан, — деди у ҳазил аралаш. — Ҳар куни қандай кийинишдан баҳслашамиз. Умуман ичкизмай қўйди. Сигаретни оғзим-

дан юлиб оляпти. Секин суриштирсам, бунақа қилиқларни сендан ўрганаётган экан.

Мен бундан буёғига Антонни «Йўлдан урмаслик»ка ваъда бердим. Аммо у ўзи аллақачон ўзгариб бўлган эди. Вақт топилди дегунча Қуръон ўқитиб, маъносини сўрайверади. Мухаммадали икковимизнинг ишимиз шу бўлиб қолди.

Бир кеча Бауржан украиналик ижодкорлар даврасида бўлиб, роса ичибди. Эрталаб нонуштага кеч келди.

— Добре рано, хохол! — деди Антон уни кўриб.

Бауржаннинг энсаси қотди:

— Нимага мен билан украинча сўрашаяпсан?

— Чунки сен хохолсан, — деб жавоб қилди Антон.

— Ана, кеча тақсир айтди: «Ким ўзини қайси қавмга ўхшатса, у ўшалардан бўлади». — Қозоқ украинлар билан ўтириб, уларнинг ароғини ичади, ашуласини айтади-да, қозоқ бўлиб қола оладими? Йўқ. Ёқимли иштаҳа, собиқ қозоқ. Киевга салом айт.

Бауржан тажанг, украинлар хурсанд. Биз ҳам ундан кулдик. Кейин кўплашиб денгиз бўйига кетдик. Оля Алишер Навоий, Умар Хайём рубойларини билар, «Уларнинг майга муҳаббати кучли» бўлганини «исботлаб» бера олар экан. Мен шеъриятдаги рамзларни изоҳладим. «Сен гумон қилгандин ўзга жому май мавжуд эрур» сатри жонимга ора кирди. Ундан кейин эса илоҳий мўъжизаларни санашга тушдик. Бир занжия қиз озод бўлгандан кейин иймонга келиб мусулмонлар ёнида қолган экан. Масжид ёнида унинг чодирини бўлиб, кўпинча Ойиша онамизнинг «Р.А.» ёнларига чиқиб суҳбатлашиб ўтирар экан. «Тақинчоқ воқеаси содир бўлган кун раббимизнинг ажойиботларидандир. У мени куфр оламидан қутқарди», деб қўяркан. Кунларнинг бирида Ойиша онамиз: «Менга қара, сен нима учун доим шу гапни такрорлайверасан?» дебдилар. Шунда занжия қиз ушбу воқеани сўзлаб берибди: «Бир куни мен қабиладаги ёш келинчалардан бири билан ўйнагани чикдим. Унинг қизил тақинчоғи бор эди. Ўшани қўлидан ечиб қўйган экан. Бир қуш уни гўшт деб ўйлаб олиб қочиб кетди. Роса қидириб топиша олмади. Кейин менга, сен олгансан, деб тухмат қилишди. Ҳаммаёғимни титишди. Аллоҳга қасам ичиб

айтаман, мен уларнинг ёнида турган пайтда бояги қуш келиб тақинчоқни олдимишга ташлади».

Мен бу ҳикояни ҳаяжон ичра овозим титраб айтиб бердим. Ҳаммага қаттиқ таъсир қилди. Фақат Стефания Украинес исмли жувон: «Атайлаб тўқилганга ўхшайди, — деди кулиб. — Исломнинг афзаллигини исботлаш учун бошқа чиройлироқ воқеани олса ҳам бўлади-ку». Ақлга сизмайдиған иш. Осмонда учиб юрган ўғри қуш ердаги диний масалаларга араллашиб юрса... ғалатироқ-да, — деди.

Биз бир ёқда қолиб Антон у билан тортишиб кетди ва одатдагидек енгиб чикди. Анжелика эса тинмай куларди.

— Янги мусулмоннинг олдида Аллохнинг мўъжизасини инкор этасанми-я? Энди бу қўймайди. Кечкурун намоздан кейин ҳам тушунтиради. Мендан «таксир» деб чақиришимни талаб қиляпти.

Кўз очиб юмгунча бўлмай 15 кун ҳам ўтиб кетди. Бир-биримизга манзил-у, телефонларимизни ёзиб бердик. Кимдир эсдалик учун суратга тушишни таклиф қилди. Шу пайт қизиқ иш бўлди. Антон билан Бауржан ёнма-ён туриб қолишган экан. Бир пайт қозоғимиз унга қараб: «Ке, мен сенинг хотинингни қучиб турай», деди. «Майли», деди у ва иккови жой алмашишди. Худди шу пайт Антон икковимизнинг кўзларимиз тўқнашди. У Бауржанга қараб, Анжеликанинг елкасидан унинг қўлини олиб ташлади-да: «Хотинимни ўзимга қўйиб бер», деди. Кулиб юбордик. Шу лаҳзалар суратга михланди.

Ҳамма тарқалди. Аэропортга жўнадик.

Йўлда кимдир бошқотирма ўйлаб топди:

— Юз метр нарида бир шиша ароқ турибди. Старт чизигида ичувчи, чақимчи, енгилтак қиз, спортчи ва бошқалар туришибди. Қани, айтинглари-чи, ким биринчи бўлиб маррага етиб боради?

— Сўнг эринмай ҳаммадан бирма-бир сўраб чикди. Мендан ҳам сўраган эди, саналмаган «енгилтак қиз» қолган экан, шунини айтдим. Охирида: «Ҳа-а, ҳар ким ўзи суйган томон ғолиб чиқишини истайди», деб хохолаб кулиб юборди. Антоннинг қовоғи осилиб кетди. У пора-хўрни айтгани учун хижолат чекди, деб ўйлабман. Машинадан тушгач:

— Тақсир, сен ёмон иш қилдинг, — деди у менга. — Уни айтмаслигинг керак эди. Гапингни ёзиб ўтирган фа-ришталарни ноқулай ахволга туширдинг.

Пешонамдан муздек тер чиқиб кетди. Нима дейи-шимни билмайман. Бахтимга биринчи бўлиб мен учади-ган эдим. Хайрлашдик.

— Осмонга боғлиқ ишларда Худо мусулмонларга ало-хида эътибор беради. Мана биттасини биздан ажратиб оляпти, — деди Анжелика. Унинг бу гапи эрига ёқиб тушди. Оддий нарсалардан ҳам илоҳийлик излай бошла-ган эди Антон.

Эртасига ишга чиқдим. Бир пайт телефон жиринглаб қолди. Олдим, саломлашдик. Украинадан сўрашаётган экан.

— Алло, Аъзам, сенмисан? — деган хаяжонли овоз янгради. — Мен Стефанияман. Бир гап айтмоқчиман. Питсундага борган кунимиз соҳилда соатимни йўқотиб қўйган эдим. Аэропортда турганимизда «Ҳаммаси яхши бўлди-ю, туфилган кунимга эрим совға қилган соатни йўқотганим ёмон бўлди» деб ачиндим. Шу пайт Муҳам-мадали сумкасини ковлаштириб, худди ўша соатни олса бўладими? «Манови эмасми? Келган кунимнинг эртасига қирғоқдан топиб олувдим», дейди-я. Қара, қандай ажой-иб. Шунақа севиндимки. Дарров сени эсладик. Кечир, ўшанда нотўғри гапирган эканман. Ундан чиройлироқ воқеани топиб бўлмайди. Аллоҳ айнан менга кўрсатгани-ни қара. Хўп, хайр. Аллоҳ сенга ёр бўлсин, тақсир!

Кўзимда ёш билан гўшакни ушлаганча тек туриб қол-дим.

Аъзам Ўктам

Тўмарис билан суҳбат

«Кузда кулган чечаклар», «Кузатиш», «Зиёрат», «Та-радуд», «Икки дунё саодати», «Қирқинчи баҳор» китоб-лари муаллифи — дилбар шоир Аъзам Ўктам XX аср ўзбек шеърятининг энг истеъдодли вакиллари-дан бири эди.

Ушбу тўпلامдан ўрин олган шеърларни ўқиб, инсон хилқати, унинг мукамал шахс сифатида шаклланиш жа-

раёни нихоятда мураккаб эканлигини англагандай бўласиз. Шоирнинг доим рухий покланишга, комилликка, қалб озодлигига интилганини хис қиласиз.

Хаётдан эрта кетган Аъзам Ўктам ижодидаги мазмун ва ёвқур сатрлар гирдобадаги сирли оҳанг, самимият, дунёни фалсафий англаш туйғуси Сиз азиз китобхонни мулоҳазага ундашига ишонамиз.

ЎТИНЧ

Сўзим, жонбахш сўзим, ёрдин
Менга ширин ҳикоят қил.
Кўзим, йиғла бу ёрсизлик,
Бу ҳижрондин шикоят қил.
Кўлим, ёнгил қулоқларни,
Эшитма ҳеч маломатни.
Юрак, очгил у дафтарни,
Яна боштин ривоят қил.
Оёгим, юр, кетайлик бу
Зулмкорларни ёнидин.
Етиб боргач синиб битгил,
Бугун аммо ҳимоят қил.
Кўнгил, сендан ризодирман,
Биру бор ул, десанг басдур.
Сенга измимни берганман,
Жўшиб, майли жиноят қил.
Тилим, кўрқинчларим сендан,
Хатарли сенга эрк бермоқ.
Ўтинчим: ўзидин доим
Сен умиди ҳидоят қил.

ҲАЙРАТ

Бул замон жоҳиллари
Олдингидан олим дурур.
Авлиё янглиг кийинмиш,
Тоза масканда юрур.
Бул шаҳар саҳро кабидур,
Одами ваҳшийсифат.
Кўзлари қон, қўллари қон —
Кўксингга чангал урур.
Қалblари тош, кўзлари кўр
Эрса-да йўл кўрсатиб —
Сен азиз билган таворихни
Бузиб тарих тўқур.
Эртасидан йўқ хавотир,
Кечадан йўқдир ғами.
«Тавба» сўзи кўп қаҳатдур,
Оғзидан тушмас «шукр».
Бунда ошиқдин асар йўқ,
Исми не бўлгай бунинг —

*Шодланиб айлар ибодат,
Қичқириб оят ўқур.
Э, биродарлар, бир одам
Ҳолидин кулманг сира –
Сўзини шарт тўхтатаркан
Хўрсиниб қўйса чуқур.*

ҚУТЛОВ

*На бўлгай яшашни сал осон қилсанг
Қил сизмаган кўнглинг
Шуълага тўлсин.
Ҳар намоз орасин рамазон билсанг,
Бир кунда беш ҳайит
Муборак бўлсин!*

ҚЎРҚУВ

*Чап кўксимда турган қафасда
Булбул бор деб қилардим гумон.
Уйғонаман совуқ нафасдан,
Сескантириб вишиллар илон.
Рухни қисиб бормоқда танам,
Кўзни кундан тўсар киприклар.
Қай томонга босмайин қадам,
Дуч келади бузуқ кўприклар.
Асл дардим қолди ичимда,
Хато қилдим гапирган сайин.
Бўлолмадим кўнгли пок чиндан,
Ҳали ёлгон кўплиги тайин
Бир кун келса,
(Чиндан-да келар.)
Қандоқ жавоб берурман ул он:
Қаламларга тил битса агар,
Битса агар қоғозларга жон.*

ҲОЛАТ

*Унча маҳобатли эмаскан осмон,
Кўзимга сизди-ю,
Айланди чир-чир.
Тез-тез кўз югуртдим,
Текширдим осон –
Узун эмас экан мен кўрган умр.*

Энди тонг юзига қарайман қандоқ,
Қисирлаб сингандай оғриди кўксим.
Билмам не қилардим —
Илк бора бу чоғ
Кўзимга қарамай қўл чўзди дўстим.

ОРАЛИҚДА

Жонимга тегмоқда барчаси бир-бир,
Жон эса ҳалқумга келар охири.
Битта мен йўқ бўлсам не бўпти ахир —
Ўзбекнинг камайиб қолмас шоири.
На Тошкент, На Кўқон билади мени,
Ахир ўз-ўзимни алдаб нетаман
Шу оппоқ қоғоздан яширай нени —
Бир ўлиб кўрмадим, холос. Кетаман!
Бир қалтис қулади кеч кузги офтоб,
Чўққидан чўққига урилиб синди.
Куннинг синиқлари бунчалар сероб —
Улар юлдуз бўлиб милтирар энди.
Яна бегоналар янглиг тураман,
Мезбонларга ўхшар отам ҳам онам.
Қишлоқ кўчаларин кезиб юраман,
Танимас дўстимнинг болалари ҳам.
Қийнагай ҳар нарса юракни эзиб:
Шохи синиб қайтди қўчқор подадан.
Аянчли гингшийди кўнглимни бузиб,
Итим яраланиб келди тўдадан.
Сўнг тонгда жўнарман яна қалтираб,
Ўз ҳолим ўйлайман аччиқ жилмайиб.
Шаҳарда болалар кутар мўлтираб,
Қишлоқда волидам қолар мунгайиб.

ТИРИКЧИЛИК

Доим қибла менга тўрт томон,
Турмуш қанча ўзгартмасин тус:
Тўйғунимча ейман пушаймон,
Орқасидан чекаман афсус.

* * *

Ҳар бало, шайга чидарман
Воҳ демай, собир бўлиб.
Норизолик ортар ўздан,
Ичдаги зоҳир бўлиб.

Тингладим: алқар балиқ ҳам
Тама қилмас кимсани.
Олқиш айтар қурту қушлар
Чирқираб, соҳир бўлиб.
Бир қийин кунга қолибман,
Ёзигим недир меним —
Ишга ланжу, сўзламакка
Беадад моҳир бўлиб.
Гарчи равшан менга кундек
Ноумид шайтон эрур,
Лек кўрингай ҳар саҳарда
Бу замон охир бўлиб.
Бир киши ҳолидан, Оллоҳ,
Сақлагил, бергил амон —
Ухлагай мўмин бўлиб ул,
Уйғонар кофир бўлиб!

ҲАЁТ

Гоҳ бориб
Деворга урилди бошим.
Гоҳ келиб
Бошимга урилди девор.

ТАХМИН

Қор ёққани — излар босилгани ҳам
Хўроз қичқиргани агар бўлса тонг;
Шунга шукур қилиб яшаса одам,
Бундан бошқасини сиздирмаса онг —
Кўндан нур ёғилмас,
Гул фақат сўлар.

Агар чирт юмилса нур кўплигидан,
Қизарса ўқибмас, жимгина йиғлаб;
Ортга боқар бўлса — тиниб кетса, ҳам
Ҳеч нима кўрмаса олдинга қараб —
Бу кўзлар юмилмас,
Фақат қум тўлар.

Булутнинг қўйнидан чиқмаса офтоб,
Нишонлар ўрнини босса совутнинг;
Бўронлар жимлиги саналса одоб,
Кўтарса аёллар, қизлар тобутни —

*Гўдаклар эр етмас,
Йигитлар ўлар.*

*Бош турса кўкракда, елкада эмас,
Эзилиб, димиқиб ўлса ҳамият;
Ҳеч ким ўйл топмаса, чиқармаса сас,
Баҳона қилинса муҳит, жамият —
Узрлар гуноҳдан
Ёмонроқ бўлар.*

БАЪЗАН

*Кўнгил ҳеч нарсадан тўлмайди сира,
Тинчроқ яшармидим девона бўлсам.
Тепамда осиглик болта — хотира,
Кошкийди ўзимга бегона бўлсам.*

* * *

*Бухорога борганда боқмам сира осмонга. Қараб ту-
равераман Минораи Калонга. Шунда тўғри юракка мо-
зий бостириб келар: ҳайқирган суворилар, кишнаётган
дулдуллар. Мен энтикиб қоламан, қалбимда гулув,
ҳадик. Гўёки мана ҳозир учиб кетадигандек. Ачиндим-
ми, куйдимми мозийни кўп ўйладим. Қариб қолган ми-
нора тилга кириб сўйлади: «Э, қўйсангчи, мозийдан
хавотир олмоқ бекор. Ахир унда не буюк боболаринг
бор! Кўзингдир юрт тарихи, қараб юргин кўзингга.
Сен менга ачинмагин эҳтиёт бўл ўзингга!»*

САЛОМНОМА

*Хотирамни ёритган,
Қалбдан ғамни аритган,
Ўчкор гурур яратган —
Кунларга салом ўлсун.
Минг йиллар экин эккан,
Ҳосили ёвга теккан,
Экини ҳам мушт туккан —
Кулларга салом ўлсун.
Кундуз ўрнига қолган,
Дилга аламлар солган,
Тонгни чорлаб дуд чалган —
Тунларга салом ўлсун.*

ХУЛОСА

«Катта кетма!» —
Дейишди менга.
«Паст кетма!» — дедим
Ўзимга ўзим.

МУЪЖИЗА

Етти қават осмон остида турдим,
Жигарим деб етти ога-инини.
Роса етти кунлик йўл юриб кўрдим,
Соҳир камалакнинг етти рангини.

Кўлим ҳайрат ила ёқамни тутди,
Эслаб саждага бош қўйган бобомни.

Айт, кўнгил:

Ким бунинг тагига етди?

Ташла

«Мен — буюкман!» — деган даввонгни.

ТАЛАБ

Нурдан яралган киз бу, йўқдан бино бўлган у. Ўзбекларнинг сафини тўлдирай деб туғилган. Нахотки бегонасан — сира ақлим етмайди — сен қандайин онасан, эшитмадим аллангни. Айтаётган ашуланг барча сендеклар билар, уни яратган халқнинг ўзи қуйламас буни. Ёмон экан мактабинг, қалбсиз экан муаллим. Ватансиздир халқининг дардин айтолмаганлар.

Агар бўлса кўлимда асрардим бу гуноҳдан — алла билмаган кизни ўтказмасдим никоҳдан...

Йиғиштир буюмларинг, қишлоққа кет эртага: кўхна, ҳароб чархпалак поласини тинглаб кел. Фарзанд кутиб сийнаси оғриган аёлга бор, англа у қанчалар зор йиғлаб алла айтишга. Момоларнинг ҳирқироқ товушин қуй қуловига, боболар тиловатин эшиттиргин гўдакка. Болалигинг қошида юзинг қародир сенинг — болангинг йилларини ем қилмагин зулматга...

Жиддий, хомуш юрсанг мабодо.

Буни ҳатто ўрис ҳам билар,

Кўниккан бу эл аҳволига —

Кимдир ўлар, нимадир бўлар

Ўзбек қайтса асл ҳолига!

Зўриқар юрагим, чидарман аранг.
Тишлар орасидан силқийди ингроқ.
Таранг тортилаяпти асаблар таранг,
Дераза тобора қолар яқинроқ.
Шартта отсаммикан ўзимни ундан,
Кўзимни тобора кўр қилар гумон.
Ўҳ, сенга тушибди ишқим қайданам,
Менинг рашким ёмон,
Сен ундан ёмон!
Нажот йўқ. Бир қадам боссам — фалокат.
Бу боши берк кўча.
Ортиқ кезмайман.
Бас, олга кетмоқдан чарчадим, фақат
Ортга қайтадиган йўлни излайман.

ҚИШЛОҚНИ ҚЎМСАШ

Саҳронинг кўпчиган қумлари узра,
лабларим ёрилиб чанқаб ётибман.
Гоҳ бемажол юрак ҳайқиреқлари —
шикаст бир нидо чиқару куяр:
«Сув беринг, чанқадим. Сув беринг, сув, сув».
Қаҳқаҳа уради ёввойи саҳро —
гармсел ялайди юзимни.
Теграмда қайнаган қум бор холос, қум, қум.
Икки булоқ, милт-милт ёш тўкмоқ истар,
бироқ кўнгил ишлар холос юм-юм.
Юрак хижолатда, иккиланар у,
ё хиёнат, ё садоқат қилмоққа.
Мен эса ўлолмаё ётибман.
Бирдан сесканаман. Кўзимни очиб,
Атрофимга боқсам жовдираб —
Шаҳардаги асфальт йўллардан,
туёқларнинг хўрлигини келтириб,
Хорғин аргумоқлар чопиб кетяпти...

Ишқинг дил даштини гулхона қилди.
Гул бўлиб қирай қалб — гулбоққинангга.

Келар йўлларингга меҳрим пойандоз,
Кўз интизор йўли йироққинангга.

*Жилмайиб кутиб ол телба рашкимни,
Жоним фидо нозу фироққинангга.*

*Кўзларинг яширма, сўз сўрай ундан,
Кўзим жавоб берсин сўроққинангга.*

*Водий гулин тақай минорларингга,
Юрак расмин чизай дудоққинангга.*

*Кувончдан кулсам ҳам, гамга тўлсам ҳам —
Ватаним деб борай қучоққинангга.*

*Истагим -- пичирлаб айтсам энг сўнги,
Энг сўнги сўзим ҳам қулоққинангга...*

ҚОР ЭРИШИ

*Қора чакмон кийган оқ саллали чол,
Қўр тўкиб ўтирар салобат билан.
Кун чиқдими, дея қайрилди, шу он
Чуваланиб кетди салласи бирдан.*

*Қуёш хандон отиб кулар ёйилиб,
Чол куйманар, ўзин эпломас бироқ.
Эркин бўлганига беҳад суюниб,
Чопиб кетиб борар ўйноқи ирмоқ.*

ИЖАРА УЙДАГИ ҲОДИСА

*Тарақларди дарвоза тинмай,
Бақирарди бир тўда одам.
Чиқсам — ётар бир ит ўлолмай,
Қоп-қора қон эшик ҳам, ер ҳам.
«Бу дайди ит, қутурган», деди,
Биров гўё мени авайлаб.
Келишмаган бўлса қанийди,
Бу эшикка улар атайлаб.
Қонни артиб, йиғдим-да тошни,
Йиглаб кўмдим тупроққа итни.
Бир эзилдим тиёлмай ёшни,
Бир соғиндим тугилган юртни.
Ётдим илк бор босиб бағримга,
Шу тун ўғлим нотинч ухлади.
Тонгда қулоқ тутсам қалбимга —
Юрагим ит бўлиб увларди!*

ДАЛИЛ

Кул бўлган эмасмиз, ҳеч биродарлар,
Гарчи кўп босқинлар, таловлар ўтди:
Ўқталган мушт каби турар минорлар,
Мақбара қуббаси дубулга худди.

Ва буткул саводсиз эмасдик ҳечам,
Бунга ишонмайман, бу гап кўп оғир;
Хатто уй шифтининг вассалари ҳам
Китоб шаклида қурилган ахир.

НАЗОРАТ

Суриштирмай — недир асли тиниқлик,
Дилимга бир боқмай оқ либос кийдим.
Мийиғда кулмакни билдим синиқлик,
Уйимни яшириб, тилимни тийдим.
Наҳот шулар этса жазодан халос,
Бир умр шу тахлит кетурман наҳот —
Машаққат деганим — оч юрмак холос,
Дуойим — касбимга сўрганим кушод.
Қай ишим чиндандир, қай сўзим ёлгон,
Мен қайда, менинг чин йўлим қайдадир?
Эътиқод йўлинда тўкким келур қон,
Жанггоҳ қай ердадир, ўлим қайдадир?..
Ўйлар келаверар босиб пайдар-пай,
Ўзимдан ўтганин билурман ўзим.
Карахтман то саҳар. Тун бўйи тинмай.
Қалбимга уқтирар ақл ўз сўзин:
«Диллар йўлдан чиқар бир хаёл билан,
Эрлар йўлдан чиқар бир аёл билан,
Кўйгин, дам урмагин тақдиру ғайбдан,
Тиллар йўлдан чиқар бир савол билан!»

ҚИШ

Кулаб тушиди омонат инлар,
Кушчаларнинг тахти ҳам бахти.
Ғисирлатар шум изгиринлар
Мозордаги ёлғиз дарахтни.
Қалинлашиб борар муз чунон,
Ўз ишидан шамол шод увлар.
Жипслашар кўкламдан буён
Ўзлигини соғинган сувлар.

Қуш потраган мисоли
Нотинч юрак тўлғона,
Дийдор тилар саҳарлар,
Ғалва қилиб мастона,
Тутмагил қўлларимни
Ҳам тўсмагил йўлимни,
Минг сўкмагил оловни,
Кечгаймиди парвона?
Талабгори саноқсиз,
Зордир ҳамма кўрарга,
Ўн саккиз минг оламда
У яккаю яғона.
Маҳшаргача ишқида
Куймаклигим аёндир.
Баттар мени куйдурур
Ушбу ширин афсона.
Бир таърифига шунча,
Кўрсам, нетарман ўзин,
Тилим бийрон бўлибдур
Нола билан фиғона.
Шу кунгача ширин деб
Асрабман-а жонимни,
Висол ширин экан-ку,
Жоним берай мардона.
Кулса кулар эл менинг
Бу телба ҳолатимдин,
Мен ахир ошуқ ўлдум,
Сўзим ҳам ошиқона.

ЯРИМ ТУН

Ҳатто қил сигмаюр
кўнглимга. Аммо
кўз ўнгимда
кетмаюр арқон.

ҚИШЛОҚ ЧЕТИДАГИ УЙЛАР

Олисдан боқаркан ҳовлиларга жим,
Томидан танийман мен ҳар бирини.
Яққол кўринмайди гарчи ўз уйим,
Энг аввал илғайди кўзим мўрини.

У анча эскирган, қийшайган баттар,
Бир хунук буралиб чиқади тутун.
Аланга йўқ, фақат қора дуд ўрлар.

ОНАМ ФОТИХАСИ

Энди сен ҳукумат одами, болам,
Қўлингга бир қоғоз берди ўқитиб.
Унутма — сен кимсан, — ким ота-онанг,
Юрма қоғоз билан элни қўрқитиб.
Сени жўнатишса олис юртларга,
Агар халқи ўзга тилда гапирса —
Ҳеч тақлид қилмагин сур, бебурдларга,
Сўкмагин уйдан сенга жой берса.
Ўқрайма «сен бизга меҳмон», деганга,
Қийиқ ахтармагил ҳеч қачон қилдан.
Бешик бўлсин, тобут бўлсин экканга,
Кесма дарахтларин, эк келса қўлдан.
Оёқ тиқаверма, тиш гижирлатиб
Сендан қочгандайин оқмасин сойлар.
Тегирмон борлигин доим ёд этиб
Ковоғини солиб ўсар бугдойлар.
Билсанг, қонга ўхшар лолалар қирда,
Майса ёт оёқлар эзганда қақшар.
Қўзиқорин бодраб чиққанда ердан
Зарб билан тугилган муштларга ўхшар.
Онангнинг бисоти фақат оқ йўлдир,
Сени тортиб турсин тупроқ, она тил.
Кайда, қанча умр кўрма, барибир
Тобутда бўлса ҳам юртингга интил!

ЮПАНЧ

Қизим Тўмарисга

Сендан жуда хижолатдаман,
уятлиман сенинг олдингда:
Ижара уйда тугиласан, болам.
Миннатдорман Дуся холамдан —
бир ойлик ижара ҳақидан кечиб
чақалоққа кийим ол, деди.
Улар яшар қўшни хонада.
Қўрқар эдим гоҳо ўзимча
тугилсанг, — йиглаб безовта қилсанг,
чиқ, дермикан уйдан, деб.
Лекин ўйлаб қарасам йиғининг
«тили» бирдир ҳамма миллатда.
Аччиги келмайди, демак, холанинг
тушунуқсиз сўзларни тинглаб:

Билиб қўй ҳозирдан болам,
меҳрибон одам кўп бизнинг Ватанда!
Ўз-ўзимнинг уйим бўлар, эҳтимол,
эпчилроқ бўларсан мендан,
бўларсан журъатлироқ.
Айира оларсан ўз ҳақингни сен,
Кечирарсан отангни ҳам бемалол.
Ҳар нарсани тушунадиган,
кенг феъллироқ бўлсанг керак,
ижара уйда тугилган болам...

АРЗОН

Бобом ўтиб қартайгач отам
Ўғил берди худога шукур
Дунё кўрди тагин бир одам
Исми унинг бўлади Темур.
Ҳамдлар ўқиб, айтурман сано
Ҳаққа банда, расулга уммат
Билки, шайтон дўкони дунё,
Мардлик фарздор, тантилик суннат.
Ҳар кифтингда фаришта турсин,
Қутул ҳасад асоратидан
Сендан беҳишт бўйи уфурсин,
Закот бергил жасоратингдан.
Умринг берсин, ўсавер дуркун,
Инсу жинсинг тегмасин кўзи.
Кириб борсанг жаннатга бир кун,
«Салом» десин Тангрининг ўзи.

ТЎМАРИС БИЛАН СУҲБАТ

Баҳор ҳавосига ўхшар ҳаётим,
Гул деб тикон босдим,
Кул деганим чўғ.
Кимлардек бўлишга етмас саботим,
Кимлардек бўлишга ҳеч тоқатим йўқ.
Кўзим тўяр қараб сенга, она қиз,
Тоату тақвойинг бўлар мафтун
Пайгамбар айтмаган қизига бежиз,
«Сенга асқотмайман қиёмат кунин».
То тирик эканман, тегмайди шамол.
Ким сенга қасд этса, ишон: у ўлди,
Қарши чиқсин бутун дунё бемалол,
Худони душманам демасанг бўлди.

*Хаётдек мўъжиза, неъматдир ўлим,
Шарпасин туйгандек ҳис этдим ўзим,
Отамга қилганим қилмасин ўғлим,
Онамга қилганим қайтарма, қизим.*

АЙЛАНА

*Гирдобига тортар ўжар саволлар
Асли нега келдим
Кетмайман нечун
Қаёққа борардим кетганда
Не қилиб юрибман
Мен кимман ўзи
ўзи кимман Мен
юрибман Не қилиб
кетганда борардим Қаёққа
нечун Кетмайман
келдим нега Асли
ўжар саволлар тортар Гирдобига.*

ТОБОРА

*Зулматга мойилроқ кўряпман кўзни,
Мой йўқ, шиша хира, пасаяр пилик.
Ёлчимаганидек белбоққа бўзчи,
зор бўлганим — одамгарчилик.
Ҳар кун бир ҳис учар вужуддан, дилдан,
Ҳар тун бир туйғунинг ўчар қораси.
Тобора юракнинг тириклик бирлан
очиқ бўлаётир ораси.*

ЛЕКИН

*Юртим, шудир, йўқ бошқа орзу,
маталингиз қилолмас мулзам:
Ҳар ерда-ку бордир тарозу,
бордир ахир тарозибон ҳам!*

АНГЛАМ

*Бошдан булут арир, кетгай хатарлар
ҳар не камимизни Тангри бут қилгай.
Ким ноумид бўлса, шайтон атарлар,
Урғочи шайтондир ноумид қилган.*

САРОЙ

Қўриқласа арзир бу жойни итлар,
Итдан-да жонсарак соқчилар керак.
Мудом анқиб турар галати ҳидлар,
Сал узоқ қарашга дов бермас юрак.

Ҳаттоки қарға ҳам қурмайди ватан,
Уни обод этар турфа солиқлар.
Фаришта қочгандай наҳс босган ердан,
Яқин йўламайди мўмин, солиҳлар.

Пора олиб келса кирар тўра ҳам,
Юқдириб чиқар сўнг бундаги кирдан.
Гар фуқаро кирса, қайтари мубҳам,
Чиқса, жазо олиб чиқар бу ердан.

Сепилар адоват, кин уруғлари,
Хиёнат урчийди бу ерда фақат.
Кўз бўяб кун кўрар эл улуғлари,
Ҳаромнинг устида турар салтанат.

Юпун халқ жимгина яшайди, ҳайҳот,
Ёки ич-этини, ё бир-бирин ер.
Асл душманидан кутарда нажот,
Ўзи киролмаган жойни қутлуғ дер.

* * *

Ишончли тоғ куласа, бирга кулар кийик ҳам. Бултур бобом кетдилар, момом кетмоқда бу дам. Билмас эдим оламнинг бу қадар торлигини. Лекин унда шунча кўп хешимиз борлигини. Шаҳарлик амакимга боқсам, кўзларим тинар. Йўқ, у одаммас, жонли, оёқ-қўлли шумхабар. Шундан бери даҳшатга солади мени кўзёш ва фақат ўлим бўлса келадиган қариндош.

Гўдаклик ортда қолмишдир
Ўтибдир чоғи ҳурликлар.
Очилди кўзларим мошдай,
Қилибман қанча кўрликлар.
Замин бўлса агар қалблар,
Қисар шўри кибр келса.
Ўзин ҳолини билмай шод,
Юрибдир қанча шўрликлар.
Дилинг равшан, ҳаромдин пок,
Юрарсан қуш каби енгил

Сани овлашга шай тургай
Кишанлик ҳамда тўртликлар.
Адаштирмоқ эрур осон,
Бу инсофдан эмас асло —
Аталса банда мутелар,
Жасорат бўлса сурликлар.
Кими эркинлик истайдур,
Агар нафсига эрк берса,
Бу озодлик эмасдур, йўқ,
Бунинг чин номи хўрликлар.
Ўзинг кўнглимга солгандин
Бўлак ҳар иш хато бўлди,
Сенга бердим, дедим, аммо
Қилибман дилга зўрликлар.

ЗАРБА

Нафис шарпа
Қаттиқ урилди юзга
Ногоҳ бир жимирлаб
Кетди ич-этим.
Бу ахир ўртадан
Сездирмай бизга
Кўтарилиб кетган
Парданинг чети.

ЙЎЛ

Йил йиқилар йилнинг устига,
Хотиралар типирчилар хит.
Елкам оғир, қақшар устихон,
Юк остида силтанар умид.

Бераймикан тақдиримга тан,
Наҳот бари тугади ёҳу!
Йилдан йилга етаклаб ўтган —
Орзуларим ушалмади-ку!

Сергак қадам ташлайман, ахир,
Юрар йўлим — қалин тиканзор.
Бениҳоят узундир умр,
Биттагина оқ кўйлагим бор.

Юксакларга чўзибман қўлни,
Омон етай унга ишқилиб.
Танладим сал оғирроқ йўлни,
Сал енгилроқ жон берайин деб.

Қадам босиш тобора қийин,
Умр кифтда. Қақшар устихон.
Олга қараб юрганым сайин
Йил йиқилар йилнинг устига.

ИЗОҲ

Ердан чиққаным йўқ,
Сирдошим — само.
Тўхтасам —
Хув тоғлар айлар маломат.
Ариқман,
Дарёга етмагунча то
Бағрим сув
Кўзёшим сел бўлур фақат.

ЧЎЛПОН

Азиз отам, қўлимдаги гулларни
Мотам гули бўлғонини билмайсан,
Шодлик гули кўпдан бери сўлғонин
Ер остида пок руҳинг-ла сезмайсан.

Чўлпон

Сўрасанг, дўстлари сотмаган чиқар,
Марҳум гувоҳликка ўтолмайди ҳеч.
Уни кўрган, уни кўролмаганлар,
Таънасин мўлжалга отолмайди ҳеч.

Қайтмайди ўтган кун, жонсиздир қогоз,
Деворнинг қулоғи йўқдир, гап илмас.
Фишлар ҳам чурқ этиб чиқармас овоз,
Кишан шақирлашдан бошқани билмас.

Наҳот мўъжизаси битмиш ҳаётнинг,
Наҳотки бир умр ўтарман ўксиб?
Соғиниб умримда кўрмаган зотни,
Захга босган сайин куяди кўксим.

Уни мен йўқ қилдим, демайди замон,
Уни мен янчидим, демас сиёсат,
Уни мен чорладим, деб айтар осмон,
Уни мен чақирдим, дейди ер фақат.

ИЗОҲ ШАРТ ЭМАС

*Бугун гамгин ташлашар назар,
Хол сўрашар астагина ё –
Дўппи ёхуд чопон кийсанг гар
Бирдай ёнмас экан ҳўл-қуруқ ўтин.*

*Эҳтимол қўшилар кулишар пинҳон,
Янгилайин десам – иложим йўқдир:
Қумғонда чой қайнар, осилган қозон,
Ўчоқда ўт ёниб турибди, ахир.*

АФСУС

*Юкларим кўп экан, бекор жилибман,
Дайди шамол янглиг бекор елибман.
Сотиш, сотилишдан осони йўқдир,
Доғули бу тўпга бекор келибман.
Ўқим кўп, ёвларим чекинмай буткул
Милтигимни миҳга бекор илибман.
Ётлар зугумидан қон бўлиб бағрим,
Яқинлар кўнглини бекор тилибман.
Кераксиз сирлардан воқифлигим бор,
Во дариг, буларни бекор билибман,
Эл эмас, ўзимдан норизо бўлдим,
Ҳар неки қилибман, бекор қилибман.*

УЙҚУМ ҚОЧГАН КЕЧАДА

*Ой чўчиб тисланар ортга ногаҳон,
Терак бош чайқади, гижирлар оғир.
Кули титкиланган ўчоқдир осмон,
Япроқлар шивирлар, титрашар дир-дир.
Пишқирар, кишинашар нотинч тулпорлар,
Занжир шарақлайди, кимдир кулади.
Пичоқ қайраёттир ёвуз хунхорлар,
Бошлаб бош кўтарган хароб бўлади.
Йигитлар ухлашар, келинлар бедор,
Бешиклар қаттиқроқ дуккиллай бошлар.
Боболар кексарган, момолар бемор,
Оналар чаккаси лўққиллай бошлар.
Бу қайси замондир, бу қайси макон,
Нечун ҳеч тинмасдан тушга кирмоқда:
Ўв, мана, қайсидир номард бу замон
Ёвга дарвозани очиб бермоқда.*

Улуглар май билан бўлсалар машгул,
Тош қотса заҳматдан ҳориган деҳқон.
Гўдаклар кўп бўлса, йигит-қизлар қул,
Устига эшикбон сотилса ёмон!
Сўнгра ётилмади сира ҳам ёҳу,
Ёмон қарғиш тегди шу кундан гўё,
Юртимда қадимий шаҳарлар кўп-у,
Бирон дарвозаси қолмаган аммо.
Кетмас кўз ўнгимдан. Туришар маҳзун,
Хато қилиб қўйган ота-боболар.
Қарайман — ҳар уйда ўсмоқда бугун
Қоши чимирилган ёвқур болалар.
Суюнмам мозийга гарчанд тош отиб,
Аммо дўстларимга сўз айтгим келди —
Йигитлар ухламанг бундай тош қотиб,
Одамлар ўлгудек ишланг энди.
Қалъалар қулаган, минорлар хароб,
Қолмаган дарвоза, девор нишони.
Ютқаздик барини. Биздадир аммо
Қолган шаҳарларни асраш имкони!

ҚЎШИҚ

(халқ йўлида)

Фарғонадан келаман,
келасанми ёр-о, келасанми, ёр?
Сенга ошиқ бўлганлигим
биласанми ёр-о, биласанми, ёр?

Одамлар бор дунёда
гоятда, маккор-ей, догули, айёр —
Соянгни ҳам чоҳ кавлаб,
кўймоққа тайёр-ей, кўймоққа тайёр.

Бир бошга бир ўлимни
бўйинга олдик-а, бўйинга олдик,
Ким бевафо бўлса уни
худого солдик-а, худого солдик.

Сувнинг тиниги туриб,
ичди лойини-ё, ичди лойини.
Эсон бўлсак кўрамиз
унинг ҳолини-ё, унинг ҳолини.

Ўтмишининг кўзига қум
сочмак хатодир-ей, сочмак хатодир.
Таскиним шул — якканинг
ёри худодир-ей, ёри худодир!

МУТОЛАА

Не ўтса энди тарих, унга сўзим ўтмайди. Чанқоқ кўзим
ўтмайди — ўқий десам, илож йўқ.

Бўғиламан, димоққа урилади қон ҳиди, қип-қизил товуш-
лардан батанг бўлди қулогим.

Ваъз ўқир менга бир зот ўшал қонли кунлардан —
Бошга қонли қинлардан тўкилганмиш бахт нури.

Суратларни ўқийман, ичаман оҳангларни. Кезиб хароба-
ларни бутлайман яра қалбни. Кемирмасман тоғларни —
юртнинг топталган кўксин, симирмасман дарёни — қуриб
бормоқда бари.

Интиқиб зор кутаман бир кун гувраб тишқирган дарёга
айланишин чулдироқ ирмоқларнинг. Ишим кўп, аммо сира
кўзларимга сурмасман минг табаррук аташсин — қон юқи
бармоқларни.

* * *

Куз. Кўройдин. Жим ўтирибман,
ўти ўчган ўчоқ бошида.
Ўтиргандек бўлурман гўё,
сокин юрагимнинг қошида.

У кунларга қайтгим келади,
жимгина яшашга ҳушим йўқ.
Хаёлимда гулхан ловулар,
кул остида милтирайди чўғ...

МУНОЗАРА

Кўрққанингни ўйлаб бўлурман ҳайрон,
Қанақа устасан, шўрлик сартарош!
Ёрилгудек бўлдинг-а айтгунча
Искандарнинг шохи борлигин.

Э, тавба!
Искандарми ўша?
Шоҳмиди ўзи?
Бормиди аниқ шохи
Айтгин-да, қўйгин, қутул.

Шохи йўқдур мен билган шоҳнинг,
Лекин гирт ҳўкиз.
(Эртақдан ўқирсиз қолганин.)

АНДИША ҚИЛАМАН

Шарт тупуриш қийин —
Юқоридасан.
Шангиллайсан, бўлмас «ўчир» деб —
Мавзу муқаддас.
Ҳайдаш ўнгайсиз.
Дайдир ҳовлимда
Устига китоб ортилган эшак.

ТИЛ

Кеч эди. Излаган одамимиз йўқ,
Бизнинг эса борар жойимиз.
Таваккал деб кирдик уйга,
Хув қадимги мусофирлардек.

«Тиқ-тиқ» қилди эшик.
Мезбон юзи ёришиб кетди —
Маҳбусхона деворин чертиб
«Гаплашганлар» юзига ўхшаб.

Билдим шунда билмаганимни —
Недир ҳижоб, тақво деганин.
Сигмаянман энди ҳеч ерга,
Ўхшайман тўқайда қолганга.

Жаннат бўйи уфурар ундан,
Сўзи йўқ,
Энг бой, гўзал тил.
Чет тилми, она тил бу.

Жаннат бўйи уфурар ундан,
Туйдим фаришталар шартасин.
Қургим келар шундайин суҳбат,
Видолашим келар шу тилда.

СОҲИБА ПОРТРЕТИ

Фаришта бор унинг юзида,
Қарашлар ҳуркак, осуда.
Мен уни ҳаттоки ўзимдан —
Пинҳон тутгим келади жуда.

У оламга ўт қўйиб юрар —
Нафаслари покиза гулхан.
Бу сокин, бу нотинч дунёга
У кеч келган ё эрта келган.

Унга маскан бўлмоқлик учун,
Дунё ҳам покланиши шарт.
Фақатгина имони бутун,
Унга келса бахтли бўлар Бахт.

Кўзлар сокин бир қўшиқ куйлар,
Жимирлашиб кетади танлар:
«Муҳаббатни эрмак деб ўйлар —
Муҳаббатдан тугилмаганлар!»

НЕЪМАТ

Рамазон — машаққат, синовлар оёи,
Ўттиз қоронғу кун, ўттиз ёруғ тун.
Тонглар насиб этди тоза ҳавою
Булбулнинг овозин саҳарлик учун.

Ачиқ сўз чиқмайдир — ёпиқдир оғзим,
Бировга қадалиб тикилмак тамом.
Кўнгил тўқ, руҳ енгил.
Хушбахтман ўзим —
Гул исин ифторлик учун берди шом.

Саҳар вақти юрак йиғлар
Тилаб раҳму шафоатлар.
Дуо мендин, нидо мендин.
Бўлур сендин ижобатлар
Ўзингдан ўзгага кўнгул
Кўнгил қўймакка интилмас,
Риёму, чинму — билмасман
Тилим айтган садоқатлар.

Мени ҳам тинглаюрму деб
Гумонлар ўртаюр, чунким,
Гуноҳдан чарчаган бадбахт
Қилур тинмай тиловатлар.
Босар дарё юзин музлар,
Ўчиргайдур олов сувни,
Ахир мўминнинг изида
Юрар қанча касофатлар.
Отинг айтмоққа қизгансам
Улар тинмай этар такрор.
Дилим оғритди, қақшатди
Бу ёлгонлар, ҳақоратлар.
Муҳаббатсиз, қаноатсиз
Куларку сабру аҳдимдан.
Мени боғлайди қаттиқроқ
Ўзинга бу маломатлар.
Ишончим энди ортиқдур,
Бу орзулар эмас бежиз.
Келиб бир кун сен айтган кун
Қиларсан-ку адолатлар.

ЭҲТИЁТСИЗЛИК

«Мен бахтсизман»,
Деган чин сўзни
Сенга сира айтмоқчимасдим.
Сўнг бор очиб-юмсам-да кўзни,
Бу аҳдимдан қайтмоқчимасдим.
Қараб туриб бузилди кўнгли,
Жиққа ёшга тўлди-ку кўзим.
Қўғирчоғинг бирпасга қўйгил,
Йиғла, менга қўшилиб қизим
Бирдан чўчиб тушаман шунда,
Қотганимча қоладирман тек.
Рамазонда ухлаб пешинда,
Тушида оғиз очиб қўйгандек!

АРМОН

Китоб ўқиса-да,
Кино кўрса-да,
«Чиройли» сўзлашни билмади энам,
Гап очилса —
Уруш ва укасидан,
Бир-икки ойча кулмади энам.
Сўрабман:
«Амаким жўнаган пайти
Қандоқ қасам ичган,
Қандоқ сўз айтган»
— Ҳеч нарса демаган.
Фақат фашистни —
Бир ёмон сўккану...
Қизариб кетган.
Жим қолаверибман қараб ортидан,
Дийдорига тўйсам, бўлар экан-ку
Илк бора уятли сўкинганидан —
Юзимга боқолмай кетган эди у...

* * *

Димогимга зулматнинг бадбўй ҳидин уфуриб, тун бости-
риб келмоқда, ҳали кун ботмай туриб.

Ловуллаган қуёшни кир булут ютиб кетди. Нур бўғиб
оламнинг кўзини юмиб кетди.

Оқшом — қизча, ашула айтаётган эди шўх, тун — бу
инжиқ кампирдир, сўкди: «Бас қил, тобим йўқ».

Кўксига чўққи ботган бағри қон қуёшимни хандон кулдир-
моқ учун тикиб қўйдим бошимни.

Дўстим, бахт бўлур фақат бурчимизни оқламоқ — бу-
лут туфлаб ташлаган қуёшни ардоқламоқ.

* * *

Бир йўл кўринур — ул жуда тордир,
Унда ўзинг-ла олишмоқ бордир.
Нафсин енгмаган бир умр хордур,
Шу йўлга кирсам — иллатим бўлмас.

Кулсан, деса ўз юртимда биров.
Сўқарман тилга солсада гаров,
Қалбимни босиб ололмайдн ёв,
Кўксимни керсам — зийнатим бўлмас.

Бегона ўтлар еримда ўсса,
Гулмас, тиканлар йўлимни тўсса,
Асл дўстсан деб ёв қўлим қисса,
Юз минг дам урсам — миллатим бўлмас.

Согиндим, десам — балки ёлгондур,
Битта чиним бор — қалб тўла қондур,
Саркашлигим йўқ — бу иссиқ жондур,
Олса-да берсам — миннатим бўлмас.

ТИЛАК

Шеър — бало, ишқ — бало, сўз — бало
Фақат бало кўриб яшайлик
Шеър — армон, ишқ — армон, сўз — армон,
Дунёдан армонсиз кетмайлик
Саодат, садоқат — гулхандир,
Биз мангу ёнайлик гулханда,
Уй — Ватан, куй — Ватан, ўй — Ватан,
Орзуга етайлик Ватанда...

ТАВСИФ

Яшин урган чинордек
Юрак Анвар Обиджон
Сочи бевақт оқарган
Гўдак Анвар Обиджон
Билмас, лекин бу юртга
Керак Анвар Обиджон
Ботир эл келуридан
Дарак Анвар Обиджон
Аммо қайтиб тугилмас
Бўлак Анвар Обиджон.

ТАРБИЯ

*Чидасангиз гап шу, Темурбек ўғлим,
Эгам бериб турса ажалга омон.
Довюррак фарзанддир тилаб олганим,
Келмайсиз кўчадан йиглаб ҳеч қачон.
Мендан кўмак эмас, йўл-йўриқ сўранг,
Бор билимим сизга, давлатим сизга.
Жон болам кўникким келмайди сира,
Ҳозирдан енгилиб қайтишингизга.*

ҚАНОТЛАРИМ

Кўзгинамнинг оқи — Тўмарис,
Темур — кўзимнинг кораси.

*Бири ёвим қирар, бириси қарғар,
Униси лочиним, буниси гулим.
У мағрур боқса, бу жовдираб қарар,
У бирла умр хуш, бу бирла ўлим.*

Ёлғиз Оллоҳ эрур қодир, билгичим,
Мудом сидқу тавфиқ тиларим шундан,
Удир тобуткашим, будир йиғичим,
Ундан умид қилиб, қўрқарман бундан.

ЗАВОЛ

(Набижон Боқийга)

1

Аждарҳодек айри тилин чўзиб
Лангиллаган олов келар бостириб:
Майсалар, гиёҳлар жувонмарг,
Фунчамас, эртанги гул ўлди.
Тўйхона йиқилди, қулади масжид —
Устун бўладиган ниҳол йўқ энди.
Қочмади, тик туриб жон берди бари.
Чурқ этишмас ортиқ
сўзла лаб жуфтлаган куртаклар.
Қонга ботса инграб новдалар,
«Нега вишиллайсан?!» деб
Олов баттар қутурар.
Не синоат — шу талотумда
ҳиди анқир исирикнинг:
Кимдир ҳансираган, қонсираган
оловга кўз тегмасин деяр.
Энди қуюқлашар тепамизда булут —
Ўрламоқда қанча дуд кўкка.
Серёгин келади кўклам,
Нафас қисар, санчар юрак,
қақшатар оёқ-қўлни
намгарчилик, зах.
Юпатар мункиллаган мақол:
«Ўрмонга ўт кетса,
Хўлу қуруқ баробар ёнар».

2

Кўрмасман-ку, кўриб турибман,
Биламан-ку, қайдан чиқди ўт.
Асраганга қуруқлар ўз жонин,
Қуёш нурун ер тафтин
ҳайф кўриб пастдагиларга.

Кўриб қолгач қуригандан сўнг
яшилланган, яшнаганларни
асаблари чирсиллаб кетган
ичлари куйганидан ёнишган.
Бу донолар ҳикмати эмас,
тандирда ёнолмаган,
бешиқликка ярамаган,
бир мўминга тобут бўлолмаган
қуруқ шоҳлар бошлаган фитна.
Қора ишни оқламоқ бўлиб
матал тўқиган
ҳатто халқ бўлса ҳам ишонмасман ҳеч.
Олис-олислардан бурқсиган тутун
ачиштирар димовим ҳануз.
Тўйганлар, куйганларни кўмган
култепа устида кўтармоқда бош
илдизи мустаҳкам дарахтлар.

Нашрга тайёрловчи
Хулқар Ҳамроева

ИЛҲОМ ҲАСАН

(1958—1991)

Хотирага айланиб қолди...

У Хотира куни Бухорога келган — мархум аждодлари, хеш-ёрлари руhini йўқламоқ ниятида эди.

Шу куни кўп қатори қабристонга борди, мангу масканда ором олиб ётган азизлар ёдини зиёрат этди. Уларнинг ҳақларига бағишланган тиловатларга сомеъ бўлиб кулоқ тутди...

Эртаси эса Самарқандга — унга таълим берган, вафодор ёр ато этган, суюкли фарзанд, фозил бир зиёлига айлантириб, бағрига босган Ватанига қайтар экан, машъум фалокат...

У ёғини сўзлашга тил ҳам ожиз, қалам ҳам.

Илҳом Ҳасаннинг номи, уни таниган-билган неки одам бор, барчасининг юрагида армон бўлиб қолиши шубҳасиз. У кўҳна Шофирконда, ҳазрати Айний ва файласуф аллома Иброҳим Мўмин юртларида, нурли-зиёли бир муҳитда дунёга келган эди. Тарихимиз, ғуруримиз тимсоли Самарқанддек шаҳри азимда заҳмат чекиб камтарона камол топиб келмоқда эди.

Биз Илҳомжоннинг ёру дўстлари, унинг ёшгина боши билан фавқулудда жиддиятига, андишасига, ақлзаковатига, илмий-бадий салоҳиятига ҳамиша ҳайрон қолар эдик. Юрагимиз тўлиқиб ҳавас қилар эдик. У йигирма беш ёшида Асқад Мухтордек улкан адиб ижодининг таҳлилига бағишлаб салмоқли тадқиқот яратган, фан номзоди даражасига эришган эди. Унинг фикрга, ҳиссиётга бой адабий-танқидий мақолалари ўзига хос нуқтаи назари билан ажралиб турарди. Илҳомжон адабиёт дарди билан яшарди. Нурли қаламидан тўкилган соф, содда, самимий сатрлар гоҳ қисса бўлиб, гоҳ хикоя бўлиб китобхон қалбига йўл изларди. Жумҳурият нашриётларида Илҳом Ҳасаннинг илк машқлари жамланган тўпламлар, таржима китоблари нашрга тайёрланаётган эди. Минг афсусларким, бу китоблар қувончи унга насиб этмади.

У доимо шошиб-шошилиб юрарди. Гоҳ дўстлари даврасига шошиларди, ундан оиласига — чуғурчүкдек уч фарзанди хузурига, гоҳ ота маконига, гоҳ кадрдон даргоҳи — Самарқанд дорилфунунидаги сирдош, маслакдош талабалари сари ошиқиб турарди.

Илҳом Ҳасан қисқа умри мобайнида мудом яхшиликлар, янгиликларга, эзгу ишларга шошиб-талпиниб яшади. Беғубор, серзавқ юрагида ўй-ниятлари, адабий орзулари, инсоний ҳаваслари мўл эди унинг. Не қилайликки, бевафо фалакнинг ҳукми шундоқ бўлиб чиқди...

Дўстимиз, укамиз, биродаримиз — яхши инсон, покиза қалам соҳиби Илҳом Ҳасан Хотира кунида бизнинг барчамиз учун аламли, армонли хотирага айланиб қолди... Ва айни пайтда унинг мулойим, меҳнаткаш сиймоси биз учун одамийлик, меҳр-оқибат, камтарлик ва хоксорлик ибрати бўлиб қолди.

Азиз китобхон дўст, яратганнинг иродаси шундоқ экан, бевақт фано топган биродаримиз ҳаққи-ҳурматларига кўзда ёш билан дуо қилиб, ягона тилак айтишгина қўлимиздан келади: «Худо раҳмат қилсин...»

Хайриддин Султонов

Ён дафтарда қолган қатралар

ҲАЙРАТ

Аҳли фузало узоқ мозийни тарвуздек икки паллага ажратди: мана бу — Она, буниси эса Ота ҳукмронлиги даври...

Ота ҳукмронлиги... Ажабо, Она муҳаббати, меҳру меҳнат ҳукмрон бўлмаган, яратганнинг ғазабига учраган қандоқ қора, бадбахт давр у?.. Тасаввуримга сиғдирилмайман...

НОН ҲИДИ

Айтишларича, тишим ниш уриб юра бошлаганимдан сўнггина тилга кирган эканман...

Уйғонсам, ташқарида ётибман. Ҳаво бирам майин, бирам майин. Осмон чексиз, зангори. Айвон бўғотида бир гала чумчуқ менга қараб чуғурлайди. Ошхонадан гўнғир-гўнғир товуш эшитилади. Онам нон ёпмоқдалар. Тандирда чарсиллаб ўт ёнади. Кузатиб ётибман. Онам рапидага пешланган хамирни қўйиб, тандирга ёпиштирдилар. Сал ўтмай ҳовлимиз шундай ёқимли ҳидга тўлдики... Эҳ, қандай ширин, қандай хушбўй!..

Теримга сиғмай қувонганимдан жажжи панжаларимни ёйиб, ошхонага талпинганча «Ан-на» деб юбордим...

Ўшандан буён ҳар сафар «Она» деганимда, хамирни сутга қорилиб ёпилган ўша нон ҳидини туйгандек бўлман. Ёки аксинча...

КЕТМОН

Бетоб ётган Рихси хола ўғлидан хат олди: «Онажон, кетмонимни соғиндим... Кеча тинч ўтди. Автоматимни

кучоқлаганча мизғиган эканман, туш кўрибман. Қўлимда кетмон, кетмоним... Ер ағдараётган эмишман... Кетмоним ҳозир қаерда, занг босмаганми?»

Рихси хола эрталаб далага чиқди. Елкасида ўғлининг ярим пудча келадиган кетмони.

Даладан кеч қайтди. Ҳориб қайтди. Жинчироқ шуъласида ўғлининг хатини ҳижжалаб қайта ўқиди: «Кетмоним-ҳозир қаерда, занг босмаганми?» Эрталаб елкасида кетмон, яна далага чиқди. Эртасига, индинига ҳам...

Ўғлининг турнақатор хатлари узилди бу орада. Анчадан сўнг бир парча кўк қоғоз келди. Зилдай кетмон баттар оғирлашди...

Уруш тугади бир кун...

Тарози палласича келадиган кетмон сопиғача ейилган эди ўша кун...

Рихси холани чиқаришди ўша кун...

Кимсасиз ҳовлида кетмону кўзёши ва армондан саргайган учбурчак хат қолди: «Кетмоним ҳозир қаерда, занг босмаганми?»

Тирик жон бор ҳовлида кетмонни занг босмайди...

УЗР

Кўзим тушди-ю, қотиб қолдим: сочингизга мунча оқ қачон тушиб улгурди, Онажон?

Сўрадиму ўзим хижолат чекдим. Ахир, биламан-ку, қачон улгурганини... Бири, тунлари уйқунгизни ўғирлаганимда. Бири, кўчадан илк бор бурним қонаб қайтганимда. Бири, мактабга бормаёй, уззукун тўп тепганимда... Ўйлаб қарасам, барини ўзим туширган эканман.

Узр, Онажон, ўтган шўхликларим учун узр!..

Аммо хали тушиб улгурмаган оқлар учун қандоқ узр сўрай, Онажон?..

ТУПРОҚ

Табаррук ёшли Онахонни сўнги манзилгача кузатдик.

Мурти сабза урган йигитча чопони барига қабр тупроғидан солиб, одамларни оралади. Ҳамма бир ҳовучдан тупроқ олди.

Олдиму кўлимни мушт қилиб туғишга қурбим етмади. Кафтимдаги кўпчиган тупроқ титради... титради...

Тупроқки шунча титрагач, одам боласи қандоқ чида-син бу жудоликка!

Кўзларимдан ёш думалади...

АБАДИЙЛИК

Болалигимда дунё кўзимга бошқача кўринарди: сувлар фақат тип-тиниқ, осмон жуда-жуда узоқ, далалар нуқул кўм-кўк, одамлар баланд-баланд, алақандай сирли...

Буларнинг нисбийлигини кейинча англадим. Фақат шу болалик тушунчам абадул-абад қолди:

— Она ҳамма-ҳаммадан улуг, кучли...

ҚАРЗ

Тарихнинг янги даврга тўлғоғи бошланган эди...

Тирноққа зор ойдай келинчак қишлоқда уйма-уй юриб, қуроқ йиғди. Кўп ўтмай кўчқордай ўғил кўрди, она бўлди. Боласига қуроқлардан тикилган чакмончани кийдириб, уни камалакранг гулдастага айлантирди...

Қуроқ бола (уни ҳамма шундай атарди) ой эмас, кун эмас, соат сайин улғаярди. Айни қирчиллама йигитлик ёшига етди.

Хаста тарихнинг оҳ-воҳи оламини тутган эди...

Қуроқ бола ҳаёт дея жангга кетди. Кетди-ю... қайтмади. Кекса тарихга шифо топди-ю... йигит ёшида мангу қотди. Қуроқ берганлардан қарзини узди-ю... бир умрга қарздор қилиб кетди уларни...

Она кўп кутди. Зор-зор кутди. Қуроқ бола қайтмади...

Бола эдим. Она ўз йиртишини ўзи тарқатиб юрибди, деган гап ёйилди қишлоқда. У уйма-уй юриб, ўғлидан қолган ягона нишона — чакмончани қуроқ-қуроқларга бўлиб, оналарга тутарди:

— Олинг, ўғлингиз чакмончасига тумордай тикиб қўйинг...

Олдинда ҳали тарихнинг не-не тўлғоқлари, дардлари бор...

ПРОМЕТЕЙ ОЛОВИ

Олам бир чимдим нур тафтига интизор эди...

— Одамлар, мен сизга Олов олиб келдим, уни авайланг!

Прометейнинг қалб хайқириғи зиёга тўлган оламши титратиб юборди. Сўнг... сўнг Прометей занжирбанд этилди. Қора қузғунлар унинг юрагини чўқиб-чўқиб олиб кетдилар. Оловдек иссиқ қонини оқизиб-оқизиб олиб кетдилар. У олиб келган Оловни оғир қанотлари билан ёпиб, сўндиришга уриндилар... Аммо уни сўндириб бўлмади, чунки у ҳар бир Одам қалбида лов-лов ёнарди.

Тенгсиз ёв қаршисида спитаменлар бошини баланд кўтарган ўша Олов.

Муқанналарни асрлар тўфонидан омон олиб ўтган ўша Олов.

Синолар қалбида «Ватан соғинчи» аталмиш илинжга айланган ўша Олов.

Машрабларнинг жажжи юрагида «улуғ» тангрига қарши қаҳқаҳа уйғотган ўша Олов.

Ҳа, у Одамга ўзлигини танитди, уни юксакларга кўтарди. Юксалган Одам Прометей кўқдан олиб тушган буюк Оловни қалбида авайлаб-авайлаб, Юрий сиймосида кўкка қайта олиб чиқди!..

Ҳа, у олиб чиқди!

Аммо юрагимни бир дард тилиб кетди шу он.

Мен одамлар бир-бирларининг иссиқ гўшаларига ўт кўйганида, Освенцим дудбуронларидан кўнғир-қорамтир тутун вазмин кўтарилганида, Хатин тупроғи қип-қизил чўкка айланганида, ўша Олов ловуллашини тан олмай дейман.

Мен падаркуш Абдулатиф кўзлари лаҳзалик қувончдан чарақлаганида, жасур Бруно вужуди бир сиқим кулга айланганида, муқаддас китоблар ёнганида, ўша Олов гувиллаганини эсламай дейман.

Мен...

Мен Прометей занжирбанд этилган чўққидан туриб оламга у каби хайқирмоқчиман:

— Одамлар, Олов — муқаддас! Уни қора ниятларга ёлламанг! Қалбингизда, тегрангизда фақат Прометей Олови — эзгулик Оловигина гурилласин, Одамлар!

СИРЛИ САЙЁРА

Чарос кўзларинг — икки паллага бўлинган сайёра.

Хали ҳеч ким туймаган, кўрмаган, эшитмаган сайёра.

Унинг худосию бандаси ҳам, кўкламию хазонрезгиси ҳам, офтобию мохтоби ҳам, Баҳрул Муҳитию Саҳрои Кабири ҳам — мен, ёлғиз менман!

Фақат...

Фақат кўзларингни узма, мендан, эй санам!

ДАҲШАТ

У севиб қолди. Юраги севинчга лиммо-лим, тинмай куларди. Кўзлари ёшлангунча куларди. Дунёча севинчини дунё билан баҳам кўрарди.

Унга хўмрайиб қарашарди.

— Мунча юраги очиқ бўлмаса. Мунча енгилтак бўлмаса. Ахир даҳшат-ку бу!

У адашганини сезди. Юраги қайғу алангасида жиз-жиз куяр, ёши сел бўлиб кўзларидан қуйиларди. Дунё ғамлари жам бўлиб фақат унинг юрагига тўкиларди.

Ундан кулишарди.

— Мунча қовоғини уймаса. Юрагинг орқага тортиб кетадия. Ахир даҳшат-ку бу!

Унинг юраги тош қотди. У чинакамига на кула олар, на йиғлай оларди. Кўз ёшлари ҳам қуриди.

Унга бепарво қарашарди.

— Одам бўлди-я, хайрият... Мана бу бошқа гап!

Бир дунё даҳшати эндигина бошланганини ҳали ҳеч ким билмасди.

МУҲАББАТ ВА ҚАЛБ

Муҳаббат гўдак эди. Қалб бешик бўлди унга.

Муҳаббат хасталанди. Юпун ва куйик тўшаги қалб эди унинг.

Муҳаббат кўз юмди. Қалб тобут бўлди унга.

Муҳаббат юзига тупроқ тортилди. Қалб сағанага айланиб қолди...

ҲАДИК

Қай кун сени юрагимга кўчирган эдим. Энди билсам, сени эмас, бир тутам оловни кўчирган эканман. Қуни битган Қакнус қушидек вужудим бир ўт оғушида бугун. Нолимайман, лекин қалбимдаги хазина — сен ҳам куйиб кулга айланмасайдинг...

Қўрқаман, жуда қўрқаман...

ИШОНЧ

Гар ёнингдан кўрмай ўтсаму улар «суйганинг — мағрур» дейишса, йўқ, ишонма, бу — мен эмасман...

Гар ортимдан жавдираб боққанингда, бир қиё боқсаму улар «суйганинг — беқалб» дейишса, йўқ, ишонма, бу — мен эмасман...

Гар дилбар кўзларингда шабнамдек ёш кўриб, йироқлардан елиб келсаму улар жим-м қолишса, ишон, бу — менман!

ОТАШДОН

Кимлар кўзига қувонч, кимлар дилига илинж, кимлар белига қувват бўлгансан, билмадим. Ҳарқалай, томиримда гупураётган қоннинг аллақайси зарралари сендан оташ олганига, ишончим комил. Бир пайтлар кўксинг лахча чўғ эди, ўзгаларни иситардинг. Бугун эса ҳув ерининг тубида, қудуққа тушиб кетган болақай каби совуқда дир-дир титраб, жиндаккина илиқликка зорсан. Қалб ўтимни тутантириқ қилиб, ўтин бўлиб бағрингда ёнсам, исирмикансан...

Аждодлар ўчириб қўйган оловни қайта алангалатмоқ учун неча-неча авлодлар ёнмоғи керак, унутма, ўғлим!

ТОК

Этагингда, ҳов ана, биров ҳафсала билан кўмиб кетган токка ўхшайсан, Афросиёб. Қават-қават кўмилган токсан... Баҳор маҳтал сенга, бошингни кўтар...

Кипригим-ла тозалайин сени гардлардан, нафасимла олиб чиқай сени ёруққа. Агар киприklarим чирт-чирт узилса, нафасим ҳам бевақт қирқилса, унда, розиман, серҳосил бир ток бутоғи каби ўз бағрингга ол.

Биргаликда кутармиз фарзандларнинг ўлчашилини...

ОЛТИН

Кўксимни ёлғиз олтин учунгина чўқилаяпти, деб ўйлама сен.

Олтин остида занглаб ётган тарихимни излаяпман мен.

Олтин бошдан учирган ақлу хушларни, олтин ўйиб оқизган кўзларни, олтин қирқиб ташлаган тилларни, олтин кишанли қўл-оёқларни излаяпман мен.

Танингни шу сариқ балодан халос этсам, қаддингни қайта ростлармикансан, Афросиёб?..

ШУКРОНА

Қадамларни авайлаб бос бунда, маликам, кўли, кўзи очиқ кетган шаҳзодалар оёқ остингда.

Шивирлама, муҳаббатдан роз айлама бунда, маликам, кўхна савдо йўлида хоки туроблар оёқ остингда.

Эшитяпсанми, аллакимлар сирли шивирлаяпти... Қанчалар нотаниш шева — боболарим бой берган Ватан... Қанчалар бегона биз улар учун... юр, кетайлик, бундан, маликам...

Тўхта, ана, таниш садо — бўса саси... сўнг чақалоқнинг «инга»си келди.

Гўдаklarимиз ўз бобокалонларига ўхшар, маликам!

Кўзларимда шукрона ёшлар...

Илхом Хасан

АБДУЛЛА ТУРДИЕВ

(1945—2000)

Қалб хайқириги...

Баъзи одамлар ўт-олов бўлиб ёниб юришади. Уларнинг ҳаётини чакмоққа қиёс қилиш мумкин. Аллоҳ инъом этган қисқа умрни чакмоқ каби ёритиб яшаб ўтадилар. Айниқса, шоирларнинг юрагида ўрлаган аланга тафти юксак бўлса, руҳиятидаги ёрқинлик осмонларни ёритиб ўтса, билингки бундай ижодкорлар чин маънода мазмунли ҳаёт кечирадилар.

Содда ва самимий, дилкаш инсон Абдулла Турдиев ҳам ўз қалбининг хайқириқларига эрк берган истеъдод-

ли журналист, талантли шоир эди. Унинг беғубор нигоҳида, қишлоқ одамларига хос бўлган жайдари муомала-сида ҳам ана шундай ҳайқирикни пайқаш қийин эмасди. Хоксор, дилқаш Абдулла ака шиддат билан оқаетган сойга ўхшарди. «Қишлоқ ҳаёти» газетаси саҳифаларида чоп этилган мақолаларида мустақил юрт қишлоқларида яшаётган ватандошларимизнинг қувончлари, ташвиш ва муаммолари, орзу-умидлари ёниқ эҳтирос билан қаламга олинар, шеърларидаги ҳайқирик, соддалик, юракдан оти-либ чиққан тугёнлар шиддати ўқувчининг қалбига йўл топар, уларни мафтун этар эди.

Абдулла ака ҳеч қачон шон-шухратга интилмади ва шундай илинжда ҳеч кимга хушомад қилмади. У ҳамма-га бирдай: каттага ука, кичикка ака, дўстларга садоқат-ли, ниҳоятда беғубор инсон эди.

Ҳар бир инсоннинг ўзлигини унинг ташқи кўрини-ши, жуссаси эмас, балки юрагининг кенглиги, беғубор-лиги белгилаб беради, дейиш мумкин. Абдулла Турдиев йиллар давомида ёзган шеърларини саралаб, китоб чи-қаришга ҳам шошилмади. Бу нарсани у муҳим деб бил-мас эди, муҳими фақат қалб ҳайқириғини қоғозга ту-ширарди. Кундалик нашрларда эса шоирнинг тафти баланд, ҳаяжонли ва ҳақиқатни тараннум этувчи шеър-лари мунтазам чоп этилиб турарди. Бу шеърлар ўзбек шеърляти бўстонида гул бўлиб очилган ҳар бир шоир-нинг ўз йўли, айтар сўзи борлигининг ёрқин тимсоли эди. Абдулла Турдиев шеърлятимизда ўзининг жаранг-дор овози, қатъиятли қарашига эга шоирлар сирасига кирарди.

Айниқса, у киши истиқлол йилларида овозини ба-ралла қўйиб қўйлади. Унинг шеърларида озодлик ва миллат шаънини улуғлаш туйғуси юксалиб, ватанпар-варлик ғояси бор бўй-басти билан намоён бўлди. Ўтган-ларнинг руҳлари шод, охиратлари обод бўлсин.

Ўткир Раҳмат,
шоир

«Соғинчлари сизмади қучоққа»

Абдулла Турдиевнинг тўғри сўзлиги, дангаллиги, дўстларига содиқлиги, ҳалол ва меҳнаткашлиги, илоҳий илҳом парилари билан диллаша олишлиги Муҳаммад Юсуфга ўхшаб кетарди. Ҳар иккиси ҳам қорачадан келган, «қора» деса орият қилмай фахрлана биладиган кенг юрак соҳиби эди. Ҳар иккиси ҳам мол-давлат, шон-шуҳрат ортидан қувмади. Орамизда ҳали-хануз ҳар қадамда учраб турадиган айрим шоирларга ўхшаб, ёлгон ва омонат мактовларга учмади. Улар маънавиятсиз инсонларни ёқтирмасди, ёқтирмаганини яшириб ҳам ўтирмасди.

Абдулла акага Оллоҳ ҳақиқатни беминнат ҳимоя қила оладиган қобилият ато қилганди. Бугун мен уни устозларимдан бири эди дея оламан. Салкам ўн йил «Қишлоқ ҳаёти» газетасида ёнма-ён хонада ўтириб ижод қилгандик. Унда кўп ҳавас қилса арзийдиган фазилатлар бор эди.

Самарқанднинг Иштихонига тез-тез бориб турса-да у онасини, она қишлоғини жуда тез соғиниб қоларди. Ҳар гал Самарқандга бориб келса ўн-ўн беш кун қушдай енгил учиб юрарди. Хурсандлигини яширолмай қоларди. Жуда ҳам сахийқалб инсон эди. Ҳар гал Зарбанд қишлоғидан бир-икки килограмм майиз олиб келиб, ўнлаб ҳамкасбларига бир сиқим-бир сиқимдан тарқатиб чиқарди. Қўли юпқа бўлса ҳам, борини муҳтождардан аямасди.

Тириклигида бирорта китоби чикмаган бўлса ҳам, бутун Ўзбекистон танийдиган шоир эди. Жони дили билан она юртим дея олган, камтарин ва ҳақпарвар шоир Абдулла Турдиев олтмишга кирганимда катта тўй қиламан, эллик ёшимда қўлимда йўқлик қилиб қолди, деб умид билан кўп гапирарди. Тақдир шу экан, келганлар кетаркан. У ҳаёт бўлганида 2005 йили олтмишга кирарди... Ҳа, Абдулла акани тез-тез эслаб юрадиганлар жуда кўп. Демак у барҳаёт, бизнинг дилимизда, ширин хотираларимизда яшаётир...

Дилмурод Қирғизбоев

Ҳайқириққа ярашган шоир

Шоирлар икки тоифа бўлади: бири чапдастлик билан туйғуларини шеърга йўғира олади, тўй, байрам, сана ва ҳатто оддий кундалик мавзулар ҳам уларнинг қаламидан сайқалланиб осонгина шеърга айланиб кетаверади. Бошқа бир тоифа эса қадалиб келган туйғуларни ҳам қоғозга муҳрлолмасдан елга учириб қўяди. Абдулла Турдиев ижодда ана шундай эпчил ва чапдаст эди. Шеърсиз, тайёргарликсиз юрмасди, давраларда бағишлов шеърларини гуриллатиб ўқирди, одамларнинг кўнглини кўтариб тавозе кўрсатарди.

Умар Хайёмнинг мана бу нур сочиб турган сатрларини Абдулла аканинг оғзидан кўп қайта эшитганим бор.

*Муҳтожлик кўйида кўнглини овла,
Юракка яқину, маъқулни овла,
Бир дилча турмас юз лойхона Каъба
Каъбада нима бор, бир дилни овла...*

Бу даъватнинг бир улуши ҳар қачон ҳам шоирнинг ўзиники эди, ови ҳам, дови ҳам кўнғил эди унинг...

Тоғлик одамларнинг юраги барибир каттарок бўлади. Шоир оғамнинг дўлвор ва танти юрагида катта ва гулдуросли овозлар, оҳанглар яшарди назаримда. Хонадонларга шеърдан, шукуҳдан сурон солиб кириб борар, қишлоқларда ва кадрдонлари даврасида ҳайқириқдай кезинарди.

Хайқириқ сўзига ярашарди у. Ҳар бир кишининг ўзига ярашиқли либоси-ю қиёси бўлгани сингари бу сўз унинг тараддудига-ю зангор шеъриятига мундарижа каби эди. Шоирнинг кўп вақти қишлоқда — Оқтов этақларида кечган.

*Йўлим, дўстлар, қишлоққа бу кун,
Унда ранглар гўзал ва мовий.
Унда хаёл чексиз — самовий —
Йўлим, дўстлар, қишлоққа бу кун.*

*Унда сўнмас тандирлар тафти,
Ўчоқлар ҳам оташ — саратон.
Омборларга оқар сара дон —
Унда сўнмас тандирлар тафти.*

*Согинчлари сигмай қучоққа —
Бир мунис қалб йўлимга муштоқ.
Онам кутар тоқатлари тоқ —
Согинчлари сигмай қучоққа...*

Бугун ўчоғида саратон яшовчи ана шу қишлоқ — маҳалласи Абдулла Турдиев номи билан аталади.

Муҳаббат Тўхташева

«От изини той босади»

Авваламбор Оллоҳ раҳмат қилган бўлсин, марҳум отамни хотирлар эканман, минглаб инсонлар орасида камдан-кам учрайдиган олижаноб инсон эдилар. Ўнлаб шогирдларнинг устози, «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими», бир-биридан маънодор сўзлар соҳиби ва шунингдек, шеърят устаси эдилар.

Марҳум отам ўз ҳаётлари йўлида кўрган-кечирганларини, тўғрилиқни, ҳалолликни биз — фарзандларига насихатнамо ва шеърӣ қилиб:

«Меҳнат билан ҳалол ризқинг нақддир, болам»
деган ўғитларини уқтирган эдилар.

Отам раҳматлик сермазмун ҳаёт кечирдилар деб ўйлайман. Кўча-кўйда, ишга кетаётганларида ёшу қари, таниш-билишлар билан шеърӣ сатрлар келтириб саломлашардилар, ҳар хил шароитда ҳам суҳбатдош юзи-

да табассум ила ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетарди. Отам гўзаллик шайдоси, ширин сўз гадоси, тўғри сўз, ҳақиқатга тик қарайдиган инсон эдилар. Ачинарлиси шундаки, кўнгилларига туғиб юрган орзу-умидларига етиша олмадилар, қисқа умр кўрдилар. Оллоҳ хоҳиши экан, бевақт оламдан кўз юмдилар. Ҳеч бўлмаганда шеърят оламида битта ўз муаллифлик китобларию, биз фарзандларнинг тўйини кўрсалар армон қолмасмиди? Ўзбекистон телевидениеси томонидан видеотасмага тасвирга олинаётган пайтда бўлиб ўтган суҳбат орасида: «Абдулла ака, ҳаётдаги орзу-умидларингиз ҳақида нималарни айта оласиз?» деб савол берилганида, отам раҳматлик:

— «Орзуларим — уйлар қуриш» — деб, бир сония жимликдан сўнг:

*Яхши кўрган кишимни,
Хафа бўлманг, санлайман.
Учта ўғлим бор менинг,
Учта келин танлайман —*

деган умидлари ушалмади. Тўйлар қилганимизда, хурсандчилик кунларимизда оила тўрини тўлдириб, бирга бўла олмадилар.

Ҳозирги кунда отам раҳматлик ҳаёт бўлганларида икки келиннинг роҳатини кўраётган ва неваралари Абдулазизни бағриларига босиб ўйнатаётган бўлармидилар балки.

Оллоҳ насиб қилган экан, мана ҳозирги кунда мен «От изини той босади» деган нақлга амал қилиб, отам касбини танладим ва ҳозир шу соҳада ижод қилиб келмоқдаман.

Анвар Абдуллаев

Чоп этилмаган шеърлар

ҒАЗАЛ

*Моҳирўй, мадҳингга мен шеър битай, ашъор битай,
Оташин меҳрим қўшиб қўшиққа такрор битай.
Ҳулқарим сенсан ўзинг толеим осмонда,
Ишқимиздан дил боғи бир умр баҳор битай.
Рашиқ деган бир оловда қанчалар куймиш бу кун,
Алар-ку, мақсадига етмоғи душвор, битай.
Гул ҳаёт бахти насиб, бахтимиздан ўргилай,
Ашъорда чин севгимиз — сен ва мен иқрор битай!*

1974 йил, Тошкент

А Ё Л

*Аёлни бир гулдай севаман,
Аслида жон-дилдай севаман.
Сочларин сунбулдай севаман —
Бахтимизга бор бўл-ей, аёл.*

*Аёл билан фариштали уй,
Ки, покиза — сариштали уй.
Худди чўғдай зар-каштали уй —
Саодатга ёр бўл-ей, аёл.*

*Битиб не-не мастона хатлар,
Бизни ишқда куйдирган зотлар.
Сиз бор — қувонч остона хатлар —
Ишқий янгроқ тор бўл-ей, аёл.*

1996 йил, Тошкент

О Н А

*Мисли гулдастадай гўзал бир жувон,
Тунлар гурунглашиб чиқар Ой ила.
У учун буюк бахт — ОНАлик унвон,
Зеро, боқийликдан дарахт — оила.*

*Отдай — етиб ухлар ором онига,
Кун бўйи оёқда толиққан эшик.
Ойдек гўдагини жойлаб жонига —
Бедор киприкларда тебратар бешик!*

Абдулла Турдиев
1992 йил, Тошкент

ҲУСАН ЭШМУРОД

(1948—1995)

«Элнинг назарига тушибди шоир»

Ҳар ким ўзининг ўрнини ўзи тўлдириб юаркан. Эгаси кетганидан кейин хувиллаб қолганида билинаркан бу ўрин. Равшан Файз нақадар ҳақ эди: «Билинарми ҳали ҳам ўрним, Оғрийдимми мен юлинган жой?»

Дарёдай тошиб, ёнидаги дўстлари кўнглининг кемтикларини-да тўлдириб яшаган Ҳусан Эшмуроддай жўшқин инсон, оташин шоирнинг ҳам ўрни бўлакча эди. «Шоирнинг тақдири»ни ўқиганимизда бу ўрин янада қаттиқроқ сезилади. Шоир бу шеърни ўзи ҳақида ёзгандай гўё:

*Елнинг назарига тушибди шоир,
Элнинг назарига тушибди шоир.
Дарё тўғрисида кўркам шеър битиб,
Селнинг назарига тушибди шоир.*

Очиғини айтганда турли-туман ифода усулларини, ранг-баранг шаклларни, ўзимча янги шеърларни излаб юрган им учунми Хусан Эшмуроднинг оддий, халқона йўналишдаги шеърларига ўша пайтларда — шоир ёнимизда юрган паллаларда унчалик эътибор бермаган эканман. Бунинг устига у кишининг ҳар қандай баланд шеърдан ҳам зиёда кўнгли, юракка яқин самимияти ва меҳри бор эди. Аканинг ана шу ҳолати менга ҳамма нарсадан устун эди. Тавба, олдиндан оққан сувнинг ростдан ҳам қадри йўқ экан-да...

Бугун Хусан Эшмуроднинг «Кўнғиротнинг кўшиғи» шеърий китобини бошқача нигоҳ билан, алам ва афсус билан ўқияпман. Китобнинг ўша пайтлар мен пайқаманган бадиий хусусиятларини кўрганимда ўзимни ўзим ёзғираяпман. Шу гапларимни Хусан ака ҳаётлигида айтсам бўлмасмиди?! Ана шу изтироб ичида бугун ранг-баранг, янги шакллар излаётганим йўқ. Чунки, бугун мен ҳар битта одамнинг ўзи бир шакл, бир-бирига ўхшамаган ранг-баранг шакл эканлигини англаб қолдим. Шу маънода «Кўнғиротнинг кўшиғи»да Хусан Эшмурод деган шоирнинг қиёфаси мавжуд. Бугун мен учун Хусан Эшмуроднинг қандай ёзгани эмас, нимани ёзгани муҳим.

*Урмимни қайчилаб бормоқда ҳижрон.
Мен ҳам ўзгалардай яшасам дедим.
Ўзимни тийишга гоҳида имкон
Тополмай тиконли гулларни севдим.*

*Камтар безакларни назарга илмай,
Товланган рангларни кузатганим рост.
Қуёш деб талтиниб, билибми билмай,
Оловга қўлимни узатганим рост.*

«Кўнғиротнинг кўшиғи»да эл-юртга мухаббат, миллий анъаналаримизга садоқат руҳи устувор. Шоир тимсолларида элнинг ўзига хос урф-одатлари ва яшаш тарзи меҳр билан қаламга олинган. Бахшиёна оҳангларнинг шоирга бахш этган илҳомлари натижасида гўзал шеърлар битилган.

*Тогларга тикилиб тўйгим келади,
Кўксига бошимни қўйгим келади.
Мен ҳар гал меҳрга дард қолганимда
Ўғлимни отам деб суйгим келади.*

*Умр ҳам явроқдай омонат экан,
Тўкилган тупроқдай иморат экан.
Диёнат экану унинг тенг ярми,
Тенг ярми адоват, хиёнат экан.*

Хусан Эшмурод шеvasида қадимий сўзларимиз, ибораларимиз жонланган. «Кўнғир отни тусадим», «Кўнғиротнинг ўтови», «Кўнғиротнинг қўшиғи», «Алпомиш бобога», «Узанги» сингари шеърлари маълум маънода Ватан тарихини, миллатнинг қадимий маиший ҳаётини ўрганишга асқатади.

Кечаётган ойнанинг бошларида Дехқонободда Хусан Эшмурод хотирасига бағишланган маросим бўлди. Шоир ҳаёт бўлганида элликка чиқарди. Мен боролмадим. Журналист акаларимиз Ҳаким Сагторий, Мурод Абдуллаев, Норқобил Жалил, шоирлар Исмоил Тўхтамишев, Эшқобил Шукур, Сафар Оллоёрлар Хусан акани хотирлаб қайтдилар. Шоирнинг юртида унинг номини абадийлаштириш, китобларини чоп эттириш ҳақида яхши гаплар айтилибди. Эл ўзининг бир камтарона шоирининг руҳини шод этиш учун йиғилиб, фотиҳа ўқилибди.

Ҳа, ростдан ҳам ўзи айтгандай «Элнинг назарига тушибди шоир»...

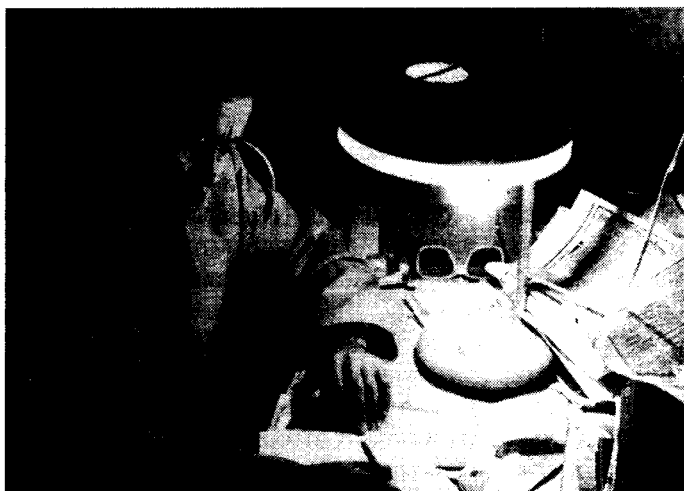
Рустам Мусурмон

«Бугун мен қўшиққа айландим»

Одатда, фарзанднинг отаси фаолиятига, отаси ҳаётига ўз муносабатини билдириши, ниҳоятда ўнғайсиз туюлади. Лекин, мен учун бу вазифанинг ҳеч қандай қийинчилиги йўқ. Агар умрни муносиб қаршилаш хусусида гап борадиган бўлса, нокамтарлик ҳисобланса-да, айтай, ҳеч иккиланмай отамнинг ўтган умрини мисол қилиб келтирар эдим. Энди-энди англагандай бўлаяпман, отам умрининг ҳамма лаҳзасини элдошлари учун сарфлаган экан. Эҳтимол шундай бўлмаганда, мана бу сатрларни битмаган бўларди:

*Кўнғиротим, тугма ботирим
Ҳар йигити мингга татирим.
Ўн минг йўли, юз минглаб қўйли —
Гудрайбийдан қолган хотирим.*

Арслон Эшмуродов

ҚЎНҒИР ОТНИ ТУСАДИМ

*Не қилибди сайр қилсам қўнғир от билан,
Кўнғлим шуни тусаб қолди, сенга нима хўш?
Не қилибди суҳбат қурсам улуғ зот билан,
Тулпоримнинг ҳоригани сенга не ташкиш?*

*Қичаб тутган бедовим ҳам мендай беозор,
Ғанимларга йўл бермагай Бойчибор каби.
Сувлиғидан дигилгача сингган номус, ор,
Ўз бедовин қандай минмоқ ҳар кимнинг таъби.*

*Умр ҳам япроқдай омонат экан,
Тўкилган тупроқдай иморат экан.
Диёнат экану унинг тенг ярми,
Тенг ярми адоват, хиёнат экан.*

*Қайрилиб қарайман қирқ уч ёшимга,
Омад четлаб ўтар, келмай қошимга.
Хою ҳавасларни босиб тўшимга,
Ўғлимни отам деб суйгим келади.*

ҚЎНФИРОТНИНГ ҚЎШИҒИ

(қасида)

I

Қўнеиротим — тугема ботириим,
Ҳар йигити мингга татириим.
Ўн минг йўли, юз минглаб қўйли —
Гудрайбийдан қолган хотириим.

Қийғир ётган қиялари бор,
Қуш семирган уялари бор.
Ҳар ўркачи булутга тийган,
Ҳарвона, Лўк туялари бор.

Вохтамғали, Ойинни халқим,
Қўштамғали — тайинли халқим,
Хонжигали, Тортувли — бир тан,
Бойчибордай учқур, басалқим.

Ночор қолса элинг бегумон,
Бегинг қўшди, амиринг қўшди.
Оқибатинг бўлиб бир уммон,
Олтмиш тўртга томиринг жўшди.

Юз минг қўйли бир бой келётир,
Сурув-сурув нор той келётир.
Асрларни туяга юклаб,
Қўш уйқули Қултой келётир.

Ориятга кўзи тушган эл,
Қатовларга изи тушган эл.
Алплар қойил Алпомишига
Ойбарчиндай қизи тушган эл.

Чанқовузнинг сирли сасига,
Бош чайқайди момо, бобоси.
Қалдирғочнинг летибасига,
Жо бўлибди ҳаё, ибоси.

Қўнеиротим — бағри тўкис эл,
Дуч келганга кўксин очади.
Кенг фалакка тикилиб баъзан,
Хумо билан ачомлашади.

II

Бир хат дилин сўтиб боради,
Бойсунтоғдан ўтиб боради.
Барчин юрган қалмоқ қайда деб,
Алп галдираб кетиб боради.

Боқдим бобом яроқларига
Ғазаб кўчган яноқларига.
От ҳайдайди Алпомиш ботир,
Жаҳаннамнинг қўноқларига.

Боботоғдан бўлармиш пойга,
Барчинсулув кимга қолади.
Бойчиборга кўзини тикиб,
Муродтепа ўйга толади.

Ойбарчиндан келган хат қайда,
Қалмоқ деган мамлакат қайда,
Алпомишни ўртар изтироб,
Заранг таёқ — палакат қайда.

Сигар дилга на тўй, на сайл,
Алп тушида ягона майл.
Шум хаёли қўним не билмай,
Жавдирайди мастон Сурхайил.

Қалмоқ юртда етти паҳлавон,
Назарида бир чангал жаҳон.
Дўст йўлида ғамдан нақиниб,
Шер юракли Қоражон сарсон.

Кўкалдош алп кўксинг бунча тош
Сен сабаб — эл, улус кўнгли ғаш.
Ўзингни эр санаб юрдингу,
Тополмадинг қизчалик бардош.

Ҳой мақтанчоқ, золим Тойчахон,
Осмондадир сен ўйлаган шон.
Ойбарчинга дўлта дўқ уриб,
Кўкаманинг оғзи, бурни қон.

Жойи келса ҳақ йўлида у,
Азиз жонин қўяр ўртага.
Кўйсин, дея ганимларига
Гоҳо сирин сўйлар жўрттага.

Хуллас, шундай ўтган аждоди,
Унут бўлмас ҳеч замон ёди.
Замон билан келар бақамти,
Алтомишининг данган авлоди.

III

Кўнғиротим — туғма ботирим,
Дараларга бекинган сирим.
Кўёш бўлиб кўксим эритган,
Хумо каби безавол, ҳурим.

Унча-мунча каму кўстларни,
Назарига илмайди элинг.
Минг афсуски Алтомиш бобо
Мозорингни билмайди элинг.

Сен беҳабар кўп гаплар ўтди,
Кўп аждодлар руҳин қийнадик.
Чилбирингни ваҳима тутди,
Бизлар ўшак қилиб ўйнадик.

Минг шукўрки, бир шамол туриб,
Ўнғирдаги хас-чўплар учди.
«Карвон ўтар, ит қолар ҳуриб»,
Қайтиб мана руҳингни қучдик.

Мунгайди сал тарих сиёғи,
Илойим ўтгани чин бўлсин.
Жон бобожон бундан буёғи,
Сен алқаган ёруғ кун бўлсин.

Чоп этилмаган шеърлар

ШАМОЛ ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

*Хаёлларнинг томирига қон беради шамоллар,
Қанча ўжар бўлса ҳамки ён беради шамоллар,
Деразамга бошин уриб жон беради шамоллар,
Ўнгиримга гоҳи-гоҳи қадаса ҳам хору хас,
Фақат-фақат довулларга учрамасам бўлди бас!*

*Онам сўзин тингладим гоҳ шамолларнинг оҳида
Арвоҳ каби остонамни кезиб юрдинг гоҳида
Ҳой, шамоллар, кўча-кўйда сўзлаганинг беҳуда,
Билиб, кўриб соя каби эргашаман қасдма-қасд,
Ити хаптир овулларга учрамасам бўлди бас!*

*Осмон кумуш баркашида эркалар оймомони,
Сенингсиз ҳам юлдузчалар тўлдиради самони,
Лекин, қарғиш олма, шамол, йўқдир ундан ёмони,
Осмондаги ой баланддир, биз барибир ундан наст,
Ҳижронсанки, гунг, улларга учрамасам бўлди, бас!*

*Бобом сенга алданди гоҳ, отам сенга алданди,
Сахийликка тимсол бўлган Ҳотам сенга алданди,
Шивирладинг шодликлару ситам сенга алданди,
Сен сахийсан, сенсан бахил, алданмасин ҳеч бир кас,
Оқибатим довулларга учрамаса бўлди, бас!*

ИНТИҚЛИК

*Ҳижрон, нечун кунларимни бормоқдасан емириб,
Айрилиқнинг айри йўли тор бағрим кемириб,
Сабрим уйи нураб борар лаҳзаларни симириб,
Лекин сендан садо чиқмас, нидо келар бағримдан!
Муҳаббатнинг асрорини англолмадим ё тўлиқ,
Айтгин, дунё, аслида бу не кўргулик, не қилиқ,
Май тутади кўзларини сузганича айрилиқ,
Лекин сендан садо чиқмас, нидо келар бағримдан!*

*Кўкрагимда бир ҳис ёнар, қийнар мени бегумон,
Наҳот висол юз ўгириб, ҳижрон боқса мен томон,
Беланчакда эгизаклар урушганми ҳеч замон,
Лекин сендан садо чиқмас, нидо келар бағримдан!*

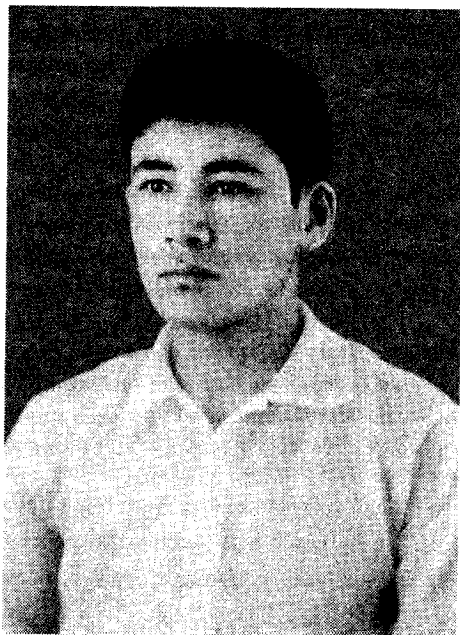
*Қўш чинорлар қўл кўтарсин дуо қилиб бизларга,
Бахт қуёши балқиб чиқсин шул орзуманд юзларга,
Тоҳир, Зухра тупроғини кел суртамиз кўзларга,
У кун сендан садо чиқса, нидо келур бағримдан!..*

Хусан Эшмурад

АМИРҚУЛ ПЎЛКАН

(1948—1982)

Юраккинам йиғлайди

Амиркул аканинг тириклик пайтларида эълон қилин-
маган шеърлари орасида шундай сатрлар бор:

*Мен яна ўзингни қўмсай бошладим,
Зероки маҳбубдир ошиқнинг ўйи.
Ёлғизлик!.. Ох, мени қийнаб ташладинг,
Кўз юмай чиқдим мен бутун тун бўйи.*

*Юрагим безовта,
Ўзим ташнаман.
Йироқдан ой боқар сочини ёйиб.
У ҳам ёлғизликда менга ўхшаган,
Жимгина кезмоқда тақдирни қойиб...*

Қадрли дўстлар, уй-жой, бола-чақали, дўст-ёр, биродарли, бунинг устига ўз тенгқурлари орасида адабиётда яхшигина хурмати бор шоирнинг ёлғизлиги нимада эди? Ростдан ҳам, Амиркул Пўлкан ёлғизмиди? Кимсан Пўлкан шоирнинг набираси, отаси Умаркул Пўлканнинг йўлини шараф билан давом эттириб бораётган қаламкашнинг бу тарзда қийналишига сабаб нима эди? Ёзаман деса, иқтидори отамерос, бобомерос, минг йиллик халқ дostonлари — руҳиятида, мавзулари ҳам дostonлардагидек — қават-қават, бир-бири билан бўй-бўйлашиб келарди. Чоп эттираман деса, сон-саноксиз журналу газеталар, бунинг устига ўзига хос шеърӣ китоблари нашр этилган. Қолаверса, жамоатчилик, ёш шоир атамаси билан эмас, шоир деб, номини тилга оларди. Хўш, унда нечун бу ёлғизлик?

Тўғри, севги-муҳаббатдаги ҳеч ким тан олмайдиган ёлғизлик, яккалик ҳам бор. У ҳар кимда, ҳар қандай соҳада ҳам учраши мумкин. Лекин Амиркул Пўлкан севги-муҳаббат, деб оҳ-воҳни беҳуда ошкор қиладиган шоирлардан эмасди. Мабодо шундай туйғулар учраса ҳам, улар самимий янграмасди. Негаки, ҳаётга анча реал қарайдиган бу шоир, баъзан ана шу реалликнинг ўз фикр-ўйларига уйқаш эмаслигидан қийналарди:

*Мен не қилай, мен нетайин,
Борай десам, чора йўқ.
Бу дунёда иккимиздан
Ўзга қалби пора йўқ.
Нима қилиб қўйдик ўзи?
Нима қилиб қўйдик биз?
Мен қошинга боролмасман,
Лек ёлғизман, ёлғизим.*

Яна ёлғизлик... Азизлар, сиз бошқа сайёрадан ёки бошқа даврдан бошқа бир даврга келиб қолган одамлар тўғрисида кинолар кўргансиз. Китоблар ўқигансиз. Лекин, худди шундай қисматни бошдан кечирган ёки кечираётган одам билан ёнма-ён яшаб кўрганмисиз? Тенгқурларининг гуруҳбозлигидан бешиб, ўзини четга олган одамни-чи, учратганмисиз?

Амиркул Пўлкан, умрининг сўнгги дамларида (бундай дейишга ўзи тил ҳам бормайди), ким ўйлабди, одам-

зод ўттиз беш баҳорни кўрганда, умрининг охиридагидай яшашини?

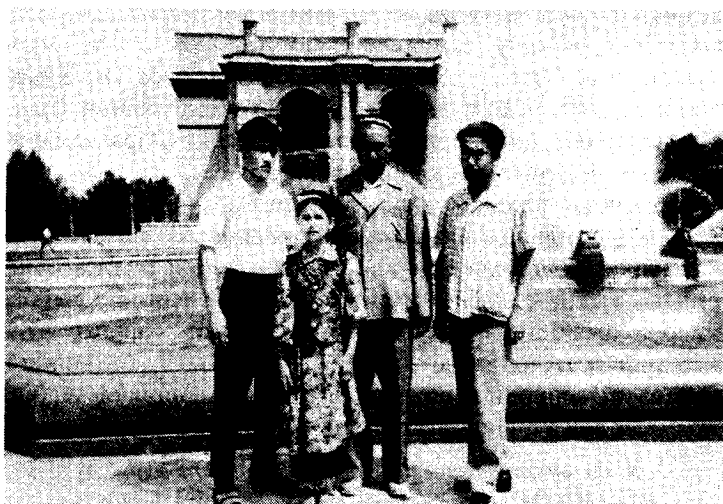
*Ёлеизману бу кўнглимга
Хаттоки қил сизмайди.
Кўзим кулиб турса ҳамки,
Юраккинам йиғлайди.*

Ха, Амиркул ака, ўзининг ўттиз беш ёшида ана шундай кунларни бошдан кечирарди.

Гапнинг энг асосийси, у — бахшилар олаmidан замонавий шоирлар оламига келиб қолганди. Ўша пайтда, етмишинчи йилларнинг ўрталарига келиб, шеърият, адабиёт, гарчанд илмий анжуманларда, махсус ва камададли нашрларда Халқ оғзаки ижодини юксак сўзлар билан улуғласалар-да, оммавий нашрлар уни, халқ ижодини деярли тилга олмасди. Замонавий адабиёт билимдонлари ҳам, халқона ижод намуналарига қадрият сифатида қарашарди. Бу ҳол шоирни қаттиқ ҳаяжонлантирар, бунинг устига европача йўлларда, оҳангларида ижод қилаётган тенгдошлар, унинг асарларини «кейинги вагонда келаётган одамнинг гапларидай» қабул қиларди — агар таъбир жоиз бўлса.

Демак, у энди ўзидан кейинги келаётган авлод вакиллари орасидан ўзига дўст ахтариши лозим эди. Шулар орасида, Амиркул аканинг кўнгли менга ҳам мойил эди. Ёзган-чизганларидан баъзи бир шеърлар унга маъқул бўлар ва буни мендан яширмасди. Лекин аксига олгандек, биз тенги ёшлар ичида ғарбона услубдаги шеърни улуғлайдиганлар, халқ оғзаки ижодига ҳамоҳанг бўлмаган сарбаст услубида, японча хоккулар ёзадиганлар, танкалар ижод қиладиганлар кўпайгандан-кўпайиб борарди.

«Бўлмайди, — дерди уларга қараб, Амиркул ака. Ака ўша пайтларда «Шарқ юлдузи» журналининг шеърият бўлимида мудирлик қиларди. «Булар ўлиб кетади. Сиз билан бизнинг шеър қолади». Бу гапларни у, шу қадар ишонч билан айтгардики, мен хижолат чекардим. Шу билан бирга, мен ҳам ҳамтенгларим билан бир хаводан нафас олганим учун бўлса керак, очигини айтишим керак, қайси бир жиҳатдан шоирнинг фикрларини ёқласам ҳам, қайсидир фикрларини ёқлай олмасдим. Тўғрироғи, замонавий шеърият, бари бир дostonчиликдаги анъана-

вий йўллардан бир оз чекиниши керакка ўхшарди. Лекин шоирнинг ўз фикрига, қарашига бениҳоя содиқ ва унда собитлигини кўриб, кўнглини оғритмаслик учун ҳам, кўпинча сукут сақлардим. Назаримда, мендаги ички иккиланишни у ҳам сезар, лекин ўзини сезмаётганга оларди.

Ана шундай ўртанишлар, ўз-ўзини тинглашлар орасида у ижод қиларди. «Қалай, яхши-а!» — дерди у, янги ёзган шеърини ўқиб бўлиб. Йўқ, мен янглишдим, ўқиб бўлиб эмас, ўқиб бўлиб, пауза сақлар, кўзимга қараб турар, яхши фикр, ижобий баҳо олганидан кейин, «Яхши-а!» — деб кўярди. Шу билан бирга, ўз ижодидан қониқиш туярди. Лекин бу қониқиш вақтинчалик бўлиб, яна ич-этини еярди. Ёлғиз кезиш, бахшилар олаמידан замонавий шоирлар дунёсида, замонавий тушунчаларга кўниколмай, ўгай бўлиб яшаш уни янада қийнар эди.

*Эй осмон, ўшайиб, ҳолимга кулма,
Турқингдан бир ёмон ҳисни уқаман.
Сен мени нимжон, деб кўнглимни бўлма,
Мен охир, бир жойни ёриб чиқаман.*

Бевақт вафот этадиган одам эса, бундай туйғуларни бошидан кечирмайди. Бу — бир тасодиф ҳам эмасди, унинг соғлиги яхши, юраги соппа-соғ эди. Фақат... фақат... унинг

қийналишлари, ёлғизлиги — шоирлиги тенг-тўшларига, қолаверса, замонга, замондошларга ўғай эди. Отаси Умаркул ака эса, ўғли — Амиркул Пўлканнинг узок умр кўришини жуда-жуда истарди. Унинг ана шу кезишларини, ёлғиз қолишларини, қийналишларини истамасди. Фарзандларининг бахтига соғ-омон юришини истарди.

Ноҳақдан-ноҳақ ишдан бўшатишган ўғлини, майни кўпроқ ичганликда айблаб, унга врачларнинг махсус муолажасини қилдириш ҳам ана шундан кейин амалга оширилди. Унинг елкасига ампула қўйилган эди. Бу — бамисоли ажални елкада олиб юриш билан баробар эди. Шоирни эса, чеклаб бўлмасди. — Айниқса, бахшининг набираси, шоирнинг фарзанди бўлган Амиркул акани! Абдулла ака Орипов айтганларидай:

Улар «ўлгандагина рамкага тушадилар, ахир!..»

Ҳа, уни одамлар рамкага, қолипга солмоқчи бўлдилар. Ўз измига юргизмоқчи бўлдилар.

У эса, юрмади. Ўзини елкасидаги ажалнинг комига топширди.

Энди айбдорни излаш лозим бўлади. Ҳар галгидай жавоб бунга тайёр — Қисмат. Осонгина айтамыз бу сўзни. Кийин айтганимизда ҳам бари бир моҳият ўзгармайди. Агар минглаб бошқа баҳона топилганда ҳам, охир-оқибатда яна ўша жавоб келиб чиқаверади — Қисмат. Лекин бари бир таскин бор — дунёда Амиркул Пўлкандай бахшилар шажарасининг замонавий, замонага сифмаган шоири яшаб ўтди. Ундан яхши-яхши шеърлар, йўлини давом эттираётган фарзандлар — шоир ва шоиралар қолди. Унинг хотирасини ёд этгучи дўстлари, биз каби кўплаб укалари қолди. Ва шоир айтганидай тонг отди. Бу унинг чексиз тонги.

Тонг отар,

Уфқда зоҳирдир қуёш.

Фалакда ҳукмрон ўзга бир Даврон.

Мени деб қайдадир тўқарсан кўз ёш,

Сени деб қалбини қиймалар армон.

Жойингиз жаннатда бўлсин, қадрли Амиркул ака! Худо сизни ўз раҳматига олган бўлсин.

Шукур Қурбон

А. Пўлкан ижодидан бир шингил

БАҲОР КЕЛДИ ЎЗБЕКИСТОНГА

*Уфқнинг юзи қизарди сагал,
Майса ҳиди ўрлади қонга.
Кутган эдим уни кўп маҳал,
Баҳор келди Ўзбекистонга.*

*Қайтишдилар қалдирғочлар ҳам,
Етишдилар бахтиёр онга.
Қиз ҳуснини кашф этди олам,
Баҳор келди Ўзбекистонга.*

*Тинчитмайди шодлик тугёни,
Роз сўйладим оқарган тонгга.
Севинчимнинг йўқдир поёни,
Баҳор келди Ўзбекистонга.*

*Гўзалликка ўч эдим азал,
Қизикмасман шуҳрат ва шонга.
Бугун келди мен кутган гўзал,
Баҳор келди Ўзбекистонга.*

*Қиш тумани кетдилар йироқ,
Дала-боғлар кирдилар жонга.
Қайта бошдан ёшарди тупроқ,
Баҳор келди Ўзбекистонга.*

1972

* * *

*Меҳр булоқлари — юракларимиз.
Асаблар — иплари тортилган камон.
Унаётган майса — тилакларимиз,
Ўтган ҳар кунимиз — тош қотган армон!*

*Яшай деб келади дунёга инсон,
Тинмай қидиради, тинмай излайди.
Орзулар кетидан қувлаб, ногаҳон
Қариб қолганини ўзи сезмайди.*

*Фарзанд ўстиради, пахта ўстирар,
Яхшироқ яшай деб чекар риёзат.
Гоҳо бир-бирининг пойига урар,
Гоҳо бир-бирига қилар сиёсат.*

Одамзод шунақа...
Меҳру оқибат
Ўзгартар гоҳ унинг қиёфасини:
Киприкдан узилган бир томчи шафқат
Эритиб юборар тош сийнасини.

Севгисиз, севинчисиз ҳаёт ҳам тахир,
Бахт ўзи инсонни излаб келмайди...
Одамзод қалбининг қуёши — меҳр,
Меҳр-оқибатсиз яшаб бўлмайди!

* * *

Биламан, азизим, сенга ҳам қийин,
Ҳақиқат ахтариб, бўлдинг мосуво.
Дўстларинг бир зумда тарк этди уйинг,
Бир илиқ сўзни ҳам кўрмасдан раво.

Уяси бузилган қуш каби ҳайрон
Қалбингда билмадим нималар кечди?
Ва лекин дўстликнинг топталган, вайрон
Чироғи милтираб абадий ўчди.

Сен қолдинг бир нафас хаёлга толиб,
Бургутдек парвозга топмасдан қанот.
Истардим: руҳингга осойиш солиб,
Мангу ярлақасин сени шу ҳаёт!

Кўй энди, азизим, куйинмоқ нечун?
Муштумдек жонингга тилайман тўзим...
Ахир, адолатга етмоқлик учун
Буюк ҳақиқатдек буюк куч лозим!

КЕРАКМАС

Махтумқули йўлида

Қарчиғайдай кўкка уриб тўшимни,
Шеърятдан топдим кўнгил ҳушимни.
Мол-давлатга эгмадим ҳеч бошимни,
Дўстлар, менга молу давлат керакмас.

Рўкач қилар биров сийму сарватин,
Пинҳон тутар кимдир йиққан давлатин.
Кўз-кўз қилар биров элга савлатин,
Дўстлар, менга қуруқ савлат керакмас.

Биров халққа хизмат қилар ўлгунча,
Дўст тутинар биров иши битгунча,
Билолмассан сирин гийбат этгунча,
Дўстлар, менга асло гурбат керакмас.

Омадлининг йўли очиқ, кам бўлмас,
То ўлгунча дийдаси ҳеч нам бўлмас.
Ғам чекса-да ҳоли унинг танг бўлмас
Дўстлар, менга ёлгон ҳурмат керакмас.

Пешонамни силар менинг замоним,
Тутун бўлиб кўкка чиқмас фиғоним.
Толеимга йўқдир асло гумоним,
Дўстлар, менга ўткинчи бахт керакмас.

* * *

Баъзан шундай бўлар: қизийди бадан,
Хаёлни тарк этар юксак фикрлар.
Кўнглинг оза бошлар майда гаплардан,
Ғашингга тегади икир-чикирлар.

Соатлаб мажлисда ўтириб чиқиб,
Силланг қуриганча уйга чопасан.
Хотинга мўлтираб, кўзингни тикиб,
Минг бир узр сўраб, айбинг ёпасан.

Кимдир тўйга таклиф қилади
Бормоқлик лозим
Ва яна бировнинг таъзиясига.
Қачондир ўзингни ўйлайсан бир зум,
Рангинг ҳам киради девор тусига.

Ақлли одам-ку йўл топиб кетар,
Лекин соддаларнинг йўриғи бошқа.
Қайгаки бормагин, бир ташвиш кутар,
Пешонанг тақ этиб урилар тошга.

Менинг пешонамга шундай ёзилган:
Кўраман ташвишни, қувончни, ғамни.
Ўзимни юпатиб қўяман баъзан:
Армонсиз одам ҳам одамми?!

ҚАЁҚДА...

*Кўк ўпган тоғларнинг забони йўқдир,
Гул битган боғларнинг ёмони йўқдир.
Баъзан бир зотларнинг имони йўқдир,
Имонсиз қайда-ю, имон қаёқда!*

*Тўғрини тўғри, деб сўзлаган яхши,
Ўғрини ўғри, деб тузлаган яхши,
Яшайдан бир мурод кўзлаган яхши,
Ҳақиқат қайда-ю, гумон қаёқда!*

*Бемаверид шовқиндан сукут ҳам создор,
Ўринда бўз билан барқут ҳам создор.
Мен учун лочин ҳам, бургут ҳам создор,
Тубанлик, қайда-ю, осмон қаёқда!*

*Жаҳолат ин қурган дилда ишқ бўлмас,
Булбулга парвосиз гулда ишқ бўлмас.
Ё худбин из солган йўлда ишқ бўлмас,
Муҳаббат қайда-ю, армон қаёқда!*

*Дўстлар бор жонсизга мисли жон каби,
Сўзлар бор — қувватдир мисли нон каби.
Қалблар бор — бўм-бўшдир биёбон каби,
Биёбон қайда-ю, бўстон қаёқда!*

*Эй шоир, дунёда бир асар ёзгин,
Фанимни пушаймон, сарбасар ёзгин.
Сўзингни ҳар қачон мухтасар ёзгин,
Мижғов гап қайда-ю, дoston қаёқда!*

БАҲОР ЎЛКАСИ

*Ўркач-ўркач тоғлар узра кулмоқда қуёш!
Дўстлар, бугун баҳор олиб келмоқда қуёш!
Бу кўкламнинг қўшиқлари, садоси ўзга,
Бу кўкламнинг таровати, сафоси ўзга!
Мулки борлиқ чехрасида илиқлик, ҳайрат,
Одамларнинг юрагида муҳаббат, ғайрат!
Гўё кўклам сеҳри билан тошқин бир дарё,
Еру кўкни чулгамоқда яшиллик, зиё!*

*Фунчаларнинг кулгусида ажиб сеҳр бор,
Япроқларнинг шивирида тенгсиз меҳр бор!
Камалаклар кўк юзига солар экан из —
Фақат бунда баҳор билан келар юзма-юз!*

*Қалб уммони саховатга тўлган бу дунё
Безавол бахт, толеидан сўзлайди гўё:
Дарахтларнинг шохларида битган ҳар тугун
Она ерга таъзим этар саховат учун.
Бўёотларнинг манглайида чайқалган лола
Булбулларнинг навосига — сассиз бир лола!
Кулоқ тутиб жилғаларнинг шилдирашига,
Бойчечаклар кириб чиқар тоғнинг тушига.
Юракларга ларза солган шу оний ҳайрат —
Ер ва кўкни туташтириб турган бир сийрат!
Шодлигидан фазо сари отилган каптар —
Кўзларида фақат кўклам — баҳор акс этар!*

*Ёз меҳрини, қиш қаҳрини кўрган оналар,
Тол хивичдан от ясатган чаптаст болалар,
Майсаларнинг ҳиди билан маст бўлган сабо,
Бўй-қизларнинг лабларида қимтинган ибo;
Кўзёш каби ярқираган онийлик шабнам,
Ҳофизларнинг юрагидан таралган куй ҳам;
Маъсумалар сочидаги сўлим толбаргак,
Чашма бўлиб ер қаъридан кўз очган тилак,
Илк бор гўдак нигоҳини банд этган ёруғ;
Келинчаклар қошидаги ўсма, оройиш —
Бари кўклам гўзаллигин қилур намойиш!
Ўзбекистон бу ер, ахир, қадим бир диёр,
Шу ўлкадан йироқларга йўл олур баҳор.
Адолатнинг, садоқатнинг маскани шунда!
Беғуборлик, саодатнинг маскани шунда!
Фақат шунда пахта мисли гул бўлиб унгай,
Фақат шунда олтин қуёш ловуллаб ёнгай!
Фақат шунда деҳқон бўлмиш соҳибул замон,
Фақат шунда туғилмишдир устоз Олимжон!
Фақат шунда Фафур Фулом — ўзбек имони —
Кўшиқ бўлиб лол қолдирган бутун дунёни!
Баски, бунда тараларкан қўшиқнинг саси —
Ҳар пучмоқда кеза бошлар баҳор нафаси!*

Мен ҳам бугун шу ўлканинг куйчи ўғлиман!
Мен ҳам бугун шу ўлканинг тўйчи ўғлиман!
Мен ҳам бугун кўксим очиб бобо қуёшга,
Минг таъзим-ла она халқим кўтаргум бошга!
Унинг дарду армонлари юрагимдадир,
Унинг тилсиз тилаклари тилагимдадир!
Унинг бахту камолига шоҳид эрурман.
Фарандиман, меҳри билан соҳиб сурурман!
Камарбаста — хизматидаман, туғи қўлимда,
Фақат уни ўйлагайман юрган йўлимда!
Унга ҳеч вақт тушмагайдир зулмат кўлкаси,
Бобомерос ўлкадир бу, баҳор ўлкаси!

ДАРЁ

Барот Бойқобиловга

Одамзод меҳри ҳеч битмагай ҳудуд,
Зулматни ҳар қачон парчалар зиё.
Тез учар — қояда туғилган бургут,
Тез оқар — тоғлардан бошланган дарё.

Бургут-ку яшайди ўлжа ғамида,
Дарёнинг қисмати ўзгадир бироқ.
Шуёла акс этгандек қилич дамида,
Умримиз акс этар дарёда ҳар чоқ.

Чунки у заминнинг жонбахш томири,
Кўнгилни гул каби ўстирган нафас.
У борки, ободдир боболар ери,
У борки, боғлар ҳеч хазонрез бўлмас!

Бахтим шул: яшайман мен ҳам шу боғда,
Мастана тинглайман булбуллар сасин.
«Бир ҳўплам сув» — дерлар жон чиқар чоғда,
Бир ҳўплам сув билан инсон яшасин!

Шу ҳаёт, шу тупроқ унга насиба,
Сарбаланд тоғларнинг кўрсин меҳрини.
Орзуси кирмасин сароб тусига,
Ва тўйсин дунёнинг турфа меҳрини.

Мард одам номарддан кутмагай имдод,
Мард қилиб тузмагай ҳар кимни дунё...
Бор бўлсин дарёдек гувлаган ҳаёт,
То ҳаёт бор экан, тинмасин дарё!

ИРМОҚ

Бу ирмоқнинг боши қайдадир?
Илон каби судралади сув.
Хаёлларим қумдек майдадир,
Хаёлимни чулғамоқда у.

У тинмасдан мени имлайди,
Оқиб ётар ирмоқ лойқаранг.
Хаёлимни бергим келмайди,
Нигоҳимни узаман аранг.

Мен билмайман, бу сув тозами,
Мен билмайман, қўяйми ихлос?
Ахир қандоқ кўнгил ёзайин,
У лойқадан бўлмаса халос!

Бу кун яна сувга кўз тикдим,
Ховучимга олдим бир нафас.
Мен шу сувни ичмоқчи эдим,
Аммо у ҳеч бўлмайди абас...

Бу ирмоқнинг боши қайдадир,
Қаердадир кўз очган тоғи?
Балки боши узоқ жойдадир,
Мен сўнгида турибман чоғи?!

* * *

Мен яна ўзингни қўмсай бошладим,
Зероки маҳбубдир ошиқнинг уйи.
Ёлғизлик!.. Ох, мени қийнаб ташлади,
Кўз юммай чиқдим мен бугун тун бўйи.

Юрагим безовта,
Ўзим ташнаман.
Йироқдан ой боқар сочини ёйиб.
У ҳам ёлғизликда менга ўхшаган,
Жимгина кезмоқда тақдирни койиб.

Унинг-ку қисмати азалдан шундоқ,
Қуёшнинг васлига етиб, етмаган.
Ой бўлиб абадий тўлмаган, бироқ,
Ой бўлиб абадий ботиб кетмаган!

... У менинг севгимга ўхшаб туюлар,
Ва ёнган қалбимга солар галаён.
Бўғзимга кўзёшдек келиб қуюлар
Юлдузлар кўзидан томган ҳаяжон.

Тонг отар,
Қайдадир сайрайди булбул.
Фунчанинг қатида қолар томчи ёш.
Ой ботиб, бечора, ботолмас буткул,
Бош олиб кетолмас қайда, деб қуёш!

* * *

Саноги йўқ ўтгувчи куннинг,
Эслисанми мени ҳеч, жоним?
Тушларимга кирасан менинг,
Тушларимга кирар армоним.

Гоҳ билмайман: қандай бўлар бахт?
Гоҳ ёқамдан олар ҳамият.
Қушдек учиб борар вақт,
Юрагимда фақат бир ният:

Ер ва осмон туташиб кетган,
Ой ҳам катта кўринган ерда —
Иккаламиз тутиб бир маскан,
Узоқ йиллар яшасак бирга.

Шунда таскин топиб бегумон,
Рўёга ҳам кўнгил бермасман...
Сен ёнимда бўлсанг бас, ишон,
Ухламасман, туш ҳам кўрмасман.

* * *

Дунё пайдо бўлгандан буён,
Ёнма-ёндир оқ билан қора.
Табиийки, улар ҳеч қачон
Бир-бирини тан олмас сира.

Тун ва кундуз талашар суръат,
Қуёш ҳеч вақт дуч келмас Ойга.
Ўз ҳукмини ўтказар гурбат,
Ҳаққоният бўлмаган жойда.

Эътиқоди собит бўлса ким,
Толе насиб этгай ўшанга.
Адолат ва разолат доим
Бир-бирига эрур кушанда.

Холбуки, кун кўрса-да нолон,
Оқил элга тилар омонлик.
Ҳамма жойда яхшилик билан
Кўшни яшар доим ёмонлик.

Агар кучли бўлса муҳаббат,
Қалб дош бергай ҳар қандай ғамга.
Ғар қуролга айланса нафрат
Ўт қўйиши мумкин оламга.

Барчасига келса ҳамки дуч,
Титрамас ҳеч одамнинг жони...
Аслида-чи, икки душман куч
Тутиб турар бутун дунёни.

* * *

Бу дунёда кўндир муаммо,
Кўндир тилсим, мўъжизалар ҳам.
Дунё, дунё деймиз-у аммо
Бир дунёдир ўзи ҳар одам.

У заминда яшар умрбод,
Фалакларга чўзар қўлини.
Ўз йўлини берса ҳам ҳаёт,
Орзу қилар сомон йўлини.

Орқасида — ўтмиш. Олдида —
Бўй кўрсатар ташвиш... Истиқбол.
Яшамайди ҳеч ким беҳуда,
Яшамагай топмаса аъмол.

Чарх уради хаёл уфқида,
Тинчлик бермас унга муҳаббат.
У заминни севади жуда,
Лекин унга сизмайди фақат.

Олам излар оламлар аро,
Яратсам дер эзгу бир чаман.
Миллион-миллион одамлар аро,
Мен ҳам қўшиқ куйлаб бораман.

Кўшигимда жаранглар инсон,
Кўшигимга эрк бўлур ошно.
Юрагимга тўлдирар илҳом,
Юрагимдек безовта дунё.

* * *

Довулларда мардона туриб,
Шамолларга кўксимни кериб,
Хаёлимга мангу эрк бериб,
Эрк қушидек учиб яшайман.

Гар яшайдан топмасдим маъни;
Шеър бўлмаса юракнинг қони!
Бир денгиздир — ҳаёт дегани,
Шу денгизни кечиб яшайман.

Муҳаббатим, нафратим бордир,
Ҳам қувончим, дардларим бордир
Изтиробим, зарбларим бордир,
Гоҳ ёниб, гоҳ учиб яшайман.

Чорасиз пайт фарёд қилмадим,
Алдасалар доғда қолмадим,
Омад келса қарзга олмадим,
Гоҳ омаддан қочиб яшайман.

Халқ орзуси — қароғим менинг
Сарғаймагай сиёҳим менинг,
Босилмагай чанқоғим менинг,
Ой нурини ичиб яшайман.

Юртим — онам, халқим — тирагим,
Усиз бекор менинг юрагим!
Ўзбекистон, жоним, юрагим,
Юрагимни очиб яшайман!

* * *

Айтинг, ким ҳам хато қилмаган,
Адашмаган қисмат чўлида?
Фақат ишқ деб яшамас инсон,
Фақат гуллар унмас йўлида.

Фариштамас одам, ҳарқалай,
Баъзан хато қилса не ажаб!
Ўз орзуси — йўлидан қайтмай,
Шараф билан ўлса не ажаб!

Не ажабки, тўқсон йил яшаб,
Етолмаслик мумкин тилакка.
Не ажабки, кўкракка муштлаб,
Буйруқ бериб бўлмас юракка.

Бу дунёда тўғри йўллар кўп,
Сен ҳам ўз йўлингни излайсан.
Гоҳ қувониб, гоҳо гам ютиб,
Ҳато қилганингни сезмайсан.

Тўхтамайсан, йўл бўлмас адоғ,
Ҳар бир манзил сабринг синайди.
Энди оғзинг ошга етган чоғ,
Кутмаганда бурнинг қонайди.

Адашганинг сезасан, лекин,
Тополмайсан бошқа бир чора.
Сўнг ортингга қайтасан секин,
Ўзга бир йўл топсам деб зора.

Тополмайсан, чунки ҳар харсанг
Ҳасрат бўлиб синдирар белинг.
Ва қай тарзда бошлаган бўлсанг,
Худди шунда тугайди йўлинг.

Зеро тўғри йўллар беқиёс,
Ўтишарлар бетин, дамо-дам...
Фақат ундан юрмас ва ўтмас,
Ўз йўлини излаган одам!

СУЯК

(ҳазил)

Бола эдик,
Шамолдек елиб,
Лабимизда жаранглаб ханда,
Зап тенгқурлар бир гуруҳ бўлиб,
Суяк отиб ўйнардик тунда.

«Оқ суяк» деб атардик уни,
Бизга энг зўр эрмак эди ул,
Тўпланардик шомда ҳар кунни,
Суяк отиб, излардик нуқул.

Ўиллар ўтиб ақлимиз тинди,
Барчамиз ҳам улгайдик бир-бир,
Ўтиб кетди у пайтлар энди,
Бу ўйинни билмаслар ҳозир.

Ўша дамлар чиқмас ҳеч ёддан,
Эсга тушар гўшт берса қассоб,
Ажратаркан, суякни этдан,
Қассоб ёнар, харидор истаб.

Гўшт кесаркан, қовоқ солади,
Соқов каби сўзга очмас лаб,
Жиндеккина уриб қолади,
Мол йиғади суякни мутаб.

Мен биламан,
Суяк ҳар ҳолда
Фақат шундан эмас иборат.
Ундан яшаш мумкиндир «Волга»
Ундан бино бўлгай иморат.

Қўймас эдим, у менга қолса,
Болта кесмас муртини унинг...
Бойимоқда қассоблар роса,
Семирмоқда итим ҳам меинг.

1975

ХҰЖАЙИН

(бир шахс тилидан ҳазил)

*Хўжайин, мен ўнг қўлингиз,
Кўндан ошу қатикман.
Олти йилки, соянгизда,
Ризқимни еб ётибман.*

*Омилкорман, хушжиловман,
Қалбингизга кирганман.
Гоҳо сизни орқа қилиб,
Мен ҳам кўкрак керганман.*

*Чақирсангиз «лаббай» дейман,
Кўришаман қўш-қўллаб.
Сиз айтсангиз «тўғери» дейман,
«Қойил» дейман маъқуллаб.*

*Сизга уйғоқ тушдим баъзан,
Босдим қинғир қадамлар.
Мен туфайли ишдан кетди.
Не-не ўтқир одамлар.*

*Ҳамон сизга таъзимдаман,
Ошаяпман ошимни.
Кўлингиздан келар ахир,
Силайверинг бошимни.*

*Умрингизга дуо қилай,
Омон бўлинг, хўжайин.
Агар мени ҳайдасангиз,
Тамом бўлинг хўжайин.*

1971

АРАЗЛАШИБ ҚОЛДИ УЛАР

(ҳазил)

*Аразлашиб қолди улар,
Тушиб кетди қош-қовоқ.
Эр хотинга «калла» деди,
Хотин деди «бошқовоқ».*

Жанжал роса авжга минди,
Синди талай косалар,
На хотиннинг овози тинди,
На эр ўзини босалар,
Хотин қургур бийрон экан,
Сўйлаб тили толмади.
Эрнинг қирқ бир қилигидан
Биттаси ҳам қолмади.
Чидолмади аламига,
Эр ҳам турди ўрnidан,
Босиб-босиб чекиб олди,
Дуд бурқситиб бурnidан.
Сўнгра ўтли кўзлар билан
«Рақибига» қаради.
Кеча ўзи олиб келган
Қил арқонни сўради.
Айтганини олиб қўлга,
Тузоқ қилди учини,
Ўзин осиб, хотинидан
Олмоқ бўлди ўчини...
Дод демади шунда хотин,
Эр ҳам ипни ташлади.
Гоҳ қизариб, гоҳ бўзариб,
Шошилиб гап бошлади:
— Кечир мени хотингинам,
Қуриб кетсин тузоқлар.
Ахир ипга ўзни оссам,
Ипсиз қолар бузоқлар!..
Хотин ҳамон тик турарди
Койиб эрнинг ишини.
Эри бўлса жилмаярди,
Кўрсатиб жез тишини.

1972

А. Пўлкан

ҲАМЗА ИМОНБЕРДИЕВ

(1954—1997)

Абадиятга арзигулик мўъжиза

Шоир Ҳамза Имонбердиев билан вақтли матбуот орқали танишган эдим. 1975 йилнинг баҳорида унинг бир туркум шеърлари эълон қилинган газета кўлимга тушиб қолди. Ўқиб чиқдим. Мағзи тўқ, қисқа ва лўнда ёзилган воқебанд машқлар. Ўшалардан бири «Чаноқвой» билан танишайлик:

*Чаноқ беш бармогида
Пахтани ушлаб турар.
Теримчини баҳолаб
Кўнглини хушлаб турар.*

*Бир тола ҳам қолдирмай,
Тоза терсанг қанча сен,
Аъло қўйдим дегандай,
Кўрсатар беш панжасин.*

Ҳамзанинг туркум машқларидан қувониб, унинг номига хат битиб, ёш шоирнинг манзилини билмаганим учун шеърлари чоп этилган газетага йўлладим. Орадан кўп ўтмай Ҳамзадан жавоб мактубини олдим. Хат муаллифнинг ўзидай самимий эди.

«Салом, Турсунбой ака!

Сиздан мактуб оламан деб сира ўйламовдим. Мақтов гапларингиз учун катта раҳмат. Яқинда Низомий номидаги педагогика институтини битириб, икки йўлнинг орасида турувдим. Олимлик қилсаммикин ёки шоирлик?.. Энди Сиз таъкидлагандай болаларга машқ қилганим маъқулроққа ўхшайди...

Хўп, омон бўлинг.

Хурмат билан укангиз Ҳамза Имонбердиев».

20 май, 1975 йил.

Шундай қилиб, Ҳамза билан ака-ука бўлиб кетдик. Фалакнинг гардиши билан ўн икки йил ёнма-ён ишладик. Одатда инсонни бирга ишлаганингда ёки сафарга чиққанингда яқиндан англаб, ўзинг учун кашф қилсан.

Ўзбек болалар адабиётига чақмоқдек кириб келган шоир Ҳамза Имонбердиев ўта тўнори, андишали, дилкаш, бир оз ирим-сиримга ишонувчан дилбар йигит эди. Унга нисбатан бўлган ҳурмат ва эътиборимни ишхонада ҳам, кўча-кўйда ҳам ҳеч кимдан яширмасдим. Бешбармоқ, кулчатой егимиз келиб қолса, топган-тутганимизни кўтариб Ҳамзанинг хонадонига борардик. Кайвони онахонимиз марҳум Фариди опа бизни ҳаммаша ёруғ юз билан кутиб оларди. Бу аҳил ва иноқ оилада ўсаётган ўғил-қизларнинг иқтидоридан таъсирланиб қуйидаги мисраларни ёзиб, матбуотда эълон қилганим ҳам сир эмас:

*«...Отажоним» қўшигини
Шерзод шўх-шаҳ айта бошлар.
Ҳамза чалар рубобни,
Томошабин қўшни ёшлар.*

*«Эй, сабо»ни Дилором,
Қойиллатар дуторида.
Ушбу куйни тинглаганлар,
Бу гўшада бўлмас зада.*

*Жайхун бўшаб «шиш-пиш»дан,
Ансамблга қўшилар.
Кўнгил яшнаб қўшиқдан,
Симобдайин эшилар.*

*Фарида она хуррам,
Завққа ботиб рўпарада,
Алқаб-юлқаб уларни,
Дуога қўл кўтаради...*

Хамза фарзандларига ўта меҳрибон эди. Айниқса, ўғли Шерзодга санъат сирларини ўргатишда сира эринмасди. Айни вақтда консерваторияда ўқиётган қизи Дилоромга скрипка сотиб олиш билан боғлиқ воқеаларнинг ўзи ҳам хужжатли ҳикояга арзийди.

Шоир Хамза Имонбердиевнинг сирли бир ён дафтари бўларди. Унда вилоятларда яшаб, болалар учун яхши шеърлар ёзаётган ижодкорларнинг рўйхати ва манзиллари битилган бўлиб, Анвар Обиджон билан менга бу ижодкорларнинг китоблари чоп этилишини тез-тез айтиб турарди. Булар хоразмлик Рустам Назар, кўконлик Зафар Исомиддинов, ургутлик Худойберди Комилов, андижонлик Муқимжон Қодировлар эди.

Хамзанинг ўзгалар ҳам ўрганса арзийдиган фазилатларидан яна бири ёзган шеърларидан кўнгли қоникмаслиги, ўзига ва машқларига нисбатан ўта талабчанлиги. Бир шеърини бир неча марта қайта ишлаб, ўз меҳнатидан завқлана биларди. Бу эса ҳақиқий мўъжизага айланарди. Ана шундай кашфиётларидан бири «Маслаҳат» дир:

*— Қанча «с» ёзилади,
«Ҳасса» сўзида, ажаб?
Биттами, иккитами, —
Билолмай ҳайрон Ражаб.*

*— Учта «с» ёзинг, ака, —
Ақл ўргатар Жўра.
Ортиб қолгани маъқул
Етмай қолгандан кўра.*

У янги ёзган машқларини ўқиб беришидан ташқари, бирор фикр айтишимни кутарди. «Аяманг, тўғриси айтинг», дерди. Энг сўнгги дostonларидан бири «Исмоил Забихуллоҳ қиссаси» ана шундай мунозара асосида муаллиф томонидан бир неча марта қайта ишланиб, «Гулхан» журналида босилди. Дарсликларга кирган бир қатор машқлари ҳам, ҳатто янги «Алифбе» дан ўрин олган шеъри ҳам ана шундай тортишувларнинг ҳосилидир.

Мен меҳнат таътилида бўлганим учун 1997 йил август ойининг олтинчисида Ўшдан Ҳамзанинг уйига қўнғироқ қилиб, ундан ҳол-аҳвол сўрадим. «Ака, отпуссага чиқдим. Дилором билан Дилафрўз ўқишга кириши керак, тезроқ келинг...» деди. Унга 9 августга поездга патта олганимни айтдим. 11 август куни эрталаб Ҳамза билан телефон орқали боғланиб, 12 августда ишхонада учрашадиган бўлдик. Афсуски, ваъдалашилган куни у келмади... Ишхонадан чиқиб 65-автобусда уйга қайтаётиб «Табассум» радиожурналининг отахони, таниқли ижодкор Тўлан Қўзибоев билан учрашиб қолдик. Сухбат асносида Тўлан ака: «Сиз билан Анвар Обиджон рози бўлсанглар, Ҳамзани радиога ишга таклиф қилмоқчимиз», деб қолди. Мен унинг илтимосини ҳазилга олиб «Ҳамза «қозоқ»ни «Табассумга» сотадиган «қирғиз» йўқ» деб жавоб қайтардим...

Минг афсуски, Ҳамза билан учрашмоқ менга насиб этмаган экан. Эртасига 13 август куни уни дафн этдик...

Турсунбой Адашбоев

ШОКОЛАДХЎРЛАР

*Табиат фанидан дарс
Борар 3-«Ж»да.
Холвой хаёлга чўмган,
Ширин «кис-кис» лунжида.*

*«Жаҳонда кўп ороллар,
Бир-биридан зиёда.
«Ширинлик» ороли ҳам
Бормикан-а, дунёда?*

Бўлганда-ку оролнинг
Робинзони бўлардим.
Шоколадга оҳ, оҳ, оҳ,
Маза қилиб тўярдим».

Буни қарангки, ўйи
Инобатга олинди.
Олисдан бир хушхабар
Кулогига чалинди:

Болалару, болалар,
Эшитмадим демангиз.
Сафарга жўнаяпти
«Шоколадхўр» кемамиз.

Ширинлик оролига
Роса бир ҳафталик йўл.
Ширинликлар оролда
Истаганча мўлу кўл.

Ҳа, айтмоқ-чи шарти ҳам
Унчалик оғир эмас.
Ҳар бир бола асалдан
Ярим пақир еса бас.

«Пахтакор», «Оқ олтин»нинг
Ҳар биридан беш кило.
Учта торт ва атиги
Олти кило повидло.

Болалару, болалар,
Эшитмадим демангиз.
Имтиҳондан ўтганга
Интизордир кемамиз...

Бу хабар шу заҳоти
Ёйилди ҳар томонга.
Бунақанги мурувват
Бўлмаган ҳеч замонда.

Имтиҳонни зумда Хол
«Беш» баҳога топширди.
— Бўлса яна беринг, — деб
Капитанни шоширди.

«Шоколадхўр» бирпасда
Тўлди конфетхўрларга.
Хол полвонга ўхшаган
Иштаҳаси зўрларга.

...Уч кун бўлди, болалар
Сузар очиқ денгизда.
Уч кун бўлди, ширинлик
Тушмай қўйди овизга.

Йўловчилар бетоқат,
Лабларини ялайди.
Ненидир орзу қилиб
Бир-бирига қарайди.

Ҳар бир бола ўзини
Чалғитишга уринар.
Нуқул кўзга шериги
Шоколад бўп кўринар.

Бир пайт биров тўсатдан
Додлаб қолди: «Боллар,
Кемамиз ширинликдан
Ясалибди, қаранглар!!!»

Бу хабарни эшитиб
Кўпни тутди ҳиқичоқ.
Севинчдан нақ бештаси
Хушидан кетди шу чоқ.

Бир зумда, бунни қаранг,
Бошланди ур-йиқит, жанг.
Лекин кўп ҳам ўтмасдан
Бўлиб қолди аҳвол танг.

Аввал бошда нафсининг
Қурбони бўлди елкан.
— Тартиб, тартиб сақланглар! —
Деб ялинар капитан.

Сўнгра мачта, каюта,
Бирма-бир бўлди гумдон.
Штурвал ҳаммасидан
Ширин чиқди ўн чандон.

Бирови шўнгиб чиқиб
Бақирди даб-дурустан.
— Кўтаринглар лангарни,
Ясалибди «ирис»дан!

Холнинг жағи тинмас ҳеч,
Қанор қопдай шишса ҳам.
Чанқоғи қолмас сира
Бир бочка сув ичса ҳам.

Синфдоши Нор бўлса
Ўзи ейиш ўрнига,
— Қора кунга ярар, — деб
Жойлар чўнтак, қўйнига.

— Кимдан юқди бу касал
Болаларга, во ажаб?!
Анунинг ҳаракати
Нақ юлеич қассоб Ражаб.

Вой, манави болани,
Тиқилиб ўлмасайди.
Беш панжасин тиқиши
Кимларгадир ўхшайди.

...Оролга сал қолганда
Кема чўка бошлади.
Шоколадхўр болалар
Сувга бўка бошлади.

Холвой ҳам чўкиб борар
Ҳалқумига келиб жон.
Бир пайт додлаб юборди:
— Қутқаринглар, ойижон!!!

... Табиат фанидан дарс
Борар 3-«Ж»да.
Бу дод-войдан болалар
Қўрқиб кетишди жуда.

Синфдошлар ҳайрон, лол:
— Нима бўлди, бу не ҳол?!
Қўлга тушган боладек
Қизариб ўтирар Хол.

УРИШҚОҚЛАР

Қўлда ёғоч-автомат,
Уруш-уруш ўйнаймиз.
Ё калиш — граната,
Бир-биримиз пойлаймиз.

Гоҳ кўкракка урамиз:
— Душманга ер ўйқ, — деб.
Гоҳ юзтубан қулаймиз
Нақ юракдан «ўқ» еб.

Баъзида чинқирамиз:
— Пақ-пуқ, отдим, йиқил, — деб.
Душман тан олмас: — Ўқинг
Қийшиқ кетди нуқул, — деб.

Ҳамма бола ўйинда,
«Жанг» қизийди тобора.
Фақат Нодир ракета
Ясаш билан овора.

— Уришқоқлар ичида
Яшаб нетаман, — дер у.
— Олис сайёрларга
Учиб кетаман, — дер у.

Буни эшитиб бизлар
Дарров уни ўраймиз.
— Ўзинг билан бизни ҳам
Ола кет, — деб сўраймиз.

Рози бўлар дўстимиз:
— Чиқинглар, — деб имлайди.
Биз кашф этар сайёра
Уруш нима билмайди.

Бузуқ телефондаги суҳбатлар

ТЕЛЕФОНДА — СИЧҚОН ЧИЙ

— Алло, алло, Вий-вийми?
Танидингми, мен — Чийни?
Воҳ-воҳ, дўстим, ишим зўр,
Ишонмасанг, келиб кўр.
Қоринча тўқ,
Қайғу йўқ.
Ётибмиз-да Мош деган
Беозорга уриб дўқ,
Хизматимда бечора,
Ўзингда не гап, жўра?

— Бўй-бастингни кўрай, деб,
Жамолингга тўяй деб.
Юрибмиз-да, Чий ўртоқ,
Ошхонага бирров боқ.

— Овозинг дагалми, ҳов,
— Шамоллаганман, миёв!!!

ТЕЛЕФОНДА ФИЛБОЙ БОТИР

— Алло, бу қайси галварс,
Менинг уйқумни бузган.
Ким бу шабкўр, ярамас,
Жондан умидин узган?!
— Бу мен, бир нодон жонман,
Қулогингиз ичидаги
Меҳмонингиз Сичқонман.
Тушиб қолибман билмай.
— А?! —
Беҳуш йиқилди Филбой.

Ҳамза Имонбердиев

ДИЛФУЗА БЕГИМОВА

(1977–1999)

Дилфуза Бегим ёди

Дилфуза Бегим 1977 йил 25 ноябрда Сирдарё вилояти Сайхунобод тумани Сайхун кўрғонида дунёга келди. У 1983 йилда Улугбек номли 1-ўрта мактабга кирди ҳамда Т. Жалилов номидаги мусиқа мактабида таҳсил олиб дутор мутахассислигини эгаллади. 1988 йили унинг «Қалбимнинг кўрисиз» номли илк шеъри туман газетасида босилиб чикди, шундан сўнг вилоят газеталари ҳамда Республика нашрларида қатор «Ўзбегим», «Кўк сомса», «Мажнунтол», «Нон қадри», «Хотин-қизларга», «Баҳор», «Ёш юрак нидоси», «Мадхил», «Эътиқод», «Табаррук хислат», «Юлдуз», «Нилуфар», «Тақдир ўлжаси», «Она юртим» каби шеърлари боси-

либ чиқди. Дилфуза мактабда аъло баҳоларга ўқиш билан бирга туманда ўтказиладиган тадбирларда фаол иштирок этар ва она табиатни жон дилидан севар эди. 1991 йил 20 августда Сайхунобод туманида очилган «Ёш табиатшунослар» станциясининг биринчи аъзоларидан бири бўлиб, тўғарақда қатнашади ва 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси иқтидорли болалар слётида қатнашиб фахрли 2-ўринни эгаллайди.

1992 йилда Тошкент шаҳрида А. Навоий номи «Нафис санъат» лицейининг 9-синфига қабул қилинади.

1994 йилда Нукус шаҳрида ўтказилган Республика «Табиат: кеча, бугун, эртага» деб номланган конференцияда фаол қатнашиб, фахрли 1-ўрин эгаси бўлди.

1995 йилда лицейни «Лицей юлдузи» номи билан муваффақиятли тугатади ва Тошкент Давлат Юридик институтига тест синовларидан юқори балл олиб ўқишга киради.

Талабалик даврида телемусобақаларда қатнашиб бир неча марта ғолиб чиқади: жумладан «Ўйла, изла, топ», «Сирли сандиқ», «Умид учқунлари», «Болалигим пош-полигим», «Нигоҳ» каби кўрсатувларда Дилфуза Бегимнинг доно ва зукколиги ёрқин намоён бўлди.

Институт ҳаётидаги воқеаларда фаол қатнашиб, ўқитувчи ва профессорлар ўргасида катта обрў-эътибор қозонади. 1999 йилда Тошкент Давлат Юридик институти имтиёзли диплом билан тугаллайди. Талабалар ўртасида юқори намуна кўрсатади ва институт қошида ташкил этилган магистратуранинг «Хусусий ҳуқуқ» мутахассислигига қабул қилинади.

*Сен ора кирдинг ўзбек жонига,
Сарвқомат бўлди юрт, олам гулистон
Занжиробод Наврўзнинг дод-фиғонига
Карахт бўлган эди кўҳна Ўзбекистон.*

*Хуш келдинг Наврўзим, жон бахш элимга
Улушинг олавер барча хирмондан.
Йўқолган белбоғим қайтди белимга,
Энди гурурим тушмас баланд осмондан!*

Шу даврда Ўзбекистон Ёш адабиётшуносларининг анъанавий илмий конференциясида «Халқ оғзаки ижоди», «Фол ва фолбинлик» ҳақида илмий иш тайёрлаб фахрли 3-ўринни эгаллайди.

Ўз иқтидори билан анъанавий илмий конференцияларда доимо юқори ўринларни қўлга киритган, ўз тилидан ташқари инглиз, араб, рус тилларини эгаллаган, ўзининг дадил фикрига эга, ўткир сўзи учун «Қилич» номини олган Дилфуза 22 ёшида бевақт ҳаётдан кўз юмди. Бешафқат ўлим унинг орзуларини олиб кетди, аммо у ўзининг қайноқ қалби билан устозлари, тенгдошлари дилида ўчмас хотира бўлиб қолди.

У шу умрининг қисқа даврида Республикадаги катта жамоатчилик ишларида иштироки учун 15 та Фахрий Ёрлик эгаси бўлди. Юзга яқин шеър ва қатор мақолалари газета ва журналларда босилиб чиқди.

Ўз ижоди билан халқимиз қалбида узоқ сақланувчи ажойиб хотиралар қолдирди.

У санъат шайдоси эди ва қўшиқни ниҳоятда яхши кўрар, ҳамда ўзи ҳам қўшиқни маромига етказиб ижро этар, унинг қилган ибратли ишлари юридик институтимиз талабалари ўртасида мақтовга лойиқ эди.

Дилфуза Бегимнинг номи институтимиз тарихида муҳрланган бўлиб, унинг порлоқ хотираси қалбларимизда абадий сақланади.

Кунни кеча институт фойесида Дилфуза Бегимовага атаб чиқарилган ёдномаларни ўқиб, унинг устозлари ва тенгдошлари дил изҳорларини эшитиб, чиндан ҳам хотира ҳаёт гултожи эканлигига яна бир бор амин бўлдик.

Шарифа Илёсова

— Президентимиз фидойи ёшларимиз ҳақида ҳамиша фахр билан гапирадилар. Дилфуза Бегимова ана шундай фидойи ёшларимиздан эди. Агар у яшаганида жуда кўп ишлар қилишига нафақат мен, балки бутун жамоамиз аҳли ишонарди. Бинобарин, энди унинг руҳини шод

этиш, қалбидан қайнаб чиққан, лекин ушалмаган орзуларини эслаш биз тириклар — унинг яқинлари, устозлари, тенгдошлари учун ҳам фарз, ҳам қарз. Дилфузанинг хислатлари кўп эди, шу боис ҳам бутун жамоа эътиборини тортарди. Ҳар бир ишда, илмда ўз фикри билан қатнашарди ва уни исботлай олар эди. Орият, шарм-ҳаё, ибо унинг зийнати эди. Насиб этса, бу йил институт илмий кенгашининг қарори билан унинг номзодини Зулфия номидаги Давлат мукофотига тавсия этамиз. Дилфузадан ўчмас хотира қолди, бир олам орзую юрт меҳри товланган сатрлар қолди...

Жиноят процесси кафедраси мудири,
юридик фанлари номзоди, доцент,
институт хотин-қизлар кенгаши раиси
Зумрад Иноғомжонова

*Тинимсиз айланар, айланар замин,
Ўн саккиз минг даҳр узра парвона.
Шу замин ичида гўзал олам бор,
Унда алтомишлар кезмоқда, ана.*

*Заминнинг ўғли бор ўз-ўзига бек,
Тақдир шамолида зулфи хўп тўзган.
Мавриди келганда ёнган ўтиндек,
Мавриди келганда барчадан ўзган.*

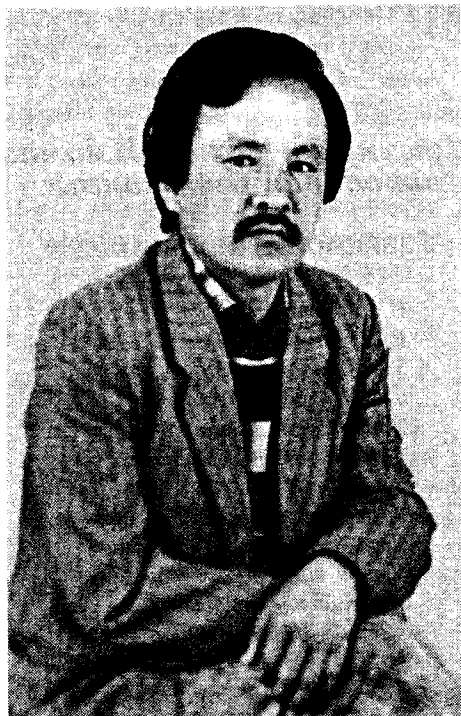
*Ойнинг ярми қора, ярми шўълавор,
Қора кунга энди қўйилажак чек.
Бугун боши узра ҳурлик тожи ёр,
Заминнинг ўғли бор ўз-ўзига бек!*

Дилфуза Бегимова

МУҲАММАД РАЖАБ ИМОМОВ

(1962—1998)

«Ерга ҳам қўшиқ керак»

Муҳаммад Ражабни ўйлаганимда, бир туркман шоирининг мана бу мисралари ёдимга тушади: «Осмон бўлиб ётарлар осмон янглиғ йигитлар қаро ернинг остида, қаро ерга ҳам осмон керак экан, аслида. Қўшиқ бўлиб ётарлар қўшиқ янглиғ йигитлар қаро ернинг остида, қаро ерга ҳам қўшиқ керак экан, аслида. Қуёш бўлиб ётарлар қуёш янглиғ йигитлар қаро ернинг остида, қаро ерга ҳам қуёш керак экан, аслида».

Шундай экан.

Муҳаммад Ражаб билан анча йиллар бирга ишладик.

Одатий кунлар ўтаверди.

Тўсатдан...

Энди у йўқ.

Шунда билинди, ёнгинамизда бир дарё оқиб ётган экан —
қуриди, ёнгинамизда бир тоғ юксалиб турган экан — чўқди.

Аммо унутилмайди.

Ҳаёт барчани баробарлаштиради, ўлим яхшиларни олдинга
чиқаради, деган гап бор.

Шундай экан.

Яхшилиқни ўйлайлик!

Шойим Бўтаев

Муҳаммад Ражаб Имомов ижодидан бир шингил

ЎЗБЕКИСТОН ПОЛВОҢЛАРИ

*Шижоатинг кўрсат ўғлон,
Қойил бўлсин бутун жаҳон.
Умид кўзин тикар бу кун
Сенга аҳли Ўзбекистон.
Ўзбекистон полвоҢлари
Туркий замин ўғлонлари.*

*Юрт байроғин баланд тутгин,
Синовлардан дадил ўтгин.
Умидимиз сендан бутун,
Ўзбекистон полвоҢлари,
Туркий замин ўғлонлари.*

*Баланд қилсин доим қўлинг,
Қувончларга тўлсин дилинг.
Тилакдошдир бутун элинг,
Ўзбекистон полвоҢлари,
Туркий замин ўғлонлари.*

*Боболаринг руҳи қўллар,
Омад сени тарк этмасин.
Янграг Ватан мадҳиясин,
Тарат ой, юлдузлар зиёсин.
Ўзбекистон полвоҢлари,
Туркий замин ўғлонлари.*

ҚАДИМ ТУРОНИМ

*Аждодлардан мерос қутлуг маконим
Минг хил балолардан соғ қолган жоним
Авлодлар шарафлар муқаддас номинг
Букилмас гурурим виждон, иймоним.
Дунёга донг таратган қадим Туроним.*

*Боболар қонига қоришган тупроқ
Тарихи асрлар қаърида узоқ
Мен учун саждагоҳ эй улуғ тупроқ
Менинг борлигимсан муқаддас номим
Дунёга донг таратган қадим Туроним.*

Н а қ а р о т

*Сенга кўзин тиккан жаҳонгир қанча
Шухратинг букмоқчи бўлдилар неча
Сен мангу яшарсан дунё тургунча
Замини зарҳалу жаннат маконим
Дунёга донг таратган қадим Туроним.*

*Боболар ном олди соҳибу қирон
Оталар илмига паст келди осмон
Аждодлар аталди шайхул ал-Ислом
Сен менинг шухратим, шарафим, шоним
Дунёга донг таратган қадим Туроним.*

Н а қ а р о т

ҲАЙДОВЧИ

Рабҳониддин Бурҳониддиновичнинг болалиги рисоладагидек ўтди. Ўзига тўқ, тартибли оилада вояга етди. Катталарнинг чизган чизигидан чиқмади.

Мактабдаёқ кашшофларни, институтда ёшлар иттифоқини бошқарди. Кейин ота-онасининг истаги билан уйланди. Меҳрибон эр, ғамхўр ота бўлди. Оиласини бирор нарсадан зориқтирмади. Рабҳониддин Бурҳониддинович ўзини омадли ҳисобларди. Ҳаёт йўли тақдирнинг равон чизигига тушди.

Институтни битиргач, шаҳар ёшлар кўмитасини бошқарди. Астойдил ишлади. Иши, тартиби раҳбарларга маъ-

кул келиб, тез кўтарилди. У қаерда ким бўлиб ишламасин, ишга бор меҳрини бериб, хизмат вазифасини ҳалол ўтарди. Шул сабаб мансаб пиллапояларидан жуда тез кўтарилди. Чет элларда ишлаб келди. Мана қарийб уч йилдир каттакон корхонани бошқариб келмоқда. Қўл остидагиларга меҳрибон. У ҳаммани, ҳамма уни яхши кўради. Ишдаям унум бор, раҳбар яхши бўлгач, ишда ҳам унум бўлади-да! Рабҳониддин Бурҳониддинович буни ўз раҳбарлик фаолиятида синаб кўрган. Тажрибаси ҳали унга панд бергани йўқ. Энг муҳими одамларга меҳр кўргазиб керак. Шоирлар ёзаверади «Мен меҳр кўргаздим, аммо алдандим!», деб. Рабҳониддин Бурҳониддинович шоирларга унча ишонмайди. Унинг ўз ақидаси бор. «Меҳр кўргазсанг, ишонч топасан. Ишончини қозонсанг бошқариш осон».

Рабҳониддин Бурҳониддиновичга қўл остидагилар тўла ишонади. У эса ишончга яраша меҳрибонлик, ғамхўрлик кўрсатади. Мана ҳайдовчиси Ҳайдаралини олиб кўрайлик. Йигирма йилдирки Рабҳониддин Бурҳониддинович уни ўзи билан бирга олиб юради. Ҳайдарали унга ҳайдовчилик қила бошлаганда ҳали мўйлови сабза урмаган йигитча эди. Рабҳониддин Бурҳониддиновичнинг бу индамас, камсукум йигитчага меҳри тушиб қолди.

Қаерда, қайси вазифада ишласин, Ҳайдаралини ҳам ўзи билан олиб кетди. Уйланганида тўйига бош-қош бўлди. Ота-онаси жўжабирдай жон экан, уй олишига кўмаклашди. Рабҳониддин Бурҳониддиновичнинг ўзи уйга унчалик муҳтож эмас. Отасидан ҳарҳолда данғиллама бўлмаса-да, ўртамиёна ҳовли қолган. Акалари уй-жой қилишиб чиқиб кетишган. Болалари ҳали ёш. Шундай бўлса-да ўтган йили Рабҳониддин Бурҳониддиновичга шаҳарнинг қоқ марказидан тўрт хонали уй беришди. Ўзига қолса олмасди, уйга муҳтож бирорта ходимига олиб берарди. Лекин шахсан вазирнинг ўзи ҳузурига чорлаб айтдики, ўртоқ Бурҳониддинович мана йигирма йил давлатга ҳалол ишлаб бердингиз, лекин ҳукуматдан бирор нарса сўрамадингиз. Сизнинг ҳалол хизматингизни тақдирлаб, вазирликка берилган уйлардан бирини сизга инъом қиламиз. Шаҳарнинг қоқ марказидан. Бола-чақангиз мазза қилсин. Қолаверса, сиздай раҳбар одамнинг шаҳар чеккасидан ишга қатнаши вазирлигимиз шаънига унча тўғри келмайди.

У иложсиз қолди. Вазирлик шаъни ҳақида гап борар экан, ҳар қандай ишга ҳам у тайёр эди. Бу хабарни эшитиб, хотинининг кўзлари қувончдан порлади. Вазирнинг аллақачон бандаликни бажо келтирган ота-бобосининг гўрини олқиш нурларига тўлдирди. Шундай қилиб Рабҳониддин Бурҳониддинович шаҳарнинг қоқ марказидан тўрт хоналик уйлик бўлди.

У ҳар гал вазирликка боришда бу уй ёнидан ўтар экан, машина ойнасидан тўртинчи қаватдаги бўш турган тўрт хоналик уйининг деразасига боқиб, ичида гоҳ фахр, гоҳ ачиниш каби тушуниксиз, қарама-қарши туйғулар туяди. Ҳайдовчиси Ҳайдарали эса хўжайиннинг кайфиятига қараб, бу ердан машинани гоҳ тез, гоҳ секин ҳайдаб ўтади.

Дарвоқе, гап Ҳайдарали ҳақида-ку. Қисқаси, бу кам-гап, камсуқум ҳайдовчи Рабҳониддин Бурҳониддиновичнинг ҳам, оиласининг ҳам тўла меҳри ва ишончига сазовор бўлди. Рабҳониддин Бурҳониддинович кайфияти аъло кезлари рафиқасига айтардики:

— Ҳайдовчидан роса ёлчидим. Худди тўнғич ўғлимиздай меҳр қўйиб, суяб...суяниб қолдим.

Рафиқаси ноз билан эътироз билдираддики:

— Йўқ, йўқ у бор-йўғи мендан ўн ёш кичик бўлса, қанақасига ўғлимиз бу...

Рабҳониддин Бурҳониддинович эътироз билдириб ўтирмасди. Ҳайдовчисини барибир оталарча меҳр билан яхши кўрарди. Чет элларга қиладиган сафарларидан оиланинг бошқа аъзолари каби унга ҳам баб-баробар совға-салом олиб қайтарди. Ҳайдарали ҳам хўжайиннинг ишончини тўла оқлаб астойдил хизмат қиларди. Хўжайиннинг уйидаги ишларини ҳам жон-жон деб бажарарди. Рабҳониддин Бурҳониддинович унинг хизматларини қадрлар... Истаган пайтида, имконича жавоб беради. Бундай пайтларида биринчи муовини Сайидмурод Замоновичнинг машинасидан фойдаланиб туради. Сайидмурод Замоновичнинг ҳайдовчиси Кулмуҳаммад ўзи яхши бола-ю, одоби чатоғроқ. Машинада сигарет чекади. Тили ҳам югуриқроқ. Ҳайдаралининг машинасига тулпор, ўзига айғир деб лақаб қўйган. Ўзининг машинасини қирчанғи деб атади. Бу гаплар қулоғига чалинганда уни одобга чорлаб танбех берганди. Кулмуҳаммад узр сўраган бўлди:

— Энди биз қишлоқда ака, гапга унча тўн кийгизолмаймиз. Тўғрисиям шуда, бизнинг машина анча эски, Хайдаралиники ҳали гижинглаб турибди. Рабҳониддин Бурҳониддинович биринчи муовини Сайидмурод Замоновичдай оғир карвон, кекса раҳбарнинг бундай оғзи бепарда шофёр билан неча йиллардан бери чиқишиб ишлаётганига ҳайрон қолади. Сайидмурод Замоновичга ҳайдовчисининг беодоблигини таъкидламоқчи бўлади-ю, тагин унинг ўн битта боласи борлигини эслаб, раҳми келади.

Мана бугун ҳам Хайдарали пешинга яқин жавоб сўради. Қайин укасининг уйида тўй тараддуди экан, сабзи тўғрашга қарашмаса уят бўлар. Рабҳониддин Бурҳониддинович жон деб жавоб берди. Бугун ўзи бориши керак бўлган жойлар деярли йўқ эди. Аксига олиб, тушлик маҳали вазирликка чақириб қолишди. Ноилож Қулмуҳаммаднинг машинасини чақирди.

Машинага ўтирар экан, олд ойнанинг тепасига ўрнатилган кўзгучадан Қулмуҳаммаднинг кўзларига боқиб: «Вазирликка ҳайданг, Қулмуҳаммадjon!» деб кўйди. Кўзгучадан Қулмуҳаммаднинг қув табассум ўйнаган қийик кўзлари унга боқиб турарди. Таноби тортилган лаблари киноявий очилиб-юмилиб:

— Айғир бугун ҳам тушовини узибди-да?! — деган овози эшитилди. Хўжайин бу жиприкқа гапириб ўтиришни ўзига эп кўрмай, буйрукни қисқа такрорлади:

— Вазирликка!

Ҳайдовчи индамай машинани юргизди. Улар анчагача жим кетишди. Рабҳониддин Бурҳониддинович гоҳ-гоҳ кўзгучадан Қулмуҳаммаднинг ҳайқишми, истиҳолами англаб бўлмас ҳисларга қоришиқ нигоҳига дуч келарди. Шофёр ҳатто бир-икки бор ниманидир сўрамоққа оғиз жуфтлаб, ортига қайрилиб қарадию, хўжайиннинг кўчани бефарқ томоша қилиб кетаётган бетунд қиёфасини кўриб, ноилождан томоқ қириб кўяқолди. Марказий дўкон ёнигача ана шундай жимгина боришди. Марказий дўкон ёнидаги янги қурилган фиштин уйлар жойлашган кўчадан Қулмуҳаммад машинани секин ҳайдади. Шу ерга келганда унинг сабри чидамади:

— Бурҳониддин ака, сизнинг янги уйингиз ҳам шу ерда-я? Қаранг, қурувчиларнинг бефаросатлигини, янги

уйларнинг ройишида чўян қувурлар қалашиб ётибди. Тепадан бирортаси тушиб кетса, соғ қолмайди-ку?! Чехраси очила бошлаган Рабҳониддин Бурҳониддинович қайта тундланди. «Бунингки сўхтасига бир амаллаб чидамоқ мумкин дир, аммо совуқ гапларига Сайидмурод Замонович қандай чидаб келаяпти экан-а?!» — деган ўйда унга жавоб қилмай кўчага боқди. Бу пайтда машина ўз уйи рўпарасидан имиллаб ўтиб борарди. У беихтиёр тўртинчи қаватга қаради. «Ажабо! Уйнинг деразаси ланг очик, ётоқхонанинг чироғи ёниб турарди. У ҳайрат билан Қулмуҳаммадга қаради. Кўзгучадан унинг сирли нигоҳига дуч келди. Фижилиб кўзларини юмиш билан ҳайратини яширди. То вазирликка етиб келгунча кўзларини қайта очмади.

Рабҳониддин Бурҳониддинович вазирликда бирор соатча ушланиб қолди. Машинага ўтирар экан илтимос оҳангида деди:

— Қулмуҳаммаддон келган йўлимиздан ҳайдасангиз, фақат секинроқ кетсак.

— Хўп бўлади, Бурҳониддин ака, шундоғам бизнинг қирчанғи Эломонов акамизнинг феълига мос, тез чополмайди. Бу иккаламизга ҳам маъқул. Фақат келин-ойимизга ёқмайди.

Рабҳониддин Бурҳониддинович унинг вайсашларига ортиқча эътибор бермай кўчани томоша қилиб кета бошлади. Уйининг рўпарасига келганда яна беихтиёр тўртинчи қаватга қаради. Энди дераза ёпик, чироқ ўчик, фақат дераза тепасидаги даричача очик турарди.

«Ким келган экан, — ўйлай бошлади у. — Хотини ишда, ўғли ўқувчиларнинг ёзги оромгоҳида. Қизини икки кун олдин хотинининг синглиси, қўярда қўймай таътилда дам олсин деб Тўйтепага олиб кетганди. Калит ўзида-ю, хотинида бор. Агар хотини келган бўлса, нега даричани очиб кетади?»

Шундай хаёллар билан Марказий дўкон ёнига келиб қолдилар.

— Шу ерда мени тушириб кетинг. Қулмуҳаммаддон, савдо қиладиган юмушим бор эди. — Рабҳониддин Бурҳониддинович машинани тўхтатди.

— Қарашиб юборайми? — шофёр машинадан тушмасдан беилтифот сўради.

— Раҳмат бораверинг, сизниям ўз юмушларингиз бордир. Гоҳ-гоҳида оддий одам бўлиб пиёда юрсак айб бўлмас, — деди Рабҳониддин Бурҳониддинович дўконга қараб юраркан.

— Аммо, маладессизда Бурҳонидинич ака, кўнглингиз жудаям очик. Айғир шунинг учунам гижинглайдида.

— Машина ойнасидан бошини чиқариб олган Қулмухаммад хўжайиннинг орқасидан шанғиллади.

Рабҳониддин Бурҳониддинович дўконнинг марказий эшигидан кириб бораркан ўзича кулиб қўйди.

— Хўп аломат бу йигит. Йўқ, довдир. Бошлиғи Сайидмурод Замоновичга ўхшаган қишлаки. Уку Галатепами нима бало деган жойдан эди. Буниси қайси қишлоқдан бўлса. Чўнқаймишми, Улусми дегандай бўлувди. Э, нима фарқи бор. Хўп галати одамларда. Салгина илтифотга ҳам «аммо маладессиз ака», деб тураверади.

Рабҳониддин Бурҳониддинович дўконнинг ён эшигидан шундай хаёллар билан чиқиб, янги уйи сари кетди. У ўзини ҳар хил хаёллардан чалғитиб Қулмухаммаднинг гапларини фикрида такрорлаб ўзича кулиб борарди. «Аммо маладессизда ака... кўнглингиз жуда очик... қирчанғи... Эломонов акамизни феълига мос... келинойимизга ёқмайди...» Рабҳониддин Бурҳониддинович ўз уйларига қараб бурилар экан, йўлаклари рўпарасида турган Ҳайдаралининг машинасига кўзи тушиб, ич-ичидан инкор этишни истаб келаётган ўй бошига урди. У энди ҳар қандай ёмон фикрга ҳам қарши турмоққа ўзини чоғлаб йўлакларига қадам қўйди. Лифтни ҳам кутмай, тўртинчи қаватга секин-аста кўтарилиб борди. Ўз эшиги рўпарасида бир оз нафас ростлади. Кўнғироқ тугмасига қўл юборган пайти ичкаридаги жимлик боядан бери ўзи истамай, инкор этиб келаётган хаёллар кўнглида бош кўтариб қолди. У кўнғироқ тугмасидан қўлини қайтариб олиб, ичкарига қулоқ тутди. Ичкаридан ҳеч бир садо эшитилмас эди. Чўнтагидан калит олиб, эшикни шовқинсиз очди. Ичкарига товушсиз қадам босди. Кўзига биринчи ташланган нарса ўтган йили Олмониядан олиб келган хотинининг қирмизи туфлиси бўлди. Елкасидан тоғ ағдарилгандай бўлди. Бироқ, хотинининг қирмизи туфлисига ёнма-ён турган Ҳайдаралининг ўзи Италиядан совға қилиб олиб келган саламандр туфлисини кўриб

ажабланди. Рўпарада очик турган ётоқхонанинг эшигига кўзи тушди-ю, елкасидан ағдарилган тоғ нақ кўксидан босиб тушди. Ётоқхона ўртасидаги кўш ўриндиқда йигирма йиллик жуфти ҳалоли, тўнғич ўғлидай меҳр кўйган ҳайдовчиси билан қип-яланғоч бир-бирини маҳкам қучиб ухлаб ётарди.

Очиқ даричадан сершовқин шаҳарнинг сирли-синаотли ҳавосига тўйинган саратоннинг илиқ эшкени хонага кирар, бундаги димиқ муҳитдан шишиниб, лоҳасланиб, булғаниб қайтиб чиқиб кетарди.

Рабҳониддин Бурҳониддинович кўксини тоғдай оғир алам юки босиб, бир лаҳза деворга суяниб қолди. Миясида ихтиёрсиз сўзлар чарх урарди: «Айғир... Гижинглайди... Бугун ҳам тушовини узибди-да... Сабзи тўғраш... Кўнглингиз жуда очикда...»

У оёқ учида бориб даричани беркитди. Стол устидаги қалитлар шодасини шовқинсиз олди. Ошхонага ўтиб газнинг тўрттала кулоғини очиб кўйди. Ҳеч қаяққа қармасдан оёқ учида ташқарига чикди. Эшикни шовқинсиз кулфлади. Эшикка суяниб бир лаҳза нафас ростлаш барорида ичкарига кулоқ тутди. Сукунат. Шитоб билан кўйига эниб кетди. Катта йўлга буриларкан, уйлари ройишида қалашиб ётган иситкичларнинг чўян қувурларига кўзи тушиб, хаёлига шу гап келди: «Тепадан бирортаси тушиб кетса, соғ қолмаса керагов!»

ҒАМҒИН КЕЛИН ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

*Саҳар туриб сувга айтар
У ҳар тунлик тушини.
Тўшагида қолдирганча
Муҳаббатнинг исини.
Саҳар туриб қўшиқ айтар,
Қўшиқ айтар, жўшиб айтар.
Кўздан ёши тошиб айтар
Йиғлаб, йиғлаб қўшиб айтар,
Қўшиғига тушини.
Беланчакнинг изларидан
Тебратганча бошини:
«Кел, кел, болам кел, болам,
Бу ҳолимни бил болам.*

Мени бахтли қил болам...
Менга ўқиб қарайди,
Хатто яқин хешларим,
Наҳот мени алдайди,
Саҳар кўрган тушларим.
Аллаё алла, болажоним алла...»
Ҳар саҳарда келинчак
Такрорлар ушбу ҳолни.
Алла айтиб қучоқлар,
Бўш беланчак ва толни.

ЧЎЛИ ИРОҚ

Карвон ҳориб келар. Тўхташи гумон.
Нортуя бўйнида жаранглар наво.
Имиллаб йўл юрар, мўл юрар, ҳамон,
Олдида кутар уни қақраган сахро.
Ҳамманинг умиди, илинжидир сув,
Мешибларда сувмас, буғ борар аммо.
Яқин қудуққача уч кунлик йўл бор,
Уфқда чайқалган денгизми, ё раб.
Ё сенинг синовинг, ё оддий сароб.
Туялар чарчаган етиши гумон
Жаранглар сеҳрли бир наво ҳамон.
Сен ўзинг тўзим бер, тўзим бер, Худо.

ҚЎМСАШ

Сен қандай севардинг оппоқ қорларни,
Оппоқ сайхонликни кезардик бирга.
Бугун мен бир ўзим ҳасратларимни,
Оёқларим билан ёзаман қорга.
Бир ўзим. Ҳамроҳинг бахтиёр давра,
Такрорлаб яшайсан толе сўзини.
Лекин таскин бермас бу сўзлар зарра
Ҳамон кутаянсан бахтнинг ўзини.
Бу ерда ҳар нарса эслатиб сени,
Бахтиёр севгидек ўзига чорлар.
Шивирлаб муҳаббат марсиясини
Оёғим остида йиғлайди қорлар.

ДЎСТИМГА ХАТ

Бизлар бирга кездик беш йил муттасил,
Муҳташам шаҳарнинг кўчаларини.
Ва бирга ўтказдик дўстларча аҳил
Ижарадор йилларнинг кечаларини.
Мен ўзимча шоир, сенчи мунаққид,
Баҳслар қилардик гоҳ тонгга қадар.
Шеърларим баҳосин ҳеч ким сенчалик,
Тўғри беролмабди, энди билсам гар.
Тунлар шеър ёзардим, гулга қиёслаб,
Севгилимнинг бодом қабоқларини.
Сен эса тинимсиз ёдлаб борардинг
Бойбўта муаллимнинг сабоқларини.
Беш йил талабалик зумда ўтди,
Кувонч, ташвишларнинг бағрида юриб.
Бир тонг секин айтдинг: «Сафар ҳам битди,
Қишлоққа қайтаман муаллим бўлиб».
Қишлоқ — куйланмаган энг гўзал куйим,
Қишлоқ — юрагимга чўккан орзуйим.
Беш йилда неча бор ижарама-ижара,
Ўзим билан кўчган тасалли, ўйим.
Ростдан жўнаб кетдинг фидойи бўлиб,
Қишлоқдан шоирлар еткармоқ учун.
Қолдим, шеърятнинг гадойи бўлиб,
Кўплардан созимни ўткармоқ учун.

ДУНЁЖОН

*Йигитнинг бошини эггулик қилма,
Мардни номардга кўз тиккулик қилма,
Нортуяни йўлда чўккулик қилма,
Бутун яралгану, кемтик дунёжон,
Адолатни мудом тенг тут дунёжон.*

*Бу ҳаётда меҳмон шоҳ ҳам, гадо ҳам,
Дарёдан сув ичар гул ҳам, пода ҳам,
Мард йигитнинг бошин асло қилма ҳам,
Бутун яралгану, кемтик дунёжон,
Адолатни доим тенг тут дунёжон.*

*Пок дилда уйғонган ният ўлмасин,
Яхшиларга ёмон ҳамроҳ бўлмасин,
Марднинг номардга ҳеч кун қолмасин.
Бутун яралгану, кемтик дунёжон,
Адолатни мудом тенг тут дунёжон.*

ОНАЛИК БАХТИ ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

*Дунёда иккита буюк қўшиқ бор.
Гўдаклигимиздаёқ эшитганмиз унинг бирини.
Ҳали гуноҳсиз кўзларимиз билан дунёга ҳайрон
боқар эканмиз, шу буюк қўшиқнинг меҳрга йўғрилган
оҳанглари қўйнида ором олганмиз.
Иккинчи қўшиқни ҳам тонгда оналар айтишади,
унга челаққа «пов-пов»лаб, кўптириб тушаётган оппоқ сут
жўр бўлади.*

СЎНГИ МАКТУБ

*Тонгда етиб борар менинг мактубим,
Биламан кутаяпсан жуда интизор.
Яхшиси ўқимай йирт уни гулим,
Бугун юрагимда рашкдан тугён бор.
Яхшиси ўқима энди мактубим,
Буюкроқ бир севги керакдир сенга.
Муносиб эмасман сенга севгилим,
Отелло қудрати етишмас менга.*

*Отелло қора тан, о буюк ҳабаш,
Сигиниб яшарман сенинг руҳинга.
Сендаги рашкка қилурман ҳавас,
Севгини бўғишни ўргатгин менга.
Яхшиси хатимни йирт, ўтга ташла,
Яхшиси номимни юракдан кўчир.
Сенга ёзилмаган у хат бегона,
Кўз ёшларинг билан сен уни ўчир.*

КЕЧ КУЗ

*Дарахтлар уялиб жунжикар,
Барглрсиз ялангоч елкаларидан.
Одамлар даладан қайтишар,
Пахтасиз этаги елкаларида.
«Эртага қор ёғар, қор ёғар» —
Қарғалар тартибсиз такрорлар.
Судралиб сафарга отланар,
Хазонла қопланган анҳорлар.
Шудгордан ажиб ҳид таралар,
Далалар бир текис ястанган.
Минг рангли қувончлар ёгилар,
Заминнинг бахтига осмондан.*

ХАЛҚ ЙЎЛИДА

*Олма гули напорман,
Соясида ётарман.
Оқшом чиқсанг ойдинга,
Ой юзингдан ўпарман.
Баҳор келиб боғларда,
Боларилар биғиллар.
Қизил гул соясида
Қирқин қизлар қиқирлар.
Гул сайрига чиқсанг ёр,
Гул юзингдан ўпарман.
Кўзинг қамардан ёруғ,
Кўзим тушса, қамашса.
Жамолинга лол бўлиб,
Бошим ҳушдан адашса.
Гуллар ичра мен сени
Хуш бўйингдан топарман.*

ҚИШЛОҚҚА БОРГАНИМДА ТОҒАМНИНГ МЕНДАН ХАҒА БЎЛИБ АЙТТАНЛАРИ

I

*Ўн йил бўлди шаҳардадирсан
Лекин сендан одам чиқмади.
Сени анча ақли десам,
Бу юришинг менга ёқмади.*

Сен тенгининг уч-тўрт боласи
Хамда муқим уйи жойи бор.
Сен бўлдинг бир шеър девонаси
Қанча умринг ўтказдинг бекор.
Нуқул дейсан: «Шошманглар бир оз.
Мен бўламан ажойиб шоир».
Агар бўлса талантилигинг рост,
Шу пайтгача бўлардинг машҳур.
Ўтган жума: айни шом палла,
Телевизорда сен тенг бир бола
Шеър ўқиди бирам бақириб,
Шеър ўқишни кўйди қотириб.
На газетда, на бир журналда
Кўрмаймиз ҳеч сенинг отингни
Келиб менга шеърлар ўқийсан,
Қотирасан қуруқ бошимни.
Мен-ку шеърнинг техникасини
Унча-мунча тушунмайман, рост.
Айтай гапнинг индаллосини —
Шеърларингда йўқ халқчил овоз.
Келиб қолди бир гапнинг фасли,
Хафа бўлма очиқ айтганга,
Дейдиларки: «Шоирлик асли,
Теккан эмиш худо урганга».
Шоирман деб эл, урф-одатни
Унутмоқлик билсанг аҳмоқлик,
Киндик қонинг томган тупроқни
Севмоқ асил шоир бўлмоқлик.
Мени унча қизиқтирмайди
Шоирликда топган шухратинг,
Билъакс кўпроқ қувонтиради
«Соғман, тоға» деган бир энлик хатинг.

ТОҒАМНИНГ ЎЗИНИ АНЧА СИПО ТУТИБ ҚИЛГАН НАСИҲАТИ

II

Шаҳар соддаликни кўтармас жиян,
Энди бир оз сенга қийин бўлади.
Шаҳар одамлари бизга нисбатан
Анча уддабуррон, айёр келади.
Феълинг менга аён — чапани, ўжар,

Зарра ноҳақликка тутаб-ёнасан.
Жиян, бу феълингни ўзгартмасанг гар,
Талай зарбаларга нишон бўласан.
Шоирлигинг яхши, шеър ёзиш асли
Юрагида ўти борларнинг иши.
Юртини, халқини онаси мисоли
Сева билмоғи шарт, шеър ёзар киши...
Шеър ёзсанг шундай ёз — ўқиган кишин
Юраклари сувдай ситилиб кетсин.
Тингласа кўксида дарди бор киши,
Дардлари титилиб-титилиб кетсин.
Шеър ёзсанг, шундай ёз — танқидчилар ҳам
Энг асл сўзларнинг қиёми десин.
Шеър ёзсанг, шундай ёз — ўқиган одам
Қойилей, Шерикбойнинг жияни десин.

МУҲАББАТ УЧЛИКЛАРИ

Кутганим кунларим куртаклар,
Дўстимга дўндилар дарахтлар.
Буёғи баҳордир, буёғи баҳор.

* * *

Осмонни олдилар оҳларим,
Қовурғам қарсиллаб қайишар.
Мен мунча маъюсман мунгайиб.

* * *

Оқшомнинг охири оқариб,
Сабрнинг сарпоси сўкилди.
Умидвор умидим учқунлар.

* * *

Мен ўқиган ҳар бир шеър
Унинг юрагига ўқдек қадалур.
Қоч, ўртада сен қалқон бўлма.

* * *

Тонггача кўз юммай сени ўйладим,
Яна оқламоққа уриниб кўрдим.
Уятдан қуёш ҳам қизариб кетди.

*Қўшиқлардан устун турибман,
Гулларнинг ҳаваси келмоқда.
Энди ўзлимни мен таниб қолдим.*

АЛПОМИШНИНГ ҚАЙТИШИ

*«Алпомиш» достонининг 1000 йиллигига
(Жодир бахши қўшиқлари туркумидан)*

Офайниларов, аввал айтганимдан Жодирнинг ёлғиз жировиман, ҳақ деб ёнганинг бировиман. Омон «омон давронда, аллатовур замон»да қўлимга қалам олиб, кўнглумга гоҳ севинч, гоҳ алам солиб, улўф бахшиларга эргашиб ёмонлар билан тирлашиб, айтишувда кўплар билан беллашиб, созимни созлаб, овозимни ростлаб, замонасига мослаб халқимизнинг адо бўлмас достони «АЛПОМИШ»га чизгилар ёздим. Неки ёзган бўлсам барини шу халқдан олдим, қайтариб шу халқнинг ихтиёрига солдим...

Офайниларов баҳавор бўлинглар. Алпомиш элга қайтди, юртни тозалаш пайти етди. Сизларни ноўрин гумонлардан, ичиқора ёмонлардан яратганинг ўзи асрасин.

Алпомиш етти йил зиндонда ётди.

Кун келиб қутулиш пайти етди. Душманларнинг куни битди. Қалмоқларнинг юртида ҳақи ўрин топдириб, ўз юрти сари кетди. Қўнғирот элида, Арнали чўлида, Асқар тоғнинг белида Алпомиш ўлди деган гап тарқаб, кўп нарсалар ўзгариб кетди. Ултонтоз бошлиқ куллар ҳокимиятнинг бошини тутди, бундан халққа кўп жабр етди. Алпомиш йўлда кўриб, кўп нарсани билиб хаёдан бир шумлик ўтди. Мен хон бўлсам, юртда ким дўст, ким душманлигини билмайин, ҳалол иш қилмайин деб, ўз кийимларини Қултойга кийдириб, Бойчиборни миндириб, ўзи унинг либосларини кийиб эл ичини оралаб кетди. Шунда унинг кўрганидан кўнгли бузилиб кўзидан ёши тизилиб дарди-алами тилидан шеър бўлиб чўзилиб келаётган бу экан:

*Бойсун, менинг Бойсуниим қани?
Юртим қани, Жайхуниим қани?
Қиё боқса кўзим қамашган,
Ой жамолли Барчиним қани?
Ўнгирида гиёҳ унмаган
Қовжираган бу сариқ қирлар,
Саксон тўққиз алпнинг қабрими?
Жайхун дарё ўзани бўйлаб,
Жилдираган бу мунгли сувлар.
Бойбўрининг оққан сабрими?
Сабрим қани, сардорим қани?
Тилло туёқ Чиборим қани?
Келяпман Чилбир чўлидан,
Ташналикдан қақраб чўл бўлиб,
Дардларимни ичимга ютдим
Кўз ёшимдан кўксим хўл бўлиб.
Сув сўрасам шарбат тутувчи
Қалдирғочой хуморим қани?
Синовлардан бирга ўтувчи
Қоражон алп, дўст-ёрим қани?
Қалмоқларнинг найзасидан ҳам
Қаллобларнинг игвоси ёмон.
Улар билан олишмай десам,
На ўқим бор, на бордир камон.
Қани менинг имконим қани?
Ўн тўрт ботмон камоним қани?*

Алпомиш кела туриб йўлида, оч-наҳор, бемадор чўлда, туя боқиб юрган синглиси Қалдирғочга дуч келди. Қалдирғочой ўзининг кўринишини уят билиб, бир жингилнинг тагига бекиниб, ерга тикилиб, қадди букилиб. Бек оғамни кўрмадингми, деб ўтиниб йўловчидан сўрай берди:

*Оҳлар урдим, дудим чиқди осмонга,
Ўз юртимда зор бўлдим парча нонга.
Лаънат бўлсин бундай қаттол замонга.
Хей, йўловчи Алпомишга дарак бер,
Ё, қўлимга бирор ўткир яроқ бер,
Ҳақимжон дер Бек оғамнинг отини
Қуллари бузди ўзбекларнинг юртини,
Етказ кўрсанг синглисининг додини,
Алпомишга дарак бергил йўловчи,
Қалдирғочман, йиглаб уни йўқловчи.
Кўрсанг уни хароб бўлди юртинг, де.
Бек Алпомиш юртсиз қолдинг, ўлдинг де,
Олам аро Бек шарманда бўлдинг, де;
Хей, йўловчи Алпомишга дарак бер,
Қўнғиротга борсанг, эл тилак бер!
Юртга эга Ултонтознинг қуллари,
Тўзғиб кетди ўзбекларнинг эллари,
Жайхун, Сайхун бор дарёси шўрлади.
Алпомишга хабар йўллар йўловчи,
Мушфиқларга сабр тила йўловчи.*

Алпомиш синглисини таниб, ичи ёниб, кўзига ёш олиб, юртга қарай олмай, йўлни терс солиб «Сендай қизни хўрлаган золимларга ўлимай» деб жўнай берди:

*Йигладинг сингилжон йигладинг
Кўнглимга гусса-ю, ғам солиб
Огангни мунчалар йўқладинг.
Кўзингга шашқатор ёш олиб.
Бу юртда ботирлар ўлганма,
Сендайин сулувни йиғлатиб?
Бу эллар эгасиз қолганма,
Ўз Бегу хонини йўқотиб?
Сендайин сулувни йиғлатган
Замонга лаънатлар бўлсина!*

*Сингилжон сени қон йиғлатган,
Золимлар қон йиғлаб ўлсина!
Билмадим сингилжон, билмадим.
Оғаннинг тирик ё ўлигин,
Бор бўлса бир кун келарда
Қутқариб олмоққа ўз элин.
Йиғлама жигарим, сабр қил.
Алпомиш бир келади.
Сизларни йиғлатган золимдан,
Кўз ёшлар ўчини олади.
Сендайин сулуви йиғлатган
Замонга лаънатлар бўлсина!
Сингилжон сени қон йиғлатган
Золимлар қон йиғлаб ўлсина!*

Қултой либосидаги Алпомиш айтишувда Бодам бичақни енгач уни Барчинойга рўпара қилдилар. Алпомиш келбатли «Қултой»ни кўрган Барчин беканинг юраги зирқ этди — хаёлидан бу «Қултой» бегим Ҳакимжон эмасмикан деган ўй ўтди.

*Ой Барчиним ёр-ёр
Гул Барчиним ёр-ёр
Ақлинг бўлса ўйлада
Бил Барчиним ёр-ёр.
Ултонтозга теккунча
Ўл Барчиним ёр-ёр, —*

деб Алпомиш айтишувни бошлагач, Барчиннинг кўнглидаги шубҳалари тарқаб кетди. «Қултой»нинг Алпомиш эканлигини ич-ичидан тасдиқ этди. Шунда кўзидан ёшини тизиб, Бекнинг жон-жонидан ўтказиб шу сўзларни айтди:

*Не бало, ё отанг қул ўтганмиди,
Ё, онанг азобда қон чекканмиди?
Сабр косанг шунчалар чуқурмиди ё
Атҳо, Бегим сабринг қачон тўлади?
Токайгача бизга жабр бўлади?
Келиб бизга ётлар ҳоким бўлдилар.
Қуллар — тубан зотлар ҳоким бўлдилар.*

*Отдилар, осдилар, тинмай чопдилар.
Асли адо бўлмас бир халқ эканмиз,
Сенинг келувинга биз кўз тикканмиз.
Айтҳо, Бегим сабринг қачон тўлади?
Токайгача бизга жабр бўлади?
Ботирлар юзига ниқоб тутсалар,
Огалар — инига нифоқ тутсалар,
Келгиндилар юртини топтаб ётсалар,
Айтҳо, Бегим халқинг нима бўлади?
Токайгача бизга жабр бўлади?
Аптомишлар қачон қайтиб келади?*

Бу сўзлар ботирнинг жон жойидан тутди. Шундай бўлса-да, кўпчиликнинг орасида ўзини тутди.

«Бегоймо, бировларга бош эгмайди бўлар эл, муте бўлиб кун кўради бўлмас эл, бу ҳолни ўз танангга ўйлаб кўр», деб насиҳат йўсинида шу сўзларни айтди:

*Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанг чиқса ҳам донг қайда
Ёлғиз-ёлғиз бош кўтарган ботирлардан не фойда?
Халқ бир тошқину қўзғалса, тўсмоққа тўғон қайда?
Бу ҳолни ўз танангга ўйлаб кўров, Бегойим,
Фарзандларинг бирлашиб яшасинлар, илойим!
Билиб бўлмас, ким дўст, душман ичда одам оласи.
Донолар дер, ёмон дарднинг вақт энг яхши давоси.
Эр йигитнинг хатосини такрорламас боласи.
Бу ҳолни ўз танангга ўйлаб кўров, Бегойим.
Фарзандларинг ўтмишин унутмасин, илойим!
Тирик бўлса шоирлар очар элнинг кўзини,
Имкон бўлса ботирлар кўрсатади кучини.
Олар асл фарзандлар бобосининг ўчини.
Бу ҳолни ўз танангга ўйлаб кўров, Бегойим.
Фарзандларинг ўтмишин унутмасин, илойим!
Тирик бўлса шоирлар очар элнинг кўзини,
Имкон бўлса ботирлар кўрсатади кучини.
Олар асл фарзандлар бобосининг ўчини.
Бу ҳолни ўз танангга ўйлаб кўров, Бегойим.
Фарзандларинг ботиру шоир бўлсин, илойим!
Булар элнинг фарзандлари — ботирлар.
Ўз элнинг иқболини ўйлайди.
Бўлмас элнинг фарзандлари — довдирлар.*

*Бир-бирининг қадамини пойлайди.
Қулоқ тутсанг Жодир бахши сўзига.
Кўрганидан, билганидан сўзлайди.
Бу ҳолни ўз танангга ўйлаб кўров, Бегойим,
Фарзандларинг бахтиёр яшасинлар илойим!*

Булар бунда буйтиб бўзлашаверсин, энди сўзни Бойчиборни миниб, ийнига Алпомишнинг либосларини илиб, кўзидан ёшини куйиб ўзига ўзи гердайиб кетган Қултойдан эшитайлик.

Қултой ҳадеганда тўйхонага етди. Бир тепага чиқиб қараса ўн олти уруф Қўнғирот эли бўлхо-бўл, торт-хо, торт қилиб, шу тўйдин бир нималик бўлиб қолайлик, деб бир-бирининг гўштини еб, улоқ тортибётир. Шунда Қултойнинг мардлиги тутиб, бу шўрликларга Алпомишнинг келганидан хабар берайин деб шу сўзларни айтди:

*Саргайдингми сўлдингми?
Қулларга қул бўлдингми?
Ўз чечангни қўшқўлаб,
Бегонага бердингми?
Ўзбек эдинг ўр эдинг,
Сен кўплардан зўр эдинг.
Ўз элингдан айрилиб
Қолибсану кўрмудинг?
Остимдаги отимнинг
Дуқурига тоғ кўчар.
Ҳолинг кўриб ботирнинг
Юрагига доғ кўчар.
Торт-хо, торт, деб чувалайсан.
Улоқ тортиб қувнайсан,
Тўйдан кейин ҳолингнинг
Не бўларин билмайсан.
Ўн олти уруф Қўнғирот.
Ўн минг уйли Қўнғирот
Алпомишинг келди-ёв,
Кўкрагингни тут озод!
Бизга улоқ чоптириб, байрам қилган қуллар-а.
Қўнғиротда қатагон — қирон қилган қуллар-а
Ўзбекларнинг элини вайрон қилган қуллар-а,
Ол-ҳа Алпомиш келди!*

*Ўл-ҳа, Алпомиш келди!
Ўз элида бекларни сарсон қилган қуллар-а,
Ўзга элни эгаллаб, хандон қилган қуллар-а,
Алпомишни Кашалда зиндон қилган қуллар-а,
Ол-ҳа, Алпомиш келди!
Бил-ҳо, Алпомиш келди!
Тариқдайн тирқираб титраб кетган ботирлар,
Қон-қон қақшаб қисматин қаргаб кетган ботирлар,
Жилдирмай жилтиллаб жилаб кетган ботирлар.
Кел-ҳо, Алпомиш келди!
Бўл-ҳо, Алпомиш келди!
Пайт пойлашиб панага писиб кетган ботирлар,
Тустусига тайсаллаб тўзиб кетган ботирлар,
Бир кун бирикармиз деб, биғиб кетган ботирлар.
Чиқ-ҳо, Алпомиш келди!
Жур-ҳо, Алпомиш келди!*

Култой шу гапларни айтиб, отини тўдага солиб, улоқни тақимига олиб кетаберди. Одамларнинг орасида «Алпомиш келибди! Алпомиш келибди!» деган шивир-шивир қолаберди. Бу улоқда Алпомиш билан Худони ўртага қўйиб дўст киришган ўзи қалмоқ бўлса-да, ўзини ўзбек синовчи алп Қоражон ҳам бор эди. Қуллар уни хўрлаб, қари чўбирга мингизиб улоқ чоптириб қўйган эдилар. Култойнинг гапини эшитган Қоражон уввос солиб йиғлаб, шу сўзларни айтиб унинг орқасидан жўнай берди:

*Шивир, шивир, шивир-а,
Чув, жонивор чўбир-а!
Соқолиндан айланай,
Ботир бовом, бир қара!
Остингдаги отингни Бойчиборга ўхшатдим,
Жилаб айтган гапингни чини борга ўхшатдим.
Соқолиндан айланай бовожоним, ростинг айт,
Ростан қайтиб келдима, Алпомишдай асл мард?
Чувлар чувлаб қолган халқ,
Кувнар увлаб қолган халқ,
Соқолиндан айланай, бовожоним ростинг айт,
Юртга қайтиб келдима, Алпомишдай асл мард?
Аё шўрлик ўзбеклар, ва ё муслиг ўзбеклар.
Ишонайлик бованинг жилаб айтган сўзига.*

*Бўл-ҳо шўрлик ўзбеклар, кел-ҳо мунглиг ўзбеклар.
Дадил-дадил борайлик Алпомишнинг ўзига
Тур-ҳо ботир ўзбеклар, жур-ҳо дадил ўзбеклар,
Кўрсатайлик қулларни энасини кўзига!..*

Оғайниларов, яратганнинг майлидан, замонанинг зайлидан айланай. Ўзбекнинг ҳам кўкрагига эркинлик шамоллари тегадиган кунлар келди. Юртни обод қиладиган Алпомишдай улар келди. Илоё шу кунларнинг келганлиги рост бўлсин, ўзбек деганлари катта эл фарзандлар бир-бирига дўст бўлсин. Юртнинг иқболи, истиқболи қулганлиги рост бўлсин. Бу элнинг фарзандлари қайғуни билмасин. Мен каби фақир фуқоро бахшилари, ёмонларнинг яхшилари дostonу термалар қуйлашдан тинмасин.

Ўзбек элининг гули лолалари, Алпомишдай мардларнинг болалари шу элнинг фуқаролари, ёмону яхшилари, шоиру бахшилари «Алпомишдай» дostonлардан қуйлаганлари, тинглаганлари, барча-барчаси илоё муроду мақсадига етсин, омин!!!

* * *

*Узилди энг сўнги ришта ҳам
Бу лоқайд даврандан кетаман.
Хаёл қанотида сайр этиб бирдам
Ҳақиқат васлига етаман...*

*Ён-атроф мураса. Зерикдим. Тўйдим.
Лоқайдлик қоплаган дунёни,
Қидирдим. Топмадим. Изламай қўйдим,
Зулумат дунёдан Зиёни.*

*Бу кўнгиш таскинга сезмас эҳтиёж.
Дунёни эрмаклар одам сифат жин.
Ҳақнинг зиёсига кўз тикиб муҳтож.
Гуноҳ ботқогида инграйди Замин.*

ИЛТИЖО

Назар Шукур хотирасига

Осмон, осмон кенглигиндан бер,
Юраккинам лахта-лахта қон.
Замин, сендан сўрайман бардош,
Асабларим бўлмоқда одаш.
Тоглар, менга сабот, куч беринг
Зарбаларга собит турайин.
Булбул, сендан сўрайман овоз,
Дардларимни тўкиб солайин.
Ўлим, сендан сўрайман имкон,
Шеърларимни ёзиб олайин.

* * *

Бир пайтлар бу боғлар ям-яшил эди,
Булбуллар сайрарди бунда муттасил.
Ҳокимликни қўлга олди бир куни
Юзлари тўлишган қип-қизил фасл.
Ҳукмини ўтказа бошлади кейин,
Боғни қоплаб олган каҳрабо ранги.
Меваларни териб олди-ю секин
Ва юла бошлади дарахтлар баргин,
Оқликка бурканган энди бу гўша,
Қорайиб кўринар фақат бурчаклар,
Атроф тинч, сукунат бўлса-да,
Исёнга шайланар... митти куртаклар.

* * *

Мен туғилдим, дунё қувонди,
Кўпаяр, деб яхши бир инсон.
Кимдир суюнчига югурди:
«Ўғил кўрдинг, Турсинтош, қувон».
Отам дебди, соддадил отам:
«Шукр, сенга яратган эгам,
Умри билан бергин илойим.
Ҳалол бўлсин, тўғри сўз, болам.
Қўлла уни ўзинг Худойим».
Ота сўзи дерлар ижобат,
Ҳалол ўсдим, тўғри сўз ўсдим.

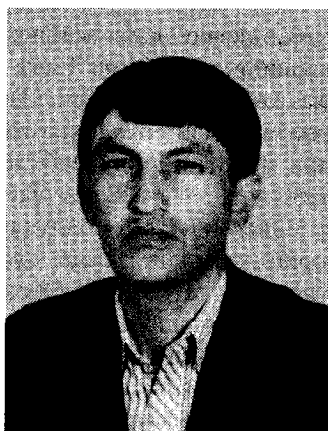
Гар бир умр чекдим хижолат,
Нопокликлар йўлини тўсиб.
Бу ҳаётнинг турфа ўйнида
Жуда эрта вояга етдим.
Қанча калтак синди бўйнимда
Мен барибир ҳақ йўлни тутдим.
Қанча шошдим, қанча адашдим,
Кўринганга кўнглимни очдим.
Тупроқ каби топтадилару.
Мен ҳар сафар, тоғ каби ўсдим.
Шукр бугун ўзим отаман
Ўтиб ўғлим пешонасидан
Такрорлайман шу сўзни доим:
Ҳалол бўлсин тўғри сўз, болам
Қўлла уни ўзинг Худойим.

Муҳаммад Ражаб Имомов

ЧОРИ АВАЗ

(1957—1992)

Яшаш керак: Қандай? Қанақа?

Қиш. Кунлар қисқа, тунлар узун ва совуқ. Бу тун янада чўзилди. Совқотиб печкага қарадим. Чўғларнинг устини пўстлог-пўстлог кул қоплаган. Ҳадемай ўчиб қолади. Кечқурун тайёрлаб қўйган ўтиним тугаб қопти.

Қаршида Чори аканинг турилган куни хотирланибди. Ғузорда, ўзи ўқиган мактабда ҳайкали очилибди. Боролмадим...

Бу йил қор кам. Чори ака билан 1984 йилда пахтада бирга бўлгандик. ТошДУнинг филология факультетида ўқирдик. Янги йилга уч-тўрт кун қолганда ўқишга қайтдик. Қор тиззадан келади. Ерлар музлаган, ҳаммаёқ оппоқ.

Чори аканинг хотира кечасини газетада ёритиш керак. Шу соннинг режаси тузилаётганда мақола ёзаман деб ваъда берган эдим. Эртага туширишим шарт.

Яна чалғиб кетдим. Томда пишак қаттиқ миёвляпти. Ҳали-вери овози ўчмайдиган, ҳайдадим. Ҳеч нарса ёзол-

маяпман. Гугурт қаерда эди-я? Печкага ўтин қаладим. Оловга қараб фикримни жамлашга уриндим, мақолага оҳанг изладим. Бўлмади. Чори Авазнинг «Тортилган камон» номли шеърий китобини қўлимга олдим. Биринчи шеърини овоз чиқариб хиргойи қилдим:

*Оқшом пайти ё тунда
айланиб кўчаларни,
тонгга элтиб қўйсанг-эй,
юлдузли кечаларни.*

«Оқшом», «тун», «кеча» каби маънодош сўзлар воқитасидаги рамзларнинг ҳар бири ўзига хос ранг ила воқелик, пайт ила ҳолат касб этади. Гапнинг равиши қорадан оққа, қоронғилиқдан ёруғликка томон жила бошлайди. Борган сари фикр ойдинлашиб, ифода тиниқлашиб боради: мажхулик — «Оқшом пайти ё тун»нинг натижаси барибир аниқликка — «юлдузли кечалар» орқали «тонгга» бориб уланади. Аммо бу уланиш воқеликнинг ўзида эмас, хаёлда кечади. Образлар занжирининг узлуксизлиги ва жипслигида кўринади. Мана шу мустаҳкам занжир исқанжасида «элтиб қўйсанг-эй» деган жонсўз илтижонинг, кучли истакнинг ноласи зориллайди. Шеър сарлавҳаси мазмун ва бадий матнга мос: «Қиз ўйлари».

*Шундай яшаб ўтсанг сўнг —
билмай ҳеч ғам, аламни.
Бу дунёни севсанг-эй,
Севган каби болангни.*

Мақсад — ҳаётнинг ўзини эмас, ҳаёт ҳақидаги орзу-хаёлларни ифодалаш. Бу шоирнинг ифода воситаси, бадий олами. Нарса, воқеа-ҳодиса образи мукамал тасвирланади, яъни унинг ҳар иккала моҳияти — яхши-ёмон, эзгу-ёвуз, оқ-қора хусусиятлари барабар ифодаланади. Аммо шоирнинг бадий маҳорати натижаси ўларок, яхшининг фазилатлари ёмонни, эзгуликнинг хосиятлари ёвузликни, оқнинг сифатлари қорани емириб, ўзига сингиштириб боради. «Тун чекинар киприкларингдан, чиқабошлар кўзингдан куёш», «Қандай осон қора сочинга Кундузларни ўраб опшоқ тун этмоқ», «Мен ёнурман тонгнинг муздайин ҳавосида бот-бот ёқилиб»...

Бунда «қора» олдинга чикмайди, у орқада қолади. Олдинда унинг мутлақо қарама-қарши қутби ҳисобланган «оқ»нинг орттирилган даражаси ёрқинлашади:

*Қорли оқшом,
Оппоқ олам,
Оппоқ қўшиқ бошлар тун.
Тушга ўхшаш бир нарса бу
Бир ширин-эй, бир ширин.*

Эътибор беринг: қор — оқ, шом — оқ, олам — оппоқ, туннинг сифати-ку аслида қора, лекин у орқада қолган, шунинг учун тун оппоқ қўшиқ айта бошлайди. Бу тушга ўхшайди, айнан тушга ўхшаганлиги учун ҳам ширин. Туш ўйга товун, ўй ҳаловатга, орзу хаёлга. Орзу-хаёл ҳаётнинг таъмини ширин этади. Такрор сўз сифатини орттиради: Тушга ўхшаш бир нарса бу Бир ширин-эй, бир ширин.

Шеър бандида тизилган сифатдош сўзлар ва сифат даражаларининг такрор-такрор айлантирилиши тасаввуримизни қамаштиради, шууримизга ҳаловат инади. Бу шоирнинг бадиий олами. Бу олам шоир бадиий маҳорати ила чизилган Истак, Ўй, Хаёл, Орзу каби жонли суратларда инъикос этади. Бадиий олам эса моддий оламнинг акси — тескараси. Бадиий оламнинг рўпарасидаги моддий олам ўзининг бутун аянчли аҳволи билан намоён бўлади. Бу икки олам бамисоли ер билан осмон. Осмон нақадар юксак, ер нақадар паст, осмон нақадар кенг, ер нақадар тор, осмон нақадар тоза, ер нақадар кир...

Мана шу қарама-қаршилиқни, зиддиятни ифодалашда тун ва тонг, қиш ва баҳор, нур ва зулмат образларига қайта-қайта мурожаат этилади. Нарса, ҳодисаларнинг хусусиятлари, ранглари, сифатлари таъкидланади. Ҳис-туйғуларнинг шакли муайян қолипда эмас, ҳаракатчан тарзда ифодаланади. Ҳаракат сўз имкониятларини излашга, лирик қахрамон ўзлигини намоён этишга йўналтирилади.

Санъатда ранглар ва бўёқлар шунчаки ранг-баранглик ва турли-туманлиги учун ишлатилмайди. Санъат ранг-тасвирчидан, энг аввало, рангларнинг фазодаги, нур ва соялардаги кўринишларини илғашни, ҳис этишни ва тасвирлай билишни тақозо этади. Бунда табиатнинг уйғун-

лик ва алоқадорлик қонуниятини, меъёрни назардан қочирмаслик зарур. Сўз санъатида бадиий ифода хусусиятига, тасаввур моҳиятига кўра истисно ҳолатлари ҳам бўлиши мумкин. Бунда тартиб ва мундарижа ижодкор услубида: бадиий асарнинг ички ёки ташқи мазмунида, оҳангда ёки ёзма матнда барқарорлашади.

Чори Аваз шеърини сифатларида ҳам ана шундай мутаносиб ва номутаносиб ҳолатлар мавжуд. Бу сифат даражаларининг ўзгаришида, изоҳланишида, сифатларни бадиий идрок этишда кўринади.

Бироқ шеърятда мазмуннинг — ғоянинг сифатидан ташқари, шаклнинг — бадиий ифоданинг сифати ҳам муҳим. У сезиларли бўлиши лозим. Нарсанинг — сўз ва рамзнинг ранги, туси, таъми, белгиси, оҳанги, қаттиқ-юмшоқлик хусусиятлари фарқланиши керак. Ана шунда шеърят бой ва ранг-баранг бўлади. Гўзал ва ҳаққоний бўлади.

*Зулмат босиб кела бошлади,
Тун туширди қора пардасин.
Шоир аста ўрнидан туриб,
Очиб қўйди нурли дарчасин:*

*Сўнг шоирни қамради илҳом
Ва қаламга чўзди қўлини.
Нафисгина бир зангор туйғу
Шеър уйига бурди йўлини.*

*Шеър эшигин очди-ю, шоир
Ичкарига томон йўл олди.
Ташқарида зулматнинг бўғиқ,
Ўксик, ғариб овози қолди.*

Қисматдан, пешонага ёзилганидан ҳеч ким қочиб қутулган эмас. Ҳаммамиз Аллоҳнинг иродасига итоат этмокка мажбурмиз. Аммо банданинг бандага зулмини Аллоҳ буюрмаган. Одамлар фароғатига дахл ўтказган, ҳаётига жабру ситам етказган золимларни фақатгина мазлумлар эмас, яратганнинг ўзи ҳам кечирмагайдир.

Беш кунлик дунёда кечирган оний турмушимизни ҳаёт ундай, ҳаёт бундай деймизу, лекин биз жисман яшаётган ҳаётининг нима эканлигини ва ким эканлигини биламиз-

ми. Йўқ! Ахир бизга инъом этилган ҳаётда яшаётган ўзимиз-ку. Ҳаёт — сиз ва биз-ку. Ҳаммамиз жамиятмиз-ку. Шундай экан, ҳаётни булгаётган, жамиятни тубанлаштираётган ҳам ўзимиз эмасмизми?! Бас, ҳаётни яхшилаш, жамиятни ўзгартиришни ўзимизни яхшилашдан, ўзимизни ўзгартиришдан бошламоқ жоиз. Адолат, ҳалоллик, ишонч ва ҳақиқат барқарор бўлган ҳаётдан зулумот чекинади. Бироқ «Ҳар қадамда дуч келаверасан. Бир нокасга ёки ёмонга, Тошми, кесак отаверишар Пинхон, ошкор пок бир одамга. Бироқ дунё сокин. Шундай сокинки, Ёқасидан тутиб дунёнинг Силкитгинг келади То Ёмонлари тўкилгунча!» Дунёни гўзал этмоқ, ҳаётни зулумотдан холи тутмоқ учун шоир даъват этади:

*Ҳақиқат, деб раҳм сўрманг,
У бизни кутгай, ўртоғлар,
Имону этиқод, қонни
Покиза тутсак шу басдир.*

Чори ака ўзи истаган дунёни, яшашни орзу этган ҳаётни «Порлоқ манзил», «Нурли чаман», «Мовий ўлка» дея атайди. Ва ўз дунёсига «зангор туйғу»лари — шеърлари билан етади. Ўша дунёда яшайди. Бу ҳам шоирнинг бадиий оламидир. Унинг сифатлари — нурли, порлоқ, мовий ва зангор.

Унинг шеърларидаги бошқа сифатларда — яшил ва кизил рангларида ҳам ўзига хос мазмун ифодаланади.

Чори Авазнинг «Яшил япроқлар» деган бир туркуми бор. «Яшил япроқлар»да моддий оламнинг — ҳаётнинг аслий ва нисбий сифатлари шоир услубининг ўзига хос белгилари ва ранглари воситасида аниқланади. «Яшил япроқлар» сўзнинг янги сифати, бадиий тадқиқотидир.

Анъанавий шеъриятда «яшил» яшнаш, яшариш, гуркираб яшаш, бахтиёрлик ва қувончининг, қисқаси табиат ва руҳият очилишининг нисбати ва рамзи сифатида ифодаланади. Аслида «яшил» «сариф»нинг — инсон умри ва табиат фасли интихосининг аксидир — хурлик ва хорлик рамзи тескарисидир. Чори Авазнинг «Яшил япроқлар»ида эса «Яшил» — Яшил эмас, «Яшил» — Сариф... У яшилни тескари ағдаради. Ҳаётнинг авра-астарини чиқаради:

*Зим-зиё,
Қоронғу,
Чуқур тун.
Гўёки мен унга чўкиб кетяпман,
Оғиз очиб бўлмас.*

«Яшил япроқлар» таркибидаги «зим-зиё», «қоронғу», «чуқур», «тун» каби бўёқлар тасвирига эътибор беринг — сифатлар симфонияси. Бироқ сифатлар сўнг ҳаракатга келади — феълга қўшилади: икки ўртадаги бу иттифок лирик қаҳрамон ҳолатига кучли зарба беради: Дастлабки сатрлардаги оҳанг ва мазмун тўлқини шеърнинг иккинчи қисмига келиб «Тўққизинчи тўфон»дай бирдан кўтарилади, «тун» денгизга айланади: «Гўёки мен унга чўкиб кетяпман». Учинчи қисмда оҳанг тўлқини яна бирдан тушади, энди у денгизнинг ости: «Оғиз очиб бўлмас», сув ютаман, оғзи-бурним қонга тўлади... Шеърдаги «тун», тунга муқояса қилинган денгиз рамзларининг ўз маънолари бор.

Ушбу уч қисмли шеър бандларида бўфинлар ўлчовининг 9—11—6 тарзда алмашилиб туриши денгизда кўтарилган тўфон ҳамласидан чўкиб кетган одам тасвирининг оригинал шаклини яратади.

«Яшил япроқлар» шакли ҳам, мазмуни ҳам хилма-хил бўлган мустақил шеърини асарлар мажмуасидир — «Яшил япроқлар» номининг яна бир нозик маъноси шу билан боғлиқ. Япон мумтоз шеърини аъёнлари асосида яратилган ушбу шеърини шакллар ўзбекона «хокку» ва «танка»ларнинг янги намуналаридир.

*Умидсиз боқаман
Йўллари лой,
Ботқоқ қишлоққа:
Қаерга ҳам бориб бўлар
Бу йўллар билан.*

Йил фасллари, табиат тасвири ўз маъносидан бошқа, ижтимоий мазмун касб этиши, сатрлар эркинлиги, улар ўртасидаги ушбу номувофиқликнинг фикрий теранликка мос келиши — қисқа, аммо қутилмаган кучли зарбадир. Бошда оддийгина ифодаланган «лой ва ботқоқ йўл» аввал ўзининг асл маъносидан турмуш, фаолият, тафаккур ва тараққиёт тарзлари каби маъноларга кўчади. Сўнг

ногўғри, ночор, яроксиз сифатларини эгаллайди. Оқибат азоб-укубатдан бошқа ҳеч қаёққа элтмайди, деган умумий хулосага олиб келади.

Мана, яна битта яшил япроқ...

Шамол олди, совуқ урди, зах сингиди... 1992 йилнинг июнидан октябрига қадар турли касалхоналарда қаровсиз қолди... Аъзои бадани тап-гаранг шишиб, саргайиб ётарди бу яшил япроқ...

Шоирни мана шу дунё еди, мана шу йўл еди. Бу йўл мустабид тузумнинг, истибдод замонининг бузуқ йўли эди. Чори Авазнинг иккала буйраги ҳам ҳилвираб кетди, 35 ёшида ҳаёти сўнди. Бояқиш инсон ва дунё ҳақида ҳикматлар тўқиётиб, ўзининг ҳам машъум тақдирини аввалдан билгандек битган эди:

*Ўлсам,
Ҳайрон бўлманг,
Узоқ яшаш учун
Тугилганим йўқ.*

Яшаш — ҳаёт мазмуни ва инсон қадри, ҳаёт ва ўлим мавзуи Чори Аваз шеърятининг муҳим хусусиятларидан бири. Яшаш мавзуига мурожаат этилар экан, ҳар сафар «қандай?», «қанақа?» деган саволлар рўбарў бўлади. Жавоб эса яшашнинг сифатини — инсон ҳаётининг сифатини аниқлайди. Умр мазмунини узоқ ёки қисқа яшаш эмас, қандай ва қанақа яшаш белгилайди.

Саволлар кишини ўйлашга, ўзини ўзи сўроқлашга, фикрлашга, ҳаётни англашга ундайди.

Саволлар беғамлик ва мақсадсизлик, воқеликка муросасозлик ва ҳаракатсизликка қарши исён кўтаради:

*Нега сиз саррайиб қолдингиз —
Ҳолингиз бунчалар бўлди танг?
Ё сизни муттаҳам этдим
Бу — ҳаёт аталмиш кўҳна жанг?..
Мақсадни мақсадга беркитинг,
Фикрдан фикрни сўроқланг,
Кўжракни қаттиқроқ силжитиб,
Тинчгина яшайдан йироқланг...*

Ушбу мавзуда Чори Аваз шеърятининг яна бир сифати намоён бўлади. Яна битта бўёқ ишлатилади — ли-

рик қаҳрамоннинг рухий ҳолати қизил рангда — қизил атиргул рамзи воситасида чизилади:

*Етар, тинч қўй, қизил гулларни,
Гўзал бўлса айборми ахир.
Қизил гуллар шеърингни эмас,
Ёмеирларни кутаётгандир.
Сен маддоҳлик қилмагин, юрак!
Юрак, ўзга йўл учун қайгур.
Биласан-ку, яшаш нақадар
Қизил рангли гулларга оғир.*

«Куз эртаси» китобидаги «Осмон, Қуёш, Сабо ва улар яхши кўрадиган кип-қизил Атиргул ҳақидаги эртак»-да ҳам худди шундай ҳолатни учратамиз.

Кўриб турганимиздек, Чори Аваз ҳаётни тасвирлади, яшаш завқини куйлади: Шоир ва инсон сифатида Ватан ва миллат дарди билан ёниб яшади. Қизил атиргулдай яшади. Қизил атиргулдай узилди, сўлди. Бироқ у яшаган қисқа умрнинг сифати қолди — кип-қизил гули қолди...

Қиш. Тун. Печкада ёнаётган гулханга қараб, Чори акани ўйладим, унинг шеърларини ўқидим. Шеър ва хаёлга берилиб ўтиннинг ёниб тугаганиниям сезмабман. Тун бўйи гулхан вужудимни, Чори аканинг хотираси руҳимни иситди. Даричани очдим, тонг отди...

Рустам Мусурмонов

ШОИР ЧОРИЖОН МАРСИЯСИ

*Хар ким ҳам дунёдан ўтади,
У ё шоҳ, ё гадо бўлмасин.
Қазойинг қалбимни ўртади,
Ҳеч кимнинг шогирди ўлмасин!*

*Ахир у энг аввал инсондир,
Қавмига қадрли бир жондир,
Устози орзуманд осмондир,
Ҳеч кимнинг шогирди ўлмасин!*

*Сен ўйчан юрардинг, Чорижон,
Ўйлардим — илҳомга ёри жон,
Айтмовдинг, енгибди дард пинҳон
Ҳеч кимнинг шогирди ўлмасин!*

*Ғузорнинг даштида оламдек,
Армонинг сочда оқ толамдек,
Беғубор эдинг бир боламдек,
Ҳеч кимнинг шогирди ўлмасин!*

*Шеърят, ҳамроҳсан биз ила,
Уйингда юз берди зилзила,
Бу не ҳол, баҳорда зилзила,
Ҳеч кимнинг шогирди ўлмасин!*

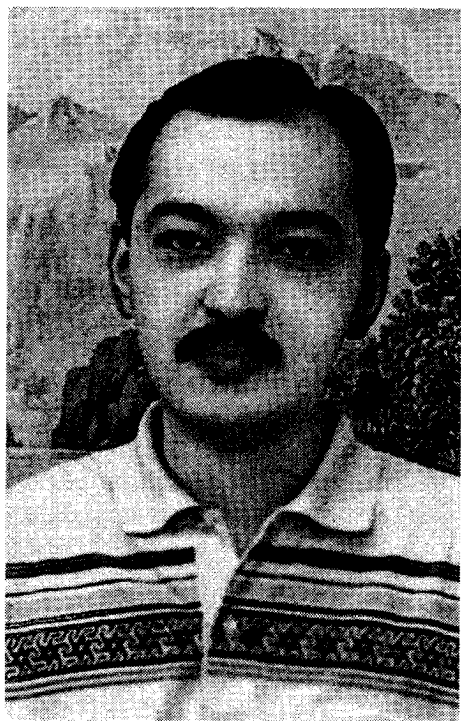
*Шоир хоҳ ёшидир, хоҳ қаридир...
Ижоди ажалдан наридир,
Аламдир, барибир аламдир,
Ҳеч кимнинг шогирди ўлмасин!*

*1992 йил
Абдулла Орипов,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири*

ЖОНПЎЛАТ БАШАРОВ

(1967—2001)

Бевақт узилган япроқ

П. Беньков номли рассомчилик билим юртини ва А. Островский номли Тошкент Театр ва рассомчилик институтини тамомлаган.

Ўзбекистон Академияси ижодкорлар уюшмасининг аъзоси. 50 га яқин Республика ва чет эл кўрғазмаларида қатнашган. Россия, Словакия, Корея ва бошқа чет эл мамлакатларида бўлиб ўтган халқаро кўрғазмаларда иштирок этган.

Рассомнинг ишлари Ўзбекистон Республикаси Ташки ишлар вазирлигида, Маданият вазирлигида, Рассомлар уюшмасининг кўргазмалар дирекциясида ҳамда Америка, Англия, Франция, Словакия, Германия, Швейцария, Малайзия, Корея ва бошқа кўпгина чет мамлакатларнинг коллекцияларида сақланмоқда.

Жонпўлат 20 га яқин китобларни безаган, шулардан энг юқори бадий безатилган китоблар учун танловида диплом ва фахрий ёрлиқлар билан тақдирланган.

Словакияда Братислава шаҳрида бўлиб ўтган халқаро Биеналледа қатнашди.

10 га яқин плакатлари Москвада бўлиб ўтган плакат танловида мукофотланган.

Жонпўлат иқтидорли ва кўпқиррали рангтасвир ва график рассоми сифатида ранглари жуда яхши ҳис қилган.

Акварель ва китоб графикасининг такрорланмас мусавиридир.

Рангтасвирда Жонпўлат нафақат реалистик, балки авангард услубида ҳам ижод қилди.

Ўзининг жуда қисқа умри давомида 1000 га яқин бадий асарлар яратиб кетди.

Сиз танишган ушбу инсон бугун орамизда йўқ. Ҳа, ўттиз тўрт ёшда унинг ҳаёт шами сўнди. У академик, Ўзбекистон халқ рассоми Қутлуғ Башаровнинг яқкаю ёлғиз ўғли Жонпўлат эди. Жонпўлат сўнги нафасларида ҳам мўйқаламни қўлидан қўймади. Узун тунлар дард билан олишди. Узун кунларда эса рангин тасвирлар билан овунди.

Халқимизда «одамнинг ёшига эмас, ишига боқ» деган ҳикмат бор. Жонпўлатнинг ҳаёти бунга ёрқин мисолдир. У Ватанига, ота-онасига, устозларига, яқин кишиларига бўлган муҳаббатини, садоқатини мингдан зиёд санъат асарларига тушириб улгурди. Жонпўлат чет элларда ўтказилган элликдан ортиқ рангтасвир кўргазмаларида қатнашди. Унинг асарлари бутун Америка, Англия, Франция, Россия, Словакия, Олмония, Швейцария, Малайзия, Корея каби давлатларнинг музейларида намоиш этилмоқда. Жонпўлат таҳсил олган Тошкент Театр ва рассомчилик институтининг профессор-ўқитувчилари чакмоқдек ярқ этиб сўнган Жонпўлат ҳақида бугун ёшларга армон билан сўзлашади: «Бир келдию, кетди» деб.

Шундай бўлди, Жонпўлат рангтасвир оламига шовшувсиз жимгина кирди ва юлдуз бўлиб порладию сўнди. Лекин унинг асарлари дунё кезмоқда. Демак, Жонпўлат ўлимга эмас, абадийликка юз тутди.

Сўзимизни Ўзбекистон Халқ шоири Барот Бойқобиловнинг ушбу сатрлари билан мухтасар қиламиз:

*Навқирон мусаввир Жонпўлат Башар,
Меросга қолдириб кетди сийму зар.
Нодир асарлари мисли жавоҳир,
Эл борки, юрт борки — абадий яшар.*

Рангларда акс этган мўъжиза

Ўзбекистон тасвирий санъат самосида Жонпўлат Башаров ижодиёти ёрқин бир юлдуз бўлиб чақнади. Ёш мусаввирнинг қисқа ва сермазмун ижодий йўли доимий ёниқ дарду хаёллар, графика ва рангтасвир борасида жонбозлик кўрсатиб тер тўкиш билан банд бўлди. У юрагини «жиз» этган ва қалби буюрган мавзуларнигина жонлантирди. Унинг ишлари билан танишганда аввало шу ҳол кўзга ташланадики, Жонпўлат ҳеч қачон, ҳеч қандай ҳолатга лоқайд муносабатда бўлмаган. Ҳаёт ва ўлим ўртасидаги машаққатли кураш асносида у инсонни ҳаяжонга сола оладиган санъат яратиш учун ошиқди. Қалбидаги туйғуларнинг товланишларини ва зеболигини, бир олам гўзалликни одамлар учун очишга шошилгандан шошилди, шунинг учун тинмай ижод қилди.

Мусаввирнинг рангтасвир асарлари роят инжа бўёқлар — қизил, қирмизи, алвон, зарғалдоқ, тўқ қизил ёки тўйинган қўм-қўқ ранглар, уларнинг эпкини, оч-яшил, зумрад ва оқиш шуълалар билан товланувчи мовий фе-руза ранглар қоришмалари билан йўғрилган. Бир-бири билан қўшилиб кетган бетакрор рангин оҳанглар товланишлари ва ёрқин бўёқлар жилваси биргаликда ифодавий йўналишнинг тон, ранг ва график ритмларини яна ҳам ёрқинроқ акс эттиради. Асарлардаги бир йўналиш ва рангни ифода, иккинчи пландаги ранглар товланишига, оҳиста, у билан табиий равишда омухталаша бориб, асосий мавзунини давом эттирган тарзда, яна ҳам нафис-

лик, янада чирой касб этиб аста-секин ўта бошлади. Мусаввир расмларидаги Ўзбекистон ранглари, унинг осмони ва қуши, тонглари ва фаройиб табиати, ўтмиши ва бугуни бизни мафтун этади, хайратга солади. Қалбга қуйилаётган бу рангин оҳанглар беихтиёр ҳис-туйғуларни жунбишга келтиради. Асарлар сизни беихтиёр тасаввурнинг сирли олами томон етаклайди, гўё сиз ҳам шу ранглар қатига, уларнинг тафтида эриб кетган ҳолда секингина сингиб кета бошлайсиз.

Жонпўлат Республикамизнинг таниқли мусаввири оиласида таваллуд топди. У эсини танибдики, отасини иш устида кўради. Янги китоб андозаси ёки эстамп пайдо бўлаётганда, рангасвир асари дунёга келаётганида у уста мусаввирнинг тезкор ва аниқ ҳаракатларига соатлаб тикилиб туриб чарчамасди. Оқ қоғоз ёки тортилган мато, унинг кўз олдида санъат деб аталган афсонавий даражада гўзал, бекиёс жонли расмга айланганида болакай ҳаяжонга тушар эди.

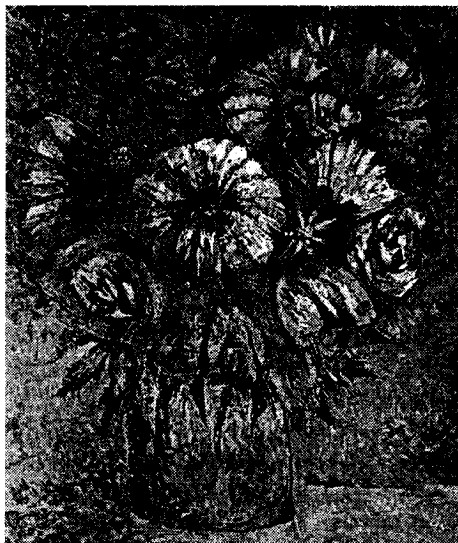

Айтишларига қараганда Жонпўлат расм чизиш билан жуда эрта шуғуллана бошлаган. Отасининг гапларига қараганда у чизишга жиддий кириша бошлаганда мулоҳаза ва маслаҳатларни жуда тез илғаб оларди. Ёш рассом тасавуридагини ҳам расмга тушира олар ва табиий ҳолатдан кўчиришни ҳам яхши уддалар эди. У отаси билан Қирғизистонга, Арслонбобга борарди. Улар биргаликда табиатдан андоза олишар эди. Табиат, ижодкорга нафақат андоза, балки ижодий рағбат, илҳом бахш этади. Жонпўлат Бадий билим юртига ўқишга кирган йилларидаёқ табиатни акс эттириш учун ҳар қанча бўёқ камлик қилишини яхши тасаввур этар эди. Билим юрти битирганидан сўнг у Театр ва рассомчилик санъати институтининг китоб графикаси бўлимида ўқишни давом эттирди.

Бу ҳолда, ижод йўлининг бошида нега Жонпўлатни рангтасвирдан кўра графика ўзига тортди, деган савол туғилади. Балки график тасвирдаги кенгроқ эркинлик ва шартлилик, фикрларни лўнда ифода эта олиш имкониятлари, асарда буюм сифатидаги тасаввурни ҳам бера олиш ва графиканинг истиоралар ифодасига бойлиги ўзига тортган бўлса ажаб эмас. Ёш мусаввир тўқсонинчи йилларга қадар акварель билан, тўқсонинчи йиллардан сўнг эса мойбўёқлар билан кўпроқ ижод қилди. У кўплаб китобларга бадий безаклар ишлаган. Шунингдек, «Анбе ва Ранбе» номли ҳинд эртақларига, «Болақай» олмон эртагига, «Тонгга пешвоз чиқайлик» эртагига, «Донишманд Сулаймоншоҳ» индонезия эртагига, «Айёр чиябўри» деган ҳинд эртагига акварелда расмлар ишлади. Турсунбой Саматовнинг «Бахт сайёраси меҳмони» асарини ҳам мусаввир ўз расмлари билан безаган эди. У томонидан турли-туман мавзуларда реклама плакатлари, «Инсон ва табиат» мавзуида қатор микроплакатлар яратилди.

Ҳар бир саҳифани безашга киришар экан у бутун китобни, муқоваси, титул варағи, ҳар бир безаги, лавҳаларию яқунловчи нақш-нигорлари ва бошқа қирраларини ягона услубга хизмат қиладиган ҳамда бадий асар образларини жонлантирадиган, улкан бадий ифода касб этадиган ягона вужуд сифатида тасаввур қилар, шунинг учун ҳам ўз ишига жуда катта масъулият билан ёндашар эди. Мусаввир плакат санъатида ҳам ўзининг бетакрор

қобилиятини намоиш этди. Унинг плакатлар туркуми услуб жиҳатдан дизайнерларча ҳал этилган. Уларда фавкулудда топқирлик, заковат, айни нишонга тегадиган бегараз кулгу акс этади. Республикамиз манзараларини, айниқса Бухоронинг лавҳаларини, шунингдек Иссиққўл мавзуини акс эттирган, акварелда чизилган лирик поэма даражасига кўтарилган асарлари ҳолатни кенг кўламда акс эттира олади, уларда кайфият ўз ифодасини топади, муҳими бу асарлар мусаввирнинг ҳис-туйғулари билан мунаввар этилган. Улардан аниқ кўзга ташланиб турибдики, мусаввир турфа техник имкониятлардан усталик билан фойдалана олади, ранглар мутаносиблиги ҳам айни пайт йўл-йўлакай муваффақиятли ҳал этилади, натижада мўйқаламнинг ҳар бир ҳаракати табиатнинг жилваларини ва шу билан биргаликда миллий меъморчиликнинг ўзига хосликларини ҳам акс эттира олади. Шу боис бу асарлар ёруғ олам, она замин ва унинг табиатига эҳтиром ҳамда бу диёр турфа ранглар ва қалб ҳароратлари билан бойлигининг ўзига хос ифодасига айланган. Мусаввир гўзал рангтасвир асарлар ёрдамида муҳаббат, боғларнинг гуллар билан муаттар бўлиши тўғрисида сўзлади, уларда ҳис-ҳаяжоннинг ғоят нозик ифодалари ўз аксини топади, ҳатто гулларни томоша қилар экансиз,

уларнинг билинар-билинемас атрини туйгандек, баргларнинг шарпасини эшитгандек бўласиз. Ушбу расмларда жилваланган ранглар инсон кўнглига гўё бир майин мусиқа сингари сингиб боради, бу мусиқага кулоқ тутар экансиз, гўзаллик оламига, келажакдаги ширин орзулар кўйнига сафар қилгандек бўласиз.

Баъзи асарларида Жонпўлат Хитойнинг буюк ранг-тасвир санъати ютуқларини тўғридан-тўғри акварель санъатининг ажойиб бадеҳаларига татбиқ этган ҳолда уларни ғоят нозик ташбихлар билан, ўз ўй-фикрлари билан ижодига йўгиради. Умуман олганда, Жонпўлат бу борада узоқ ва давомли ишлар қилди деб бўлмайди, аммо унинг ҳақиқий иқтидори кейинроқ, мойбўёқ билан ишлашга тўлиқ ўтгандан сўнг намоён бўлди.

Жонпўлат тез орада ўз иқтидорини гуллар устаси ва ранглар уйғунлигидан моҳирлик билан фойдалана оладиган мусаввир сифатида намоён этди. У чизган ранг-тасвир асарлари доираси кўпқиррали. Мусаввирнинг астойдил ишланган кўпгина асарлари, айниқса натюрмортлари Голландия рангтасвир анъаналарини эслатади. Буларга «Тарвуз натюрморти», «Фаровонлик» ва бошқа асарлар кирди. Унинг мумтоз услубдаги рангтасвир асарларини ҳам шу сирага киритиш мумкин. «Бахт куши», «Қумғон ва сўйилмаган қовун» натюрмортида эса миллий бўёқлар устуворлик қилади. «Шаршара» асари эса замонавий картинадир. Унинг асарлари турли ижодий даврларга тааллуқли. Уларда мусаввир, биринчи навбатда, нафақат автопортретларга, балки натюрмортларга, манзараларга, сюжетли композицияларга ҳам катта қизиқиш билан мурожаат этади.

Мусаввир гулларни тасвирлар экан, табиатнинг ғоят нозик рангларини кашф этишга ҳаракат қилади. Гуллар япроқларидаги бир неча рангларнинг уйғунлигидан ҳосил бўладиган ғоят инжа рангни қидириш ва топиш йўлида изланишлар олиб боради. Шунинг учун ҳам унинг гуллари ифода нуктаи назаридан кашф этилган, табиий ва бетакрор фусун касб этади. Мусаввир ўз ранглари туйғули декоративлик шаклини лирик ва шоирона руҳ билан ифодалашга ҳаракат қилади. Шу боис бу гулларда ижодкорнинг кайфияти, ҳис-туйғулари ўз ифодасини топди. Мусаввир ифода кўлами ва бадиий тилнинг образлилигини кенгайтиришда муайян «деталлар», «мажоз» билан барқарор этиладиган «боғлиқлик» ва «боғлиқликлар қатори»га эътиборни керагидан кам қаратмайди. Афтидан, мусаввир келажак санъатида мажозий, тимсолий омиллар катта роль ўйнайди ва ғоят қиммат баҳоланади, улар санъатдаги ҳаётга инъом этилаётган ўша ижодий

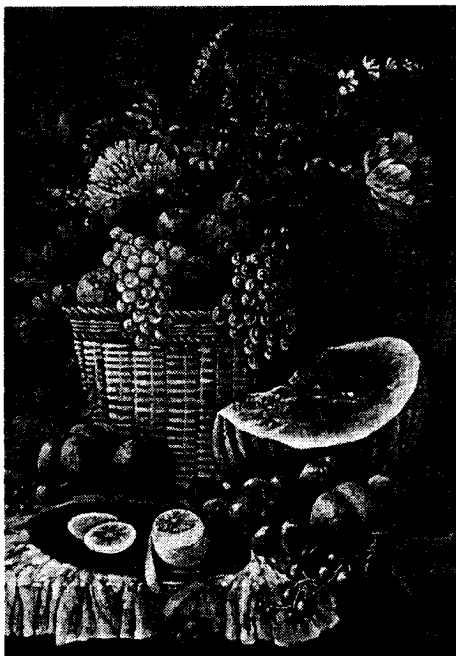
ифоданинг шаклларида бирига айланади, деб ҳисоблайдиган С. Коненков фикрлари тарафдорига ўхшайди. Марказида кўза билан гуллар тасвирланган «Олмалар натюрморти» шундай асарлар сирасига киради. Ўнда иккита ёрқин рангдаги олма, чапда эса битта. Гуллар — санъат рамзи, олмалар — муҳаббат. Жонпўлат гўё бир томондаги олмалар билан — умр йўлдоши ва фарзандини, иккинчи томондаги олма билан ўзини акс эттиради. Асардаги уйғун ранглар совуқ яшил тусда товланади. Мусаввир уйғун рангтасвир орқали ташвиш-хавотир ҳолатини ифода этади. «Қумғон ва қовунлар» натюрморти мавзуси эса Ўзбекистон миллий санъатига яқин. Сопол идиш, шакарга тўлиб пишган, тўрт тилимга бўлинган қовун — кеч куз, Ўрта Осиёга хос тўкин-сочинлик илиқ рангин ифода билан тасвирланади. Мазкур асарларда мусаввир буюмларнинг моддийлигига, уларнинг жонли шакл-шамойилига, хаёлий тимсолига эътиборни жалб қилади, аynи пайтда мавзунинг умумий ҳолатини, ундаги жўшқин туйғулар ва руҳий кайфиятни бера олади. Натижада бир даста гул ёки сирланган сопол гулдоннинг билинар-билинмас рангин шарпаси гулларнинг ёрқин рангларига байрам тароватини беради, табиат эҳсонларининг ғоят турфа хиллиги, уларнинг бетакрор гўзаллиги ва жилвасини яна ҳам таъкидлаб кўрсатади.

Жонпўлат «қискичбақа» буржида таваллуд топган. Унга ой ва яримой ҳомийдир. Мусаввир аynи шу мавзуда ҳам асарлар яратган. Масалан, «Ойдин кеча» манзарасида ой нури баҳорий майсалар билан қопланган заминга ва бир тўп дарахтга тушиб турибди, зим-зиё осмон атрофга ялтирайдиган совуқ ёғду сочади. Бепоён осмонда юлдузлар ёнади, милтирайди. Замин ва самонинг тўйинган ранги табиатдаги ой нурининг ақл бовар қилмас ёғдусини яна ҳам кучайтириб юборади. Расмга зехн солар экансиз ойнинг шуъласи гўё қайнаётганга ўхшайди, ундан билинар-билинмас ой дарёлари бошланиб, ҳар томонга йўл олаётгандек туюлади. Тасаввурингизда ой ҳаммаёқни ўз измига олаётганга ва рақс тушаётганга, ўйнаётганга ва шўхликлар қилаётганга ўхшаб кетади. Кенгликлар, само ва умумий ҳолат Ван Гогнинг фоживий асарлари билан фикран боғланиб кетади.

«Бахт куши» асарининг яратилганига узоқ вақт бўлга-

ни йўқ. Икки тўқ қизил ранг анор — мусаввир ва унинг умр йўлдошининг мажозий образи. Сал кичикроқ оч қизил анор эса ўвлини эслатади. Қуйида, ўнгда — хаёт ғилдираги. Шахсий турмуш барбод бўлди. Бахт қуши учиб кетди...

«Тарвуз натюр-морти» голланд ус-лубига яқин. Унда тарвуз ғоят синч-ковлик билан, зўр меҳр-муҳаббат билан тасвирланади. Тарвузнинг бир парчаси гўё кесиб олинган эмас, балки синдириб олинганга ўхшайди. Асар шу даражада ҳаётий, табиий чиққанки, унга синчиклаб қарасангиз, ҳатто тарвузнинг майда дончаларининг синган жойларини ҳам кўргандек бўласиз, агар унга тегиб

кетгудек бўлсангиз, ўзига хос ғичирлаб овоз чиқариб қизил этдор жойларидан қоп-қора тухумлари тўкилиб кетадигандек сезилади.

Мусаввирнинг рангтасвир асарларидаги барча унсурлар ҳаракатда ва ўзаро муносабатда. Имкон қадар, бирор предмет ёки тасвир этилаётган буюм, персонаж ё бўлмаса, дейлик бир парча девор оддий санаб ёки шунчаки кўрсатиб ўтиш учун келтирилмайди. Уларнинг барчаси асарда жонли ифода касб этади, ҳаракатланади, ягона пластик ифодада ўз вазифасини бажаради. Бунинг учун мўйқаламнинг ҳар бир изи, услубий имкониятлар, композиция ва ифода этилаётган фикр ифодасига хизмат қиладиган ёруғлик ва соя ифодалари жуда яхши хизмат қилади.

Жонпўлат асарларининг асл табиий йўналиши бутун-жаҳон ва миллий анъаналар билан боғлиқ. Унинг реалистик асарларидан тортиб хаёлий тасвирларига қадар, уларнинг барчасида мистик бўёқлар мавжуд, улар табиий ифодадан йироқлашган бўлсалар-да, аслида воқеликни ифода этади ва мажозийлик ҳамда рамзийликни ёрқин акс эттиради. Мусаввир ижодида бу ҳол ғайритабиий йўналиш содир бўлганидан далолат беради. Яъни услуб табиий ўзанда бўлса ҳам, маиший ва тавсифдангина иборат бўлиб қолмаган, балки чуқур фалсафий, хаётий, ёрқин ҳис-ҳаяжон ҳамда соҳир туйғулар акс этган асарлар шаклланган. Бу асарларнинг асл мавзуи — мусаввирнинг ўзи ва унинг ҳаётидир.

У абстракт санъатдагидек, табиий, реалистик санъатда ҳам тасодифий, ўткинчи унсурларни тарқ этади ва ғояни яна ҳам бўрттиради, шакл ва мазмун ифодасининг синтезини ташкил этади. Мусаввир нафақат Ўзбекистонни яхши билган ва севган, балки унинг туб илдизларидан озуқа олган. Шунинг учун ҳам Жонпўлат фақат шарқ экзотикасини нари-бери акс эттириш билан кифояланмайди, у генетик илдизларга мурожаат этади, замонавий нигоҳ ва ифода воситалари билан халқ этник хотирасини жонлантиришга, инсон образлари ва табиатнинг ўзига хосликларини акс эттиришга ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам Жонпўлат жиддий мусаввир ҳисобланадики, чунки у аллақандай таассуротларни титкилаш ва янгиликлардан «илҳом» олишга тиришмайди. У чуқур асосга эга бўлган, қалбини ҳаяжонга солган мавзуларга мурожаат этади.

Жонпўлатнинг асарлари ҳар бир санъат ихлосмандида инжа ҳис-туйғулар кўзгаётиди, ижодий тафаккурни, фантазия ва мушоҳада оламини жунбишга келтиради. Бундай асарлар инсон қалбининг энг нозик торларига бориб тегади. Буларнинг барчаси катта иқтидор, ички маданият ва чуқур профессионализм асосига қурилган саъй-ҳаракатлардир.

Бетакрор гўзаллик ва ажойиб ранглар уйғунлиги, ўткир эмоционал сезги ва ҳаётга чуқур фалсафий нигоҳдан иборат аниқ композиция бу асарларда кўзга аниқ ташланади. Ижодий ва инсоний баркамоллигига қарамасдан Жонпўлат ҳаётда жуда камтар йигит эди. У,

яратаётган ҳар бир асари ўз ўрнини ўзи топишига ишонгандек, ўзини камсукум тутар, тезроқ сахнага чиқиб олишга, шуҳрат ортидан қувишга асло интилмасди. Мана шундай кўпқиррали ва кўп режали мусаввир ўз асарларини ихлосмандларига ўзи тақдим эта олмади, кўплаб режалари амалга ошмай қолди.

Жонпўлат Ўзбекистон Республикаси Бадий академияси мусаввирлари ижодий бирлашмасининг аъзоси. Кўплаб Республика ва халқаро кўргазмаларнинг иштирокчиси, диплом ва ёрлиқлар билан тақдирланган. Кореянинг Сеул шаҳрида ўтказилган шахсий кўргазмада унинг асарлари намойиш этилган. Мана шу кўргазма ҳам изсиз ўтган эмас. Муҳими, бу асарларни жамоатчилик катта қизиқиш билан кутиб олди, Кореянинг санъат соҳасидаги журналларида ва ўзимизнинг матбуотда қатор мақолалар эълон қилинди. Мазкур кўргазмада у ўзининг рангасвир, акварель асарлари, безалган китоблари ва саҳифаларидан ташқари жанговар жанр ҳисобланган кўплаб плакатларини намойиш қилди. Улардаги ғоят долзарб ва ўткир фикр, лўнда ва қизиқарли услуб томошабинларда катта қизиқиш уйғотди. Унинг асарларини Америка, Франция, Англия, Германия, Малайзия, шунингдек араб давлатлари музейлари, галереялари ва хусусий коллекциялари томонидан сотиб олинмоқда. У Ўзбекистондаги «Биеналле» иштирокчиси.

Чексизлик салтанати томон учиб кетаётган юлдуз нимадан далолат беради? 2002 йилнинг февралда Жонпўлатнинг бевақт ўлими Ўзбекистон бадий жамоатчилиги ва Башаровлар оиласи учун ана шундай юлдузнинг учishi бўлди. У эндигина 34 ёшга кирган эди. Табиатнинг ҳамдардлигини қарангки, у вафот этган куни шохларида туриб қолган қорнинг оғирлигига бардош беролмаган улкан қайрағоч дарахтининг илдизлари узилиб кетиб йиқилганича мусаввир яшаган ва ижодий меҳнат қилган подъезднинг эшикларини шохлари билан тўсиб олди.

... Шифохонада икки ой даволагандан сўнг уни шифокорлар уйига жўнатишга тайёрлаётган эди. У тезроқ ижодхонасига қайтишни хаёлан ўйларди. Чунки анчадан буён гўзаллик билан ошнолик қилмади, қўли қаламини олмади. Эҳ-хе, қалбида қанчалар ранглар, қанчалар мавзулар тўпланиб қолди, у улгуриши, кўпроқ ишлагиси

келарди. Афсуски, ажойиб мусаввир, ёрқин истеъдод ва дилбар инсоннинг ҳаёт риштаси шу ерда узилди. У баланд бўйли, кўрса-кўргудек азамат йигит эди. Одатда бундай, баланд бўйли кишилар сахий ва олижаноб бўлишади. У ўзининг асарларига ҳам шундай сахийлик кўрсатар эди. Шунинг учун ҳам у чизган расмлар сарфланган бўёқларнинг талошидан гўё чақнаб кетгудек бўлиб

турар, сарф этилган бир олам қудрат ва кучли хиссиётлардан ғоят бақувват хилқатга айланарди. Ҳаммадан кўра у исми жисмига монанд онаси — Фароғат аяни ҳаммадан ҳам кўра кўпроқ яхши кўрар эди. Жонпўлат бу инсонсиз ҳаётини тасаввур этолмас, доим бирга, айниқса ҳаётининг охирги ойларида унинг ягона суянчиғи бўлди.

— Сизни қийнаб қўйдим, ойижон, — дер эди Жамик.

Жонпўлатни уйда эркалатиб шундай чақирришар эди. У уйда бўлганда картиналар устида ишлашни, музыка тинглашни хуш кўрарди. Умуман у қандай ишни бошламасин охирига етказар эди. Жонпўлат кўп ишларди. Айниқса, эришган ютуқлари атрофида ўралашиб қолмас, янги-янги ифодаларни топиш устида бош қотирарди. Агар, отасининг маслаҳат бераётган чоғида ҳам бирор ҳолат ёқмаса, у бутун картинани қайтадан чизар, шунда, ҳатто кутилмаган тарзда ҳаммаси ўз жойига тушар эди. Унга европалик мусаввирлар, айниқса голланд рассомларининг услублари ғоят ёқиб тушар, бироқ қандай кўринишда намоён бўлмасин, ўзбек миллий санъатини жуда-жуда ёқтирар эди. Табиатни, меваларни ва гулларни ўзига қараб ғоят иштиёқ билан чизар эди. Уйга гул олиб келишганида у дарҳол ваза танлар, гулларни сувга солар ва унинг гўзаллигини акс эттиришга ошиқар эди. Баъзи асарлари охиригача етмаганидан доим ташвишланиб юрарди. Тез-тез шифохонада бўлиб тургани сабабли чизганларидан врачлар ва бошқа медицина ходимларига совға ҳам қиларди. Ҳатто бир сафар касалларнинг азобларини бир зум бўлса ҳам енгиллатиш ва нохуш ҳаёлларни чалғитиш учун шифохонада ўз асарларининг кўрғазмасини ташкил этди.

Жонпўлатдан кескин, ҳақоратомуз сўзлар чиққанини ҳеч ким эслай олмайди. Аксинча, агар у бировнинг кўнглига салгина оғир ботадиган бирор гап гапириб қўйган бўлса ўзи қийналиб юрар эди. Унинг камтарлиги ҳар доим кўриниб турар, чунки у шон-шухрат ортидан қувмас эди. Аммо ҳурмат-эътибор унинг ортидан келаварар эди. Баъзида уларникига чет эллик меҳмонлар ташриф буюриб қолишар, хонадонда унинг отаси ва опаси ҳам мусаввир бўлишига қарамасдан, кўпинча айнан унинг асарларини танлашар эди.

Ижодкорлар кўпинча санъатнинг бир тури билан ўра-

лашиб қолишмайди, улар кўнгил очиш бўлса ҳам бундай сеҳрли ижоднинг хиллари билан машғул бўладилар. Жонпўлат Тўқимачилар саройида гитара чалишни ўрганган эди, уни воят дилкаш чертар эди. У ҳар сафар даврадагиларга манзур бўладиган куйни топиб чала оларди. Опаси Феруза меҳмонхонанинг кўзга ташланадиган жойидан ўрин олган, у хотира билан биргаликда хона беазаги ҳам ҳисобланади. Касаллик тинка-мадорни қурита боргач Жонпўлат руҳан тушкунлик домида қолди ва гитарани чалмай қўйди, ниҳоят уни кимгадир совға қилиб юборди. Унинг ҳаётида фото билан боғлиқ даврлар ҳам бўлган. Кўпгина қизиқарли, бадий даражага кўтарилган расмлар ҳам олган. У қай соҳага қўл урмасин, тезда маҳорат ва истеъдод пайдо бўлар эди.

Мусаввир хотини ўзи билан олиб кетиб қолган ўн бир ёшли ўғли Жавлонни доим соғинар, шу боис ўзининг болаларга бўлган меҳрини опасининг ўғли Умидга бахшида қиларди. У жиянини доим суяр, эркалатарди. Ростдан ҳам кўпгина чинакам ижод кишилари кайфиятнинг қули бўладилар.

Мусаввир кейинги пайтларда, асосан натюрмортлар чизар эди. Айни вафоти арафасида у «Фаришта» асарини яратди. Бу мусаввирнинг энг бебаҳо асарларидан бири бўлиб шаклланди. Фаришта қанотлари туширилган, ярим

ойга суянган тарзда тасвирланади. У труба чалиб инсониятни қандайдир муҳим сирдан огоҳ этмоқда. Фарш-тани композиция жиҳатидан диагонал бўйича жойлаштириб, у аста-секин ортга томон энгашиб бораётгандек тасаввур ҳосил қилинган. Унинг юзи, трубаси ва нигоҳи кўкка қадалган. Аслини олганда бу ҳолда мусаввир Фаршта қиёфасида ўзини акс эттирган. Шуниси диққатга сазоворки, Жонпўлат бу асардан ҳечам узоқлашмади, худди уни бало-қазолардан асрайдиган тумор сингари доим ётадиган жойига осиб қўйди.

Жонпўлат Башаров — катта имкониятга эга бўлган мусаввир эди. У ўзлигини табиий, реалистик ижодиётда ва абстракт санъатда намоён этди. Асарларида гўзалликни, уйғунликни, маънавийликни ва вақтни нисбий тушунча сифатида акс эттиришга ҳаракат қилди. Унда доим, замоннинг бевосита гувоҳи сифатида, давр ҳамда вақтнинг аниқлиги ва асл моҳиятини сақлаб қолган ҳолда кундалик оддий ташвишлари олаמידан ифодалар оламига, гўзаллик дунёсига батамом бош олиб кетиш истаги устувор эди.

Мусаввирнинг ижоди, бу — ҳис-ҳаяжон билан лиммо-лим тўлиқ ва пурмаъно санъатдир. Жонпўлат дунёни ана шундай тасаввур этар ва идрок қиларди, яратган мўъжизаларини ички нигоҳ билан томоша қилиб, бизни ҳам ўзи билан биргаликда ундан ҳаяжонланишга, ҳайратланишга даъват этади. Бунинг бирдан бир сири у яратган асарларни жозибадорлиги бўлса керак, худди мана шунинг учун ҳам Жонпўлат ўз асарлари билан одамлар қалбида яшайди.

Сергей Немцович

ОХУНЖОН МАДАЛИЕВ

(1963—2000)

Унутмоқ осонмас бизларни...

Ёз ойларида Октошда хордиқ чиқараётган пайтларим эди. Хунук хабар эшитдим. Хофиз Охунжон Мадалиев ҳам бандаликни бажо келтирибди, — дейишди. Навбатдаги миш-мишлардан бири деб парво қилмадим. Аммо яқин бир одамим матбуотда ўқидим дегандан сўнг, бошимдан оёғимгача муздек тер босди. Албатта фақат мен эмас, балки ҳамма ҳам, ёш кетганларни эшитса, шу кўйга тушиши табиий. Икки ҳафта олдин чамаси, мен Ҳабибулла Абдуллаев билан ишдан кетаётган пайтимда, «Ие, Ҳабибулла ака, ассалому алайкум», деб Охунжон ака саломлашди. Шунда менга қараб, «синглим кўрсатувингиз жуда таъсирли, мен баъзида йиғлаб чиқиб кетаман», — деб кўшиб кўйди. Мен бўлсам — руҳлар шод бўлса бўлди, қўлимиздан келганча, деб кўйдим. Энди бу гапни эшитиб, донг қотдим. Кўз ўнгимда фақат хофизнинг кулиб, самимий туришлари гавдаланаверади. Дам олиш кўнгилга сифмай 3 кундан сўнг Тошкентга қайтдим. Илойим, ёлғон бўлсин, — дейман ўзимга-ўзим. Кираверишда Иқбол Мирзони учратдим. Минг афсуски рост, деди. Орадан анча кунлар ўтди, назаримда 1 ойча. Охунжоннинг энг яқин дўстларидан бири — Абдумутал ака мени излаб телевидениега келибди. — Жон, синглим, укам ҳақида битта кўрсатув қилайлик, Мадалиевнинг руҳи шод бўларди-да. Мен, йўқ хали жуда эрта. Тупроқлари совусин, деб эътироз билдирдим. Қойилман, Абдумутал ака 3 ой телевидение эшигида мени ҳар куни деярли пойлайди. — Жон ака, мен албатта қилиб бераман, аммо вақт-соати билан дейишга ҳеч ҳам қўймайди. Абдумутал ака ўзи асли тошкентлик, аммо, мен сизни Олтиариққа албатта олиб боришим шарт деб қўймасди. Йўлга тушдик. Хофиз юрган кўчалар. Унинг маҳалласи — қишлоғига кира бошлаганимизда ҳаво булут бўлиб, майин ёмғир

куя бошлади. Унга мос мени юрагим сим-сим оғрий бошлади. Йиғлагим, ўкиргим келаверди. Аммо, олдимдагилардан истиҳола қилдим. Шунинг учун барча йиғи мунг бўлиб ичимга тушди. Ҳофиз қурдирган чойхонадан ўтиб, ховлиси томон боряпмиз. Не кўз билан қарайки, унинг кичкина ўғли қўлидаги ўйинчоғи билан амакисининг кетидан йиғлаб юрибди. Шер ака уни қанча юпатмасин, барибир кўнмасди. Тошкентга отамни олдига бораман деб йиғларкан. (Болани шундай алдашибди — отанг Тошкентга тўйга кетган деб.) Шу кўйи машинадан секин тушдик. Ховлисига кириб борар эканмиз, 2 опаси йиғлаб чиқишди. Бояги мунг чунонам сел бўлиб келди-ки, ҳеч ўзимни тўхтата олмайман. Ҳабиба опа бизни қарши олди. Сухбатни бошлашдан олдин тиловат қилиб олдик. Ҳабиба опа йиғлаётганини кўриб, мен нима қилишимни билмай шундай дейман, — Ҳабиба опа мени онам ҳам 24 ёшда тул қолганлар. Сизни болаларингиз-ку, улғайиб қолишган, мен 4 ёшда, Аҳмаджон укам 2 ёш, Илҳомжон эса 1 ёш, синглим Малоҳат 3 ойлик бешиқда қолган. Мен нима қилай. Ҳатто отамни эслолмайман ҳам. Гапларимни гапириб, хўнграб йиғласам, Ҳабиба опа мени юпатиб, йиғламанг Муҳаббатхон, — бош қаттиқми, тош деганларича бор экан. Бош тошдан кўра минг қарра қаттиқ экан. Хуллас, дардлашиб бўлиб, сухбатга киришдик. Бир қўшиқларини эслайсизми:

*Еганин ош деманг ёлғиз аёлнинг,
Шайтон товоғига қўлин солади.
Дастурхон устида дадасин йўқлаб,
Ё ўғли, ё қизи йиғлаб олади.*

Бу қўшиқни менга яратиб қолдирган эканлар. Душманимга ҳам раво кўрмайман бундай кунларни.

Иқбол Мирзо шундай хотирлайди: Баъзида ҳаводан нафас оламиз-у, унинг таркиби ҳақида ўйламаймиз. Қачон шу ҳаво етмай қолса, унга нега шундай-а, деб қоламиз. Дўстим Охун бирор марта мени олдимда, бировнинг кетидан ёмон гапларни гапириб, вийбатлашганини эслолмайман. Доим самимий, хушчақчақ эди. У бизга одамгарчиликни, дўстлик ва диёнат нима эканлигини уқтириб кетди назаримда. Ҳозир қалб кемтиклиги ҳам шунда... Наилож, илоҳим ётган жойи жаннат бўлсин. Дўстим

хамиша тирик, кўшиқлар хамиша куйлайди... Биз тинглаймиз. Демак, у тирик.

Шундан сўнг мени ҳофизнинг онаси Турғун аянинг олдларига олиб киришди. Мени қучоқлаб чунонам йиғлаб, сел бўлдилар. Ҳа, ҳеч бир онани боламлатмасин, илойим. Бу жуда қийин савдо. Шу онда бувимнинг гаплари эсимга тушади. 86 га кириб қазо қилдилар бувим, улар отамни 27 ёшида тупроққа беришган. Шунда менга бувим, болам ўлганнинг кетидан ўлолмайман, аммо ҳар куни ўлиб яшайсан, ўлиб тириласан, — дер эдилар. Шунда бувим, эй худо ҳеч бир бандани боламлатмасин илойим дер эдилар. Менимча дунёдаги энг оғир дард ҳам шу бўлса керак.

Шу ўринда унинг дўсти Мухриддин Холиқов шундай хотирлайди: Ҳар гал Тошкентга келганида, албатта меникига кириб кетар эди. Тонггача суҳбат қуриб, ўйлаб, қўшиқ айтар эдик. Мен кўп одамлар билан мулоқотда бўлганман. Аммо Охундака самимий, Охундака чин эркаклар кам. Дўстимнинг жойи жаннатда бўлсин!

Ўзбекистон халқ артисти Юлдуз Усмонова: Биз Охун билан жуда кўп айтишув-лапар айтар эдик. Ҳаттоки сахнада тортишиб ҳам қолардик. Мухлислар бу иккиси, ҳозир сахна ортига ўтиб, роса бир-бири билан ташашса керак, — деб ўйлашгандир, эҳтимол. Аммо, бизнинг бу ижодий ишларимиз, дўстлигимиз ҳамма вақт яхшилик билан, тўғриси айтсам ё у ош қилиб берарди, ё мен. Дўстона якун топарди. Ҳеч ҳам тортишмаганмиз. Яқин дўст эдик. Чунки, бир тупроқнинг болалари эдик-да биз. Шу ўринда Охунжон куйлаган бир қўшиқ эсимга тушди:

*Сояман, ортингдан эргашган,
Ёстиқман тунлари дардлашган.
Тушингман, ўнгинга алмашган
Унутмоқ осонмас бизларни...*

Ҳақиқатдан ҳам, ҳали биз ҳофизимизни йўқотиб ҳанузгача уни унутолмаймиз, унутмаймиз ҳам. Ҳали ҳам дард янги. Ҳали ҳам қўшиқларини эшитсак, кўнгил йиғлайди. Сизга бир сирни айтай. Ҳаётда турли кунлар, турлича тасодифлар бўлади. Ҳаттоки дунёга сизмай қоладиган пайтлар ҳам бўлади. Ана шундай пайтда сиз Охунжоннинг истаган бир қўшиғини эшитинг. Мен кафил. Дардларингиз, ҳасратларингиз сел бўлиб оқиб кетади. Шунда енгил тортасиз. Чунки унинг қўшиқлари дил тубидаги

охлар, ҳеч кимга айтолмайдиган сирли дардлар... шунда сиз кўшиққа мос чайқалиб, чалғиб қоласиз. Шу маънода Охунжон Мадалиев абадият фарзанди. Унинг кўшиқлари мангуга дахлдор. Унинг овози сўқир қалбларни бедорликка, одамийликка чорлаб янграйверади.

Мухаббат Ҳамроева

Ҳофизнинг етим сози

Ёнгинангда дарё окканин
Ҳис қиласан дарё қуригач...

КЎНГИЛ САФАРИ

Журналистик фаолиятим давомида қўплаб хизмат сафарларида бўлганман. Уларнинг орасида 1989 йилнинг февралида Шарорада юз берган zilzila оқибатлари ҳақида репортаж тайёрлаш сафари хотирамда яхши сақланиб қолган. Охунжон Мадалиевнинг бевақт вафоти ана шу zilzila каби одамлар қалбида кучли ҳаяжон, афсус ва аттанглар қўзғатганлиги сир эмас.

Мен Олтиариққа қиладиган бу сафаримни оддий хизмат сафари сифатида эмас, энг аввало инсонийлик бурчи, ўвлидан жудо бўлган Турғун аямизга озгина далда, тасалли бериш, бир сўз билан айтганда, кўнгил сафари сифатида ҳис қилдим. Улуғ мутафаккир Жалолиддин Румий ҳазратлари айтганларидек, энг узок сафар бу — кўнгил сафари...

Бозор иқтисодиёти даврида яшаётган халқимиз учун айни дамда ахборот алмашиш манбаси ҳам бозор бўлиб қолганлиги чин. Ҳушовоз ҳофизнинг вафоти оммавий ахборот воситаларида расман эълон қилингани ҳолда уни турли миш-мишларга ўралган тафсилотлари бозорларда авжга чиққанди. Одамлар ўша кунларда Охунжоннинг вафоти муносабати билан рўзномаларда билдирилган ҳамдардликларни нуқта, вергулигача диққат билан ўқиб чиқишар, кимдир бундан таскин топса, кимдир ушбу расмий маълумотларга ҳам шубҳа билан қарарди. Бундай муносабатларнинг таг-томирида мухлиснинг ҳофизга бўлган муҳаббати ётган бўлса, не ажаб...

Бекобод шаҳар темир йўл бекатидаги тунги соат ўн бирларда ўтадиган «Тошкент-Андижон» поездини кутиш асносида бекатга ёндош чойхонага кирдим. Тунги мижозлар сийраклигидан чойхона хизматчилари ягона эрмаклар — магнитофондан қўшиқ тинглаб ўтиришарди. Овоз карнайлардан ҳофизнинг қўшиғи янграрди:

Ҳофиз болам, сенга кўз тегмасин дейсиз...

Улар мени кўриб, ярим кечаси журналистни қайси шамол учирганлиги билан қизиқишди. Сафарим мақса-

дини билгач, кўпчиликнинг дилида тугун бўлиб ётган саволларга кўмиб ташлашди. Бу орада у-бу баҳонада кирган йўловчию вокзал ходимлари ҳам суҳбат мавзусидан баҳраманд бўлгач, сафарим мақсади бир зумда вокзалда ҳам овоза бўлди. Мендан разведкачи чиқмаслиги кўриниб турарди. Улар Охунжоннинг бевакт ўлимидан афсусланишар, турмуш ташвишларидан ортиб сеvimли хофизларининг қабрига боролмасликларидан ўкинишар ва улар учун ҳам зиёрату тиловатлар қилишимни сўрашарди.

Поезд етиб келганида йўлга ёлғиз чиққан мендек бир йўловчини чойхоначию миршаблар, божхона ходимларию темир йўл хизматчиларидан иборат Охунжоннинг ўнлаб мухлислари кузатиб қўйишди.

Туни билан йўл танобини тортиб борган «оташарава»ни шарқдан бош кўтарган момо офтоб ва она диёри-мизнинг олтин водийси — Фарғонанинг ям-яшил дала-лари қарши олди. Саратоннинг авжи бўлишига қарамай осмон булутли, ҳатто тунда ёз ёмғири ҳам ёғиб ўтганлиги кўриниб турарди. Назаримда ҳавонинг тундлиги мух-лислар кўнглидаги надоматларга уйғунлашиб кетгандек.

*Олтиариқ боғларига куз келди тез,
Хофиз йигит ўлим билан юз келди тез
Равза боғин булбулидек ўшал бийрон
Тилларига «Видо» деган сўз келди тез...*

Тонгги соат олтиларда Кўкон шоҳбекатига етиб келганимдан сўнг Олтиариққа етиб олиш учун йўловчи уловлардан бирига илашдим. Йўл давомида Охунжон-никига яна қанча юриш кераклигини суриштирганимда олтмишлардан ошган онахон менинг Охунжонга ким бўлишимни сўради. Мен таъзия баҳона келаётганлигим-ни айтдим.

— Охунжоннинг уйи Янгиараб қишлоғида деб эшитганман. Ўзим Эскирараб қишлоғида тураман. Раҳматли-ни ўлимидан бир кун олдин кўргандим. — Ҳамроҳ хола-гинам мижжаларини дока рўмоллари билан артди. — Ўша куни шифохонадаги неварамни кўриб, катта йўл четида мошин кутиб турувдим. Шунча қўл кўтараман бирортаси тўхтамайди, тўхтагани ҳам отасининг нархини айтади. Ҳа, энди шунча кутдим, бирйўла автобусда кета-

диганга ўхшайман деб турган пайтим ёнимга чиройли мошина келиб тўхтади. Орқа эшигини очиб: «Хола, Олтиариққа кетмаяпсизми?» деб бир йигит чақириб қолди.

— Олтиариққа боряпману, сизлар сўрайдиган пул манда йўқ, болам, — дедим ноумидгина.

— Чиқовринг, хола сизнинг битта дуоингиз юз олтиндан қиммат, — деди. Шундай қилиб, уларга ҳамроҳ бўлиб олдим. Иссиқда чанқагандирсиз деб муздек «Фанта» ҳам қуйиб берди. Кимнинг боласисизлар, Эскиарабданмасмисизлар десам кулади. Биз Қўқондан дейди. Кўринишингиз тоза Охунжонга ўхшаркан десам ҳам йўқ, дейди. Охунжонга ўхшаб кетаман холос, деб тирикчиликлардан сўрайди.

Уйимнинг остонасига олиб борди. Дарвозадан югуриб чиққан невараларимга «Мана, бувиларингизни эсон омон олиб келдик, энди бизга жавоб» деб ҳай-ҳайлашимизга қарамай жўнаб кетди. Невараларим «Охун ака, битта чой ичиб кетинг» деганча қолишди. Охун эмас, ўшанга ўхшайди, холос, десам невараларим мени уришиб кетишди. Ёнма-ён ўтириб ҳам Охунни танимадингизми, деб калака қилишди. Эртаси куни эшитсам, ишлар бунақа бўлиб кетибди.

Ҳамроҳ момомизнинг хотиралари билан Олтиариққа ҳам етиб келдик. Янгиараб қишлоғига эса шундоқ қўл узаттулик масофа қолган экан.

Хофизнинг вафотининг йигирманчи кунлари эмасми, таъзиячиларнинг оёғи тинганлигидан, хофизнинг яқинлари, онаси, акаси ва бошқа қариндошлари билан бафуржа суҳбатлашишга имкон бор эди.

Турғун ая саксон ёшида оқ ювиб-тараган беш фарзандларининг кенжаси — Охунжоннини тупроққа топшириб қўйганлигига ҳали-ҳали ишонолмайди.

— Раҳматли хўжайиним Нусратали Мадалиев 1992 йилда бандаликни бажо келтирганларидан сўнг тўнғич қизим Ўлмасхон, Ҳалимахон, катта ўғлим Азимжон, кичик қизим Рисолатхон кун-кунора йўқлаб турадиган бўлишди. Охунжоним-ку, кўчага чиқадиган бўлсаям, қайтаётганда бўлсаям олдимга бирров кирмасдан ўтмасди. Тошкентгами, бошқа юртларга гастролга борганидаям телефон қилавериб бир дунё пул сарфларди. Мени деб беш-олти кундан ошиқ чўзиладиган гастролларга бормас-

ди. Туркия ва Европага ҳам визалар келганди. Бормади.

Дадамиз элнинг хизматидаги одам эдилар. Тўйларда ош дамлардилар. Касби дурадгорчилик бўлганлигидан Янгиараб қишлоғида хўжайинимнинг кўли билан ясалган ёки ўрнатилган эшик-деразасиз уйни топиш мушкул. Биз тарафларда уй-жой қилиш йил бўйи тўхтамаслигидан уста-дурадгорга йил ўн икки ой юмуш етарди. Болаларимнинг тарбияси асосан ўзимнинг зиммамда эди. Айтганимча, қизларимнинг тарбиясига қаттиқ тураман. Негаки, қиз бола бировнинг ҳасми. Уни бировга эгарланган отдек, рўзгорнинг ипидан кириб, игнасида чикадиган даражада тарбиялаб бермасангиз эрта-кун сизни уялтириб қўйиши ҳеч гап эмас. Худога шукр, учала қизим ҳам тушган жойларида тинчиб, уч-тўрт фарзандли, Ўлмасхоним ҳатто неварали ҳам бўлди.

Турғун ая йиғлаб юбормаслик учун атайин бошқа фарзандлари ҳақида гапираётганлиги, миждалари эса аламли ёшлар уммонига айланаётганлигини кўриб тўнғич ўғиллари мени онасининг олдидан олиб чиқиб кетди.

Ҳа, онани асло боласига кўк кийишни раво кўрмасин.

*Тун ўрнини тонг олар,
Кун ўрнини тун босар,
Она ўрнини ҳеч ким босмас,
Болам, ўрнинг ким босар?!*

*Йил айланиб, келган баҳор
Мозорингга чим босар
Юрагимда гуллар оҳ-зор,
Болам, ўрнинг ким босар?!*

*Тор узилса, олиб ташлаб,
Машиқ янги сим босар.
Қақроқ кўзим кетдинг ёшлаб,
Болам, ўрнинг ким босар?!*

*Қуёш ботса ўрнини
Милтираган шам босар
Юрагимга соғинч тўлса,
Болам, ўрнинг ким босар...*

Элим деб, юртим деб...

Она-заминимиз турли маъдану-конларни ўз бағрида сақлайди. Уларнинг топилиши янги-янги қурилишлар, ишлаб чиқаришлар ва аҳоли турмуш даражасида сезиларли ўзгаришлар юз беришига сабаб бўлади. Она-халқимиз ҳам мана шу хоксор, аммо тириклик манбаи бўлган заминимизга ўхшайди. Унинг бағридан не-не ноёб, иқтидорли фарзандлар етишиб чиқади. Бу иқтидорларнинг намоён бўлиши теварак-атрофга яхши таъсир кўрсатади, унда ўзига яраша ўзгаришлар ясайди. Олтиарикда Охунжон Мадалиев ҳам туман маданий ҳаётида сезиларли ўзгаришлар яратганлиги сир эмас. Бу ҳақда хофизнинг жияни, Ўлмасхон опанинг ўғли Шерали шундай хотирлади:

— Болалигимда кўп касал бўлиб, ойимни қийнаб қўйганим учун бувимлар мени ўз тарбияларига олгандилар. Охунжон акам билан орамиздаги 3 ёш фарқ деярли билинмас, тенгқурдек ўсганмиз. Уйда тўполон қилиб, бувимизни безор қилмаслигимиз учун бобом уста Нусрат Охунжон акам икковимизни ишлаётган хонадонларга эргаштириб кетардилар. У ерда ўзимиз устабобомга дастёрлик қилиб, тахтани ушлаб туриб, миҳ ё болға узатишиб турардик. Охунжон акам бир куни дадаларидан сўрамай катта пойтеша билан ёғочни тарашлайман деб оёқларини чопиб олгандилар. Ҳаммаёқ қора қон бўлиб кетганди. Яра жой тезда тузалиб кетгани билан ўрнида катта чандиқ сақланиб қолди.

Илгари усталар ишни олдиндан байлашиб олмасдилар. Икки кун ишлайдими, ўн кун ишлайдими, иш охирида икки-уч оқсоқол чақириб ош дамланарди. Уй эгаси фотихадан сўнг устага тўн, дўппи, яқтакни белбоққа тугиб, устига эллик ёки юз сўм билан қўйиб: «Оз бўлсаям кўп ўрнида кўрасиз» дерди. Дадамиз ҳам: «Еган-ичганимизга рози бўлинг» деб рози-ризочилик сўрардилар.

Мана шундай муомалаларнинг гувоҳи бўлган биз — болақайлар қаноатдан сабоқ олганмиз. Охунжон акам машҳур бўлиб кетганларидан сўнг ҳам ана шу ибратлар-

ни унутмадилар. Шу билан бирга ўзлари сезмаган ҳолда камтарликлари билан кўплаб ёшларга ибрат бўлдилар. Айниқса, саксонинчи йилларда кўплаб ёш ҳамқишлоқларимиз Россия тарафларга мева-сабзавот элтиб, мўмай даромад билан қайтдилар. Ўша ёқларнинг кийим-кечаги, техникалари билан бирга турмуш тарзига хос кўринишларни орттирганлар ҳам бўлди. Ичкилик, пул-бойлик васвасаси баъзи ёшларимизнинг тарбиясига салбий таъсир кўрсатди. Шунда ақли-хуши борлари Охунжон акамларни мисол қилиб, сену мендан номи ҳам, бойлиги ҳам юқори бўлгани билан камтарона яшаётгани, муомалаю меҳри беададлиги, тили ширин сўзда, қўли кўксидалигини айтишган, ўрناق олишган.

Охунжон акамиз санъатга боши билан шўнғиб кетган эди, дейиш хато. У ҳаёт билан санъат орасида уйғунлик бўлишига интиларди. Гўзал нарсаларнинг, гўзалликнинг ошиғи эди. Ҳаётнинг гўзаллиги эса сув ва саришталик билан. Шунинг учун ҳам, ичимлик суви танқис бўлган қишлоғимизда артезиан қаздириб, икки юз метр чуқурликдан булоқ суви чиқартирди. Асосий газ магистралидан маҳалламизга газ уланишини таъминлади. Маҳалламиздаги ўнлаб кўчаларни асфальтлаштиришда қатнашди.

Қишлоғимиз четидан ўтадиган «Фарғона-Кўқон» трассаси четига ёқилғи қуйиш шохобчаси, чойхона қурдирди. Бу ишларни амалга оширишга сарфлаган сармояларни қимматли қоғоз ёки тиллага айлантириб, «қора кун»га сақлаб қўйсалар ҳам бўлар эди-ку. Йўқ, дерди Охун акам, мустақилликка эришдикми, энди унинг абадийлигига одамларда ишонч уйғотишимиз керак. «Эски ҳаммом, эски тос» қабилида яшаб бўлмайди. Сену менинг янги бинолар қурдираётганимиз, кўчаларни асфальтлаб ободончиликка уринаётганимизни кўриб, бошқалар ҳам шунга интилади, қишлоғимиз янада чирой очади.

Охунжон акам Нусратали Мадалиев номи билан атаётган чойхонани қурдириб, катта ҳовуз ва сўриларни тахталатгандан сўнг ҳамқишлоқларимиз мактабни битир-

ганликларини ўн, йигирма, ўттиз йилликларини шу ерда ўтказадиган, ишдан бўш пайтларда ховуз атрофида салқинлайдиган бўлишди...

Шерали чойхона ховлисига қадалган икки қулочли тол ходаларни менга кўрсатди. Тол ходаларидан янги-янги куртаклар бўртиб чиққанлигидан, уларни уч-тўрт кун ичида экилганлиги билиниб турарди. Аини саратоннинг авжида тол экилиши менга ғайритабиий туюлди. Мен изоҳ талаб қилиб, Шералига қарадим.

— Охунжон акамнинг энг сўнги васиятлари деймизми, сўнги танбеҳлари деймизми мана шу толларга боғлиқ. Менга мана шу ерни кўрсатиб, «Ука, жуда беҳафсаласиз-да баҳорда тўртта таёқ тиқиб қўйганингизда, уч йилда соя ташлаб тагида одам ўтирадиган жой бўларди» дедилар. Шу гапдан сўнг, тунда раҳматли бўлдилар. Жанозалари, дафн маросимлари билан уч-тўрт кун ҳам ўтиб кетди. Қўл сал бўшаганда чойхонадан хабар олай деб келганимда, Охун акамнинг шу гаплари эсимга тушиб кетди. Дарров бир ярим метрлик ўралар қазиб тўртта қора толнинг ходасидан олиб келиб экиб қўйдим. Сувдан узмай, саратондан чиқариб олсак, кўклаб кетса ажаб эмас...

Юракка яқин қўшиқлар...

Ўлим ҳамиша дафъатанга ўхшайди. Ҳаётга келишнинг маълум муддати бор — тўққиз ойу тўққиз кун... Туғилгандан сўнг одам боласи қанча яшаши тақдир-азалга боғлиқ. Бундан беш-олти йил муқаддам журналист дўстим Тўлқин Эшбек Охунжон Мадалиев ижросидаги қўшиқлар ҳақида гапираркан, уни русларнинг баҳши-шоири Владимир Висоцкийга ўхшатган эди. Тақдирнинг ўйинини қарангки, Охунжоннинг бевақт вафоти ҳақида илк «миш-мишлар» тарқалган кунларда Россиядаги кўплаб матбуот нашрларида Владимир Висоцкий вафотининг йигирма йиллигига бағишланган мақолалар жой олганди.

Охунжоннинг буюк рус бахши-шоирига ўхшаш томони менимча унинг қўшиқларидаги мавзу ранг-баранглигида бўлса керак. Охунжоннинг фақат гўзаллар таърифи билан тўла қўшиқларни айтмаганлиги бор гап. Унинг юраги оҳанрабога ўхшаб ўзгалар дардини ўзига тортгани тортган эди. Мана шу дардкашлик уни бевақт ҳалок қилди. Афғонда шахид бўлган боласига айтилган она йўқлови, отасиз фарзандларини ўстираётган ёлғиз аёл ҳақидаги қўшиқлар беиз кетмаганлиги шубҳасиз.

— Охунжон акам, — деб хотирлайди ҳофизнинг рафиқаси Ҳабибахон Абдуллаева, бу қўшиқларни куйлабгина қолмай, боқувчисини йўқотган мана шундай кемтик оилаларга кўлидан келганча ёрдам берсам дердилар. Шундай оилаларнинг тўйларига ҳолис хизмат қилиш, тўёнлар ҳам беришга одатлангандилар.

Ҳабибахон ва Охунжон гарчи бир туманда бўлсаларда, бир-бирларини фақат 1984 йилда таниганлар. Бирларини — ҳамшира, бирларини — бемор ҳолида Фарғона шифохоналаридан бирида тақдир учратиб қўйди.

Ҳабибахон ўша пайтларда Бекобод шаҳар тиббиёт билим юртини эндигина тамомлаб қайтган, Охунжон эса

Фарғона педагогика институтининг мусиқа факультети талабаси эди. 1985 йилда никоҳ тўйлари бўлиб ўтди. Сўнг бирин-кетин ширин фарзандлар туғилди. Ҳозир улар тўрт нафар: Хуршидахон, Хуморахон, Қиличбек, Санжарбек.

Қиличбекдан сўнг туғилган ўғил фарзандга бобосининг Нусратали исмини қўйгандилар. Аммо гўдак бир ёшга тўлар-тўлмас вафот этди. Ўша кунларда Сайёра Тўйчиева фарзанди вафот этган дугонаси тилидан «Жавоҳирим» сарлавҳали шеърни ёзиб, Охунжонга тақдим қилади. Охунжоннинг ўз фарзандидан айрилгани алами устига қўшилган бу дардли шеър омихта бўлиб мотам қўшиғи пайдо бўлади:

*Жавоҳирим, жон томирим,
Кўзларингни соғиндим мен...*

Охунжоннинг кўшиқ танлашида ўзи ва шоир дўсти Шухрат Аҳмедов жуда катта масъулият билан ёндошганларини таъкидлаш жоиз. «Онамнинг дуоси мени асрайди» кўшиғининг дунёга келишида бир-биридан беҳабар, аммо маслаклари бир йўналишда бўлган инсонлар тақдирини кўраимиз.

Мен «Гулхан» журналида катта муҳаррир бўлиб ишлаб юрган чоғларимда сурхандарёлик ўқувчи Асадулла Жўраевнинг шеърларини эълон қилган эдик. Кейин у ўрта мактабни битириб, ТошДУнинг журналистика факультетига ўқишга кирди. Кунлардан бирида метрода кетаётиб таниш бир кишини кўриб қолдим ва у киши Асадулланинг отаси эканлиги ёдимга тушди.

— Асадулланинг аҳволи оғир, — деди ғамдан эзилган ота. — Бир неча кун бурун ўғлим Талабалар шаҳарчасидан уйга қайтаётганда номаълум безорилар томонидан обдан пичоқланган. Ҳозир реанимация бўлимида жон олиб, жон бериб ётибди. Боламнинг руҳи жуда тушиб кетган. Сал ўзига келса юртимга олиб кетаман.

Шундан сўнг, орадан бир-икки ойлар ўтиб матбуотда Асадулланинг «Онамнинг дуоси мени асрайди» деган шеъри эълон қилинди. Худога шукур, ўнгланиб олибди, деб

қувондим. Орадан бир-икки ойлар ўтмай Охунжон ижросидаги ушбу кўшиқ радио ва телевиденида янграй бошлади.

Шоир Сирожиддин Саййид сўзлари билан айтилаган:

*Саҳар косаларга қаймоқ тўлсаю,
Менинг ярим кўнглим тўлмаса, болам...*

нолалари бугун ҳофизнинг ўз онаси Турғуной аямизнинг кўшиғи бўлиб қолишини ким билибди, дейсиз...

Ҳа, она дуоси уни асрай олмади. Аммо, она деганда биз фақат туққан онанигина эмас, Ота-Ватанни, Онаюртни, Она-халқни ҳам ҳис қиламиз. Кўпчиликнинг дуоси уни дорулбакода ҳақ назарига ноил, ардоқли қилиш шубҳасиз. Гузарларимизда, бозорларимизда Охунжон ижросидаги аудио ва видео ёзувлар атрофида мухлислар гавжум. У ҳамон тирикдек тириклар билан бирга...

Охунжоннинг хонадонидаги бўлмасида унинг катта портрети 1998 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов фармони билан тақдирланган «Шухрат» медали, 1999 йилда берилган «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвони ёрлиқлари, мухлислардан олинган минглаб мактублар сукут ичида. Булар-ку майли, аммо ҳофиз созининг сукути энг оғири экан. Девордаги гулдор гиламга юзларини босганча сукут сақлаётган ҳофизнинг сози сас чиқармай йиғлаётганга ўхшайди.

*Жоним қўшиб эшилганда торларингга,
Жўр бўлганман майин-маъюс зорларингга.
Шукур этардим бу дунёда борларингга,
Бизга бўлди дунё бағри метин созим
Алvido, эй менсиз қолган етим созим.*

*Мен учун ҳам қўйгин онам кўксига бош,
Тоб ташлама бағрингга тўжканда ёш
Торларингга ел тегса ҳам ғам бўлар фош
Бизга бўлди дунё бағри метин созим
Алvido, эй менсиз қолган етим созим.*

Бир кун қўлга олса болам бўйга етиб,
Ёру дўстлар хуш бўлсалар тўйга етиб
Толма сира, куйлар билан хизмат этиб,
Бизга бўлди дунё бағри метин созим
Алвидо, эй менсиз қолган етим созим.

Одамларга қўл узатиб етолмасман
Дардларимга энди сирдош етолмасман
У ёқларга сени олиб кетолмасман
Бизга бўлди дунё бағри метин созим
Алвидо, эй менсиз қолган етим созим.

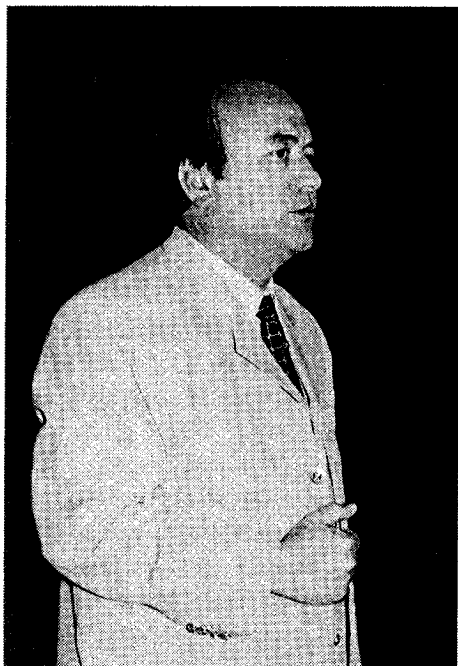
Умр бўйи қувдим санъат охуни ман,
Бугун видо торларининг нохуниман
Олтин водий — Фарғонанинг Охуниман
Бизга бўлди дунё бағри метин созим
Алвидо, эй менсиз қолган етим созим.

Оллоёр

МУҲРИДДИН ХОЛИҚОВ

(1959—2001)

Куйларим қолди

*«Буюк яралгандир азалдан инсон»,
Муҳаббат аталур унинг неъматини.
Ишқнинг мевасидир ҳар шеър, ҳар достон,
Қалблилар яратар шеърни, санъатни.*

Шу гапда жон бор. Агар инсон гўзал қалб эгаси бўлса, унинг қолдирган нарсалари, мероси ҳам гўзал бўлади. Халқимиз ҳассос санъаткор Мухриддин Холиқовни ҳам ана шундай чуқур энтиқиш, гўзал кўшиқлари

билан хотирлайди. У санъатимиз учун, унинг саҳифаларини безайдиган гўзал ишлар қилиб кетди. Ҳар бир кўшиғида дард, мунг, армон, қувонч бор эди, унинг.

Ҳусниддин Холиқов: Акам биз инсонларга садоқатдан, яхшиликдан дарс бериб кетди. Қачон қараманг, оила даврасида. Уларни бозорга, шаҳар айланишга олиб чиқарди, кўнглини оларди. Бева-бечораларга ёрдам берар эди. Хатто бир кун меҳрибонлар уйига бориб, бир автобус болани олиб келдилар. Уларни овқатлантириб, едириб-ичириб, совға-салом бериб олиб бориб ташлаганларини эсласам, тўғриси бу ишни камдан-кам одам қилади. Акам ҳақиқий инсон эди.

Юлдуз Усмонова: Биласизми, мен кўпинча бир нарсага ҳайрон қоламан. Яхши инсонлар, истеъдодлилар жуда қисқа умр эгаси бўлиб чиқадилар. Мен бу гапни бекорга айтмаяпман. Чунки, мен яқин кунларда уч дўстимдан жудо бўлдим. Охунжон Мадалиев, Муҳаммад Юсуф, Мухриддин. Баъзида айтаман, эй худо баъзи бир ҳасад бандаларини, нафс қурбонларини умрини шуларга кўшиб берса бўлмасмикан. Энди бу ишлар барчаси яратганнинг измида. Нима дейман, умрини фарзандларига кўшиб берган бўлсин. Улар жисмонан ўлган бўлсаларда, руҳан тириклар. Чунки, уларнинг қилган ишлари, кўшиқлари ҳамон мухлислари томонидан эшитилиб, эъзозланаяптими, демак улар тирик.

Обид Асомов: Дўстимиз Мухриддиннинг ажойиб хислатлари бор эди. Куюнчак, одамдўст. Мен бу гапларни айтиш керак бўлгани учун эмас, чин инсонийлик бурчим сифатида айтаяпман. Тўй-ҳашамларда, учрашувларда кўришиб қолсак, фақат хурсандчилик қилиб ўтирарди. Санъаткорлар ичида қалби тозасиям ўзи. Бўйимиз ҳам тенг, ақл-чи, деб ҳазиллашар эдик. Аммо у чиндан ҳам ақлли, оиласига меҳрибон инсон эди. Жойи жаннатда бўлсин. Биз уларни тез-тез хотирлаймиз. У ҳамиша биз билан бирга.

Гулсара опа: Оила қуриб, баъзи бировларга ўхшаб, жанжал, тўполон деганлари йўқ эди. Ким учундир бу муболаға бўлиб туюлар, аммо рости ҳам шу. Жуда меҳрибон, дилсўз, болаларининг устида парвона эдилар. Шу бугун бир нима керак бўлса, аввал мана шу болаларнинг ишини битирар эдилар. Шунчалик машхур бўлишлари-

га қарамай, ўта содда, самимий, ғамхўр эдилар. Улардақа инсон бир марта келиб кетади, менимча. Уйда бўлган кунлари тез-тез ош дамлаб, болаларни хурсанд қилардилар. Ҳали-ҳалигача кўниколмаймиз. Душманим ҳам кўрмасин бу кунни...

Кўшиқчилар, умуман санъаткор аҳли халқнинг энг хурсанд кунни, яъни тўйида хизматда бўлишади. Шу маънода улар эзгулик, яхшилик фарзандларидирлар. Биз уларни тез-тез хотирлаб, руҳларини шод этиб туришимиз керак. Бу биз тириклар учун ҳам фарз, ҳам қарз. Бекорга айтишмайди — мархумларнинг илинжи — тирикларнинг оқибатида, — деб. Барча ўтганларнинг охирати обод бўлсин!

М. Ҳамроева

Ўз муҳри бор Муҳриддин

Умр чархпалак мисоли тинмай айланаверади. Ҳар бир кунинг эса соат милларидай шошиб кетаверади. Ҳа, инсон ёшининг ҳар бир дақиқаси бебаҳо бойликдир. Ҳаёт деб аталмиш синов дунёсида кимдир ўз яхшиликларидан ёдгорлик қўйиб безатади, кимдир орзу-ҳавас билан қурилган бу ёдгорликни бузиб кетгиси келади. Яна кимдир ўз овози билан, ўз сози билан неча-неча дилларга наволарини таратиб жойлаб кетади. Эшигингни тақиллатиб, сени излаб келишди. Демак, сен халққа кераксан. Ана шундай керакли инсон бўлишининг ўзи, менимча, катта бахт. Бугунги суҳбатдошимиз — Муҳриддин Холиқов ҳам улкан бахтга эришган, халқ назарига тушган инсонлардан биридир.

— **Муҳриддин ака, айрим ёшларда истеъдод ҳам, тиришқоқлик ҳам, қулай муҳит, шарт-шароит ҳам бўлади. Лекин у барибир машҳур бўлолмайди. Демак, таниқли бўлиш учун омад ҳам керак эканда?**

— Санъат йўлига кириб, эл-юрт ҳурматини қозониш, олқиш олиш осон иш эмас, албатта. Ўз истеъдодига ҳар ким ҳар хил ёндашади. Айримлар, Абдулла Қаҳҳор ибораси билан айтганда, санъат даргоҳига «ўғри мушукдек» туйнукдан ошиб тушади. Демокчиманки, баъзи тушпа-тузук ёшларимиз кимларгадир суяниб, кимларнингдир

«қўллаб юбориши» орқасидан унвону мукофотлар олади. Биронта яхши қўшиғи борми-йўқми, телевизорда кўринишга талпинаверади. Кимдир эса қайта-қайта изланиш билан, кимдир Аллоҳ берган истеъдод билан. Қайси томондан ёндашишни билмаган ёшларимиз тақлид қилиш билан ўз йўлларини тонадилар.

Ўзим ҳақимда айтадиган бўлсам, отам санъаткор бўлгани учунми, менда ҳам бу касбга нисбатан қандайдир бир умид уйғонди. Ҳар бир яхши ниятга ҳам, ёмон ниятга ҳам ф а р и ш т л а р «омин» деркан. Худо кўнглимга солиб, мен санъаткор бўламан, дея ният қилган эдим. Ҳарқалай, эл назаридан четда қолмай, халққа хизмат қилиб, ўзимнинг озми-кўпми,

камтарона ҳиссамни қўшиб юрибман. Омад ҳақида гапирсам, унга ҳам кўп нарса боғлиқ, деб ўйлайман. Ҳаётга бир назар ташласак. Буюк инсонлар ҳам умрининг бошида бошқалардан унчалик ажралиб турмайдиган бир бола бўлишган. Ҳазрат Навоий ҳам Алишербек исмли гўдак бўлган, устоз адиб Абдулла Қодирий ҳам Абдулла исмли бир бола эди... Мен бу гапим билан ўзимни мақтаб буюк демоқчи эмасман. Фақат ҳар бир ишда ҳам Худонинг мадади борлигини таъкидламоқчиман, холос. Аллоҳнинг ўзи қўллаб-қувватласа, йўқдан бор бўлар экан...

— «Қиз бола» қўшиғингизни илк ижодий изланишлар маҳсули, деб айтиш мумкинми?

— Бу қўшиғим яратилганидан кейин кўча-кўйдаги-

лар, таниш-билишлар ҳам каминага «Қиз бола» деб ном кўйиб олишди. Мени янада яхшироқ кўшиқлар яратишга, тинимсиз изланишга ундаган ҳам шу ашуладир. Бу кўшигимни ижодий изланишимнинг бошланиши десам, янглишмайман.

— **Кўшиқларингиз мусиқаси ўзгаларда бетакорлиги билан ажралиб туради. Бастакорлар билан ҳамкорлигингиз хусусида гапириб берсангиз.**

— Кўшиқ яратишнинг ўзига хос машаққатлари тўғрисида жуда кўп санъаткорларимиз айтиб ўтишган. Кўшиқ ҳам ўз болангиздай — азиз. Худо кўрсатмасин, фарзандингиз бетоб бўлиб қолса, кўнглингизга ҳеч нима сиймай, томоғингиздан сув ҳам ўтмай, дилингиз гаш бўлиб юради, токи у соғайиб кетмагунча. Кўшиқ ҳам шундай гап. Мусиқа устида қайта-қайта ишлаш — машаққат. Матнни мусиқага жойлаштириш қийинчиликлари ҳақида ўзингиз ҳам эшитган бўлсангиз керак. Фарзандларингиз устида қанча парвона бўлсангиз, у шунча тез кучга киради. Гапнинг лўндаси, мен бастакорлар билан ишламайман. Кўшиқларимга мусиқани укам — Ҳусниддин Холиқов ёзиб беради. У билан маслаҳатлашиб, иш қиламан. Кўшиқларимни «оранжировка» қилишда эса менга Шамсиддин Холмуродов, Рустам Махмудов каби йигитларимиз яқиндан ёрдам беришади.

— **Қайси тўйга бормайлик, сизнинг «Комила қиз» деган кўшигингизни эшитамиз. Шу кўшиқнинг яратилишига нима сабаб бўлган?**

— Берган саволингизни мен деярли ҳар куни мухлисларимдан эшитаман... «Комила қиз»ни кимга атаб айтгансиз, менга атаб ҳам ашула айтинг, деб қизларимиз тез-тез мурожаат қилишади. Бир куни тўйга хизматга борсак, Мансур ака деган танишим менга: «Мухриддин, менинг неварамга ҳам атаб бир кўшиқ айтмайсизми, кўшиқларингизни жуда яхши кўради-да, исми Комила», деб айтиб қолдилар. Мен: «Хўп, «заказ» қабул қилинди», — деб кулиб қўя қолдим. Ўз-ўзидан шу кўшиқ ҳам яратилди. Назаримда, барча Комила қизларимиз хурсанд, уларни кўриб мен ҳам хурсандман.

— **Замонавий эстрада хонандаларини турк, форс куйларига тақлидчиликда айбламаган газета, журнал қолмади, десак муболаға бўлмас...**

— Юқорида айтиб ўтганимдай, баъзи бир ёш санъаткорларимиз даставвал тақлид қилиб ўз кучларини синаб кўрадилар. Хар ким онасидан истеъдодли, пишиққина бўлиб туғилмайди. Уни ҳаёт тарбиялайди, халқ ичида юриб улғайиб аста-секин ўзи «пиший» бошлайди.

Тўғри, санъаткор ўзи излансин, бировлардан кўчирмасдан, ўзи мусиқа яратсин, деган гапларни кўп эшитганмиз. Кўнглида ҳақиқий санъаткор бўламан, деган хаваскор ўз йўналишига, услубига, овозига эга бўлиши керак. Бунга эришиш учун эса санъаткор изланишдан бўшашмаслиги лозим. Илк ижодини турли йўналишларда синаб, мумтоз кўшиқларни ҳам, шўх ашулаларни ҳам ижро эта олиш осон эмас. Баъзан қийинчиликдан қочган ёшларимиз фақат тақлидга ёпишиб олиб, ундан узоқлаша олмайдилар.

— **Мухриддин ака, сизни ҳам матбуотда ҳеч танқид қилишганми?**

— Танқид қилишган. Фақат қайси газетада босилганини ҳозир аниқ эслолмайман. Лекин катта-катта ҳарфлар билан: «Нимага Гулистонга Мухриддин Холиқов келмади» деган мақоланинг сўзлари ёдимда турибди. Қайсидир сабабларга кўра, тўйгами, бошқа бир хизмат юзасиданми, боролмай қолгандим. Кейин шу танқидий мақола босилиб чиққан.

— Таниқли кишилар ҳақида одамлар орасида мишмишлар юради. Шу гапларга қандай қарайсиз?

— Ҳаёт сиз ва биз эшитмаган сирли гаплар билан тўла. Баъзан ўзим ҳақимда тарқалаётган ҳар хил мишмишларни эшитиб, ҳайратдан ёқамни ушлаб қоламан. Агар тўғри гап бўлса, ижобий қабул қиламан. Авваллари кўнглимга олар эдим. Гоҳида вой одамлар-ей, яна қанақанги гаплар ўйлаб чиқаришаётган экан, деб кулиб қўяман. Баъзан таниш-билишлар: «Эшитдингми, Мухридин, сенинг ҳақингда шунақа гап юрибди», дейишса, «Одамларнинг овзига янги сақич солиб қўйганман, чайнаб бўлишсин, овизлари чарчагандан кейин жимиб қолишади», — деб ҳазиллашиб қўяман.

— Мулкдорлик, бой бўлиш тушунчаларини қандай изоҳлаган бўлардингиз? Умуман, санъатдан ташқари қўшимча даромад манбаингиз борми?

— Инсон ҳамиша чиройли яшашга интилиб келган. Данғиллама ҳовлию машинаси бор одамни мулкдор деб ҳисоблашади. Лекин бу нарсалар биз учун зарурий мулкдир. Санъаткор ўз санъатини элга намойиш қилиб кун кечиради: «Уни юксак чўққига кўтарадиган ҳам, бир зумда оёғидан тортиб, пастга тушириб қўядиган ҳам — ХАЛҚ бўлади». Қўшимча даромад туширадиган фирмам йўқ, бизни қўллаб-қувватлаб боқадиган халқим бор.

Сухбатдош
Лобар Йўлдошева

Биз билмаган саодатга етдингизми?

Яхши қўшиқни мен баландпарвоз қушга ўхшатаман. Унинг бир қаноти шеър бўлса, бир қаноти оҳанг. Шеър юрагингизга етиб боролмас экан, оҳанг дил торингизни тебратмас экан, бу қушнинг парвози узоққа бормади. Аммо иккала қанотини топган қўшиқ ўз эгасини — хонандасини топмас экан, бу қўшиқнинг умри ҳам узоқ бўлмайди.

Яхши қўшиқ яратиш осон иш эмас. Шоирнинг, бастакорнинг, хонанданинг ўз масъулияти бор. Бу масъулиятни тўла адо этадиган, ижодкорлар бирлашган жойда юракларни тўлқинлантирадиган, йиғлатадиган, ҳаяжонлантирадиган, эзуликка чорлайдиган ўлмас қўшиқлар дунёга келади.

Олтин хазинамизни мана шундай қўшиқлар билан бойитган ижодкорлардан, шоир Муҳаммад Юсуф, Охунжон Мадалиев, Мухриддин Ҳолиқовлар бугун халқ кўнглидан чуқур жой олганлиги бежиз эмас.

Мен — шоирнинг рафиқаси, юзлаб қўшиқлар матнининг дунёга келишига гувоҳ бўлганман. Шоирнинг қўшиқчиликка кириб келиши ўзи учун кутилмаган ҳол бўлган эди. У буни истаган ҳам эмасди. Унинг 80-йиллар ижодига разм солсангиз, шеърлари дардчил, жиддий кўпроқ ижтимоий мавзуда эди. Шўролар замонида, ўз халқи, ўз Ватани, ўз «Мен»и ҳақида нимадир айтиш мумкин бўлмаган даврда «Топғони талоним менинг» деб қилган нола-ларига Фарғона томондан шеър дардига ҳамоҳанг бўлган бир маъсум овоз садо берди.

«Тин билмаган жоним менинг, — Бободехқоним менинг».

Бу ширали овоз соҳибининг ижроси, қўшиқчиликка, назаримда ўзгача руҳ бағишлади. Бу қўшиқнинг ижрочиси кейинчалик ўзбекнинг севимли ҳофизига айланган Охунжон Мадалиев эди.

...Кунлардан бир куни Муҳаммад ака ёшгина, истарали, тортинчоққина бир йигитчани уйга бошлаб келдилар: «Нозижон, бу йигитчани танийсизми? Охунжон деган ҳофиз бу. Яқин келажакда машҳур санъаткорга айланади, таниб олинг!» дедилар. Йигитча эса — «ошириб юбордингиз, ака!» деб қизариб кетди.

...Кўпроқ севги тўғрисида, қизғалдоқлар ҳақида куйлайдиган, овози ҳам севгидай беғубор, болга ботириб олгандай ширали, аммо дардли овоз соҳиби Мухриддин Холиқовни 1988 йилда «Халқлар дўстлиги» саройи ёнида учратиб қолгандик. У Муҳаммад акани кўриб югуриб келди-да, қучоқ очиб сўрашиб, ийманибгина, паст овозда бир нима деди. Муҳаммад ака эса менга юзландилар: «Ноз, бу менинг укам бўлади. Катта ҳофиз бўлиб кетганда, бугунги учрашувни эслаб юрасиз. Мухриддин янаги йили бўладиган танловда қатнашади, биринчи ўринни олса, энг зўр шеърларимни унга ёзиб бераман, сиз гувоҳсиз» дедилар ва уни бағирларига босдилар.

Муҳаммад аканинг ниятлари ижобат бўлиб, 1989 йилдаги «Камолот-89»да Мухриддин 1-ўринни эгаллади.

Охунжон эса олий мукофот совриндори бўлди. Шундан сўнг уларнинг ҳақиқий ҳамкорликларигина эмас, ака-укалик муносабатлари ҳам қалинлашиб кетди. Айниқса, Мухриддин орадаги масофа яқинроқ бўлгани туфайли Муҳаммад акасини, бизни тез-тез уйига олиб кетар, Муҳаммад акага ёш боладай суйкаларди. Муҳаммад ака унинг умр йўлдоши Гулсарахонга ҳам атаб шеърлар бағишлаган, уни ўзининг энг суюкли синглиси Муҳаббатга ўхшатарди.

Улар — Муҳаммад ака, Охунжон, Мухриддин ту-тинган ака-укалар эди десам, камлик қилса керак. Уларни бир бутун дарахтга ўхшатгим келади. Дарахтнинг илдизи танасисиз, танаси илдизисиз яшолмагандай, бугун улар бир-бирларининг ортидан эргашиб, гўё қўл ушлашиб бу ёлғон дунёни тарк этдилар.

...Охунжоннинг ўлиmidан кейин Муҳаммад ака унинг қўшиқларини тез-тез эшитадиган бўлиб қолганди.

Айниқса, сафарда чоғи, йўлда унинг ўлим ҳақидаги қўшиқларини қайта-қайта эшитар, гўё шу қўшиқлар унинг ажалига сабабчидай, асабийлашар, «хар бир ёзган шеъринг, айтган қўшиғингга эҳтиёт бўлиш керак эканда» — деб хўрсинарди.

Ха, у ҳақ эди.

Ака-укалик ришталари шундай қаттиқ бойланган эканки, Муҳаммад акасининг вафотига туғишган укадан ортиқ азият чеккан Мухриддинни ҳам бу ришталар тезда олиб кетди.

...Бугун биз — уларнинг ортидан қолган аёллари халқимизнинг суюкли шоир ва ҳофизларидан қолган меросни асраб-авайлаб, улар жонидан ортиқ кўрган халқ — элига оқизмай-томизмай етказишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз. Шу билан бирга уларнинг удумларини ҳам давом эттириб, яқинлик ришталарини боғлаётимиз. Ишонамизки, улар ҳаётдан кетган бўлсаларда, яратган қўшиқларининг парвози асло пасаймайди. Улар инсонларни эзгуликка чорлайверади!

Муҳаммад ака ўз укаларидай суйган, бу дунёни тарк этган инилари Охунжон ва Мухриддинга ёзган менинг ушбу шеъримни эса уларни севган халқига, оиласига, яқинларига таъзия ўрнида қабул қилгайсиз.

МЕНИНГ ИККИ ҲОФИЗ ИНИМ

*Қайлардасиз менинг икки ҳофиз иним,
Торларингиз сизни қўмсаб йиғлаётир.
Гўёларим — Охунжону Мухриддиним, —
Хаёлингиз менинг бағрим тиглаётир.*

*Қанча меҳр-муҳаббатлар тутди элим,
Қайси меҳр олиб кетди сизни бундан.
Дардларимни ёзолмайин титрар қўлим,
Айтилмаган қўшигингиз айтган ундан.*

*Суйган икки ёрингизни зор йиғлатиб,
Суйилмаган ҳурлар билан кетдингизми.
Бу дунёнинг лаззатидан кўнгил узиб,
Биз билмаган саодатга етдингизми.*

*Наволарнинг осмонида ой бўлдингиз
Учиб кетган менинг икки ҳофиз иним.
Куйдек тоза кўнгилларга жой бўлдингиз —
Ўлмагансиз, Охунжоним, Мухриддиним.*

Назира ас-Салом.

Мухриддин Холиқов хонадониди

Ўлим ҳақ. Бундан ҳеч ким қочиб қутулолмайди. Кимдир олдин, кимдир кейин Аллоҳ таолонинг даргоҳига боради. Шундай инсонлар борки, қисқа умр кўрсатди, улкан ишларни амалга ошириб кетади. Раҳматли Шавкат Раҳмон, Лайло, Охунжон Мадалиев, Мухаммад Юсуф, Абзам Ўқтам, Мухриддин Холиқовлар ана шундай инсонлардан эди. Яқинда элимизнинг ардоқли ҳофизи Мухриддин Холиқовнинг аёли билан учрашиб, дилимизга тугиб қўйган саволларга жавоб олишга ҳаракат қилдик...

— Гулсара опа, Худо раҳматига олган бўлсин, ўлимидан икки кун олдин Мухриддин ака билан суҳбатлашган эдик. Ўшанда рўза ойи эди. Одатда, бу паллада тўй ва шунга ўхшаш маросимлар тўхтатилади...

— (Кўзига ёш олиб, уф тортади). Тўғри, рўза ойида маросимлар бўлмасди. Лекин ўша йили рўза ойининг учинчи куни улар тўйга боришган. Аслида, оилавий дачага кетишимиз керак эди. Баъзи сабабларга кўра, биз боролмадик. Мухр ака уйдан рўза оғиз билан чиқиб кетган. У кишининг битта одати бор эди. Рўзами, рўза ойида ичмасди (кўзидаги ёшни артиб). Ўлимидан ярим соат олдин қўнғироқ қилиб, кўлда балиқ овлаб, оғзини очганини, энди йўлга чиқмоқчи эканлигини айтди. Бахтсиз тасодиф туфайли автохалокатга учради. Бошимга шундай мусибат тушганида, одамларнинг миш-миши ортиқчалик қиларкан.

— Мухриддин ака билан 20 йил бирга яшадингиз. У кишини ҳеч ким сизчалик яхши билмайди.

— Бирор-бир иш бошлашидан олдин мен билан маслаҳатлашар эди. У киши учун оила ҳар доим биринчи ўринда турган. Сахнада ҳофиз бўлса, уйда фарзандларига меҳрибон ота, шогирдларига қаттиққўл устоз эди. Кўпчилик у кишини киборли деб ўйлаган. Лекин манманлик ёт эди. Ҳатто, шогирдларига ҳам камтар бўлишини бот-бот такрорлаган. Шунданми, шогирдлари оиламизга жуда ҳавас қилишарди.

— Шогирдлари жуда кўп. Улар сизни тез-тез йўқлаб туришса керак.

— Ҳамма шогирдлари хабар олиб туради. Рустам

Маҳмудов билан Анвар Санаев ўспиринлик даврларида Мухр акада мусиқачи бўлган. Улар битта оиладек ижод қилишган. Баъзида уйларимизда ётиб қолиб, ишлашарди. Мухр акага кўп шогирдлари ўхшашга ҳаракат қиларди. Ҳатто, хаёл суришларига ҳам.

-- Шогирдларидан бири Озодбек Назарбековни уйлантириб қўйган экан...

— Озодбек Тошкентга келганида, қўшиқларини аудиокассетада эшитганимда, ҳатто овозларини ҳам ажрата олмаганман. Шогирдлари ичида энг уятчан, тортинчоқ, камтарин. Ўз ўғлимиздек бўлиб қолган. Уйимизнинг қурилишида ёрдами катта бўлди. Бир куни кутилмаганда Мухр ака, Озодни уйлантирамиз, деб қолди. Бошида ҳазил деб тушундим. Озод ҳам рози бўлмади. Бир амаллаб кўндирдик. Бир ҳафтада тўй қилдик. Келин ҳам ўзимизнинг маҳалладан.

— Озодбек Назарбеков илк чиқишларида «Одил» гуруҳи номи билан ижодини бошлаган эди.

— Мухр аканинг Одил исмли шогирди бўларди. Истеъдодли, зеҳни ўткир эди. Бахтсиз тасодиф туфайли тоғ йўлида автоҳалокатга учраб, оламдан кўз юмди. Мухр ака роса сиқилган. Озодбекнинг гуруҳига ҳам шу шогирдининг исмини берган. Қолаверса, кенжа ўғлимиз туғилганида, унга ҳавас қилиб, умри ўхшамасину, ўзи ўхшасин деб Одил қўйганмиз.

-- Мухриддин ака билан суҳбатимизда, Муҳаммад Юсуф ўлимидан куйиб-ёниб, унинг номини абадийлаштирмоқчи бўлиб юрганини айтган эди.

— Муҳаммад ака билан жуда яқин ака-укадек эди. Оилавий борди-келдиларимиз бор. Ҳар сафар янги қўшиқ ёзишларидан олдин Муҳаммад акани таклиф қилар эди. Баъзида Муҳаммад ака, менга «шу Мухрнинг бир нимаси бор. Тайёр мусиқага ҳеч қачон шеър ёзмайман. Нимагадир шу болага йўқ деёлмайман», дердилар. Муҳаммад аканинг ўлимидан ларзага келди. Хотираси учун қанча ишлар қилмоқчи эди. Охунжон билан Муҳаммад акага бағишлаб қўшиқ ёзган эди. Тақдирни қарангки, ўзи ёзган қўшиқни укаси Ҳусниддин Холиқов ўзининг номини ҳам қўшиб қўлади.

— Хотира кечасида эшитмадик-ку!

— Аввало, шу хотира кечасини уюштирган мутасад-

диларга раҳмат. Шунчалик эсга олганликлари учун. Аммо мухлислар «хотира кечаси» деганда, умуман, бошқа нарсани кутган экан. Санъаткорларимиз ўз қўшиқларини айтиб кетишди. Ваҳоланки, мухлислар уларнинг концертига бориб ҳам эшитиши мумкин. Хотира кечасида ёдга олиниши лозим бўлган инсонларнинг ўзи, гапи, қўшиқларини берганда бошқача бўларди.

— Бундан ташқари шу санъаткорларнинг хотирасига бағишлаб қўшиқ ижро этган ҳофизларимизни таклиф қилиш керак эди. Оммавий ахборот воситаларини чақирсак бўларди. Маслаҳатли иш бўлганида, биз ҳам қўлимиздан келганича чиройли ўтказишга ҳаракат қилар эдик.

— **Мухриддин акани саховатли инсон эди, деб шогирдлари кўп айтишади.**

— Етимларни кўрса, юраги эзиларди. Уйимизда юрган шогирдларидан бирининг отаси, бошқасининг онаси йўқ болалар эди. Ҳар йили қўлидан келганича хайрия концертлари уюштириб, тушган маблағни меҳрибонлик уйига берардилар. Наврўз байрами арафасида саховат уйдан хабар олардилар.

Кўп етимларнинг бошини силаш ҳам Аллоҳга ёқмади, деб ўйлаб қоламан. Балки нотўғри ўйлаётгандирман? Кўрни ҳам, карни ҳам, шолни ҳам, етимни ҳам Аллоҳ яратиб қўйибди. Мен уларни шундай яратиб қўйганманки, сен бунчалик бошини силайсан, дегандай туюлаверади. Шунданми, 4 та фарзандим етим қолди. Фарзандларимни олиб, ўзим ҳам меҳрибонлик уйига бориб тураман. Юқорида айтилган хотира кечасида оиламиз учун ажратилган 150 минг сўмга қўшиб, меҳрибонлик уйига бермоқчиман.

— **Гулсара опа, аччиқ хотираларингизни эслатганимиз учун узр.**

— Биласизми, ҳалиям ишонгим келмайди. Худди тушдай. Мухр аканинг саховатли ишларини ўзим давом эттирмоқчиман. 5 сентябрь туғилган кунларига бағишлаб катта хотира кечасида ёш ҳофизларимиз ўртасида танлов ўтказмоқчимиз.

Дилбаҳор Худойбердиева *суҳбатлашди.*

СОБИТ АСОМОВ

(1959—1996)

Бебаҳо инсон...

Қуръони каримнинг еттинчи сурасида: «Ва лақад карамна боши одама», яъни биз одам авлодини барча махлуқлардан зиёда қилиб яратдик, — дейилади. Ҳа — инсон ҳаёт гултожи. Ҳар бир инсон ўзича бир олам, бир дунё. Бу фоний дунёга келиб кетгувчилар кўп. Аммо келмак ва кетмакда ҳикмат кўп. Кимдир бойлиги, кимдир қурган иморатлари, кимдир сахийлиги билан мағрурланади. Биз эса ҳозир бутун умри давомида инсонларга фақат кулги, яъни яхшилик улашган инсон — Собит Асомовни хотирлаймиз. Келинг, яхшиси шу ўринда Собит Асомовнинг укаси **Обид Асомовдан** эшитсак:

— Акам ҳақида гапирадиган бўлсам, гапларим, дардларим ҳаммаси армондан иборат. Худойим ишларига тан бермасдан иложимиз йўк, аммо бандамизда — кўникки-миз келмайди. Кўп қатори акам ҳам яна яшаса бўларди дейман. Болаларининг роҳатини кўролмай кетди. Дарҳақт экди. Меҳнат қилди. Аммо мевасини татимай кўз юмди. Наилож, ҳамма нарсага кўникишга мажбурсан. Акамни сўнгги кунларини эслайдиган бўлсам, шу нарса хотирам-да муҳрланиб қолган. Бир кун раҳматли адамиз мени чақириб, — аканг, жуда семириб кетаяпти, — деб қўйдилар. Мен ҳам, майли қўявуринг, семираверсинлар, дедим ҳазил аралаш. Кўп ўтмади Миллий театрда (собик Ҳамза) Марат Азимовнинг юбилеи ўтаётган кунлар эди. Сахнага чиқдилар-у, гапириб аския қилаётган пайти эди, сўзлари оғзида қолиб кетди. Шу ернинг ўзида, яъни сахнада гуп этиб йиқилди. Шу заҳотиёқ уларни сахна орқасига олиб ўтдик. Тиббий ёрдам кўрсатдик. Аммо, минг афсуски кеч бўлган экан. Баъзида ўзимга-ўзим шундай дейман... одамзод бекор нарса экан. Тупроқдан яралдингми, тупроққа айланасан. Фақат сенинг бу синов дунёсида қилган яхши ишларинггина сенинг умрингни қолганини безайди. Менимча, Собит Асомов ўзидан сўнг, мана шу номни «яхши номни» қолдириб кетди. Илоҳим жойлари жаннатда бўлсин!

Ботир Муҳаммадхўжаев: Собит мени сахнадаги партнёрим эди. Менимча «касалхона», «уйланиш» сахналари ҳали хануз халқимизнинг қалбида муҳрланиб қолган. Чунки, жуда эсда қоларли, самимий сахна эди. Собитнинг дунёқарашини, сўз хазинасини шундай бой эдики, ҳатто сахнанинг ўзида ҳам бир нима тўқиб, ўйнаб кетаверар эди. Бахтга қарши эрта сўнди. Аммо дўстимизнинг хотирасини ҳаминиша қалбимизда. У ўлмайди. Биз сахнадош, сафдош дўстларининг, мухлисларининг қалбида мангу яшайди.

Тўхтамурод Маҳкамов: Ҳеч хотирамдан кўтарилмайди. Биринчи ака-ука икковини кўрганам. Уларга қарашнинг ўзиёқ завқ-шавқ бағишларди. Раҳматли жуда самимий дўст эди. Агар ҳозир бошингизга бир ташвиш тушса, эшитган заҳотиёқ ёрдамга югурарди. Бунақа характер камдан-кам. Ҳа, борарман, бир ҳол-аҳвол сўраб қўярман, — деб бамайлихотир юрадиган йўқми дейсиз?

Назаримда, ҳақиқий одамийлик, самимийлик, дўстликни биз Собит Асомовдан ўргансак бўлади.

Ўткир Муҳаммадхўжаев: Қачон қарамасанг, уй ишлари билан банд бўларди. Ха, бўлди-да энди, 4 та мардикор олиб келиб қўйсангиз ҳаммасини бирпасда чиройли қилиб қўйишади, — десам ҳе, дўстим мен ўзим қилгандек қилолмайди, — деб мийиғида кулиб қўярди. Нукул қўлида тоққайчи, кетмон бўларди. Жойлари жаннатда бўлсин, мен бунақа меҳнатқаш, оиласига фидойи одамни кам кўрганман. Собит Асомов биз тирикларга менимча буларни сабоқ сифатида қолдириб кетди.

Болта Тошматов: Эй шунақанги ғайратли эдики, шижоати ичига сифмасди. Ҳали уни қилган, ҳали буни қилган, ишқилиб тиниб-тинчиб, оёғини узатиб чой ичиб ўтирмас эди. Бечора умри қисқалигини сезган эканми, дейман. Питир-питир эди. Аммо кўнглида заррача кири йўқ эди. Том маънода агар ер юзида яхши инсон ким дейишса, мен ҳеч иккиланмай, яхшилардан бири — мана шу инсон дер эдим. Қолган умрини болаларига берган бўлсин.

Менимча инсонларга кулги, яхшилик улашиб яшаш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Нафс бандалари,

ҳасад қуллари қанча орамизда. Аммо барчаси ўткинчи, фақат яхши ишларингиз сизнинг умрингизни безайди, умрингизга умр қўшади. Илоҳим мана шу бахтдан айирмасин. Ҳеч бир юлдуз эрта сўнмасин.

*Ҳар битта юлдузда бир умр яшар,
Балки улардадир инсон қисмати.
Шунданми муҳаббат, эзгуликнинг ҳам,
Туйғуси мангудир, йўқдир миллати.*

*Юрак ҳубобида йўқдир дарёлар
Истагим бу дарё кўзга кўчмасин.
Ҳаёт гулшанига бевақт куз келиб,
Самода ҳеч битта юлдуз ўчмасин.*

*Юракнинг ям-яшил япроқларига
Бевақт хазонларнинг гарди қўнмасин.
Инсонни авайланг, қадрига етинг,
Илоҳо ҳеч юлдуз эрта сўнмасин!*

М. Ҳамроева

Уйидан тийин олмаган йигит ёки қизиқчи Собит Асомов билан суҳбат

Хонага ҳарбий кийимда... Собит Асомов кириб келса бўладими. Тўртга юлдузчаси бор-а!..

— Хизматчилик, — дейди у ажабланганимизни кўриб.

— Уч йил бўляпти, Ички ишлар вазирлиги ички кўшинлар Бош бошқармасининг «Турон юлдузлари» ансамблидамиз. Укам Обид, Мирза Холмедов, Нуриддин Ҳайдаров, Равшан Комиловлар ҳам ўша ерда. Таклиф қилишганди, бордик. Қолаверса, ўзимиз ҳам қизиқдик-да.

— Илгарилари «Телеминиатюра», «Экран хандаси» кўрсатувлари бўларди. Энди эса... Нима, ҳажвчилар ёзмай қўйишдими ё ижрочиларнинг ҳафсаласи йўқроқми?..

— Илгарилари «мавзу» тайин эди, сизга айтсам. Ош-хонага кирсангиз ҳам ҳеч бўлмаганда битта камчиликни

топардингиз. Ҳозир ҳаммаси кооператив ё хусусий. Кейин шу Саид Аҳмадга ўхшаб «портлатадиган» ёзувчилар ҳам йўқ ҳисоб-да.

— **Ўзингиз ёзувчилар билан ҳамкорлик қиласизми?**

— Шу пайтгача бирон марта тайёр нарсани ўйнамаганман. Эшитган-кўрган қизиқ нарсаларни ўзимиз «обработка» қиламиз. Тўғри, гоҳида тайёрини ёзиб беришади. Лекин, ҳаммаси ҳам маъқул бўлавермайди... Ҳозирча шундай.

— **Асли мутахассислигингиз...**

— Алоқа институтида муҳандисликка ўқиганман. Радио, телевизорни саксон фоиз созлай оламан. Ўқиган пайтларим уйдан бир тийин олмаганман. Биттасининг радиоси, бошқасининг дазмолини дегандай... Ишқилиб, кўлимга нима тушса ақлим етганча қойил қилиб ташлай-верардим. Ҳозир ҳам гоҳида кўшнилари носоз нарсаларини олиб чиқиб туришади.

— **Ўртоқ капитан, айтингчи, Обиднинг Собитдан фарқи нимада?**

— Гап шундаки, Обид техниканинг «т» ҳарфини билмайди. Жиддийроқ айтсам, у сўзга уста, гапга чечан. Вазиятдан тез чиқиб кета олади.

— **Уйингизда ортиқча нарса борми?**

— Билмадим. Йўғов. Ёшлигимда темир-терсак йиғардим. Шунинг учун ҳам ойим молпарастсан, деб уришардилар, энди бўлса... хотин. Лекин у ҳам керак.

— **Ҳаётингизда қувончли воқеа юз бериб, уйингизга дўстларингизни таклиф қилдингиз, дейлик. Уларни қандай таом билан сийлардингиз?**

— ... Буғдой нонимиз... Ҳа энди, бориға шукур.

— **Охирги марта қачон метрога тушгансиз?**

— Ўтган йили қишда. Машинамни уриб олудим. Айтгандай, шу йил бошида Москванинг метросига тушдим.

— **Қандай китобларни ўқийсиз?**

— Кўпроқ сатирик китобларни.

— **Дўст билан обод уйинг, дейишади...**

— Улар ҳар соҳадан. Дўст танлашда касби ё мансабига қараб танламайман.

— **Спортнинг қайси турига қизиқасиз?**

— Мен учун энг «касал» масала шу. Худойим бўйдан

«бергани» учун спортга кўпам ошиқолмадим. Хеч вақт бўлмаган. 4, 5-синфда ўқиётган пайтимда, ҳатто таътил пайтлари ҳам худди ишга боргандай тўғаракка қатнардим. Шунинг учун ўғлимни акробатика тўғарагига бердим. Хоккейга қизиқаман. Чунки, тезкорлиги бор. Футболнинг эса «голевой» ҳолатларини кўраман.

— **Ҳаётда нимага амал қиласиз?**

— Ақлим етмаган нарсага аралашмайман. Билсам охиригача баҳслашаман. Ноҳақлигимни биров тушунтирсан оламан.

— **Ҳангомалардан эшитсак дегандик...**

— Бажонидил.

Поезднинг икки кишилик купесида йигит билан қиз кетишяпти. Йигит газета ўқирди.

Қиз хавотирда: «Кўринишидан совуқ йигитга ўхшайди. Биламан, газетасини ўқиб бўлиб, менга тегажонлик қила бошлайди. Нима қилсам экан? Пиёла билан бошига урайми ё бақирайми?»

Йигит газетани ўқиб бўлгач, қўлига журнал олди.

Қиз: «Ҳайрият, ҳартугул журнали бор экан. Ҳозир ўқиб бўлади-да менга тегажонлик қилишни бошлайди. Нима қилсам экан?»

Йигит журнални ўқиб бўлиб қизга юзланди.

— Менга қаранг, яхши қиз. Ҳали уч кун юрар эканмиз. Яхшиси бир-биримизни хафа қилмайлик. Бир нарса сўрасам йўқ деманг, илтимос...

— Нимани? — ҳаяжонланиб сўради қиз қўлига чойнак-пиёлани оларкан.

— Ўқишга тузукроқ китобингиз йўқми?..

Сухбатдош

Равшан Шодиев

МЎҒТАБАР КОМИЛОВА

(1946—1992)

Дил тубида оҳи қолди бир тутам

Ўтганларни хамиша ёд этиб турмоқ биз тириклар учун ҳам фарз, ҳам қарзидир. Ўтганлар бизга ўтмишимизни эслатиб туради. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, Мўғтабар Комиловадан биз замондошларга ўтмишни эслатиб турадиган бир тутам оҳ қолди, холос.

Келинг, у яратган образларни бунга қўшмайлик. Ахир улар бизга қолган мерос-ку. Жоҳожон театри, кадрдон дўстлари, юрган ва юрмаган кўчалари уни хотирамизда жонлантириб туради. Бизга қолдирган армонлари — яшолмаган умри, амалга ошмай қолган орзулари.

Ҳаётлигида «Саодат», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» каби матбуот нашрларида турли-туман мавзуларни қамраб олган гўзал суҳбатлари ўқувчиларни бефарқ қолдирмаган. У энг сўнгги суҳбатида, биласизми, нималар деганди?..

Камтарлик — зийнат

Бу аёл тасаввуримда қандай гавдаланган бўлса, ҳақиқатан ҳам шундай экан. Демак, инсоннинг юз-кўзи алдамас экан. Тафсилотга ўтишдан олдин суҳбатдошимни таништирай: Республика Ёш томошабинлар театрининг таниқли актрисаси Мўътабар Комилова... Оз эмас, кўп эмас, йигирма йилдан ортиқ шу даргоҳда ижод қилиб келмоқда. Бу муддат айтишгагина осон. Машаққатлар, қувончлар, ютуқлар ва камчиликлар, оила, бола-чақа ташвишлари орасида ўтаётган йиллар мазмуни, шубҳасиз Мўътабар опагагина аён. Бу ҳақда бир оз кейинроқ. Ҳозир эса бу аёлнинг мени ҳамиша ўзига тортиб келган хислатлари хусусида тўхталмоқчиман.

Ҳали исми-шарифини тўлиқ билмай туриб (у пайтлар мактабда ўқирдим) унинг ижросидаги самимият, нафосатни ёқтирардим. Мўътабар опа, халқона тил билан айтганда, истараси иссиқ, ёқимтой аёллар сирасидан. Суҳбатимиз асносида бу фазилатлар унинг қонига сингиб кетганига комил ишонч ҳосил қилдим. «Инсонлардаги қайси фазилатларни ёқтирасиз?» деган саволимга ҳам ўз табиатидан келиб чиқиб, шундай жавоб берди: «Камтарликни ёқтираман. Айниқса содда, халқона бўлишни истайман». Олижаноб истак. Лекин шу ўринда ўйлаб қоласан киши, том маънода камтар кишилар, турмушнинг қайси бир соҳасида ишлашларидан қатъи назар жуда кеч юзага чиқадилар. Уларнинг халққа танилиши бирмунча кейинроқ амалга ошади. Яна шуниси борки, бундай одамлар мансабу унвонлар учун эмас, юрти, халқи учун хизмат қилишни оддий ва самимий бурч деб тушунадилар.

Ёш томошабинлар театрининг режиссёри Омон Шарипов ниятимни эшитиб бундай деди: «Мўътабархоннинг театрда ўз ўрни бор. У характерли роллар устаси. Шу вақтгача ўзига берилган ролларнинг барчасини маромига етказиб ижро этиб келмоқда. Унинг имкониётлари катта, асосий роллари хали олдинда деб ўйлайман».

Албатта актёр ҳақида ёзганимда беихтиёр унинг санъат оламига қандай кириб келганлиги қизиқтиради. Мана шундан келиб чиқиб Мўътабар Комилова ижодий био-

графиясининг дастлабки саҳифаларига назар ташладик. Бунда бизга актрисанинг ўзи кўмаклашди:

— Тошкентликман. Оиламизда мендан бўлак санъаткор йўғ-у, аммо жуда ёшлигимдан бутун фикру зикрим санъатда бўлган. Лутфихон аянинг «Фарҳод ва Ширин» спектаклидаги Ёсуман образи мен учун фаройибот эди. Фароғат Раҳматова ижро этган образларни, айниқса, унинг кўшиқларини севардим. «Тошболта ошиқ» драматини бошдан охиригача ёд олганман. Хуллас, театр оламида яшардим. Дастлаб театр институтига кираман десам, уйдагилар рўйхушлик бермади. Аҳдимдан қайтаганимни кўриб, рози бўлишди. 1965 йил Тошкент театр ва рассомчилик институтининг драм актёрлиги факультетига ўқишга кирдим. Ўқишни тугатганимдан буён шу ерда ишляпман.

— Мўътабар опа, айтинг-чи, нима учун болалар театрини танлагансиз?

— Театр мени танлади, десам хато бўлмас. Манзура Ҳамидова менинг севимли актрисаларимдан (у кишини мен илк устозим сифатида ҳурмат қиламан). Ўқишимнинг охириги йили радиога қандайдир эшиттиришга таклиф қилишди. Манзура опам ҳам шу ерда эканлар. Мени кузатиб ўтириб: «Ёшлигимга жуда ўхшар экансан, бизнинг театрда ишламайсанми», деб сўрадилар. Улар билан бирга театрга келдим. Ўқиш билан бирга ёрдамчи

гурухда ишлай бошладим. Насибам шу ерда экан, ҳамон Манзура опа билан бирга ижод қилаяпман.

Ҳа, орадан ўтган йигирма йил актриса учун изланишлар даври бўлди. Албатта, иш ҳамиша кўнгилдагидек бўлгани йўқ. Бироқ асосийси Мўътабар Комилова актриса сифатида ўзлигини топди. Ранг-баранг роллардан ажойиб гулдаста тузишга муваффақ бўлди. Болажонларимизни санъат билан ошно қилиш, уларда одамийликни, эзгуликни шакллантириш йўлида имкон қадар изланди. Билмаганларини устозларидан, халқдан ўрганди.

— «Меҳрибонларим» спектаклидаги Анжелика образи бир умр эсимда қолди, — дейди Мўътабар опа. — Бу ўзлигимга, табиатимга мутлақо зид образ эди. Ҳатто режиссёр Алпановга «бу ролда ўйнайман», деб йиғлашгача бордим. У киши: «Излан, агар астойдил киришсанг, қўлингдан келади», деди. Шу бўлди-ю образга тайёрланишга киришдим. Буни қарангки, ҳар куни ўзим қатнаб юрадиган автобуснинг чиптачиси ҳар томонлама мен яратмоқчи бўлаётган образга тўғри келаркан. У кўришидан ичадиган, чекадиган аёлга ўхшарди. Йўғонлашган, кўпол ва дағал овози Анжеликанинг ўзгинаси эди. Шундан сўнг ишга боришда ҳам, қайтишда ҳам ундан кўз узмайдиган бўлдим. Шундай қилиб ижодимда Анжелика образи пайдо бўлди. Яна «Шум бола»даги Эшон ойим, «Зафар, Зуфар ва Захро»даги Зухро, «Али ва Вали»даги Юлдуз, «Беозор лайлак»даги Зулхумор каби образларни севиб ижро этганман.

— Бетакаллуфлик бўлса ҳам бир савол берсам. Ёш томошабинлар театрида ишлаётганингиздан ҳеч афсусланмайсизми? Кўпчилик болалар театрида ишлашни осон деб билади. Ҳатто бошқа театрлардан бир даража паст назар билан қарайдилар?

— Ҳечам афсусланмайман. Кўз очиб кўрган жойим шу. Ҳамкасбларимни кўриб қувонаман. Уларга жудаям ўрганиб қолганман. Болаларнинг кўнгли соф, беғубор бўлади. Улар спектакль деб эмас, балки бўлган ёки бўлаётган воқеа деб томошага келишади. Мана шу ишонч актёрларнинг икки ҳисса масъулият билан роль бажаришини талаб этади.

Мен бошқа театрларнинг ҳар бир премьерасига бораман. Ҳамма театрларнинг актёрлари ўзаро ҳамкорлик-

ни йўлга қўйишларини жуда-жуда истайман. Лекин очигини айтганда бошқа театрнинг актёрлари, ҳатто театршунослар ҳам бизга паст назар билан қарайдилар. Тақризлар мабодо матбуотда кўриниб қолса ҳам юзаки бўлади. Масалан, мен қатнашган спектаклларни олайлик, лоқал камчилигимни кўрсатиб ёзишса ҳам майли эди.

Умуман омади гапни айтсам, болалар тарбияси, уларнинг келажаги маъносида бу театр менга жуда ёқади. Чунки биз кечқурун уйда — болаларимиз хузурида бўламиз. Уйимизда ҳам олти фарзанд менга қараб туради.

— Мўътабар опа, турмуш ўртоғингиз Эркин Комиловни Ўзбекистонда танимаган одам йўқ десам ҳам муболаға бўлмайди. Машҳур одамнинг рафиқаси бўлиш осонми?

— Ҳам яхши, ҳам ёмон. Ёмон томони шундаки, уйда кам бўладилар. Вақтлари жудаям тифиз. Яхши жиҳати шуки, ана ўша «машҳурлик»да озгина бўлса-да улусим борлигидан фахрланаман. Тўғриси, у кишининг характерлари жудаям оғир. Роль устида жуда кўп ишлайдилар. Шу сабабли уларни хафа қилмасликка, болаларни тинчитиб, ижод қилишига ҳалал бермасликка интиламман. Мабодо мендан жаҳллари чиқса ҳам кулиб туравераман. Асосийси биз бир-биримизни яхши тушунамиз.

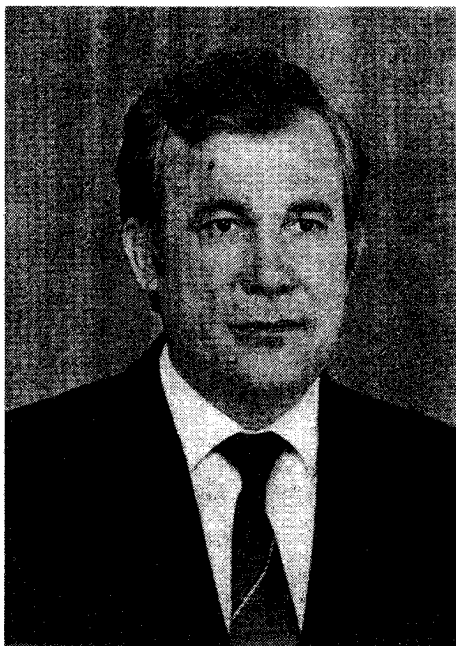
Мен иложи борича у кишининг оғирларини енгил қилишга ҳаракат қилдим. Бундан буёғига у киши менга ёрдам берадилар. Чунки фарзандларим улғайиб рўзгор ишларини қўлимдан олишди. Ижод қилишимга имкониёт туғилди. Биринчи галдаги орзуим: яхши фарзандлар тарбиялаш. Агарда уларнинг юртга, одамларга нафи тегса ўзимни бахтли ҳисоблардим.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасидан айрим ўзгаришлар билан олинди. 1989 йил 17 ноябрь.

ШУҲРАТ ЗИЯМУҲАМЕДОВ

(1952—1990)

Хотира азиз

Шухрат Зиямухамедов 1952 йил 13 мартда Тошкент шаҳрининг Назарбек қишлоғида зиёлилар оиласида дунёга келди. Жуда ҳам ўткир зеҳли, ақлли, зийрак эдилар.

Шухрат ака қатъиятли бўлиб олдиларига қўйган мақсад сари интилар эканлар. Онамининг айтишларича 4 та фарзанд ичида ажралиб турар эканлар. Чунки адабиётга қизиқишлари ҳамма нарсага оддий кўз билан эмас, ҳайрат билан қарашлари, қўшиқ айтиб юришлари ҳаммани эътиборини оларди дердилар. Хуллас орзуларига етишиш мақсадида 1970 йил Театр ва рассомчилик санъати

олийгоҳига ўқишга кирдилар. Талабалик йилларида ҳам курсдошларидан ажралиб турардилар. Улар курс сардори эдилар. Шухрат ака ёш бўлишига қарамасдан катталардек фикрлар эдилар. Шунинг учун устозлари Омон Абдураззоқов ҳар доим маслаҳатлашар, диплом спектаклларда ишониб етакчи ролларни берарди, улар студент бўлишига қарамай меъёрига етказиб ўйнаган эдилар. Хуллас, Шухрат ака «Қизил диплом» билан олийгоҳни тугатдилар. 1974 йил олийгоҳни тугатиб «Ёш томошабинлар» театрига ишга келдилар. Умрларини охиригача шу ерда ишладилар. Театрга келибоқ ҳаммани меҳрини қозондилар. Театр жамоаси ҳам ишониб, ёш бўлишига қарамасдан «касаба уюшмаси» раиси қилиб сайладилар.

Ҳаммани шароитига қараб туриб ўз ёрдамларини аямасдилар. Шухрат ака хоҳ сахна ишчисими, фаррошми, қоровулми, санъатқорми барчага баробар эдилар.

Гастрол сафарларида бир оиланинг бошлиғидек масъулиятни ўз зиммасига олардилар. Айниқса, қўл бола ошни ўчоғда дамлашни хуш кўрардилар, лекин ўчоғ бошига ҳеч кимни яқинлаштирмасдилар. Жуда ҳам ҳазилкаш эдилар. Ош пишганда эса ҳаммага етказар эдилар. Ҳаётдаги ҳар қандай вазиятдан ўзларининг ҳазиллари билан чиқиб кетар эдилар. Ёнида юрган одам худди суянчиғи

бордек ўз гамини унутарди. Ёш актёр бўлишига қарамасдан, фикрлари катталардек бўлгани учун, уларга нуроний отахонлар образини ишониб топширишарди. Бу образларни эса меъёрига етказиб ижро этардилар: «Ўз уйингдасан»да Маҳкам ота, «Вафодор»да профессор Панкратов, «Фарзандим-жигарбандим»да Кахи, «Қорақум»да Жамолнинг отаси шулар жумласидандир.

Театрда шунча ишлари бўлишига қарамай оилаларига ўта талабчан ва масъулиятли эдилар. Умр йўлдошларига вафодор ёр, меҳрибон ота, бир гап билан айтганда ҳақиқий «Инсон» эдилар.

Афсус, ҳаёт бир маромда кетмас экан, ижодлари жўш уриб, тобора юксакларга интилаётган забардаст «Инсонни» бешафқат ўлим орамиздан олиб кетди. 1990 йилнинг 8 март куни

ҳеч қачон ёдимиздан чиқмайди. Оз умр кўрган бўлсалар ҳам мазмунли ҳаёт кечирдилар. Мен, фарзандларим қалби пок, юраги тоза инсоннинг оиласи бўлганимиздан фахрланамиз. Мен фарзандларини ўзлари орзу қилганларидек ҳалол, пок қилиб тарбияладим. Ҳар баҳор чечак унганда, майсалар бўй чўзганда, дарахтлар куртак отганда Шухрат акани сиймоси кўз олдимизда намоён бўлади.

Ёдгора Зиямуҳамедова

РУСТАМ АБЗАЛОВ

(1941—1995)

Отam ҳақида

*Деразмнинг остида тонгда
Сайраган қуш сизмасму, Ота
Ё тўнимга кўклам мазорда
Ёпишган гул сизмасму, Ота.*

Хуришид Даврон

Отamни эслаш, у ҳақида бирор-бир воқеани қоғоз қоралаб ёзиш мен учун осон эмас, — деб хотирлайди Алишер Абзалов. Чунки, ҳар бир инсон боласи ўзи ишонган, суянган кишисидан вақти келиб жудо бўлса, бу ёруғ дунё унинг учун зимистонга айланади. Менга ҳам шу зимистонлик

каърига дучор бўлиш, афсуски, насиб қилган. Отам бизни жуда эрта тарк этиб, Оллоҳнинг хузурига кетганлар. Улардан фақатгина, фақатгина яхши ном ва мен учун ўрناق бўлгучи ҳаётий тажрибалари мерос бўлиб қолди. Отам ёш танламас, гўдақдан тортиб кексаларгача бир хил муносабатда бўлардилар. Мен улар рахбарлик қиладиган 116-ўрта мактабда ўқиганман. Синфдош дўстларим билан бирор-бир шўхлик қилиб қўйсак, ҳамма қатори мени ҳам устоз сифатида жазолар эдилар, бошқа устозлардан ҳам мени ажратмасликни ҳамма ўқувчилар қаторида кўришни талаб қилардилар. Мактабда ўқувчи, уйда эса фарзанд сифатида қилмишимга яраша жазо ёки мукофот олар эдим.

Биз кўпинча мактабга биргалашиб кетардик. Ҳар кунги одат билан мен уларнинг оёқ кийимларини (туфлиларини) мойлаб ойнадек ярқиратиб қўярдим. Йўлга тушдик. Мактаб узоқ эмас, маҳалламизнинг орқа томонида жойлашгани учун яёв борамиз. Йўлнинг муюлиш жойига етганида йўл ўртасида ётган тошга кўзим тушди. Аҳамият бермасдан ўтиб кетдим. Отам тўхтаб, бир неча дақиқа илгари мен тозалаган туфли билан тошни йўл четига суриб ташладилар. Жаҳлим чиқиб, «нега ундай қилдингиз туфлигингиз ифлос бўлди-ку!» десам, отам кулимсираб «э, ўғлим бу чангни артиб ташласа кетади, лекин худо кўрсатмасин бу тош бошқа инсонга зарар етказиши мумкин» дедилар. Биз йўлда давом этдик. (Автомобиль филдираклари орасида қолган, сўнг зарб билан у ерда отилиб чиққан тош бировни майиб-мажруҳ қилган ҳодисалар хали-хануз учраб туради.)

Тунов куни ишга келаётиб йўлда ётган тошга кўзим тушди, машинамни тошга етмасдан тўхтатдим. Тушиб тошни йўл чеккасига олиб ташладим. Отам билан бўлган воқеа ёдимга тушди. Кетма-кет келаётган машиналар тўхтаб қолишди. Бир ҳайдовчи шошилаётган экан шеклли сигнал чалди, сўнг айланиб ўтиб менга ўқрайди. Мен ундан узр сўрадим, у эса менга ўқрайиб жаҳл билан тезликни оширди...

Отажон сиз онажоним, фарзандларингиз, жигарларингиз, дўстларингиз қалбида абадул абад ўрناق бўлиб ашайсиз.

Дўстим ҳақида...

1959 йилнинг октябрь ойи эди. А. Островский номидаги Театр ва рассомчилик санъати (ҳозирги Маннон Уйғур номидаги санъат институти йўлагиди) у билан биринчи мартаба кўришгандим, — деб эслайди Мираббос Мирзааҳмедов. Рустам Абзалов бинонинг иккинчи қаватидан тушиб келарди. Кўзлари катта-катта, сочлари жингалак, юзлари юмалоқ, келишган йигит мен томон кулимсираб келарди. У билан саломлашгач:

— Сиз ҳам ўқишга кирмоқчимисиз, — деди.

— Ҳа, ҳужжатларни топширишга келдим, — дедим.

Бундай дейишимизга сабаб, талабалар пахта терими-га кетган, биринчи мартаба институт қошида кечки факультет очилаётган эди. Кириш имтиҳонлари ҳам аудиторияларда эмас, ректор хонасида ўтказилганди.

1960 йилнинг январидан ҳақиқий дарслар бошланди.

5 йил ўқиш давомида Рустам билан жуда қадрдон бўлиб кетдик. Бир-биримизникига тез-тез борардик, тўйларда, ҳашарларда бирга бўлардик, кейинчалик бир-биримизга шунчалик ўрганиб қолдикки, бир кун кўрмай қолсам, соғиниб қоламан. Дарҳол қидириб топаман. Сухбатларимиз уланиб кетаверарди.

Мақтабни олтин медаль билан битирган Рустам институтни ҳам қизил диплом билан битирди. Эсимда бир кун имтиҳондан хафа бўлиб чиқди. Сабабини сўрадим. Ўқитувчи «4» баҳо қўйибди. — Эй Рустам, биз «3» олсак ҳам қувонардик, — дедим. «Диалектик материализм» деган фан бор эди. Очиғи жуда мураккаб дарс. Шу фандан талабалар «3» олса дўшписини осмонга отарди. «4» олибсан-ку суюнмайсанми, — дедим. — Йўқ, қайтадан имтиҳон топшираман. Мен «5»га биладиган фанимдан, нега «4» олишим керак экан, деди.

Дўстим шу фандан қайта имтиҳон топшириб, «5» олди.

Институтни битириб катта сахнага чиққан, курсдошларимдан бири ҳам шу Рустам бўлади. Ҳамза театри (ҳозирги миллий театр)нинг эски биносида фаолият бошлади. Ҳар кўришганда театрнинг буюк актёрлари Шукур Бурхонов, Олим Хўжаев, Сора Эшонтўраева,

Наби Рахимов билан бўлган репетициялар, суҳбатлар, спектакллардан аввал ва кейинги уларнинг ҳолатлари ҳақида завқланиб, тўлқинланиб сўзлаб берарди. Ушлардек машҳур санъаткор бўлишни орзу қиларди. Орзуларига озми-кўпми эришди ҳам. Академик театр саҳнасида (ўз тенгқурлари ичида) дастлаб, катта-катта роллар ўйнади, актёрлар орасида эътиборга сазовор бўлган Рустам Абзаловнинг мухлислари, томошабинлари кўпая бошлади.

Театрда ишлаш билан бирга мактабда ҳам ишларди. Мактаб ўқувчилари у раҳбарлигида актёрлар, адиблар, кўшиқчилар билан учрашиш шарафига ҳам муяссар бўлишган. Ҳатто Ойбек, Фафур Фулом каби қалам аҳли, театрларнинг етук санъаткори ҳам у раҳбарлик қилаётган мактаб ўқувчилари билан учрашувга келишган. Улар, яъни қаламкаш ва санъаткорлар Рустам Абзалов ҳурмати учунгина келишарди. Телевидениедаги кўрсатувлар ўша даврларда журнал шаклда бўларди. Журналнинг сўнгги саҳифаси албатта инсценировка бўларди. Биз Рустам билан кичик саҳна асарларидан бошладик ишни! Кейинчалик катта асарларни қўлга олдик. Рустам «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» туркум кўрсатувида ўнлаб турли характердаги ролларни маҳорат билан ижро этди.

Унинг «Ўқитувчи», «Дунёнинг ишлари», «Қалбингга қулоқ сол», «Баҳор қайтмайди» каби видеофильмларда яратган образлари ҳамон телетомошабинлар қалбида сақланиб қолган бўлса ажаб эмас. Айниқса, «Баҳор қайтмайди» видеофильмидаги Анвар образини жуда ўринлатиб ижро этган. Унинг талқинидаги Анвар — камтарлиги, самимий инсонлиги, тоза қалблилиги билан ажралиб турарди. Унинг ҳар бир хатти-ҳаракати, кўз қарашлари, сўзларни дона-дона қилиб етказиб бериши — бу фақат катта санъаткоргагина хосдир. Ҳа, Рустам Абзалов — ҳақиқатдан ҳам катта санъаткор эди. Ундаги бу санъаткорона қобилият қаердан келган, қачон пайдо бўлган?

Эсимда талабалик вақтларимизда курсдошлар бир-биримизникига тез-тез бориб турардик. Ана шундай дамларнинг бирида Рустамдан дадаси Акбар ота билан ҳамсухбат бўлардим. Акбар ота менга, — «Тошкентнинг барча актёрлари навбатма-навбат келишиб, биз билан гурунглашиб ўтиришар, айниқса Ҳамза театрининг актёрлари кўп келишарди. Маннон Уйғур, Аброр Ҳидоятлов билан яқинлигимиз бор эди. Улар бошқа санъаткорларни ҳам бошлаб келарди. У вақтларда боғимиз катта. Ҳовлимизнинг ўртасидан сув оқиб ўтарди. Катта ашулалар айтишарди, бошларидан ўтган воқеаларни образли қилиб гапириб беришарди. Рустам ҳам менинг ёнимда ўтириб, уларнинг суҳбатини диққат билан эшитарди. Улардан нималарнидир олган бўлса керакда, театр институтида сен билан бирга ўқияпти», — деганлари ҳамон қулоқларим остида жаранглайди.

Ҳа, Рустамда Аброр Ҳидоятловга интилиш ўша вақтларда бўлган экан-да. Негаки, талабалик вақтларидаёқ «Отелло»дан монологлар ўқирди. Ўқиганда ҳам томошабинларни ўзига жалб қиладиган, хаяжонлантирадиган даражада ўқирди.

«Баҳор қайтмайди», — ушбу видеофильмни халқимиз жуда севиб томоша қилади. Ундаги бош роллардан бирини Рустам Абзалов маромига етказиб ўйнаган. Ҳатто, баъзида шундай бўлиб чиқадики, бирор асардаги бирор қаҳраман образи — айнан шу инсон учун ёзилгандай. Ушбу образни ҳам шундай талқин қилсак бўларди. Улар ҳаётда ҳам шундай инсон эдилар.

Унинг орзулари катта эди. Айни ижод пиллапояларидан кўтарилиб, ўзлигини намоён қилаётган бир вақтда бевақт ўлим орамиздан Рустам дўстимизни юлиб олди. Кўзларимиздан оқаётган шашқатор ёшлар қачондир тинар, аммо дўстимнинг порлоқ хотираси ҳаммамизнинг қалбимизда, хотирамизда бир умр сақланиб қолади.

Суҳбатдош
М. Ҳамроева

РУСТАМ ҲАМРОҚУЛОВ

(1953—1989)

Яхшидан ном қолади

Инсон доимо қувноқ яшаши керак. Агар қувончинг тугаса нимада янглишганингни ахтар, изла деб ёзгани ва Толстой бу борада нималарни назарда тутганини англагандирсиз эҳтимол. Ахир бизга берилган мана шу қисқа фурсатдан қай тарзда фойдаланиш ва уни нималарга сарфлаш бу бизнинг имкониятимизда-ку. Ўз қувончларидан эмас, балки умум қувончидан ҳам шодланиб яшаш бир саодат эмасми? Гап қаёққа бораётганини сезгандирсиз. Рустам Ҳамроқулов — унинг номини келтиришим ҳамонок, барчангизни юзингизни илиқлик, қалбингизни эса бир дард пайпаслаб ўтгани табиий. Бу инсон ҳақиқатдан ҳам бутун умри давомида инсонларга фақат кулги, шодлик улашиб яшади.

— Ҳақиқатдан ҳам улар нафақат саҳнада, балки ҳаётда ҳам хушчақчақ инсон эдилар. Ҳаётдаги оддий бир ҳолатлардан ҳам улкан шодлик ясай олардилар. Ҳеч қачон бировни ғийбат қилганларини эшитмаганман, — деб эслайди унинг рафиқаси: Шунинг учун ҳам ҳамма ерда ишлари юришиб кетарди. Баъзида мен хафа бўлиб ўтирган бўлсам: «Эҳ, онаси, ҳаёт бизни эмас, биз ҳаётнинг устидан кулиб яшашимиз керак, — деб мени чалғитардилар. Энди ўйлаб қарасам, бу инсон ҳаётнинг арзимаган икир-чикирини ўзларига олмасдан фақат қувноқликни, шўхлик қилишни ёқтирган эканлар ва бутун оила аъзоларимизни ҳам шундай тарбиялаганлар. Аммо бу қисқа умр уларнинг шуҳратларига ҳеч ҳам таъсир қилмади. Аксинча, шу қисқа умр ичида улар ўзларидан кейин шодлик ва қувноқликдан ҳайкал куриб кетдилар. Менимча инсоннинг чинакам бахти ҳам шунда бўлса керак. Яна бир нарса: бу дунёда ота-она фарзанд учун улкан бахтдир. Икки ўғлим ва қизим отасининг ўзгинаси. Айни пайтда ҳам отасининг изидан бормоқда.

— Ота-она фарзанд учун нафақат улкан бахт, балки фарзанднинг бу ёруғ дунёдаги ярим нони ҳамдир. Биз қанчалик халқнинг ичига кириб борган бўлсак, буларнинг барчасининг замирида отамнинг меҳнатлари ётади, дейди **Самандар Ҳамроқулов**. Катта давраларда, улкан сахналарда мана Рустам Ҳамроқуловнинг ўғиллари кел-япти деса, бу бизга қанчалик фахр бўлса, шунчалик масъулият ҳамдир.

— Ҳа, биз ҳаётга қандай муносабатда бўлсак, шубҳасиз у ҳам бизга худди шундай муносабатда бўлади. Биз унга кулиб боқсак, у ҳам табассум билан жавоб беради. Сал ҳўмрайсак у ҳам хафақон бўлиб бизга боқади.

— Ана шу гапда жон бор, гапни тасдиқлайди **Ҳожибой Тожибоев**. Сиз ҳаётга нисбатан қандай қарасангиз, у ҳам сизга худди шундай қарайди. Агар жиддий бўлсангиз, у ҳам сизга шундай, кулиб қарасангиз, у ҳам сизга шодлик улашади. Рустам ҳам худди шундай эди. Энг жиддий жойларда ҳам кичкина қайғудан улкан шодлик ясарди. Мен Рустам Ҳамроқулов ҳақида гапирганда унинг аския санъати тарихида ўз ўрни, ўз овози бор қизиқчи деб биламан. Унинг санъати ҳеч кимникига ўхшамасди. Сўзга жуда чечан эди. Ҳар қандай жиддий даврада ҳам у ўша аудиторияни кулдира оларди. Қизиқчининг асосий санъати ҳам шунда. У халқнинг дилидаги нарсани китиклаб топиб оларди ва унинг қалбида тахланиб ётган дард-ни кулги йўли билан кўнглидан чиқазарди. Шунинг учун бўлса керак халқимиз ҳали ҳанузгача бу инсоннинг но-мини унутмаган. Унутмайди ҳам.

Шу ўринда уларнинг сўзларини ўғиллари **Искандар Ҳамроқулов** давом эттирди: Ҳожибой акам тўғри тасдиқлаб ўтдилар. Отамнинг номлари ҳали ҳанузгача унутилгани йўқ. Бунга менинг ишончим комил. Чунки биз баъзи давраларда ўтирганга отангиз айтган аскиядан бўлсин деб қолишади. Шундан мен биламанки, демак, отам Рустам Ҳамроқулов айтган аскиялар ҳали ҳанузгача одамларнинг қалбидан, юрагидан жой олган экан. Менимча инсон барҳаётлигининг сири ҳам шунда бўлса керак. Руҳ инсон жисмини тарк этиши мумкин, аммо унинг руҳи ҳамма вақт халқнинг қалбида, яқинларининг юрагида бўлади. Мен ишонаманки, ўзбек халқи отамни ҳеч қачон унутмайди. Чунки отам мана шундай яхши инсон эдилар.

Халқнинг дардини топиш ҳам бу жуда қийин нарса. Чунки, турли инсонларнинг дардлари турлича бўлади. Уларнинг ҳам бирини қалбини тушуниб, дардини гапириш, бу инсондан анча машаққат талаб қилади. Чунки, кўшиқчи кўшиғини айтиб чиқиб кетиши мумкин, аммо аскиячи йиғилган халқни кулдириши керак. Чунки у, фақат шу учунгина сахнага чиқади. Отамиз бу нарсани чин маънода уддалаганлар. Шунинг учун ҳам улар халигача халқ қалбида. Кейин айтишларича отам сахнага чиқишдан олдин сахнани ўпиб, тавоф қилиб чиқарканлар. Бунинг сири ҳам ўзгача. Шунинг учун ҳам сахна уларга ҳеч қачон панд бермаган. Буни Ҳожибой акам ҳам тасдиқлайдилар.

— Ҳақ гап. Рустам Ҳамроқулов деб эълон қилиниши билан бутун халқ кўзғалиб кетарди. У чиқмасдан туриб рухан кулгига тайёрлашарди ўзларини. У кўриниши биланоқ халқ гулдурос қарсақлар билан кутиб оларди. Чунки у халқни қитиқлай биларди. Гарчи унинг вақти тугаган бўлса ҳам халқ уни кўйиб юбормасдан «яна бир жуфт бўлсин», — деб талаб қиларди. Шу маънода Рустам Ҳамроқулов аскиячилик мактабини яратган катта одамлардан бири. Лекин, тақдир экан. Қисқа умр кўрди.

*Яхши инсон яшаб ўтди десалар,
Шу ҳам бир ҳикматку, кетар чоғингда
Демак бекор ва бесамар яшамай,
Недир қолдирибсан ҳаёт боғида.*

Ҳаёт боғида недир қолдириш ва қанча умр кўришдан қатъи назар уни фақат эзгулик ва яхшилиқларга сарфлаш бу инсоннинг ўзида қолган гап. Бу ҳам бўлса тирик чоғингдаёқ ўзингга яхшилиқдан ва эзгуликдан ҳайкал қуриш билан баробардир. Айтасиз, халқ ўта доно, айтиш жоиз бўлса ўта донишманд, чунки у сизни яхши бўлсангиз яхшига, ёмон бўлсангиз ёмонга ажратади. Мен бу инсонни фақат умр йўлдошим бўлганлиги учун эмас, оддий бир инсон сифатида ҳам худди ана шундай таърифлаган бўлардим. Бегона одамларнинг дардини ҳам ўйлаб юрардилар. Баъзида: «Ўзингизни ўйласангизчи» — деб қойиб берардим. — «Онаси унақа худбин бўлма, агар сен фақат ўзингни яхши кўрсанг, унда сенинг одамийлигинг қаерда қолади» — дердилар. Кимлар учун-

дир бу гаплар баландпарвоз куруқ гаплар бўлиб туюлиши мумкин. Аммо ростдан ҳам улар шунақа инсон эдилар. Биз ҳаёт йўлимизда доим Рустам акамнинг ана шу гапларини шиор қилиб олганмиз. Чунки инсон халқ дарди билан яшаса ва халқнинг дилидагини олиб чиқса у катта нарса.

Ҳа, тақдири азал шундай яратилган. Дунёда ҳеч бир нарса абадий эмас. Келиш-кетиш, ибтидою интиҳо, туғилиш ва ўлиш. Булар бир-бири билан чамбарчас нарсалар. Рустам Ҳамроқулов Чуст йўлида автоҳалокат натижасида бу дунёдан жўз юмдилар. (Бу ерда айни пайтда ёдгорлик ўрнатилган.) Аксинча, келмак ва кетмакнинг ҳикмати ҳам шунда бўлса керак. Зеро, инсон бутун умрини ўзи учун сермазмун ўтказиб, данғиллама ҳовли-ю хориж машинасини ҳайдаб, ўзини кўз-кўз қилдириши мумкин, аммо бу нарсаларнинг умри жуда ҳам қисқа. Бу инсонни фақат атрофидагилари билади. Қолаверса, ўз замондошларигина хотирлайди холос. Зеро, халқ қалбидан жой олиб, халқнинг дарди билан яшаган инсоннинг номи эса абадийдир. Зеро, инсон учун буюк саодат ҳам шунда. Яхшидан ном қолади деганлари ҳам шу бўлса керак. Илоҳим барчамизнинг қалбимиздан мана шу туйғу жой олган бўлсин.

*Юрак хубобида йўқдир дарёлар,
Истагим бу дарё кўзга кўчмасин.
Ҳаёт гулшанига бевақт куз келиб,
Самода ҳеч битта юлдуз ўчмасин.*

*Сухбатдош
М. Ҳамроева*

ЛАЙЛО АЛИЕВА

(1975—1998)

Согинч бўлиб куйловчи овозим қолди...

Кўрсатув тайёрлашдан олдин Лайло Алиеванинг хонадонига бориб, онаси Сурайё опа билан дардлашдик. Тўғриси, сел бўлиб кетдим. Ва шундай хулосага келдим. Илоҳим, ҳеч бандани боламлатмасин. Секин сўз бошлайман: «Сурайё опа шундай инсонлар бор, 60, 70, 80 йил умр кўради. Аммо, уларнинг ўлиmidан кейин ҳеч ким эсламайди. Чунки, улар ўзидан сўнг ёруғ из қолдира олмаган. Лайлони олиб қарайдиган бўлсак, у баъзи бир санъаткорлар бутун умрида эриша олмайдиган бахтга эришди. Халқимиз қанчалар Лайлохонни севишини биласизми? Лайло фақат сизнинг фарзандингиз эмас, у

халқ фарзанди, санъатимизнинг ўчмас юлдузи, — таскин бераман.

— Тўғри айтасиз Муҳаббатхон. У бир йиллик саҳнадаги умри эвазига миллионлаб мухлислар орттирди. Буни мен Лайлонинг ўлиmidан сўнг билдим. Чунки, ҳар куни деярли унинг мухлислари менга таскин бериб келиб туришди. Аммо, Жасуримининг кўз ёшлари, унинг саволлари мени қон қилди. — Нега ҳамманинг ойиси келади, Лайло келмайди. Куни кеча кўчада ўйнаб юрганида бир бола — тенгдоши — «сенинг ойинг ўлган», — дебди. Дод деб йиғлаб кирди. Нега мени алдайсиз, бувижон, ойим ўлган экан-ку. — Ишонасизми 2—3 соатлар чамаси уни ҳеч тинчита олмадим. Жуда қийналиб кетдим. Чунки, ҳеч бандага фарзанд доғини кўрсатмасин экан. Энди худодан бирдан бир сўрайдиганим Жасуримини тўйларини кўрсам дейман. Илоҳим ўша кунларга етказсин.

Шу ўринда унга илк санъатдан сабоқ берган устози **Саодат Қобулова** хотирлайди. Ишонасизми, йўқми консерваторияга кириб келса, унинг чиройини томоша қилиб кетидан мухлислари осилиб келишарди. Унга Оллоҳ ҳамма нарсани тўқис берган эди. Чирой, овоз, қадду қомад, омад. Баъзида ўзим ҳам унга сукланиб термулиб қолардим. Илоҳим, сени ёмон кўзлардан асрасин деб қўярдим. Овозини айтмайсизми, шу қадар чиройли, ёқимли эдики, тинглаб тўймас эдингиз. Минг афсус, пешонамизга сифмади. Илоҳим, жойи жаннатда бўлсин.

Ўзбекистон халқ артисти Фаррух Зокиров: Мен биринчи бор бу қизни кўрганимда, ундан кўзимни ололмаганман. Унда ҳамма нарса мужассам эди. Ўйнагандаги ҳолати, биз санъаткорлар уни «эластичность» — деймиз. Хуллас, бунақаси камдан-кам бўларди. Ҳар томонлама мукаммалик деймизми; ана шу нарсаларнинг жами унинг гўзаллигига яна гўзаллик, кўркига кўрк қўшиб турарди. Уни кўпчилик мухлислари яхши кўришади. Ҳамон уни хотирлашади, демак, Лайло ўлмаган — унинг умри боқий.

Эртаси тасвирга олиш куни эди. Аммо, мен ухлолмай чиқдим. Жуда-жуда ачиндим. Билмадим, шу пайт нималарнидир қоралагим келди. У тахминан шундай эди:

ЛАЙЛОНИ ХОТИРЛАБ...

*Мен ҳаётни севар эдим оппоқ саҳарлар,
Оғушига талпинардим сахий қуёшнинг.
Айтолмаган қўшиқларим қолиб кетдилар,
Қон сачраган армонида йигирма ёшнинг.*

*Орзуларим титрогида саргайди гуллар,
Ёмғир ювиб тугатолмас узун ноламни.
Дунё, сендан ёлғизгина битта ўтинчим:
Паноҳингда асра энди ёлғиз боламни.*

*Онажоним, сиз йиғламанг мени соғиниб,
Кўксингизда титраб турган ҳур созим қолди.
Ҳар майсада, ҳар япроқда ҳаётдай уйғоқ,
Соғинч бўлиб куйлагувчи овозим қолди.*

*Мен куйлашни севар эдим мастона руҳнинг,
Жунунда гулдай яшнаб бўлгандим Лайло.
Тиглар тилган юрагимни қўшиққа бердим,
Шу қўшиқли юрагимни сен асра дунё.*

Кўрсатувдан сўнг жуда кўплаб мактублар олдим. Уларнинг аксариятида Лайлонинг мухлислари унинг ўзини ва қўшиқларини чуқур ҳурматлашлари, ҳали ҳануз Лайлонинг қўшиқларининг мафтунни эканликларини куйиб ёзишган. Демакки, инсоннинг умри қандайдир сонлар билан эмас, қисқа бўлса ҳам, унинг мазмуни билан белгиланар экан. Демак, Лайло ҳамиша халқимизнинг қалбида мангу қолади.

Мангу соғинчларга айланган бир гул...

«Яккасарой» қабристониди бир қабр бор. Мана неча йилки бу қабрни йўқлаган баҳор йиғлаб келиб, йиғлаб кетади. Бу ерда баҳорни севган, юраги ҳам баҳордек гўзал, чақмоқ умрли Лайло ҳам абадий уйқуда. Орзулари бисёр эди унинг. Ҳеч кимда йўқ, таърифсиз хонишларга юраклар зор эди... Лайло мухлисларини ўзига зор айлаб кетди. Онаизорини «болам», деган мангу

оғриққа боғлаб кетди. Мунчокдек кўзларини жавдиратиб турган ўғли Жасурбекка эса армонли дунёнинг қасос қўшиғини ёдлатиб кетди.

Лайлонинг болалиги ўтган хонадонга кириб бориш осон кечмади. Уй тўридан жой олган, табассум билан боқиб турган Лайло суратига қараб, узоқ жим қолдик. Онаизори Сурайё опа кўзларига боқиб, савол бермоққа қийналдик. Бу хижолатдан бизни Сурайё опанинг ўзлари қутқарди:

— Йўқлаб келганларингиз учун қуллук. Лайлони бағримдан юлиб олишганига анча йил бўлса-да, мухлислар унутганича йўқ. Тез-тез кўнғироқ қилишади. Келиб кўнгил сўраб туришади. Фарзанд доғи ёмон экан. Буни душманамга ҳам раво кўрмайман. Айниқса, Лайлосиз нишонланаётган туғилган кунда ўзимни қаерга қўйишни билмайман. Лайлони тупроққа қўйган кунимиздан 29 кун ўтиб, дадаси ҳам оламдан ўтдилар. У киши қизимизнинг фожиасини кўтаролмади. Яхшиям Лайлодан ёлғиз ёдгор — Жасурбек бор. Шу билан овунаман. Бағримга босган сари, улғайган сари, Лайлонинг ўрни билиняпти.

— Сурайё опа, узр, Жасурбекнинг ҳозирги кундаги тақдири?

— Лайлонинг қайнонаси, қудам Муҳаббатхон жудаям яхши аёл. Жасурбек кўп вақтини бувижониси хонадо­нида ўтказади. Жасурбексиз туролмаслигимни яхши билган қудам Жасурбек бизникида бўлган чоғлар тез-тез хабар олиб туради. Қандоқ қиламиз, икки буви авайлаб ўстира­миз энди...

Жасурбекнинг ўзи пойтахтдаги махсус иқтидорли болалар мактабида тахсил оляпти. Ҳали ёш бўлишига қарамай, худди Лайлодек ақлли, хотираси кучли, иродали бола.

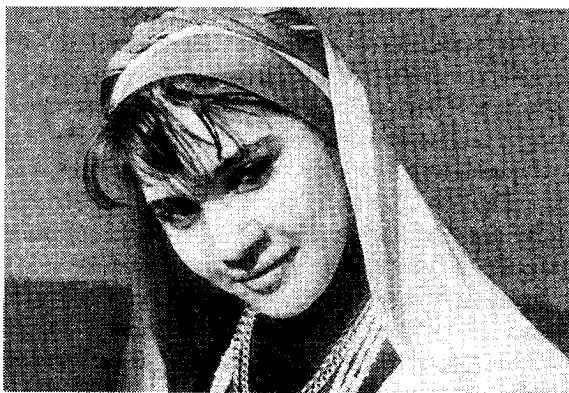
— Бундан чиқди, Жасурбек Лайлонинг болалигини эслатади...

— Лайло болалигиданоқ чақмоққа ўхшарди. Самарқандда туғилган бўлса-да, болалиги Тошкентда кечган, 2 ёшида «Мода» журналида суратлари босилган. Пойтахтдаги 110-мактабда 3-синфгача ўқиб, сўнг хореография билим юртида тахсил олди. Ҳам қўшиқ айтиб, ҳам рақс тушиб, тенгдошлари даврасида ном қозонганди. «Семурғ»

оромгоҳида «Гўзаллик» танловида юқори ўрин олганида 10 ёшда эди.

— Лайло энг яхши кўшиқлари жамланмасини «Сен менинг орзуим» деб номлаган. Айтингчи, қизингизнинг ушалмаган орзулари сирми?

— Лайло орзуларини юракдан, боладек қувониб сўзлаган. Севги ҳақида куйлаган барча кўшиқларини турмуш ўртоғи Шерзодга бағишлаб айтган. Шерзод ҳуқуқшунос бўлса-да, Лайлонинг санъатини ҳурмат қиларди. Қизим 1990 йили Барселонада бўлиб ўтган фестивалда қатнашган. Чет элга чиқиб, Германияда кўшиқларини ёздириб катта орзуси эди. Кинорежиссёрлар Лайлони «Амир Темур» бадиий фильмига бош ролга таклиф этишганида у кўшиқларим устида ишлашим керак, дея рози бўлмаган.

Қизгинам «Туркистон» саройида катта концерт ўтказиш орзусида 20 августдан 10 сентябргача ҳомийлар билан шартнома тузиб қўйган эди. Ундан тушган маблағни етим ва ногирон болалар уйига сарфламоқчи, концертга болаларни ҳам таклиф этмоқчи эди.

— Миш-мишларга қараганда, ёвуз қотилларни Лайлонинг бойлиги қизиқтирган экан?

— Очигини айтсам, Лайло болалигидан тақинчоқларга ўч эди. Раҳматли бобоси катта заргар ўтганлар. Бувиси ҳам бу ҳунардан хабардор эди. Қотиллик рўй берган машъум кунда ҳам «ёвуз»лар боламнинг барча тилла тақинчоқларини олиб, ҳатто бармоғидан чиқиши қи-

йин бўлган узукни совун суркаб суғуриб олишган. Лекин Лайлони бойлик эмас, санъатини кўролмаслик, санъатдан четлатиш мақсади йўқ қилди. Унинг ўлими қимга, нима учун керак бўлганини халигача тушунолмайдиман.

— Кўни-қўшниларнинг таъбирича, Лайло жудаям савобгўй қиз бўлган экан...

— Қизгинам кўлидан келган ёрдамни одамлардан да аямаган. Мен бу ҳақда сезиб юрсам-да, ҳаргиз менга «ойижон, мен бир савоб иш қилдим», деб айтмасди. Чунки, дадаси раҳматли «меҳнат қилсанг, миннат қилма», дея тарбиялаганлар. Лайлонинг таъзиясига келган кўплаб одамлар унинг қилган ёрдами-ю, яхшилиги ҳақида сўзлаганларида яна бир бор ҳеч кимга озори йўқ боламни азоблаб ўлдирган қотилларни қарғгим келади.

— «Ёшлар» телеканалда намойиш этилган «Эрта сўнган юлдузлар» кўрсатуви Лайло мухлисларини юракдан йиғлатди.

— Бунинг учун журналист кизим Муҳаббатхон Ҳамроевани туну кун дуо қиламан. Айниқса, Лайло тилидан ёзган марсияси учун катта раҳмат. Хотира кунида менинг Лайлом шунчалар қадрланиб ёдландики, бунинг учун «Ёшлар» телеканалдаги барча инсонларга чин дилдан оналик раҳматимни етказиб қўйинг.

— Опа, Жасурбекнинг орзулари қандай?

— Бирдан-бир орзуси — прокурор бўлиш. Лайлога издош бўлиб қўшиқ ҳам айтиш. Байрамларда тоғаси Азизбек, холалари Санамхон, Шахлолар Лайлонинг ўрнини билинтирмасликка ҳаракат қилишади. Лекин Жасур шу қадар ақлики, қайси байрамда ойсиси қайси совғани ҳадя этганигача билади. Минг кўнглига қараганимиз билан, барибир онасининг ўрни бошқа экан. Кунни кеча бир қўшнимизга «Лайло ойижоним билан байрамга боргим келяпти», деб йиғлабди...

... Жасур! Сен йиғлама... Қара, атрофингда сени қанча севувчилар бор. Сен қўшиқлари юракларда мангу қолган Лайлонинг ўғлисан. Ҳеч қачон йиғлама. Қулоқ тут. Лайло санъатининг ихлосмандлари, издошлари бугун халққа унинг «Оллоҳим», «Ўзбекистон», «Болажоним», «Ойижоним», «Майли-майли», «Лайло», «Хайр энди» каби қўшиқларини куйлаётир. Лайло оз яшади. Яшагиси келган дунёни ўзи истамаган ҳолда тарк этди. Унинг қўшиқлари эса ҳамон яшаётир, яшайди ҳам...

Сухбатдош
М. Ҳамроева

МУНДАРИЖА

Сўз боши	4
Кириш	5
Шавкат Раҳмон	7
Муҳаммад Юсуф	41
Равшан Файз	76
Назар Шукур	93
Тилак Жўра	112
Ҳожиакбар Шайхов	142
Аъзам Ўктам	158
Илҳом Ҳасан	198
Абдулла Турдиев	207
Ҳусан Эшмурод	215
Амиркул Пўлкан	224
Ҳамза Имонбердиев	243
Дилфуза Бегимова	252
Муҳаммад Ражаб Имомов	257
Чори Аваз	283
Жонпўлат Башаров	292
Охунжон Мадалиев	307
Мухриддин Холиқов	322
Собит Асомов	335
Мўътабар Комилова	341
Шухрат Зиямуҳамедов	347
Рустам Абзалов	350
Рустам Ҳамроқулов	356
Лайло Алиева	360